

THREE APABHRAṂS'A WORKS
OF
JINADATTASŪRI

With Commentaries

Edited with Introduction, Notes and Appendices, etc.

82

LALCHANDRA BHĀGAWANDAS GANDHI,

Jain Pandit, Oriental Institute, Baroda

1927

Oriental Institute

BARODA

जिनदत्तसूरिमूर्तिः ।

वि. सं. १३३४ वर्षे पचने जिनप्रबोधप्रसूतिना प्रतिष्ठिता ।

क्रमसूची ।

जिनदत्तसूरिसूक्तिप्रतिकृतिः ।

भूमिका				...	५-११७
जिनवल्लभसूरीः				...	५-३७
जिनदत्तसूरीः				...	३७-६४
जिनपालोपाध्यायः				...	६५-७०
सूर्यप्रमोपाध्यायः				...	७०-७१
अपञ्चशमापा				...	७२-११२
काव्यत्रयी-परामर्शः				...	११३-११७
काव्यत्रयी-विषय-प्रदर्शनम्				...	११९-१२४

जिनवल्लभ-जिनदत्तसूत्रिप्रसूतेस्त्रिप्रतिप्रतिकृतिः ।

काव्यत्रयी				...	१-८०
चर्चरी				...	१-२७
उपदेशस्तायनरासः				...	२९-६६
कालस्वरूपकुलकम्				...	६७-८०
परिशिष्टम्				...	८१-११६
सङ्क्षेपः				...	८१-८६
गणधरसार्धशतकम्				...	८७-१०६
सुगुणपारतन्त्र्यम्				...	१०७-१०९
जिनदत्तसूत्रिस्तुतिः				...	११०-११२
पाठभेदः				...	११३
विशिष्टनामसूची				...	११३-११५

भाषामेदकोविदाः सुपरिशोद्धितवाच्यया मनीषिणः ।

भाषामेदभिज्ञेषु न नामाभिनवं निवेदनीयमपभ्रंशभाषाविषये वा तत्काव्यविषये, तद्यापि याद्यातद्येन तत्स्वरूपानभिज्ञेषु तज्जिज्ञासुषु स्वल्पज्ञेषु सुप्रयोगि समुपकारकमवसरचित्तमत्यावश्यकं प्रासङ्गिकं चान्न तन्निवेदनम्; यद्वापामयो प्रस्तुता काव्यत्रयी भारतात्मकैरेव सकुतूहलं दृष्टिपथपान्थीक्रियते ।

किञ्च ततोऽपि पूर्वमेतस्याः काव्यत्रय्याः कथयितुः परिचय आवश्यक इति प्रज्ञापनीये तच्चरिते तत्पूज्यस्य गुह्यवर्जिनवल्लभस्येतिवृत्तं प्रभूतग्रन्थपर्यालोचनतः प्रोद्भूत्य प्राक् प्रदर्श्यते, यद्गुणस्तुतिरूपं चर्चपीसंहितं सप्तचचारिशद्वृत्तसंगणितं प्रस्तुतकविजिन-दत्तसूरिप्रणीतं काव्यमस्यां काव्यत्रय्यां प्रागेव प्रेक्षावन्निः प्रेक्षकैः प्रेक्षणक्षणीक्रियते ।

जिनवल्लभसूरिः ।

जेसलमेरुजैनभाण्डागारीय-ग्रन्थसूच्यामप्रसिद्धग्रन्थग्रन्थरूपपरिचये (पृ. ४०-४१) संक्षेपतोऽस्माभिः परिचायितोऽयं सूरिर्घोषतोऽत्रामिज्ञाप्यते । विक्रमीयद्वादशशताब्द्यां सूरैस्सु सुप्रविष्टिता सत्ताऽस्तधारणं पाण्डित्यं चारित्रपात्रत्वं च सगविगतप्रमाणैः सुतरां प्रतीयते । वि. सं. ११२९ वर्षे जिनचन्द्रसूरिविरचिता सवेगरङ्गशालाऽनेन भाषिणा संशोधिताऽऽसीदिति वि. सं. १२०७ वर्षाभ्यन्तरेऽपनीयपुस्तक- (जेसलमेरमा० सूची पृ. २१, अग्र० पृ. ३८) ग्रन्थोद्धेत्तादवगम्यते ।

वि. सं. ११३८ वर्षे प्राग्वाटकुन्तीननेमिकुमारलिखितं कोट्याचार्यकृतया विशेषपाठ्यकटीकायास्ताडपत्रात्मकमेतदीयं प्राचीनं जीर्णमादर्शपुस्तकगद्यासुप्रचम्पते; यत्र जिनेश्वरसूरिशिष्यत्वमस्य निर्दिष्टं । सूरिरयं स्वयमपि स्वीये प्रश्नोत्तरपटिशतककाव्येऽष्ट-

१ 'लिखितं पुस्तकं चेदं नेमिकुमारसंज्ञितं प्राग्वाटकुन्तीननेमिकुमारलिखितं मुद्रासुरविलेखितं ॥ सं. ११३८ वर्षवदि ॥ कोट्याचार्यकृता टीका समाप्तेति ॥ ६ ॥ ग्रंथप्रमस्यां त्रयोदश सहस्राणि सप्तसप्तपिञ्चानि १२००० । पुस्तकं चेदं विद्युत्प्रज्जिनेश्वरसूरिशिष्यस्य जिनवल्लभ-गणेरिति' ॥—गुणवत्तन (पूना) एवं 'मांकरनरङ्गस्टीबूट' शङ्करास्त्रायां प्रतिः (प्रतिहृतिप्राप्तिस्तु सर्वपुरीयजेशनन्दपुस्तकालयतः)

सत्ततिनादौ च जिनेश्वरसूरिममयदेवाचार्यं च सत्स्तुतिपात्रं सद्गुरुं च समसूचयत् । प्रायेणाय निजा कृति 'जिनवल्लभ' इति 'जिनवल्लभगणि' इति च नाम्नाऽभ्यजिहपत् ।

१ क स्यादभ्यसि (मुचो)नारिवायसवति क द्वीपिन् इत्यय

श्लोके प्राद इय प्रयोगनिपुणै क शब्दधातु स्मृतः ।

इते पालिताऽत्र दुर्घरतर क धुम्भतोऽभ्योनिधे—

मूर्ध्नि धीजिनवल्लभस्तुतिपद कीरितया के वनाम् । ॥

—जिनवल्लभसूरिविरचिते प्रपञ्चते (श्लो० १५९)

अव०—मद्गुरो जिनेश्वरसूरय । मद्गुरौत्वायसस्तस्य सव शब्द । अजिने धर्मणि 'निमित्तात् कर्मयोगे सप्तमी' इत्यनेन 'अजिने' इत्यत्र सप्तमी । हे अश्व । 'रस लय शब्दे' इति वचनात् । हे क रणक 'अश्वीति क्प् अम्यचोच्चादिना ऊटि रूपम्' । रयो वेग । मम जिनवल्लभस्य गुरो मद्गुरु । एवमिवा सन्त के जिनेश्वरसूरयः सदा विद्याया स्तुतिपदमित्यर्थः ॥

पात्रे धातुरवाचि क ? ॥ भवतो गीरोर्मन प्रीतये ?

साम्प्रकारविशेषया वद कया रज्यन्ति विद्वज्जनाः ।

पात्रो किं मुरन्दि विमर्ति ? मुक्ति न ध्यायन्ति के वा सदा ?

के वा स(म)द्गुरोऽत्र चारुवर्णश्रीमुधुना विधुताः ? ॥ (श्लो० १५८)

अव०—श्रीमदभ्यदेवाचार्या । 'श्री पात्रे' इति वचनात् श्रीपात्र । मनाभय ददातीति मद्गुरुदस्तस्मिन् यो मद्गुरु ददातीति तत्र मम मन प्रीतियुक्त भवतीत्यभिप्रायः । शब्दा वदनेन । अत्र विद्यन्ते यत्र तद्वि चक्र । ए किंनो भक्तिर्वेष ते आः वेणवा* तत्र भक्तिरियम् ॥

—स्तोत्ररत्नाकरे (मधेशाणश्रीयसोविनयचैतनसम्पूतपाटशाल्या प्रकाशिते भा० १)

श्लोकार्थकूर्चपुरस्कृतमदापनोक्त्यमुकाशकोनवरजिनेश्वरसूरिरिति ।

प्राप्तः प्रया मुनि गणिजिनवल्लभोऽत्र तस्योभयव्यवसाय्य तत्र धृतः च ॥

—वाग्म्यप्रतिक्रिया (चिनकूटवीनहावीरप्राताइतिजले)

२ गुरुगर्भविचारपरनामगर्भशतकप्रान्ते—

जिणवल्लभगणिरिदमि मुहुमत्त्वविश्रुतवनिग मुक्ता ।

विश्रुतु मुणु सव के वि बोद्धिु सोदतु ॥

पदशीत्यपरनामागमिचक्रमुविचारपरान्ते—

जिणवल्लभोऽश्वीय निगवन्ममयमसुहृदिमिग ।

द्विमकशिमो बुद्धयया विश्रुतु मुणु जायतु ॥

निगवन्निद्विप्रान्ते—

इत्येव जिणवल्लभेण गणिग पिदनिजुतिस्को किनी ।

पिदविद्वान्ममयम मन्वाण सन्वाण नि ।

पौषविधिप्रान्ते—

गणिजिणवल्लहेण पोसहविहिमिह छिहियं हियदा ।

सद हियए कुणंतु निमुणंतु युणंतु मुणंतु बिहिरत्ता ॥

सहपइकप्रान्ते—(परि० १, पृ० ८६ दृश्यम्)

प्रश्नोत्तरपट्टिसतवप्रान्ते—

प्रत्येकं हरिधान्यभेदस्तस्मिन् पृच्छन्ति किं लुब्धकः ?

त्वं प्राप्तं कुरुष्व सुभाषजमयोऽग्रादद् गृहीताऽवदन् ।

कीदम् भाति सरोऽर्हवत् सद् किं चात्पपीर्णाप्नुवन्

पृष्ठः प्राह तथा च केच मुनिना प्रश्नावलीयं कृता ? ॥—अथ० जिनवल्लभेन ।

अत्रितशान्तिस्तवप्रान्ते—

इय विजया—जियवत्तुपुत्त सिरिअजिअजिणेशर !

तद् अद्दा—विमवेणतणय । पंवनवद्दीसर ! ।*

तित्थंकरसोलसम । संतिजिण वल्लह संनव

कुम् मंगलमवदम्सु दुस्सियमसिलं पि युणंतह ॥

पादर्वत्तपत्तोवप्रान्ते—

वायारियपाणि य आसिएण सान्णयिदम्पीए तुम् ।

सम्मेयपव्वए जिण वल्लहत्तिवमुक्ता पत्ता जए ॥

अस्तिम्मरादि—वीरस्तोत्रप्रान्ते—

इय तुह्म गुणकणगुणणेण जे मए किंचि अस्सियं कुमलं ।

तेण तुम् विय मज्ज सया वि जिण वल्लहो शेज्जा ॥

दुस्सियरयादि—वीरस्तोत्रप्रान्ते—

एवं वीरजिणेश दीणेनर ! तुम् मोहंघविदंसणं ।

मज्जंमोहवोदसोहजण्यं धोसायच्छेयणं ।

योउं जे कुसलाणुअधिकुमलं पत्तो म्हि किंचि तथो

जाइया जिण वल्लहो मह सया पायप्पणामो तुह ॥

आवारिवारणादि—वीरस्तोत्रप्रान्ते—

इत्थं ते समसंस्कृतस्तवमहं प्रस्तावयामासिवान्

आसंते जिनवीर ! नेन्द्रपदवीं न प्राज्वराज्यदियम् ।

लीलामाजि न वल्लभप्रणयिनी—इन्दानि चिन्तवर्थेये

नाथेदे प्रयय प्रमादविशदो रथिं दयालो । ययि ॥

वि. स. ११६४ वर्षे चानेन जिनवज्रमगणिना निजाष्टसप्ततिष्ठ-सङ्ख्यद्वक-
धर्मशिक्षाऽऽदि चित्रकूट-नरवर-नागापुर-मरुपुरादिषु स्वप्रतिष्ठितवीरिभिर्चैत्यादिषु
प्रदास्तिरूपेणोकीर्णं करितमासादिति श्रूयते ।

वि. स. ११४१ वर्षे दीक्षाभाक्, वि. स. ११६२ वर्षे सूर्यपदप्रतिष्ठितः,
वि. स. १२११ वर्षे च स्वर्गभाक् प्रस्तुतकायक्याप्रणेता जिनदत्तसूरिरितस्य जिनवज्र-
माख्यनिजगुरोर्भूरिगुणस्तुतिरूपा चर्चरी व्यरचयत्, याऽत्र समीक्ष्यते । यत्र जिन-
वज्रमसूरेमाधारणविद्वत् तत्प्रकटितविधिपथस्य चास्त्राय प्राबोधि । तथा च स एव
सूरिर्गण-प्रसार्धशतके स्वगुरुरम्यराप्रदर्शनपूर्वमलङ्कारालङ्कृता विस्तृता गुरुपारतन्त्र्यस्तवे
च सक्षिप्ता जिनवज्रमसूरिस्तुतिं समस्मार्पित्, परिशिष्ट (१-३) दशनेन तत् प्रकट
परिद्धात मविष्मति ।

वि. स. ११७० वर्षे मुनिचन्द्रसूरिणा जिनवज्रमसार्धशतकस्य चूर्णिव्यरचि ।
वि. स. ११७० वर्षे भारवा जिनदत्तसूरिश्चिन्त्येन जिनदत्तसाधुना, वि. स. ११७१
वर्षे पत्तने जयसिंहराज्ये जिनदत्तसूरिदिष्यब्रह्मचन्द्रमणिना च लिखिताया कविपल्ल-
प्रणीताया पद्यान्या जिनवज्रमस्य नाम परिपठ्यते (परि. ४) । वि. स. ११७१ वर्षे
धनेश्वरसूरिसमर्थिताया जिनवज्रमगणिप्रणीतस्य सूस्मार्थनिचासारपरनामसार्धशतकस्य
वृत्तानिषि जिनवज्रमस्य सूरिमिशेषणममयदेनमूरिश्चिन्त्य च व्याहारि ।

जिनवज्रमसूरिचित्तस्यागमिकस्तुविचारसाम्रापरनामपडशीतिरस्य वृत्तिर्जयसिंह-
देवराज्ये वि. स. ११७२ वर्षे बृहद्रथीयजिनदेनोपाध्यायशिष्यहरिमद्रसूरिणा
समर्थिता भावनगरस्थयाऽऽनन्दसमया प्रार्चनकर्मग्रन्थेषु प्रस्ताशिता समुपलभ्यते ।

१ शशि-मुनि-पद्मपतिचन्द्र वर्षे विष्णुपुरादधिकान्त ।

चैत्रे शिवश्रमस्या समर्पितेष गुरो वारे ॥

—भा. ३ वृत्तौ धनेश्वराचार्ये ।

२ कर्मप्रवृत्ति-पञ्चमशदिसास्त्रादभेदस्य कर्मणः कतिचित्तत्वात्ता प्रसङ्गान्तरितरेषा च
केपादि प्रसङ्गाय सूचनार्थं नित्यपणक्यपञ्चममिति । श्रीजिनवज्रमाख्य सूरिः
सार्धशतकस्य प्रकरणं विधीतः + +

—सा स. ३ प्रारम्भे धनेश्वराचार्ये ।

‘जिनवज्रमसूरि’ति जिनवज्रमगणिनामकेन मठिण्या सकलार्थसमर्थित्यानाशयतोनाह-
पञ्चाशत्तदिसाश्रुतीपवनात्साकन्ताहोर्तिभुवचसिन्धवराकण्डला श्रीवदमयदेनसूरीना
दिन्दग लिप्ति कर्मग्रन्थवादिगम्भीरगच्छेभ्यः समुद्भूय इत्य जिनवज्रमगणि लिखितम् ।

—सा ७ (भावनगरस्थया जैनधर्म प्रचारक्यमया प्रकाशित)—४ प्रारम्भ

पूर्वोक्तस्य वस्तुविचारसाहस्य प्राकृतविवरणमेतस्यैव जिनबहुमसूरेः शिष्येण रामदेव-
गणिना विहितं विद्योक्तं यते (जेतवमेरमां० सूची पृ. ४६) यस्य रचना वि.
सं. ११७३ वर्षे इत्यन्यत्र पठ्यते ।

जिनबहुमसूरिप्रणीतस्य पिण्डविशुद्धिप्रकरणस्य कृत्तिशान्द्रकुलीनचन्द्रसूरेरन्ते-
वासिना यशोदेवसूरिणा वि. सं. ११७६ वर्षे दृढोपलभ्यते (जेतवमेरमां० सूची
पृ. ३५, पत्तनीयमां० सूची च द्रष्टव्या)

सुप्रसिद्धचैराग्यशतककर्तुः कविपद्मानन्दस्य पित्रा जिनबहुमसूरिशान्तोपदेशाश्रुत-
सित्तेन धर्मेदेवश्रेष्ठिना नागपुरे नेमिनाथसदनं निर्मापितमासीत्—

“सित्तः श्रीजिनबहुमस्य सुगुरोः शान्तोपदेशाश्रुतैः

श्रीमन्नागपुरे चकार सदनं श्रीनेमिनाथस्य यः ।

श्रेष्ठी श्रीधनदेव इत्यभिधया ख्यातश्च तस्याहजः

पद्मानन्दशतं व्यधत् सुधियामानन्दसम्पत्तये ॥ ”

—चैराग्यशतकप्रान्ते ।

सुप्रसिद्धसिद्धान्तव्याख्याता कुमारपाळभूषाळसमकालीनो मल्लगिरिराजि जिन-
बहुमीयपदशीतकं व्याख्यातयान् ।

चान्द्रकुलीनधर्मेधरसूरिः—(वि. सं. ११७१ वर्षे जिनबहुमीयसार्धशतककृत-
कृत)—प्रशिष्योऽजयदेवार्णोराजादितरमानितधर्मसूरेः शिष्यो यशोमद्वारसूरिर्जिनबहुमीयाग-
निकयस्तुविचारसारविवरणे इत्यमुल्लिखति स्म—

“कासौ श्रीजिनबहुमस्य रचना सूक्ष्मार्थचर्चाऽश्रिता

केयं मे मतिरग्रिमाप्रणयिनी मुखवत्पृथ्वीमुजः ।

पद्मेस्तुह्ननगाधिरोग्दणमुहद् धनोऽयमायास्ततो—

ऽसद्व्यानव्यसनार्णवे निपततः स्वान्तस्य पोतोऽर्पितः ॥ ”

—पत्तनीयमां० सूची ।

वि. सं. १२२३ वर्षे सूरिपदसूत्रं वि. सं. १२७७ वर्षे च स्वर्णमागं जिन-
पतिसूरिर्जिनबहुमीयसङ्घपट्टकविभूतिप्रारम्भे प्रवक्ति स्म—

“केमाः श्रीजिनबहुमस्य सुगुरोः सूक्ष्मार्थसारा मिरः

काह तद्विवृतौ क्षमः कृपजुषां दुर्ध्वसामप्रणौ ।

द्विद(२) गन्त(१) दिपदन्तमञ्जनमुजस्तम्भैर्जयश्रीः क सु

प्राप्या सङ्गरमुर्धने न्यवसितः क्तिनः क तल्लिप्तया ॥

तथापि तस्यैव पदमसाद फलित्वाति शान् मय निर्विवादः ।

किमहं ! पङ्क्तोर्मनाङ्गणसृक् कल्पद्रुम पूरयते न कामान् ? ॥

इह हि सदृशा पदार्थसार्थप्रकटनपटीयसि सम्प्लकापङ्कषितानि शेषदोषे
निर्माणचरमशिखरिशिखरमरिखटे मग्नसि भास्वति श्रीमहावीरे, तत्रतु दुष्यमासमय-
मरिष्युदशमाध्वर्यमहादोषान्वहाराद्वयात् तनिमानमामादयसि जिनराजमार्गे, मन्दायमानेषु
सदृष्टिषु सत्त्वित्तेषु सत्त्वेषु, प्रोज्झममाणेषु सदात्रेकत्राक्षेषु तामसेषु, निरङ्कुशमत्तमत्तङ्ग-
जवद् यथेष्ट गर्जतञ्ज्वरिष्युषु प्रमादमदिरामदानदायमानानवधविधासम्पत्तिषु सातशी-
लतया स्वकपोलकल्पनाशिल्पिनशिल्पिताजिनभजननिनासेषु चौलुवयपशमुक्तामागित्य—
चास्तत्तत्तत्विचारचातुरीधुरीण-मिलसदङ्गरङ्गनृत्यकोपङ्गनायञ्जितजगज्जनसमाज—श्रीदुर्ले-
भराजमहाराजसमायाम् अनल्पजल्पजलधिसमुच्छलदतुच्छमिलकलहोलमाळाकवलित-
वहलप्रतिनादिकोभिदप्रामण्या सविभ्रमुनिनिगहप्रण्या सुनिहितवसतिपथप्रपन्नरविणा वादिके-
सरिणा श्रीजिनेश्वरसूरिणा श्रुतियुक्तिमिर्बहुधा चैत्यरासभ्यवस्थापन प्राति प्रतिक्षितेष्वपि
लाम्पव्यामिनिवेशाभ्या तन्निर्वन्धमजहत्सु यथाच्छन्देषु ततस्तदुत्सृजदेशनाविरलगरललहरी-
चरीकल्पमाणह्रदभूमिनिहितचेतनामीजमुदप्रदुनिग्रहकुग्रहानग्रहशोशुष्यमाणाविवेकाङ्कुर नि-
रर्गलमुखपुद्गरानि सर्वाणीहपाणीकृतधार्मिकमर्मण आह्वसह निरपेक्ष तदुपचिकीर्षया
हृद्यानवरासमप्रविद्यानितम्बिनीचुम्बितवदनताम्ररस सान्द्रसमेगदास्त्रार्थरसायनपानवान्त-
कामरस सुनिहितमुनिचक्रालशिखामणि सिद्धान्तविपर्यस्तप्ररूपणमहान्वकारनिकारत-
रणि. सुगृहीतनामधेय प्रणतप्राणिसन्दोहवितोर्णशुभमागधेय चैत्यरासदोषमासन—
सिद्धान्ताकर्णनाफासितवृत्तचतुर्गतिससारयासजिनमननवास सर्वज्ञशासनोचनाङ्गस्थाना-
दिनवाङ्मृत्तिष्ठधूम्रभयदेवसूरिपादसरोजमूले गृहीतचग्रेत्रोपसम्पत्ति करुणामु—
घातरङ्गिणीतरङ्गरङ्गस्त्वान्त सुविधिमार्गागमासनप्रादु पक्षिशदकोर्तिसौमुदीनिपद्दितदि-
क्तामिन्तिनीवदनज्वान्त स्वस्योपसर्गमन्युपगम्यापि विदुषा दुरचविष्वत्तनमेवावेपमिति
सपुरुषपदवीमदवीयसीं विदधान समुज्जितभूरिर्मगवान् श्रीजिनवट्टभसूरिः मोहान्ध-
तमसज्जननण्टिष्ठसत्त्वप्रपन्नानगरिष्ठरनदीपायमान दुर्वासनाशिलासञ्चयपुद्गल श्रीसङ्घ-
पट्टकारव्य प्रकरण चिकीर्षु xx”

सहपट्टकविश्रुतिप्रान्ते—

“सूरि. श्रीजिनवट्टभोऽजनि युषध्यान्त्रे कुले तेजसा
सम्पूर्णोऽभयदेवसूरिचरणाम्मोजालिखिलावितः ।

चित्रं राजसमासु यस्य कृतिनां कर्णे सुधादुर्दिनं

तन्वासा विबुधैर्गुरोरपि कवेः कैर्न स्मृताः सूक्तयः ? ॥ १ ॥

हिवा वाक्यपारदशतिलकं यं दीप्रलोकमृणं

प्रज्ञानामपि रञ्जयन्ति गुणिनां चित्राणि चेत्तास्यहो । ।

सुधास्यश्च्युततन्द्रचन्द्रमहसामशायविशामुपः

कस्यान्यस्य मनोरमाः सकलदिक्कूलङ्कपाः कीर्तयः ? ॥ २ ॥

माधुर्यशार्करितशर्करया स्याद् यं पीयूषवर्षमिव तर्कगिरा किरन्ताम् ।

विद्यानुरक्तवनिताजनितस्यलस्यं हिवा परत्र न मनो विदुषामरस्ता ॥ ३ ॥

पञ्चलिङ्गीविवरणप्रान्ते—

“ तदनु समभूच्छिष्यस्तेस्य प्रसुज्जिनवल्लभो

जगति कविताशुम्भा यस्य द्रवद्रसमन्धराः ।

अनितरकविच्छायापत्या चमत्कृतचुञ्चवो

न हृदि मधुरा लम्बाः कस्य स्मरस्य यथेपवः ? ॥ ” इत्यादि ।

वि. सं. १२४६ वर्षे जन्ममाजो जिनेश्वरसूरेः पिता जिनवल्लभसूरिगुणवर्णनगी-
तनिर्माता मल्कोट्टनिवासी नेमिचन्द्रमाण्डागारिक इत्थं प्रास्तौत्—

“ भज वि गुरुणो गुणिणो सुद्धा दीप्तं तद्वयदा केह ।

परं जिणवल्लभसरितो पुणो वि जिणवल्लभो चेव ॥

वयणे वि मुमुक्षुजिणवल्लभस्तु केसि न उल्लसद् सम्भ ।

अहं कहं दिगमणितेयं उल्लयाणं हरद् अथच । ॥

दिद्धा वि के वि गुरुणो हियए न रमंति मुणियत्तत्ताणं ।

के वि पुण अदिद्द विय रमंति जिणवल्लभो जेम ॥ ”

—पाठिशतकप्रकरणे (गा. १०७, ८, १२९)

१ उल्लन्देनानामेऽपि च नवादीष्टितर्क्यैः शुप्रसिद्धत्वामयदेवसूरेणवाचनम्, अशरितं
गणधरमार्थस्तकवृत्ति-ग्रामानकवसितादौ प्रेष्यते ।

२ 'इति परमादितमा' नोमिचन्द्रकृतानि श्रीजिम(न)वल्लु(स)मसूरिखण्डगुणवर्णनानीति'

३ अद्यापि गुरवो गुणिनः सुद्धा द्रव्यन्ते क्रियाकरोराः केऽपि ।

परं जिनवल्लभसदृशः पुनरपि जिनवल्लभ एव ॥

वयनेऽपि मुमुक्षुजिनवल्लभस्य वेषो नोद्भवति साम्यम् ।

अथ कथं दिगमणितेयं उल्लयाणं द्रव्यन्यत्वम् ? ॥

इष्टा अपि वेऽपि गुरवो हृदये न रमन्ते तावत्तत्त्वानाम् ।

केऽपि पुनरपि एव समन्ते जिनवल्लभो यथा ॥

वि. सं. १२७८ वर्षे जयन्तविजयकाव्यकर्ता जिनशेखरसूरिप्रशिष्योऽमपदेव-
सूरिरेदं पद्यद्वयं व्याजहार—

“तच्छिष्यो जिनवल्लभः प्रमुग्धं विश्वम्पदमामिनी-

भास्यद्वाल्मिलामसोमलयशःस्तोमः शमारामयूः ।

यस्य श्रीनरैश्वर्यमूपतिशिरःशोटीरख्नाङ्कुर-

ज्योतिर्जालजलैरप्युत्त सदा पादारविन्दद्वयी ॥

कस्मीरानपहाय सन्ततहिमन्यासङ्गवैराग्यतः

प्रोन्मोहदुणसम्पदा परिचिते यस्यास्पपङ्केरेहे ।

सान्द्रामोदतरङ्गिता भगवतौ वाग्देवता तस्थुणी

धारालामलमय्यकान्धरचनान्याजादनृत्यधिरम् ॥”

—जयन्तविजयकाव्यप्रान्ते ।

वि. सं. १२८९ वर्षे जेसलमेरौ धन्य-शालिमद्रचरित्रकर्तुः पूर्णमद्रगणिरिदं
निशगाद—

१ दिङ्गिरि-कुलगिरि-दिबकरपरिमितविष्णुनरेश्वरसमाधायम् ।

द्वारिकातिरानयान् शास्त्रमिदं निर्मितं जयतु ॥—नि. सा.

२ वि. सं. ११६१, ११६४ वर्षीयौ नरचर्मदृग्गताया सङ्गुलितौ शिलालेखौ प्रसिद्धिं प्राप्ता
(प. ६ भा. १, पृ. १८१, दृ. से ए सो. भा. १, पृ. २१६) गूर्जरेश्वरसिद्धागजयतिहेन
द्वादश वर्षाणि मावत् प्रयुज्य कच्छेन पराभूतोऽयं मालवपतिवैदित्यं गूर्जरेश्वरपुरोहित. सोमेश्वर
इत्यमुद्गाति स्म—

“क्षिता धारापतिं राजमुत्तत काष्ठपञ्जरे ।

अ. काष्ठपञ्जरे कीर्तितजङ्गमौ न्यवीविद्यत ॥

एकैव जगदे धारा नगरी नरचर्मणः ।

यस्य येनाधुपारास्तु लङ्कभूया सक्षतपा ॥”

—कीर्तिमोक्तौ (सं. १, खो. ११-१२)

तदा च वि. सं. १४२२ वर्षे कृष्णविष्णुचौमन्यसिंहपुरिः—

“कर्णस्य भयणशयुडक्षिमुत्तरेवमौक्षिष्म ।

तनसो न्यामवान् जते जयसिंहो गह्वरपतिः ॥

इत्था निग्रहमुपगैन्मनिर्देशो हृदयान्द्रम

प्राग्हार विदत्तस्य पट्टकणिग मञ्जुत्या च धारापुरीम् ।

यद्वा श्रीनरचर्मभूजमदःपतामचर्माजिनं

कोश रत्नं परिषाप्य सङ्गमनन् तीर्थप्रतिजाम् ॥”

—कुमारपालचरितमहाकाव्ये (खो. ४०-४१)

॥ आकर्ण्यमयदेवसूरिमुगुणेः निद्वान्ततत्त्वामृतं
येनाज्ञायि न सङ्गतो जिनगृहे वामो यतीनामिति ।
तं त्यक्त्वा गृहमेधिगेहवसतिर्निर्दूषणा शिष्टिये
सूरिः श्रीजिनवल्लभोऽभयदत्तौ विख्यातकीर्तिस्ततः ॥ १ ॥

—जेसलमेरमां० सूची (पृ. २)

वि. सं. १९९३ वर्षे जिनवल्लभोपश्रुतशकुलकानां विवरणकारे जिनपाद-
गणिजिनवल्लभमित्य परिचाययति स्म—

॥ श्रीगङ्गान्द्रकुलान्वरैकतरणेः श्रीवर्धमानप्रभोः
शिष्यः सूरिजिनेश्वरो मति-वचः—प्रागल्भ्यवाचस्पतिः ।
आसौद् दुर्लभराजराजसदसि प्रख्यापितमारवद्—
वेदमावस्यतिरयमज्ञमुमुनिवातस्य शुद्धात्मनः ॥
तस्माद्भूद् नमनगङ्गावृत्तिवेधा मेघानिधेस्तनुतरो निमग्नद्रसूरे ।
सस्यापितानुपमधामजिनेन्द्रपार्श्वः श्रोस्तम्भनपुरवरेऽभयदेवसूरिः ॥
अर्थानामुत्ते स्मातिगहनरचनागूढतामाजि वृत्ते—
ऽशीर्तिं युक्तां चतुर्मिथुनरत्तरमतिर्यः सुविधानिधानम् ।
द्रोणाचार्यप्रधानैः सुत इति सुदितैः पक्षने सङ्गमुज्यै—
नूनं धात्रा परित्र्या प्रचनतिलकः कौतुकाभिर्ममेऽसौ ॥ ३ ॥

तथा च तदुक्तिः—

‘आचार्याः प्रतिसन्न सन्ति महिमा येषामपि प्राकृतै-
र्भातुं नाप्यनर्सायते मुचरितैर्येषां पवित्रं जगत् ।
एकेनापि गुणेन नित्तु जगति प्रज्ञावनाः साम्प्रतं
यो धत्तेऽभयदेवसूरिममतां सोऽम्माकमानेयताम् ॥ ४ ॥’
तस्य एवाति निशम्य श्रुतनिकयनिधेर्मातमस्येव दूत
पुर्याः श्रीआदि(सि)कायाः प्रवरजतकृत्वेन कचोरनर्थे ।
एवं निष्प्रातसीर्ति मितपद(ट)वृत्तमः प्रेषयत् स्वं विनेयं
त्रैविद्यं शान्त-दान्तं निक्षमननिशयेऽप्रागमस्यास्य पार्श्वे ॥ ६ ॥

१ श्रीम सूरिजिनेश्वरस्य गुणनिबन्धनप्रभोः साम्प्रत

रूपेण वाचमहोपनिषद्भक्तितुल्यत्वात् सगार्हस्थ्यं यद् ।

समिष्टमनुना यथै गुण-नवादिस्थप्रमाणे वरे

वर्षे भाद्रपदे शिविते शुभतरे द्वन्द्वपदे वाक्ये ॥ १ ॥—पञ्चमीयमां. सूची ।

शिष्योऽयं ॥ श्रीजिनवल्लभास्यैत्यासिन सूरिजिनेश्वरस्य ।

प्राप्य प्रसन्नोऽभयदेवसूरिं ततोऽप्रहीन्ञ्जानचरित्रचर्याम् ॥ ७ ॥

शुभगुरूपदसेवाऽप्राप्तासिद्धान्तसाराम्प्रतिगालितचैल्यावासामिष्यात्प्रमाद्य ।

गृहिगृह्यसार्तं स स्वीचकारातिमुदया मुनिहितपदवीवद्वाढसवेगरत्न- ॥ ८ ॥

तथाऽस्य सविप्रशिरोमणेरभून्मन प्रसन्न सकलेषु जन्तुषु ।

जिनानुकृत्या मुनय निनोधयन् यत्र न शत्राम महामना स्वयम् ॥ ९ ॥

धर्मोपदेशकुलकाङ्क्षितसारसैः शस्त्रेण वन्धुरधिपा गणदेवनाम्ना ।

प्राबोधयत् सकलबागजहदेशलोकं सूर्योऽरण्येन कमल किरणैरिव स्वै ॥ १० ॥

तानि द्वादश निस्तृतानि कुलकान्यन्मोचिन्द दुर्गमा-

न्यस्तत च गर्भभूमिसुपदान्मुनिदिशार्थाणि च ।

व्याख्यातु य उपनम कृशाधियाऽप्यासीयते मादसे—

नारोह तदग्न्यशेषशिखर प्रागन्त्यत पङ्कजा ॥ ११ ॥

एव श्रीजिनवल्लभस्य मुगुरोधारित्रिचूटामणे-

र्भयप्राणिविगो-ने रसिकता वीक्ष्याद्भुता शश्वतीम् ।

आदेशाद् गुणनिगोहनिवृत्तिप्रस्तान्कृत्यादणत्

प्रादात् सूरिपद मुदञ्चितनपु श्रदेवभद्रप्रभु ॥ १२ ॥

द्वादशपुलकप्रिगृतिप्रान्ते—

जयन्ति सन्देहलतासिपारा श्वेत्रप्रमोदापृतनारिधाय ।

सूरोगैर श्रीजिनवल्लभस्य प्रहोणगुण्याङ्गिमुदुर्लभस्य ॥ १ ॥

आसन्नत्र मुनीश्वरा मुनहनध्वारिक्लङ्घ्यास्पद

स्तोरा श्रीजिनवल्लभेन सदृशा निर्माकगमिस्तथा ।

सङ्ग्रामे गहनेऽपि भूरिमुमठश्रेण्या यरे भारते

तुल्या श्रीनितगमिना विनयिनी वीरा नियन्तोऽभवन् ॥ २ ॥

—पञ्चमीपगा० सूची ।

अनेनैव जिनपालगणिना वि. स. १२९४ वर्षे निरचिताया चर्चणविवृतौ जिन-
बल्लभसूरिमपिष्टय यत् प्रोचे, तत् एव साश्चादेवेति न पुनरुच्यते ।

वि. स. १२९५ वर्षे निनयल्लभायपिङ्गविमुदिदापिकोसार उदयासिंहसूरिरिद-
मुदागिरत्—

१ जिनमनो वर्याना धयनवत्यधिनरनिमित्ततपु ।

रनिनेव श्रीरिद सुशुना न्यनिकन्यननी ॥

—पि ॥ दापिसाप्रान्ते (पञ्चमीपगा० सूची)

द्राक्षा-खर्जूरशोटक-खण्डमण्डक-खण्डमोदकादिदानपुरस्सर वर्षाकृष्य तन्मातर
मधुरवचनै सम्बोधयामास यदुत्तैष त्वदीयपुत्रोऽयन्त प्रज्ञ स्फूर्तमान् सात्त्विक
किं बहुना ॥ आचार्यपदयोग्योऽस्ति, तदेनमस्मभ्य प्रयच्छ । एषा ताम्रकोना धर्मदेवकुलिका
तत्रान्येषा च निस्तारको ग्रन्थित्यत्रार्थे नान्यत्रा किञ्चिद् वक्तव्यमिन्द्रमिधाय द्रम्मशत-
पञ्चक तस्या हस्ते प्राक्षिप्य क्षिप्र दिदाश्चे जिनवल्लभोऽध्यापितस्तेन समस्ता लक्षण
चन्द्रोऽलङ्कार-क(तर्क)-ग्रहाणितादिका निरन्तरा निष्ठा ।

कदाचित् तस्याचार्यस्य ग्रामादौ प्रयोजनमुपगत्ये । ततो गच्छता पण्डितो जिन-

सोपबुद्धि सिद्धान्त
पठनार्थं यमगम्,
बाधनाचार्यपञ्चम्,
प्रतिष्ठादि

चल्लभो मणित(तो मो)स्तापत् त्वया सर्वोऽपि चिन्ता कर्तव्या, यावत्
प्रयोननमनुशास्याहमागच्छामि । निनयप्रणतोत्तमाज्ञेन जिनवल्ल-
भेनेोक्तम्-‘ पूज्यैर्यथाऽऽदिष्ट तथा विद्यास्ये, परमाराध्यै कार्यं
निष्पाद्य शीघ्रमाग तन्यम् ’ इति । गतोऽमौ ग्रामान्तरे (रम्) । ततो

द्वितीयेऽहि चिन्तित जिनवल्लभेन यदुत भाष्टागारमध्ये मञ्जूषा पुस्तकमृता दृश्यते ।
तदेतेषु पुस्तकेषु किमस्ति निमाळयामि यतस्तदृश सर्गं जातमस्ती बुध्योदितमेक पुस्तक
तच्च सिद्धान्तसङ्गम् । तत्रोक्त पश्यति-‘ साधुना द्विचचारिणोपविशुद्धपिण्डेन गृहस्थ
गृहेभ्यो मधुररुच्यया गृहातेन स्वमनिर्वाहरेतने देहभारणा कर्तव्या । न कल्पते यतीना
सचित्तपुण्य-फलदिक हस्तेनापि सप्रभु किमद्वाहारवितुम् ’ न युक्त एकत्र निवास्तो
मुनीनामिव्यादि विचारान् दृष्ट्वा मनसा निश्चितश्चित्तयामास । अहो ! अन्य एव स
कश्चिद् व्रताचारो येन मुक्तो गम्यते, विसृष्टस्त्वस्मान्मेव समाचार स्फुट दुर्गतिगर्ताया
निवृत्ततामेतेन न कश्चिदाहार इति चेत्तस्यालोच्य गम्भीररुच्यया पुस्तकादिक यथास्थिति कृत्वा
गुरुकरीत्या स्थित । कतिपयदिनानन्तरम(र)कृतकार्यस्ततः समागत आचार्यश्चिन्तयति
किमपि स्थान न ह्यन जातम् । यावज्जिनवल्लभेन मठ-वाटिका-विहार-द्रव्यसम्भार-
कोष्ठागारप्रभृति सर्वं त्रातय, तस्माद् यथा योग्यश्चित्तितस्तथा निश्चितमेव ग्रन्थिष्यति,
किन्तु सिद्धान्त मिना शेषा अशेषा अपि तर्कालङ्कारादिनिष्ठा अनेनाम्यस्ता सिद्धान्तश्च
यथास्थित सम्प्रतिवर्तनालोपेक्षया सम्पूर्णं साम्प्रत श्रोत्रभयदेववरूरेतमात्रे श्रूयते
स्तत् सिद्धान्तवाचनामहणार्थं तत्पार्श्वे जिनवल्लभं प्रेषयामि । गृहीताया तु सिद्धान्तज्ञान
नायां समस्तमिदमिति विचार्य [निनवठम] स्वपदे सस्यापयिष्यामस्ति परिमात्र
याचनाचार्य कृत्वा निश्चिततोपेतमोचनादियुक्तिं च चित्तापित्वा जिनशेखरमिधानदि
सौम्यदिष्यतैवावृत्त्यक्रममेत जिनवल्लभं श्रीअभयदेवाचार्यमभाषे प्रेषितवान् । मरुकोट्

मय्येनाणद्विष्टपादकं गच्छता राज्ञी तत्र मरुकोट्टे माणाश्रयककारितजिनभवने
प्रतिष्ठा विदधे ।

ततः पत्तने प्राप्तः, श्रीअभयदेवसूरिवसंतं पृष्ट्वा प्रविष्टः । तत्र दृष्टो भगवा-
नपत्तनेऽभयदेवसूरिपार्श्वे स्तीर्थकारप्रतिरूपः संनिहृष्टोपविष्टविशिष्टसिद्धान्तवाचनार्थिप्रसु-
गचार्यः स्ववाम्यैमवावधूतदेवचार्यः मक्तिवशोहसितग्रहलोमाश्र-
कञ्चुकिका(ता)क्षितकायलतिफेन वन्दितस्तेन । ततो गुरुणा

दर्शनमात्रेणैव योग्यो विशुद्धात्मफलक इव कथिदयं दृश्यते इति परिभाष्य मधुरवाण्या पृष्टः
कुतो भवान् ? किं च भवतः प्रयोजनमा[गम]नस्य ? । ततो [नि]योजितकरकुड्मलेन
भगवद्दर्शनोद्भूतप्रभूतनिरूपमानवहुमानजल[दो]पटलनिर्घातान्तर्मलेन वचनामृतचारिमा-
न्यकृतान्तनिर्मितरोहिण्यकृमेन जगदे गणिजिनबल्लभेन—‘भगवन् ! निजाखण्डलमी-
प्रकर्षेण स्वःपुरीदासिकायाः समागतस्ता[व]त् श्रीमदासिकायाः । श्रीजिनेश्वरसूरिणा
स्वगुरुणा प्रेषितस्य मम मधुकरविभ्रमस्य यौष्माकीणवक्त्राग्नोज[विलि]नसिद्धान्तस्सपिपा-
सितस्य मतिः सफलजनमनस्कामनास्यतरुणा भवतां पार्श्वे सिद्धान्तवाचनान्प्येतुं
व्यवस्यति-। ततः—] ‘कौलमि अगण विऊ अपत्तं च न वाइज्जा पत्तं च न
विमाणम् ।’ इति विचिन्तयामिहितम्—युक्तं विहितं भवता यत् सिद्धान्तवाचनानि-
प्रापेणात्र समागतः । ततः प्रवनादिने वाचना दातुमागच्छ । यथा यथा सुगुर्वर्जिनवचनवाचना
‘दाति तथा तथा प्रमुदितचित्तः सन् स सुदिश्यः सुधारसमिव तामास्यादयाति ।
दृष्टेःकृष्णपद्मदं तं तादृशं शिष्यममिवीक्ष्य गुरवोऽपि तोषोपोपदिगुणीकृतावाचनादानो-
क्ताहा बभूवुः । किं बहूक्तेन ! तथा तथा ज्ञापनमुद्धया श्रीगुरुया याचनां तस्मै दातुं
प्रवृत्ता यथा स्तोकेनैव कालेन सिद्धान्तवाचना परिपूर्णा जाता ।
तथा गुणैर्ज्योतिषिक एकः पूर्वप्रतिपक्ष आसीद् ‘यदि भवतां कथिद् योग्यः
शिष्यो भवेत्, तदाऽस्तौ मह्यं समर्पणीयो येन तस्मै समप्रज्योतिषं
ज्योतिषः पठनम् समर्पयामि’ । ततः पूज्यजिनबल्लभगणिः समर्पितः । तेनापि

जिनबल्लभाय ज्योतिषं सुपरिज्ञानं प्रदत्तम् ।

एवं च गृहीतसिद्धान्तवाचनः सिद्धान्तोक्तकियासम्बन्धगुणानुष्ठानवद्धमानसः समधिगत-
प्रत्याग्रे सस्र्गर्तज्योतिषः स्वगुरोः समर्पणे गमनाय मुकलनवचनं प्रती-
सिद्धान्तगुरोः शिष्यः उच्यते । प्रमुमिरामिहितम्—‘यस्य । सिद्धान्तोक्तसाधुसमाचार-
स्तावत् समस्तोऽपि त्वयाऽवगतोऽतएतदनुसारेण यथा वर्तसे तथा विधेयम् ।’ श्रीजिन-

पट्टभगणिना पादयोर्निपत्य भणितम्—‘ यथा श्रीगुरुपादा आद्यापयन्ति, तथैव निश्चितं प्रवर्तये ।’

प्रधानदिने चलितो यथाऽऽगतमार्गेण पुनर्मरुकोटिं प्राप्त । आगच्छता सिद्धान्ता-
नुसारेण देवगृहे विप्रिल्लिलेखे । येन विधिनाऽविधिचैवमपि मुक्ति-
दीक्षागुरमोहनम्, साधनं विधि-प्रकाशं साधनं विधिचैत्यं स्यात् । स चायम्—

“अत्रोत्सृज्यजननमो न च न च स्नात्र रजन्यां सदा

साधूना ममताऽऽश्रयो न च न च स्नात्रा प्रवेशो निशि ।

जाति-ज्ञातिरुदाग्रहो न च न च श्राद्धेषु ताम्बूलमि-

त्याज्ञाऽश्रेयमनिश्चिते विधिहते श्रौतैर्नचेवाल्पे ॥ १ ॥”

इत्यादिभिर्निर्दिष्टेभ्यो येन सर्वं चैव्यन्दनाद्यनुष्ठानं मुक्तये सम्पद्यत इति । ततोऽग्नौ स्वगुरुसमाप्ते गन्तुं प्रवृत्तः प्राप्तो माइयदग्रामे आसिरादुर्गद्वारं नौशत्रये स्थितः । तत्रैव गुरुमाठनाय पुरश्च प्रेषितस्तस्य हस्ते लेखो दत्तो यथा ‘शुष्मप्रसादेन मुगुरुसमाप्ते वाचनां गृहीत्वा माइयदग्रामेऽहं समागतोऽस्मि । पुत्र्यै प्रसादं कृत्वाऽत्रैवा-
गत्य मम मौडनीयम् ।’ ततो गुरुमिच्छावि-‘निमित्ति जिनबल्लभेनेत्य निर्दिष्टम् ; नात्रगतोऽमनन् ।’ ततो द्वितीयदिने सकललोकेन सार्धं समायात आचार्यं, अभिमुखं गतो जिनबल्लभं, प्रणतो गुरुं, पृष्ट्वा क्षेमवार्तां गुरुणा, कवितां यथोक्ता सर्वाऽपि वार्ता । तेन प्राक्प्रणमनाभ्यासनिमित्तं मेघादिस्वरूपाणि तथा ज्योतिषत्रयेण भणितानि कानिचिद् यथा गुरोरेष्याध्वर्यवारोणि जातानि । ‘भूतपूर्वस्तद्बहुपचारः’ इति न्यायाद् गुरोरियुक्तम् ।

[ततः] पृष्ट्वा गुरुणा—‘निमित्ति मध्ये त्वं नागतः ।’ जिनबल्लभगणिना

क्षेत्रासत्ताय

ऽभिहितम्—‘भगवन् ! मुगुरुमुष्माजिनरचनामृतं पांसां पथम-

धुना दुर्गनिगुमानमनं समुपचितपाशं चैवयाम् निपवृक्षमद्वशं

सेविनुमिच्छामि ।’ ततो गुरुणा भणितम्—‘मो जिनबल्लभ ! मयेदं चिन्तितमात्मी-

यन् तुभ्यं स्वयं दत्त्वा त्वयि स्वगच्छ-देवगृह-भ्रातृनामिच्छिता निरुप्य पश्चात् स्वयं

सद्वृत्त्यर्थं वसतिमार्गमद्वासरिष्ये ।’ ततो जिनबल्लभगणिना विस्मयतदनारम्भेन

भणितम्—‘भगवन् ! अनारं शोभनमेतद्, त्रिरेकस्य हृदयेन पठम्, यद् हेयपरित्यागेनो-

पादेनमुदाहरते । तर्हि ममरमेव मुगुरुसमाप्ते गम्यते । गुरुणेष्विधम्य प्रपन्नादि

पदुत—‘वस ! ईदृशी निष्टृता नस्यस्मरुप, यथा चिन्तासरणममर्थं पुण्यं विना

स्यगच्छ-देवगृह-वाटिकाऽऽदिचिन्ता मुक्ता मुगुरुपार्थे [व]सतिरासमद्गोबुर्मेऽयम्
मरता निधा[तव्य] वसतिप्रसनम् । श्रीजिनवल्लभगणिः-‘भगन् । एनम्’ । ततो
गुरुव्याधुव्यासिकाया सम्प्रज्ञा ।

श्रीजिनवल्लभगणिरपि तत्सम्प्रतेन श्रोपत्तने निजहार, श्रीमदभयदेवसूरी-
पादान् वह्नादरेण यन्दितवान् । सद्गुरुणामतिशयेन समाधान
समजाने, चिन्तित च यथा परीक्षितस्तथैव जज्ञे । ततो मनसि
विदन्तोऽपि न कस्यापि प्रतिपादयन्ति यदुतैव एकास्मत्पदयोग्य ।

भयदेवसूरी
सम्प्रते, गुह्यपदम्

यतो देवगृहनिवासिस्थि इति हेतोर्गच्छस्य सम्प्रत न मरिष्यतीति । ततो गच्छ-
धारको बर्धमानाचार्यः स्वपदे निवेशितो जिनवल्लभगणेन स्वसंयोगसम्पद दत्तान्त
इत्ययमभ्युपगमदाहया सर्वत्र प्रवर्तितव्यमिति । एकांते पुन प्रसन्नचन्द्राचार्यो
मणितो मदीयपदे भव्यलभे जिनवल्लभगणिः स्थापनोय इति । एन नवाङ्गीकृतिं
वर्तनीमिव मुकितनगरस्य भव्यजनेभ्य प्रतिपाद्य सिद्धान्तोक्तविधिना समाधानेन देवलो-
क गता श्रीअभयदेवसूरयः । प्रसन्नचन्द्राचार्यस्यापि मुगुरपदनिवेशनप्रस्तापो न
जातस्तत्स्तेनापि शत्रु परिसमाप्तिसमये शब्देवभद्राचार्याणां निरुक्तम् ‘यत् मुगुरूपदेशो
गुष्पाभिरेव सफलीकार्योऽवश्यमेव, मया कर्तुं न शक्तिः’ । तत [तेरपि] प्रतिपन्नम्-
‘वर्तमानयोगेनैव परिष्कृतम्, समाधान भगवद्भिरेवमिति’ ।

श्रीजिनवल्लभगणिनाचनाचार्योऽपि कानिचिद् दिनानि पचनभूमौ निहव्य न
तादृशो विशेषेण बोध कस्याप्यत्र गूर्जरेनापण्डले निराशु शक्नवते,
गूर्जरा-नेदपाठादिषु विचारणम् येन समाधानमुत्पद्यते मनसीति मनसि कृत्यामत्(द्वि)तीय भागमवि-
धिना मुशतुनेन भव्यजनमन मुक्षेत्रभूमिकामु भगवद्मणितवि-
धिधर्मज्ञाननिशेषणार्थं श्रीमदपाठदेशादिषु विहार चकार । ते च देश सर्वेऽपि प्रायेण
चेन्ननिरास्याचार्यव्याजा, सर्वेऽपि लोमस्तदासितो वर्तते ।

किं बहुना ? तादृशदेशान्तरस्थनानाप्राम-नगरादिषु विहार विदधानश्चिचट्टा-
चलदुर्गे प्राप्ता । यद्यपि तत्र यक्षदुर्गां गतो लोकस्तथायुक्त किमपि
विग्रहदे चण्डिकारक्षा कर्तुं न शक्नोति श्रीपत्तने श्रीगुरुणां महत्या प्रसिद्धे धरणात् ।

ततो जिनवल्लभगणिना स्थान याचितस्तत्रयथादा । तन्धोक्तम्-‘चण्डिकांमठोऽस्ति,
यदि तत्र तिष्ठत(त) । ततो जिनवल्लभगणिना ज्ञातम्-‘दुष्टाभिप्रायेणैते भगवन्ति,
तथापि तत्रापि स्थितस्य देवगुरप्रसादाद् भद्र मरिष्यति’ इति चित्तविना माणित्वास्ते
‘तत्रैव बहु मन्यन् यूप येन तिष्ठाम’ तैवतमतीन सम्मतमम्माक तिष्ठत यूपम् ।

ततो देव-गुरुन् संस्मृत्य देवता चानुज्ञाप्य स्थिता । तत्र देवता च तोषा ज्ञानेन
[व्यानेन] सद्[नुष्ठानेन] तुष्टा सती दुष्टप्रयुक्तं तान् प्रत्ययुक्तं दत्तावधानां रक्षति ।

ते च श्रीजिनवल्लभगणेशचनाचार्या समस्तविद्यानिबानभूता । कथम् ?

विद्यावैभारयम्
गुर वम्

तथाहि-सर्वसिद्धान्तोद्दिन सूत्रतोऽर्थतश्च कण्ठस्थपाणिन्याद्यष्ट-
व्याकरणा मेघदूतादिमहाकाव्यादिसर्वज्ञाया रुद्रटोद्गट-दण्डि-
चामन-भामहायलङ्कार-चतुरशीतिनाटक-समग्रज्योतिषशास्त्र-
जयदेवादिनि शेषच्छन्दोप्रबन्ध-जिनेन्द्रमतव्यनस्यायकाभयदेवानेकान्तजयपताकादि-
तर्ककन्दली-किरणावली-न्याय-शङ्करनन्दन-कमलश्रीलक्ष्मिपरसमयतर्कनि-
ष्णाता अतस्त सौरमेण श्रीचित्रकूटे प्रकर्षेण विख्याता सञ्जाता । सर्वे परदर्शिनः निविप्रादि-
लोका जागन्तु प्रवृत्ता । यस्य यस्य यद्यच्छास्त्रविषय सशाय समुत्पद्यते स सर्वोऽपि
जनस्त त पृच्छति । श्रीजिनवल्लभगणेशोऽपि भाररुक्ता इव विसृज्य समस्तमपि
सदायान्यकारमुच्छेदयन्ति । श्रायका अपि स्तौरस्तौकेन च समागच्छन्ति । तद-
सिद्धान्तचनानि श्रुत्वा तदनुसारेण त्रियामपि दृष्ट्वा साधारण-सदृक-मुमति-
परदृक-वीरक-मानदेव-धन्वक-सोमिलक-वीरदेवादिभि श्रायकैः समाधिना
श्रीजिनवल्लभगणेशचनाचार्या गुरुत्वेन प्रतिपेदिरे ।

श्रीजिनवल्लभगणीशाना गुरुपदेशेनार्वातानागतदिद्विज्ज्ञान ज्योतिषपरिह्वान
चातिशयितमासीत् । मगनदन्तिके साधारणश्राद्ध परिग्रहप्रमाणं ग्राहीतुं प्रवृत्तः,

गणिमिश्रेरुक्त ' कियन्मात्रं सर्वसंग्रहे करिष्यसि ? ' साधा-
ननातः श्रानम्
रणः-‘मगनन् ! सुतं विद्वत्स्या सहस्रमे’ । निमग्नानदृष्टय

श्रीजिनवल्लभगुरुर-‘श्रायक ! बहुतरं गुरु’ । ततः कृतानि विंशन् सहस्राणि ।
पुन [पूज्या] ज्ञानेन ‘महातुमान ! इतोऽपि प्रभूततरं परिभाष्य’ । साधारणः-
प्रभो ! मदीयममस्तगृहमारमूयगणनेऽपि पञ्च शतानि न पूर्णन्ते, कौतुह्यतो ममाम्य-
भिरुत्तरद्वन्द्वमग्नानि । पुनर्दृष्टय प्रभन-‘सर्वसाधारण साधारण ! धार्मिकश्रायक !
किममाप्य पुण्यसम्भारस्य ? मा वुग् गणनातुल्यम्, चणकमात्रविरुपिणोऽपि पुरया-
सङ्ग्रामनिश्चयपतयो भवन्ति’ इति सामिप्राय गुरुरचनमाकर्ण्य ‘ निश्चितं किञ्चित्
कायनसंग्राम्यादिकं यद्र मम भविष्यतीति विचिन्त्येष्टं विहस्य च साधारणेनोक्तम्-
‘पथेयं तर्हि मगनन् ! यस्तु सर्वसंग्रहे ममेकं व्यशमिति’ । तथार्थितोऽगमृहोत्तरपरिग्रह-
प्रमणं सन् सदृशदोशान्यवहन्तिताप्रशम्नन्तरायकर्मा दिने दिने प्रवर्तमानं सम्पद्य

गुर्वज्ञायां विद्योयतः प्रवर्तमानः साधारणः सकलसङ्घस्य साधारणः समभवत् ।
सत्कादयोऽपेक्षी आह्लाः साधारणवत् सर्वत्र जिनबलभगणेरुद्भवा प्रवर्तितुमाश्रयाः ।

तत्र कृतचातुर्मासिककल्याणं श्रीजिनबलभगवत्तत्त्वाचार्याणामाश्रितमासस्य
कृष्णपक्षत्रयोदश्यां श्रीमहावीरदेवगर्भापहारकल्याणकं समागतम् ।
विप्रकृते महावीर-यज्ञ-
कल्याणकाराचनम् ततः आह्लातां पुरो मणिते जिनबलभगणिना-मोः आचकाः ।
अथ श्रीमहावीरस्य पठं गर्भापहारकल्याणकं “ पंच हृधुत्ते
ह्वापा साङ्गा परिनिव्युडे ” इति प्रकटशरैरेव सिद्धान्ते प्रतिपादनात् । अन्यच्च
तथाविधं किमपि विधिर्चित्यं नास्ति, ततोऽत्रैव चैत्रवासिचैत्रे गत्वा यदि देवा वन्द्यन्ते
तदा शोभनं भवति । गुरुमुखकमलविनिर्गतवचनापधकैः [आचकैः] रुक्म-“भगवन् ।
यद् युष्माकं सम्मतं तत् क्रियते । ततः सर्वे आचका निर्मलक्षरीणि निर्मलवस्त्रा
गृहीतनिर्मलपूजोपकरणं गुरुणा सह देवगृहे गन्तुं प्रवृत्ताः । ततो देवगृहस्थितयाऽऽ-
पिक्त्वा गुरुआह्लासमुद्रायेनागच्छतो गुरुञ् दृष्ट्वा पृष्ठम्-‘को विशेषोऽयं ?’ ।
केनापि कथितम्-‘वीरगर्भापहारपष्टकल्याणकरणाद्यमेते सम्मगच्छन्ति’ । तया चिन्ति-
तम्-‘पूर्वं केनापि न कृतमेतदेतेऽधुना करिष्यन्ताति न युक्तम्’ । पश्चात् संयतो देव-
गृहद्वारे पतिन्वा स्थिताः । द्वाप्राप्तान् प्रभूवन्द्येकप्रेतमेतया दुष्टचित्तया-‘मया मृतया
यदि प्रविशतः’ । तादृगप्रीतिकं ज्ञान्वा निर्वर्त्य स्वस्थानं गताः पूज्याः । आह्लातम्-
भगवन् । अस्माकं गृहस्तुणि सदनानि सन्ति, तत एकस्य गृहोपरि चतुर्विंशतिपष्टकं
भूत्वा देववन्दनादि सर्व धर्मप्रयोजनं क्रियते । पष्टकल्याणकमाश्रयते । गुरुणा
मणितम्-‘तत् किमत्रायुक्तम् ?’ तत आराधितं विस्तरेण कल्याणकम् । जातं
समाधानम् ।

अन्येद्युगीतार्यैः आचकैर्मन्त्रितं यथा-‘विप्रश्चेत्योऽविधिप्रवृत्तेभ्यः पार्थाज्जिनोको
विधिर्विधातुं न लप्स्यते; ततो यदि गुरोः सम्मतं भवति, तदा
विप्रकृते विपिबेल-
व्रजमतिद्वयं तले उपरि च देवगृहद्वयं कर्षते । स्वसमाधानं गुरुणा निवेदि-
तम् । गुरुभिरप्युक्तं यथा-—

“जिनमवनं जिनविम्बं जिनपूजां जिनमते च यः कुर्यात् ।

तस्य नरामर-शिवमुखपङ्कजानि करपङ्कजस्थानि ॥ १ ॥”

इति देशनाया ज्ञातं आह्लाः अह्लाप्रधानैर्यद् गुरुणाभिप्रेतमेतदेतद्वेकमप्ये च
वार्ता जाता यथैते देवगृहद्वयं कारयिष्यन्तीति वार्तामाकर्ष्य महाद्वन्द्वद्वारेण
बहुदेवश्रेष्ठिना कथितमेतेऽष्ट कापालिका देवगृहद्वयं कारयिष्यन्ति रात्रिमात्रा मधिष्य-
न्तीति एतच्च श्रुतं श्रीजिनबलभगणिभिः । अपरमिन् कासरे बहिर्गच्छता प्रभूणां

१ एव दृष्टोत्तरेऽभ्यस्त, स्वादिना परिनिवृतः ।

पपात, मणितुं च लभ्यो यावदत्र तिष्ठामि, निधितं तावद् भगवतां पादान् वन्दित्वा
भोजनं विधास्यामि । न मानविडम्बितेन मया ज्ञाता एवंविधा भवन्तः । ज्ञाता सार्वत्रिकी
प्रसिद्धिर्ददो ! ज्ञानिनः श्वेतपदा एव भवन्ति ।

अन्यदा कदाचिन्मुनिचन्द्राचार्येण शिष्यद्वयं सिद्धान्तवाचनानिमित्तं श्रीजिन-
वल्लभगणितार्थं प्रेषितम् । जिनवल्लभगणिरपि तयोर्वाचनां
क्रियमाणप्रकुशित्यः
ध्यातः दातुं प्रयत्नस्तावप्यशुभौ(यं) चिन्तयतः—‘यदि जिनवल्लभगणेः

श्रद्धान् कथञ्चिद् विप्रतास्याव’ इति युद्धया रञ्जयतः श्रवकान् । कदाचित् स्वगुरु-
पार्श्वे प्रेषितुं प्रच्छन्नपृथ्या लेखोलेखि । तं च वाचनाकपलिकायां प्रक्षिप्य वाचनां
प्रहीतुं गतौ तौ वसतौ गणिसमीपे कन्दनं दखोपविष्टौ । यावदुच्छेदिता कपलिका ततो
नूतनो लेखो दृष्ट्वा गृहीतो जिनवल्लभगणिमिश्रैरुच्छेदितश्च । तावपि हस्ताद्
प्रहीतुं न शक्नुतः । ततोऽवधारितो लेखः । लिखितं च तत्र—‘जिनवल्लभगणेः
केचित् धाढ्याः स्ववशं नीताः सन्ति, क्रमेण सर्वानपि वशीकरिष्याव इति मनोवृत्ति-
रस्ति ।’ ‘अयं चार्यो विरुद्धत्वाद् योऽपि शास्त्रोपनिबन्धयोग्यो न भवति; तथापि
चरितोपरोधादुक्त इति’ । ततः श्रीजिनवल्लभगणिना द्विषा विधापामाणि यथा—

“जातीयजनः कृतघ्नः क्रियमाणप्रस्तु सम्प्रतं जात ।

इति मे मनसि वितर्को मयितलोकः कथं भविता ? ॥ १ ॥”

इति पठिवोक्तम्—अहो ! एवंविधाशुभप्रभावयोः सुतं भवतोर्वाचनया । पश्चाद्

विमुक्तौ गतौ स्वस्थानम्, पुनर्न दृष्टविति ।

कदाचिज्जिनवल्लभगणोर्वहिर्भूमौ गच्छतः कश्चिद् विचक्षणः प्रसिद्धिं पाण्डि-

तस्य श्रुत्वा मिलितः, समस्यापदं च प्रक्षिप्तं कस्यापि राहो

समस्यावृत्तिः वर्णनमाश्रित्य यथा—

‘कुरुः किं भूक्तो मरकतमणिः किं किमशनिः ? ! ?’

१ वि. सं. १३३४ वर्षे प्रयागप्रमूर्तिणा विरचिते प्रयागकवचिते कविराजश्रीपाल-देवबोधयोः
संवादेऽधीनं समस्यावृत्तिः प्रादुर्भि-

समस्यां दुर्गमां अञ्चिन्त पृच्छतेति श्रुतेरिति ।

श्रीपाल कविनामकं स्पृष्टं शिखरिणीभट्टम् ॥

तत्र—‘कुरुः किं संयो मरकतमणिः किं किमशनिः ? !’

कस्याप्येव एवासावकवत् कविनामकः ।

चरणश्रितवशतो को नित्यमोऽत्रामूर्तिः ॥

चरणश्रितवशतो च युवाङ्गं विनष्टं च

तद् गता-चिरं नितोवाने वरसि च युवाङ्गं विनष्टं च

दृष्ट्वा त्वं मानादिं दत्त्वसि च किं कौतुकमस्ति

कुरुः किं यदो मरकतमणिः किं किमशनिः ? !

—प्रयागकवचिते (वि. सा. प्रकाशिते पृ. १०९)

तत श्रीजिनवल्लभगणिना मनाक् परिमाव्य तदेव धूरिता समस्या, कथिता च तदप्रत । यथा—

“ चिर चित्तो(त्रो)याने चरामि च मुखान् पिवसि च
क्षणादेणाश्रीणा विरहनिपमोह हरसि च ।

नृप ! त्व मन्माद्रिं दलयसि च किं कोतुकनर
कुम्भ किं मृद्गे मरकतमणि किं किमशनि ॥ १ ॥”

इति श्रुत्वाऽप्यन्त प्रमुदितो गदितु प्रवृत्तोऽहो ! निश्चित न निर्मूला जनप्रसिद्धि
‘मादृशा श्रुता[स्ता]दृशा एव यूयम्’ इति गुणस्तुतिं कृत्वा पादयो पतित्रा गत ।
तत मुगुर्दसती समागत धारुणं पृष्ठे यत् मुगुरो ! किमि[ति] बह्वी वेद्य छात्रा ।
सहगतेन शिष्येण सर्वोऽपि कथिता वार्ता । जात प्रमोदोत्फुल्लोचन समस्तोऽपि
आनन्दलोक ।

गणदेवनामा धारक स्वर्णार्थं जिनवल्लभगणिपार्थं सुवर्णसिद्धिरस्तांति
कैनाप्युक्ते चित्रकूटस्थस्य भगवत [समापे] समागत्य पर्युपासनां
वर्तुमारम्भ । अक्षितस्तद्वाचो गणिना । तथापि योग्य त ज्ञात्वा
तया कृता ससाराम्भवनना देशना यथाऽसावप्यत सविश्रो
नि शृहो जात । ततो मणित गणिना—मद्र । किं सुवर्णसिद्धि कथयामि ? । तेने-
कम्—भगवन् ! युष्मपादसुधूया कुर्वाणो निदातिद्रम्भनीया व्यवहार कुर्वन् आह्वयर्न
कारिष्यामि । तस्य च धर्मकर्मने व्यग्रिणः । ततो लिखितमुल्लान् लेखान् दत्त्वा
शिक्षयित्वा प्रेषितो वाग्म(ग्म)द्वेदेने । कृत सर्वोऽपि वाग्म(ग्म)दीयलोक श्रीजिनव-
ल्लभगणिं प्रति जातप्रतिवर्भस्तेन ।

श्रीजिनवल्लभगणिव्याख्याने सर्वे निचक्षणा जना उपनिशन्ति, निरोपतो
व्याख्या स्वस्तिवामन्देहपोक्षार्थम् । अत्र यदादिदिय गाथा
व्याख्याने समागता य[था]—

“ विजार्दण गिहण पामनार्दण वा नि दहण ।

जसम् न मुञ्चद दिह अमृददिदिं तय रिति ॥ १ ॥”

१ ति ॥ १२१२ कय जिनगणगणिनेषा कुम्भका विरचनमध्वरि, तत्प्रशस्तिपाठ
करि प्रार्थति ।

१ विपु(दि)वादीन् पृथिव्य पार्थस्यदीन वाऽपि व्युत् । तस्य न मुगुनि दक्षिमुददिं न मुगुनि ॥

ततो निःशङ्केन व्याख्या[ता] यथावस्थितं श्रीजिनवल्लभगणिना विगृह्यताया
 ब्राह्मणा इति व्याख्यानं श्रुत्वा कुपिता विप्रा बहिर्निर्गता एवत्र मिश्रिता विपक्षाध
 निकटीभूताः । अलोचित विप्रैरेतैः सह विवाद विधायैतान् निष्पन्नान् करिष्यामः ।
 अथ तेषां स्वरूपं तादृशं विज्ञाय श्रीजिनवल्लभगणैर्नसि तेभ्यो भयं समजनि ?
 उच्यते, न मनागपि । किमुत्कटकटिकरटसटपाटनपटिष्ठनिष्ठुरप्रवोष्ठपञ्चाननस्य निज-
 सिंहनादप्रतिशब्दवापिरीकृतकाननस्य कदाचित् पवनप्रेङ्खोलिततस्वरशिखरानिपतितपर्ण-
 नात्रोन्नतपल्लवनसञ्जाताङ्गमङ्गेष्वयः कुरङ्गेष्वयः स्याद् रोमोद्धर्षमात्रमपि ? । तथा
 चात्सुहृदृणां श्रीजिनपतिसूरीणामत्रैवार्थेऽप्योक्तिर्यथा—

“स्वरनखरशरकोटिस्फोटिताग्नेभुक्कम्—

स्फुरितिलितमुक्तराजिविभ्राजिताभिः ।

हरिरुपिगिरि[मा] किं तर्जितो निर्जितो वा—

ऽनिलञ्चलदलपातवद्गङ्गाः पुत्रज्ञैः ॥ १ ॥ ”

ततो भगवता श्रीजिनवल्लभगणिना—

“मर्यादाभङ्गमौतेरमृतमयतया चैर्य—गान्मौर्यधोवाद्

न क्षुम्यन्ते च तावन्नियमितसंख्याः सर्वदैते समुद्राः ।

आहो ! क्षोमं मजेयुः कचिदपि समये दैवयोगात् तदानीं

न क्षोणीं नादिचक्रं न च रवि-शशिनौ सर्वमेकार्णव स्यात् ॥ १ ॥ ”

इति वृत्तं भूर्जखण्डे लिखित्वा विवेकिजनहस्ते दत्त्वा प्रेषितं मणितन्त्रासी
 मिलितानां मध्ये बृहद्ब्राह्मणस्य हस्ते दातव्यम्, तथैव च कृतं तेन । ततो विविक्त-
 बुद्धिना वृत्तार्थं परिभाष्य चिन्तितं तेनाहो ! वयमेकैकविद्याधारिण एते च सर्वविद्या-
 निधानं कथं तैः सह विवादः कर्तुं शक्यते ? इति विचिन्त्य तेन सर्वेऽपि विप्रा ‘आहो !
 हृदयचक्षुषा न प्रेक्ष्ये यूपम्, एकैकमलिनविद्याधारिणो यूय सर्वेऽपि । स च निखिल-
 निस्तुपविद्यानिधानमतस्तेन सह कीदृशो युष्माकं विवादः ?’ इत्यादिबचनसन्दर्भेण प्रति-
 बोध्योपशमं नीताः, श्रीजिनवल्लभगणैः प्रादयोध पात्रिता इति ।

अ[न्य]दा चारानगर्वी श्रीनरवर्मराजसभायां देशान्तरात् पण्डितद्वयं समागतम् ।

तेन च राज्ञः पण्डितानां पुरतः पूरणार्थं प्रक्षिप्तमिदं समस्यापदं
 समस्यापूर्तिरिति यथा—‘कण्ठे कुठारः कण्ठे ठकारः’ इति । ततः पण्डितैः प्रत्येकं

स्वपीयस्यफोयप्रज्ञालुसारेण पूरिता, परं न तयोर्मनो मुमुदे । केनापि राज्ञः पुरोऽभिहि-

तम्—‘देव ! न पण्डितपूरिताः समस्याः प्रतिमान्यनयोः । उद्धोक्तम्—अहो ! अस्ति कश्चिदुपायो येनानयोर्मनो रज्यते ? । केनापि विवेकिना पुरयेणोक्तम्—देव ! चित्रकूटे श्वेतपटो जिनबल्लभगणिः सर्वविद्यानिधानमाकर्ण्यते । राज्ञा तदैवोद्भूयं शीघ्रगति [स] पुरम् सलेख प्रेषितम् । लेखश्च साधुसाधारणनिमित्तम् । लिखितं च [तत्र]—‘मोः साधा-
रणमाधो ! यथा त्वदीयगुरुभिर्मनोहरा पूरितेय समस्या शीघ्रं समागच्छति तथा कार्यम्,
नान्यथेति । एव स राजलेखस्तैरौष्टिकैः सन्ध्यासमये साधुसाधारणहस्ते प्रदत्तः प्रतिक्र-
मणेश्चयान् । साधुसाधारणेन स नृपलेखो गुरोः पुरो वाचितः, अवगतस्तदधो
गणिमिश्रैः । ततः प्रतिक्रमणानन्तर झटिति पूरिता [सा] समस्या यथा—

“रे रे नृपाः ! श्रीनरवर्मभूप—प्रसादनाथ कियता नताङ्गैः ।

कण्ठे कुठारः कमळे ठकारधक्के यदश्वोमखुरमवातैः ॥ १ ॥”

लेखयिना तदैव दत्ता साधुसाधारणहस्ते । वेनाप्यौष्टिकपुराणां हस्ते स्वकौ-
यविज्ञितिकालेऽसहिता सा समस्या प्रहिता । तेऽपि लेख गृहीत्वा राजावैव शीघ्रं धारा-
पुर्या सन्प्राप्ताः । पठिता तपोविद्वयोः पुरतः समस्या । शङ्कितमतीव [तया] तयोर्मनः,
मणितं च ताम्याम्—‘अस्यां समायां नास्तीदृशो विद्वान् येनेय पूरिता, किं
तर्हन्मः कश्चिन्’ इत्येन प्रसन्नन्तौ वज्रादिप्रदानेन सक्त्य तौ प्रेषय[ञ्चक्राते नरे]धरेण]

[श्रीजिनबल्लभगणिरपि मगनानुयतविहारकरौ परमव्रतचारी कतिपयदिनै-

धारायां नरवर्मनृपाञ्च चित्रकूटाचञ्जुर्गाद् विनहार धारायाम् ।] केनाभ्युक्त राजोऽपे
सम्मानम् देव ! समस्यापूरकः श्वेतपटोऽज्ञागतोऽस्ति । ततोऽतिद्वयित-
निद्वचागुणाकृष्टद्वयेनोक्त नृपेण—‘मोः शीघ्रमाकारपत तमत्र’ ।

आकारितो निम्नदूर्ध्वं राजपुरतः, समागतो भगवान् प्रणतः सादर स्त्रितीधरेण । ततो
उभयाक्षादेन योजितहस्तमुकुटेनाभिदधे धराधवेन—‘मो निद्वज्जनचूडामणे ! मम-
नस्तुष्टये पारुषट्भ्रम्य ग्रामत्रयं वा गृहाण ।’ ततो मणित श्रीजिनबल्लभगणि-
वाचनाचार्यः—महामात्र । व्रतिना निषिद्धोऽर्थसद्ब्रह्मोऽस्मदागमे विरोधतः । तथा चागमः-

“दोममयन् उजाड पुन्यणिनिमज्जिय जई बतं ।

अथ वह्नि अग्नयं काम निरुध तं चरसि ? ॥१॥” [उपदेशमाला गा०] इत्यादि ।

अतो वयं नार्थं हस्तेनापि स्पृशामः । राजा पादयोर्निष्य प्राह—मो महामन् !
निस्पृहशिरोमणे ! तथापि लज्जत्रयस्य ग्रामत्रयस्य वा ग्रहणान्तरेण मम मनःसमाधिर्ना-
स्पृशतो यथा तया ममन समाधिरुपदानीयः । वाचनाचार्योक्तम्—‘पादप्रार्थं महार-

जस्य महानाग्रहस्ताहि चित्रकूटे श्रावकैर्देवगृहद्वयं कारितमस्ति, तत्र पूजार्थं स्वमण्डपि-
कादानात् फाल्गु[यष्ट]द्वयं दापयत । ॥ ततो राजा तुष्टः श्वशुरं मा(मे) दानं भवि-
ष्यतीति तथैव चकार । तथा श्रीजिनवल्लभगणेशोर्ध्वार्धवक्त्रेन सर्वत्र प्रसिद्धिर्जडे ।

ततश्च श्रीनागपुरे श्रावकैर्देवगृहं नेमिनाथविम्बं च नूतनं कारितमस्ति ।

नागपुरे नेमिनाथ-
लवप्रतिष्ठा

तेषामेव वभूवामिप्रायो [य]दुत वयं महाचारित्रिणं श्रीजिनवल्ल-
भगणिं गुरुष्वेनाम्युपेत्य तस्य हस्तेनोभयोः प्रतिष्ठा कारयेम्याम

इति चिन्तयि[त्वा] सर्वसम्मतेन महत्ताऽऽदरेण महता बहुमानेना-

कारितो भगवान् श्रीजिनवल्लभगणिः । ततः पूज्यैः शुमलग्रे देवगृहं नेमिनाथ-
विम्बं च प्रतिष्ठितम् । तत्पश्चादहस्तप्रमावाह्यपतयस्ते श्रावका जज्ञिरे । नेमिनाथविम्बे
रत्नमयानि मुकुट-तिरुक्-कुण्डलाङ्गद-श्रीवत्स-कण्ठमणिमालिकायामरमणि कारया-
ञ्चक्रिरे ।

तथा नरवरपुरीयश्रावकाणां तथाऽभिप्रायो [जा]तो वपमपि श्रीजिनवल्लभगणिं

नरवरपुरे विधि-
वैद्यप्रतिष्ठा

गुरुष्वेनाह्वित्य देवगृह-विम्बयोः प्रतिष्ठा विधापयाम इति

पर्यालोच्य तथैव कारयामासुः । उपरोरपि जिनगृहयो

रात्रिबलिधारण-रात्रिखीप्रवेशन-रात्रिप्रतिष्ठाकारणवारणादिको

मुक्तिसाधको विधिर्लिखितः ।

ततो मरुकोट्टीयश्रावकैः श्रीजिनवल्लभगणिवाचनाचार्या विहारक्रमाय समाहूता

मरुकोट्टे विहारः,
वदावयानवाक्तिः

विक्रमधुरमप्येन मरुकोट्टे विहृताः । तत्र आद्वैः श्रद्धानन्निर्गु-

त्तिस्थानादियुक्ता दत्ता वसतिः, स्थितास्तास्याम् । श्रावकैरुक्तम्-

मगवन् ! शुष्मद्वन्द्वनाराभिन्दान्निन्नवचनरसमास्वादयितुमिच्छामः ।

प्रभुभिरमाणि-‘युक्तेतत्प्रावकाणाम्, तर्लुपदेशमाला कथयितुमारम्य[ते]’ । तैरुक्तम्-
पूर्वमेव धृता । पूज्यैर्मणितम्-भूयोऽपि श्रूयताम् । मन्यदिने व्याख्यातुमारब्धोपदेशमाला ।

“सर्वच्छरभुसभजिणो जमासा बद्धप्राणजिणचंदो ।

इयं विहरिया निरसणा जण्ज एउवमाणेण ॥ १ ॥”

इत्येकस्या अपि गाथाया व्याख्याने कण्मासवधि कालो लक्षस्तथापि श्रावकाणां
नानासिद्धांतोदाहरणमृतेन तृप्तिर्न जाता । मणिगुमारम्याः-श्रीमगवन्तस्तोर्ध्वद्वारा
एवैव वचनमृत्तेन श्रोत्रमुखमुपदस्यितुं समर्थाः । सत्यं तोर्ध्वरूपप्रतिरूपा ययं
कथमन्यथेदंशी अमृतसाविणी वाणी ईदृशी च व्याख्यानालम्बिरिति भृशं सन्तुष्टा
देशनया श्रावकाः ।

अन्यदा कदाचिन्नैवगृहे व्याख्यान विधाय श्राद्धैः सह वसतौ समागच्छन्तः
 सन्ति । एतस्मिन् प्रस्तावे पुरुष एकोऽथारूढः स्त्रोभिर्गीयमानो
 नवदुपरिवारः परिणयनाय गच्छन्वलोकिताः । ततः सविषादं श्री-
 जिनवल्लभगणिना सविश्रितो गणिना ज्ञानदिवाकरेणोक्तम्—अहो ! पश्यत कीदृशो
 क्षणदृष्टनयता ससारस्य येनैता या स्त्रियो निरासितवदनरुमला गायन्त्यो गच्छन्ति, ता
 एव वक्षःस्थल ताडयन्त्यो महाऽऽनन्द कुर्वन्त्योऽनेनैव पथा व्याघुटिष्यन्ते । गता वसतौ
 प्रमथः, स च परिणेतु तत्र प्रातः सन् निःश्रेण्या चटितुमारब्धः, अत्रोहतश्च स्वाडितः
 पादः पतितश्चासौ घटोपरि । घटद्वन्द्वलेन च तत्सोदरं द्विधा जातम्, मृतश्च ।
 ततस्ततः स्त्रियस्तथाभूता आगच्छन्त्यस्तेनैव मार्गेण दृष्टा श्राद्धसमुदायेन समस्तेनाहो !
 परिज्ञान गुगुरूपाश्रिते गदितु प्रवृत्तश्च सर्वः श्रावकलोकाः । एव श्रावकाणां धर्मश्रिणा-
 भगवत्याय पुनर्नागपुरे विहार चक्रुः श्रीजिनवल्लभगणयः ।

अत्रान्तरे श्रीदेवभद्राचार्या विहारक्रमं कुर्वाणाः श्रीअणहिलपत्तने समायाता-
 भमयदेवसूरिपदे स्तत्रागतैश्चिन्तितम्—^१ मसन्नचन्द्राचार्येण पर्यन्तसमये ममाम्ने
 सूरिपदश्च माणित भवता जिनवल्लभगणिः श्रीभमयदेवसूरिपदे निवेश-
 नीयः । स च प्रस्तावोऽधुना वर्तते ।^२ ततः श्रीनागपुरे श्रीजिनवल्लभगणेश्वरिचारेण
 लेखः स्वः प्रेषितः—^३ 'त्वया शीघ्रं समुदायेन सह चित्रकूटे निहर्तव्यम्, येन वयमागच्छ
 चिन्तितप्रयोजनं कुर्मः ।' ततः समागताश्चित्रकूटे श्रीजिनवल्लभगणयः, तथा श्री-
 देवभद्राचार्या अपि सपरिवारः । पण्डितसोमचन्द्रोऽप्यारुह्यतः, परं नागवृत्तं शक्तोऽ
 भूत् । ततो महता मित्रेण श्रीदेवभद्राचार्यः श्रीभमयदेवसूरिपदे श्रीजिनवल्लभ-
 गणिना सत्यापितः । अनेको मण्यलोकाः श्रीजिनवल्लभसूरिन् युगप्रधानश्रीमदभ-
 यदेवसूरिपादमक्तान् समागच्छेय मोक्षमार्गे प्रवृत्तः । देवभद्राचार्यादयस्तु पदस्यापन
 कृत्वा कृतकृत्यमपमान मन्मथानाः श्रीअणहिलपादकादित्यनेषु विहारं चाकरो ।

श्रीजिनवल्लभसूरिभिस्तु स्वायुष्यमाण माणित यान्त् पद्मर्पायसाध्यापुरस्सी-
 लायतम् । ततश्चिन्तितमेता[वता] कालेन प्रभूतमण्यलोकरुद्रतिथौधे
 एवगंजामः करिष्याम इत्येव मुसियतानां तेषां षण्मासातिक्रमेऽरुमाद देहम-
 [स्य]स्यं जातं ज्ञातम् ।^४ किमेतद् यान्त् पुनर्निपुण निरूपयन्ति, तावदङ्गोभिश्च दृष्ट जा[हा], तस्य
 षण्मासानां स्थाने पद्म कर्मागतानि, तत एतावदेनाश्रिते निश्चिन्त्य ते महासत्त्वाः
 ममलामहेन सर्वे दत्तामेष्यादुष्टुताः प्रतिपन्नचतुःशरणा निहितमर्ममत्त्वश्रामणा दिन-

त्रितयमन[शनं] विषय सप्तपट्टयुचैकादशश[त]सकसरे ११६७ कार्तिककृष्णद्वाद-
स्या रजनीचरमयो पञ्चपरमोष्ठिपरावर्तनं कुर्वन्तः श्रीजिनवल्लभसूरयो महात्मानश्च-
दुयदेवलोके सम्प्राप्ताः ।

परमसाधि येषां भगवताम्बदातचरितनिर्घां श्रीमरुकोटसप्तवर्षप्रमितकृतनि-

वास्तपरिशिलितसमस्तागमानां समग्रगच्छदसुसुमार्षसिद्धान्त-
प्रत्यरचनाऽऽदि विचारसारपटञ्जीति-सार्धशतकारन्यकमर्त्य- *पिण्डवि-

शुद्धि- *पौष्यविधि- *प्रतिक्रमणसामाचारी-सङ्घेपट्टक- *वर्षशिक्षा- *द्वादश-

१ पञ्चशोडशसामागमिकसुविचारसार इति वृत्तये, तथात्र सुदमार्थसिद्धान्तविष-
यशरीरविषयेन विधेयितं सम्भाष्यते । एतच्च भावनमरुणवाऽऽत्मानन्दसमया दृढगुण्योपहृति-
भद्रसूरि-सत्तयगिरिविरचितप्रसमन्वितं प्राकाशि । एतदुपरि माध्वद्वयं ध्रुवे, मूलप्रत्यकार-
जिनपद्मसूरिजिन्यरामदेववर्णिकवितं प्राकृतविवरणं (जे. मां. सूची पृ. ४६) यशोभद्रसूरि-
रचिता वसिष्ठोक्तमन्त्रे । मेरुवापककृतं विवरणं तयोदाराकचूर्णोदिकमन्यत्र पश्यते ।

२ सापेक्षातकस्यापराधमा सुदमार्थविचारसारेति पश्यते । खनेधरसूरिचितस्या सहित-
मेतद् भावनमरुणस्य जैनधर्मप्रसारकसमया प्रसिद्धिमाश्लितम् । एतदुपरि भाष्यं तथा वि. सं. ११७०
वर्षे शुभिकप्रसूरिविरचिता पूर्णिका द्वायते । चक्रेधरसूरि (१)-रामदेववर्णिकवितं प्राकृतविवरणं तथा
च टिप्पणमपि दृश्यते ।

३ वि. सं. ११७६ वर्षे यशोदेवसूरिणेतस्य विवरणं व्यवधि, सुदृष्टिपत्रिका जैनप्रमथापत्यादौ
वि. सं. ११८० वर्षे श्रीचन्द्रसूरिणा सुधितेतराया श्रुतिर्यशोदेवसूरिविरचिता पृथग् न प्रतीयते ।
तथा वि. सं. ११९५ वर्षे उदयसिंहसूरिणा दीपिका तथा च सप्तपट्टयुचैकादशवर्णिका विक्रमीय-
पोष्यसप्तशतश्रीपूर्णे भाताकचोर्षो चरचि (पत्तनीयमा. सूची दृष्टम्) एतदतिरिक्ताचरु-
पत्रिकाऽऽप्यन्यत्र दृश्यते ।

विक्रमीयसप्तदशशतश्रीपुराणे ६. शुभविजयपत्रिसंयुक्ते श्रीविजयदेवसूरिप्रभावोदते प्रभोत्त-
रत्नाकरे उपाध्यायसमयिनसगणिकृतप्रभोत्तरे निम्नोक्तवितं पश्यते—

“पिण्डविशुद्धिविषयः जिनवल्लभगणिः स्रतरोऽन्यो वा ! इति प्रज्ञा । भद्रो-
त्तम्—जिनवल्लभगणेः स्रतरोऽन्यत्तमन्वित्वं च सम्भाष्यते, यत्तत्तत्तत्तौ पौष्यविधिप्र-
कृते प्रादाना पौष्यपण्ये जेम्नासप्तदशनात् करुणापाकस्तोत्रे च श्रीचरितस्य पञ्चकल्याणक-
प्रतिपादनस्य दस्य सामाचारी विष्णोः स्रतरोऽन्यत्तम् (जे. मां. प्रकाशिते पृ. ४)

—प्रभोत्तरत्नाकरे देवप्रभे (जे. मां. प्रकाशिते पृ. ४)

किन्तुपेक्षतः सर्वमैष्टया किन्तुने च धर्मीचने प्रविनाति ।

४ एतदभावेन निमित्तमेकं संश्लिष्टमपि पौष्यविधानमुपलभ्यते—

“शुभजिनपल्लवमिदमप्यसहविधिपवरणात् संस्था ।

वसिष्ठमेव विद्वान् विद्वान् उ पुन सजो नेयं ॥” —पत्तनीयमां. सूची ।

तथा वि. सं. ११९७ वर्षे जिनचन्द्रसूरिणाऽस्य इतिनिर्यतीति जैनप्रमथापत्यादौ सूचितम् ।

५ जिनपतिमूरिविरचितसुदृष्टिपत्रिकाऽस्य स्रतरोऽन्यत्तम् जैनप्रमथापत्यादौ सूचितम् ।

वि. सं. ११९९ वर्षे लक्ष्मीसिनेन निरचिताऽस्य स्रतरोऽन्यत्तम् जैनप्रमथापत्यादौ सूचितम् ।

६ एतदुपरि स्रतरोऽन्यत्तम् जैनप्रमथापत्यादौ सूचितम् ।

* एतदुपरि स्रतरोऽन्यत्तम् जैनप्रमथापत्यादौ सूचितम् ।

कुलकैरूपप्रकरणे—शशोत्तरशतकं—शृङ्गारशतकं—नानाप्रकारेणैव चित्रचित्रका-
व्यसार—शतसङ्ख्यस्तुतिस्तोत्रादिरूपकौतुपताका सकलं महामण्डलं मण्डयन्ती-
विद्वज्जनमनासि प्रमोदयति ॥”

चरित्रासंहगणिना मुमतिगणिनीनेर्मितगणधरसार्धशतकवृहद्वृत्तेरेव प्रोदृते
गणधरसार्धशतकान्तर्गतप्रकरणे पूर्वोक्तमेव चरितं प्रतिपादितम् । श्रीमिनदत्तसू-
रीयगणधरसार्धशतकस्य मुमतिगणीयविवरणमुपजाय्य जिनेश्वरसूरीशेष्येण वाचक-
सर्वजगणिना विरचितायां संक्षिप्तवृत्तव्युपारि प्रदर्शितमेवेति वृत्तमुपलभ्यते । वि.
सं. १६२९ वर्षे धर्मसमारोपाध्यायेन विरचिते श्लोपवृत्तिसमन्विते, प्रवचनपरी-
क्षापरनाम्नि कुपक्षकौशिकसहस्रक्रिणे पूर्वप्रदर्शितमेव चरितमवतारितं विवक्ष्य पूर्वमवत-
चाधलोक्ष्यते । सक्षिप्तरूप प्रायोऽन्यत्र क्षमाकल्याणादिरचितखरतरगच्छपद्मावल्यादावामे
दृश्यते ।

जिनवल्हमसूरेः पट्टधरं प्रस्तुतकाव्यत्रयीकर्तारं जिनदत्तसूरिं विहायान्धे के के
शिष्याः समासन् ? तद्विषये विशेषतो न व्यङ्गायि, नवरं सचरि-
शिष्याः (समाति) टिप्पण—जिनवल्हमीयवस्तुविचारसारप्राकृतविवरणकर्तृ
रामदेवगणेशु परिचयो भवति जेसलमेरमा० सूचं (पृ. ४०, ४६, अप्रसिद्ध० पृ. ३४)
विलोकेनेन । अथर्गनाममालाकाष्ठे जिनमदसूरिरपि च-तत्रान्ते निजं जिनवल्हम-
जिनदत्तसूरिसेवियं जिनाप्रिय (वल्हम) —विनेयवं चामिज्ञापयति स्म ।

जिनवल्लभसूरिसन्तानांगीः प्रमूर्तैर्विद्वद्भिर्ग्रन्थकारैर्ग्रन्थप्रारम्भप्रान्ते जिनचै-
त्यादिप्रतिष्ठालेखप्रारम्भप्रान्तादौ निजपूर्वजपरिचायकप्रशस्तिप्रदर्शने
प्रशंसकाः च प्रस्तुतोऽयं सूरिर्भूतप्रशंससापूर्वमस्मादि । ततः सकृत्पुनः किञ्चित्

प्रदर्श्यते तथाहि—

वि. सं. १२९५ वर्षे चित्रकूटवास्तव्य सः सल्लोकेन लेखितायां पुस्तिकायाम्—
"चारित्रिचूडामणिभीजिनवल्लभसूरिसन्तानांगीजिनेश्वरसूरिपदपंकजमु-

हरेण" इत्यादि ।—जे० भा० सूची (पृ. २६)
वि. सं. १३०७ वर्षे पूर्णकलशमणिः—

"तस्मिन् सोऽभयदेवसूरिभवत् नलृताङ्गवृत्तिस्ततः"
संनिभो जिनवल्लभो युगवरो विद्यालिसाराऽम्बरम् ।"

—प्रकृतद्रुपप्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० २)

वि. सं. १३१२ वर्षेऽमयतिलकमणिः—

"तच्छिष्यो जिनवल्लभो गुरुरभाषात्रिवैचि(पावि)व्यतः
सरोद्धारसमुच्चयो नु निस्त्रिलप्रीतीर्थसार्थस्य यः ।

सिद्धार्कप्रेषणमन्त्रको न्त्रसिलसद्विद्याभिरालिङ्गनात्
कीर्त्या सर्वगया प्रसाधितनमोयानाग्रयविभो ध्रुवम् ॥ "

—स. द्रुपप्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ४)

जह्ने तदीयपदवीनलिनीमरालः स्वेभ्यश्चरित्रमया जिनवल्लभाख्यः ।
—न्यायालङ्कारप्रान्ते (जेसलमेरभा० सूची पृ. ४८)

वि. सं. १३१२ वर्षे चन्द्रतिलकोपाध्यायः—

१ समर्पिता विष्णुसत्त्ववर्षे हयान्तरिक्ष-ज्वलनेन्दुसङ्ख्ये ।
पुष्पार्चनश्रवणमलमलपुणेकस्त्वृत्तिवौ द्वाधयवृत्तिरेषा ॥

—प्राकृतवाक्यवृत्तिः (प्रश० श्लो० १४)

२ जग्ये द्वादशभिलसयोदशशतं धीविष्णुमन्त्रे द्वौ(स्त्रि)व
धीप्रह्लादनपतने युगदिने दीपोत्सवोऽपूर्वम् ।

—सं. वाक्यवृत्तिः (प्रश० श्लो० ११)

३ धीमद्वीसलदेववर्षैरवधायिनिऽक्षिपं सुमुखा
पृथ्वीं पालयति प्रतापतपने धीस्तम्भतीर्थे जरे ।

चक्षुःशीतकर-प्रयोदशमिते सक्त्वरे वैकुं
काज्य गन्धतमं समर्पितमिदं दीपोत्सवे वासरे ॥

—समकद्रुमावधितम् (प्रश० श्लो० ४७)

वि. सं. १४६८ वर्षे वर्धमानसूरिः—

“आद्यप्रबोधप्रवणस्तैस्तै जिनबल्लभः । सूरिकेळुमता मेजे त्रिदशाना नृणांमपि ॥”
—आचार्यदेनकरे (प्रश्न० स्तो० १४)

प्रायो पिकुमीयषडशशतके चित्रिता जेसलमेरदुर्गायजैनमाण्डमाणदे-
सादपत्रात्मकपुस्तिकायाः काष्ठपट्टिकाया जिनबल्लभसूरि-प्रतिष्ठितारण्यपुलम्भते ।
वि. सं. १४९७ वर्षे प्रतिष्ठिते सम्मगजिनालयप्रशस्तिशिलालेखे—

“ततः क्रमेण श्रीजिनबल्लभसूरि-नगर्गाष्टचक्रार-श्रीस्तंमनपार्श्वनायप्रकटीकारश्रीअमय-
देवसूरि-श्रीपिंडविभुदयादिप्रकरणकारश्रीजिनबल्लभसूरि-” इत्यादि
—जेसलमेरभा० सूची (पृ०-पृ. १७, ७९)

वि. सं. १५०३ वर्षे जिनबल्लभोयभागरिषारणादिस्तोत्रवृत्तिकारो जयसंगरगणिः—
“श्रीवीरशालनाम्नोपिमुद्रासनशीलगो. । सूरिमयदेवस्य नगह्रीवृत्तिनेयसः ॥
पद्मलङ्कारसारश्रीः सूरिः श्रीजिनबल्लभः ।” —जे० भा० सूची (पृ. ९७)

वि. सं. १५०४ वर्षे महेश्वरकविः—
“एतत्तुष्टे श्रीजिनबल्लभाख्यो गुरुततः श्रीजिनदत्तसूरिः ।
मुपसूरिस्तदनुक्रमेण समूह वर्षो बह्वैस्तपोभिः ॥”

—मन्त्रिमण्डनवशवर्णने कल्पमनोहरे (सं० ७, स्तो० १५)
मन्त्रिमण्डनवशवर्णने कल्पमनोहरे (सं० ७, स्तो० १५)

वि. सं. १५१९ वर्षे दिनगढमसुरिचितनामयेय-शास्त्रि-नेमि-पादार्थ-वीर-
जिनस्तोत्रचरितपद्यकवृत्तिकारः माधुसोमगणिः—
“जिनबल्लभसूरिण्डसुक्तिर्मातृकपुस्तकः । दर्शितार्थाः सुदृष्टीना सुप्रमादा मननयति ॥”
—चरित्रपद्यकवृत्तिप्रान्ते (स्तो० ११)

वि. सं. १५४४ वर्षे कमठसयमोयव्यायः—

“विचारयद्वाच्यमयगरघाता गुर्गरिषान् जिनबल्लभोऽमृत ।
सुतोक्तमार्गाचरणोपदेराप्रार्थनय्यत्र नहि वादसोऽप्यः ॥”
—उत्तरवाच्यवनेट्टी सार्गोपनिषद् (प्रश्न० स्तो० ४)

१ जेरे नन्दवनाचये व श्रीजालन्धरसूरि । अमन्तपाल्पस्य एउमे कल्पदृमोने ॥
धीवृद्धिकयमूलादष्टपण्यसुवद्वयके । वर्षे कर्मिदराद्या मन्वोऽयं पूर्णिमापरी ॥—
२ जेसलमेरभा० सूची (प्रश्न० पृ० १३, ४) पणनमा० सूची ।
४ कल्पमेरमा० सूची (प्रश्न० पृ० १३, ४-१)

वि. सं. १५९३ वर्षे पद्ममन्दिरगणिः—

“प्राप्तोपसम्पदिमवस्तदन्ते दिव्यऽपि सूरिर्जिनवल्लभोऽमूर्त् ।

जग्रन्थ यो ग्रन्थमनर्थसार्थप्रमायिनं तत्रिक्रियाकठोरः ॥”

—श्रियेमण्डवृत्तौ (प्रश० स्तो० ७)

वि. सं. १६१९ वर्षे साधुकीर्तिगणिना जिनवल्लभमीयसहस्रकस्यावचूर्तिर्भ्यायि ।

वि. सं. १६४० वर्षे पाठकपुण्यसागरः—

“स जयताम्रगतीजनवल्लभः परहितैकपरो जिनवल्लभः ।

घटुरचेतसि यस्य घमच्छाते रचयतीह चिरं सचिरं वचः ॥”

—जिनवल्लभमीयप्रशोत्तरशष्टिशतककाव्यस्य द्युवृत्तौ ।

वि. सं. १६४६ वर्षे समयमुन्दरगणिः—

“कृत्वा सर्वापेऽभयदेवसूरि येनोपसम्पद्ग्रहणं प्रमोदात् ।

यसौ रहस्यामृतमागमानां सूरिस्ततः श्रीजिनवल्लभोऽमूर्त् ॥”

—अष्टलक्षार्थी (प्रश० स्तो० ११)

वि. सं. १६५१ वर्षे पाठकपुण्यविनयः—

“सोऽमृतमयदेवाख्यः, सूरिः श्रीजिनवल्लभः ।

ज्ञान-दर्शन-चरित्रपात्रं भेजे ततो मृशम् ॥

येन चण्डाऽपि चापुण्डा दर्शनं प्रापिता गुणैः ।

कर्ता पिण्डविशुद्ध्यादिशास्त्राणां तत्त्वशास्त्रिणाम् ॥”

—सम्बोधसप्ततिवृत्तौ (प्रश० श्लो० ७-८)

‘वि. सं. १६५४ वर्षे ज्ञाननिमलोपग्यायः—

“तपस्ते च विरेजुः कर्मग्रन्थादिसाक्षकर्तारः ।

वैराग्यैकनिधानाः श्रीमज्जिनवल्लभाचार्याः ॥”

—शब्दभेदप्रकाशटीकायाम् ।

इत्याद्यवदासाक्योक्तेनेन प्रस्तुतापभ्रंशकान्यत्रयीप्रदर्शितविधियप्रचापयितुरेताकाव्य-
त्रयीकर्तृजिनदत्तसूरिपूज्यस्य जिनवल्लभसूरेः सम्भक् परिचयो भविष्यतीति विस्तारमपाद्
विरम्यते ।

जिनदत्तसूरिः ।

सुप्रसिद्धमभिगतस्य परमपितामह(महा दादा)प्रख्याये श्वेताम्बरजैनानुयायि-
भिर्विशेषतः खरतरगच्छत्रैः प्रमृतपुरादिषु भक्तिग्राम्यारेपेदानीमपि स्तूप-प्रतिमा-
प्रतिहृति-पादुकप्रभृतिप्रतिष्ठापनपूर्वं प्रपूज्यमानस्य चतुर्ध्वजचक्रतकारिचारुचरितस्य
प्रस्तुतापभ्रंशकाव्यत्रयीप्रणेताजिनदत्तसूरेः परिचयः साम्प्रतं साम्प्रत इति ॥ एव प्रस्तूयते ।

प्रस्तुतसूरिणा स्वगुर्वदिः स्वीयादिद्वयाऽऽधेय प्रकटाप्रकटरूपः परिचयः स्वयमपि
समकारि स्वकीयकृतिसन्दर्भेषु । ग्रन्थान्यादेया काव्यत्रयी तत्र प्रत्यक्षा, तथा च
तात्कृतिस्तरां गुणधरसार्वशतर्कं गुरूपारतन्त्र्यं नाम ग्रन्थद्वयमप्यत्र परिशिष्टप्रदर्शित-
मनुयुक्तं, प्रेक्ष्यते ।

प्रदश्यतेऽद्यापि प्रस्तुतस्य सूरेर्निर्णायचूर्ण्यादि पुस्तके प्रतिस्वरूपवस्त्रप्रमुखं च
‘जैसलमेखदुर्गादी । किञ्चित्तुपरिशिष्येण जिनरक्षितसाधुना वि. सं. ११७० वर्षे

१ श्रीमद्विक्रमनगरे राजन्धीराजसिंहद्वारा । सज्जकचक्राकप्रसोदमूर्त्योदये सम्भक् ॥
चतुराननवदनेन्द्रिय-रस-चतुर्धासंमिते छात्रे । श्रीमद्विक्रमनगरी निरान्तेऽतीव कृतवर्षे ॥

—P. P. २, १२८

वेत्ताश्रेयसं० सूत्रे (३. २१, ३१; अपरिद्व० २. ५०) विद्योक्तव्या ।

घातनगर्या लिखितानि, ब्रह्मचन्द्रगणिना च वि. न. ११७१ वर्षे पत्तने जयमह-
देवराज्ये लिखितानि करिषन्प्रणोतानि पद्याख्ये (जिनदत्तमूरिस्तुति) पद्यानि तत्र
परिशेष (४) ग्रन्थे परिनिर्दिष्टानि पाठकैः प्रत्यक्षोपरिच्यन्ते ।

ग्रामतथास्य सूरैः शिष्येण स्थिरचन्द्रगणिना वि. स. १२०७ वर्षेऽप्रयमेतौ
दुर्गे पट्टमङ्गे पद्यादामृतचेस्तुतिपुस्तकं गृहीत्वा गत स्वयं लिखितमामोत्, तदपि
विद्यते जेतम्भेरदुर्गमागडागारे ।

अपरमनामनाग्रगण्ये जिनप्रियजिनेसो जिनप्रदमूरिर्जिनप्रदम-जिनदत्तमूरि-
सैवत्य निज न्यदर्शयत् ।

पूर्वपरिचायितजिनप्रदमूरिः पट्टमङ्गितेनानेन जिनदत्तसूरिणा निजद-
वरपदयो जिनचन्द्रमूरये स्वयं व्यतारित्याद्रातिवृत्तोऽप्युच्यते । यस्य विनयेन जिनमत-
(१ पति) यतिना वि. स. १२१५ वर्षे लिखिता राक्षसकाव्यशंकाऽऽदिपुस्तिका
जेतम्भेरदुर्गमागडागारे दृश्यते ।

सूरिपर्यस्यास्य शिष्य-प्राशिर्यपरमप्राप्तेर्भूतैः प्रभूतैः पण्डितप्रकाण्डैः प्रणीतैः
प्रचुरपुस्तक-प्रतिमा-प्रासाद-प्रशस्तिप्रस्तुतैः प्रादुर्गुत प्रविततमेतदर्थं प्रोज्ज्वल
मुपशः परिपश्यते ॥ प्रेक्षायता प्रोक्तये ततः श्रेष्ठतयात्र किञ्चिन् प्रदश्यते । तथाहि—

वि. स. १२२३-७७ वर्षे सुतुरिपदे विद्यमानो जिनदत्तसूरिपट्टमूरिजिन-
चन्द्रसूरिद्वयो जिनपतिमूरि—

“तच्छिष्यो जिनदत्तसूरिर्भवचारित्रिणामग्रणी—

यो मध्येमम विधिं च विपय सत्पारतन्त्र्य तथा ।

एता सिद्धपदत्रयीं त्रिपथगा लब्ध्वा यथा मातृका

व्याशिष्टादितलक्षण कृतमुखो त्रिभ्य यथा शान्दिक ॥

छोला दोलाधिरोहात् कननशिखरिण कन्दरोःसाहस्र—

क्षोणीमक्ष्णशोभात्रयमधिशयिता पूर्णद्वेषत्र-कर्णा ।

जीरातून् श्रोत्रवृत्तेर्मिशमनमभसामन्तरङ्ग न मात.

शङ्के गानञ्जलेन त्रिदिव्युत्तयो यद्गुणालुद्गिरन्ति ॥ ”

—पञ्चलिङ्गाविवरणप्रान्ते (श्लो० ९-१०)

“जज्ञे श्रीजिनदत्तयत्यधिपति शिष्यस्ततस्तस्य य

सिद्धान्ताद् विधि-पारतन्त्र्य-विषयामिष्टयामभिरयान्वित ।

आस्ताप त्रिपदी त्रिधुर्वलिमिन व्यध्व वृषध्वसन

चिच्छेद प्रतिपन्थिन सुगनसा व्यक्तकमप्रक्रम ॥

छानण्याक्सथो यथा पतिरपा नो पर्वतक्षोभित

शृङ्गनि पुसदा सुवर्णमुमगो नोवै सुरागाग्रय ।

य कल्पदुरिष द्रुतापितफलो नोपासदापट्टय

साम्य यस्य तथापि शस्ययशस्तसै कुर्वते बालिशा ॥ ”

—सहपट्टकविष्टतिप्रान्ते ।

नि स. १२८९ वर्षे पूर्णमद्रगणि —

“मास्वास्तत समुदगाज्जिनदत्तसूरि—

र्मव्यापदिदचयबोधनिधानदक्ष ।

गाव स्फुरन्ति विधिगार्गविक्रमनैक—

तानास्तमोविदलनप्रवणा यदीया ॥ ”

—धन्य शालिमद्रचरित्रे (जे. भा. सूची पृ. २०)

वि. स १२९३ वर्षे जिनपाल्गाथि —

“जिनदत्त हति ग्रामान् सूरिस्तपदभूषण ।

जज्ञे स ज्ञानमाणिक्यरोहणो विधिपोषण- ॥ ”

—द्वादशकुलकविवरणप्रान्ते ।

वि. स १२९९ वर्षे सुमतिगणि —

“क्वेता श्रीजिनदत्तसूरिसुगुणोर्वाण्योऽन्धिमन्योपमा
क्वाह दुर्महदतीमृगनिम प्रास्तातरप्राप्तिम् ।

तद्व्याहितबुद्धिरद्वयमति कर्णे यया कुण्डल
कुर्मन् वेधविधिव्युत्तेऽहमपि तल्लस्ये तया ह्यस्यताम् ॥

महात्मन पुण्यनिधेस्तथापि तस्यैव माहात्म्यवशाद् विधास्ये ।

वृत्तिं विचित्रा गणमृच्छतस्य सार्धस्य सक्षिततरुं सुबोधाम् ॥ + +

तत्र च प्रयत्नप्रमाणनाप्रासादोत्तुङ्गशिखरस्तरतरमल्लरत्नरङ्गवाक्चामीकरोदण्ड-
दण्डनिर्घातपूतप्रवलकलकलाभिदाणरणारिकेङ्किणीकवाणपटपटायमानधवलच्चजपटायमान
श्रीमद्भुजयनीदुर्जयनीरन्ध्ररन्ध्रान्वेपिद्वेपिमेमियोगिनीचक्रचक्रचित्रचरित्रचमत्कारकारि(री)
श्रीमद्रुमण्डलमण्डन—परचक्रपरक्रमलण्डन—श्रीचित्रमपुरनगरनिवासिभूत—प्रेत—परेतराज-
निर्णयनसनासप्रोह्लासपरागनप्रयण—श्रयणगुणहर्षदशदशार्णविकराराश्रुताप्रचारिप्रविहितसु-
विहितजनरञ्जननिश्चन—परिहितमुहितहाटक—प्रकटितविकटनाटक—श्रीमद्वणहिलपाटक-
सतसतिसतिसप्रमितनर्गनस्थाननिगान—प्र[ति]वादिपञ्चाननसिंहनादमञ्जन प्रदा(धान)—श्री
[नि]कर्षसनिकर्षनिष्कपितदारिद्र्यमुद्रामुखि(दि)त—श्रीत्रिभुवनगिरिनीवृषातीनिपमितपञ्च
सप्तशतिसप्त(प्र)वासि—श्रीब्रह्माङ्गजोपरिनरफणिफणाविरोपणरूप—बामानर्तारात्रिकस्था-
पनस्वरूप—प्रमुखनानारूपसारशक्तिसम्भारस्वायमान निरन्तरमञ्जुद्राष्ट्यपपञ्चमृ-
मानमानमारप्रणमन्नानाप्रकारकातिमारमामुरसुरासुरन्यन्तरविशेषरूपरेखरनिपेधि(वि)त-
सदैनतनिर्दम्प-दीनानुरप्रचुरतरनिर्गमदप्रसादनिर्मलनिस्तुलकलसत्पादकमठ प्रमान-
सारस्वतमन्त्रानुभावविमानिताशेननिर्मुग्धशेमुषीतमु(१)कविगान—स्त(स्वर)गो-
लकल्पितानन्यनन्या[वि]कल्पलेखटोलनहल्लहरीपरीतानरगीतसमस्तशास्त्रार्थनस्थना-
षलेषप्रकल्पातिषिभरिज्ञानाहृष्टनिष्ठप्रकृष्टहृष्टिजनमानरा सात्त्विकतत्त्वानुबोधेनुबुद्धनुदोष
निशीत्तासिद्धताप्रह्वरप्रहताहिततप्याप्यमिष्यादर्शनसन्धोयितातुल्यरूप्यकन्याणकारिहारि-
निर्मलमारम्यदर्शनमणि—सात्त्विकशरीरमणि—ब्रह्मानिधान—सात्त्विकशरीरप्रधान—पुजा
गनागदनेनमागजित—संकेतशरीरजित—सम्पन्नतश्रीमदुज्जयन्तोत्तुङ्गगुरुरशिखरशिखर
बद्धाभिराम—सौष्ठवसत्प्रायकनिर्गन्धिरौलम्बिचुम्बिरसाष्टद्विभिनिरिदधृष्टि—सिद्ध-
—पुद्गलमिकाऽम्बिरादेवास्वहस्तप्रदत्तप्रशस्तप्रशस्तिरूपसम्प्रतितनमुग्रध्याननामाधर—

१ 'रात'पुराण इव सर्वदेशा बदीमहासम्पन्नते उ'न्ति ।

मरुत्युदे(री)द्वन्द्वस्य स जीवाद् भुजययाना जिनदत्तसूरि ॥'

इ'वज्ज् कान्ध विचित्रमसीदिति च पशतत्त्वम् ।

वाचनोत्पन्नोद्भासितयुगप्रधानपदबोधिभ्राजिविप्राजहंसिकाऽऽसिकावन्धनिर्वन्धस्यानवर-
णचङ्क्रमणरक्षणप्रधानमानसः परिहृतपरिग्रहो (हा) ग्रहमात्रातपदूत (इत्यदमुत) चित्रचारित्रसम्प-
दुः(?)रिर्मगवान् श्रीजिनदत्तसूरिभूरिमव्यन्यतरश्रद्धावृत्ता [छत्ता] वितानतानवोच्छेददक्ष
निर्विपशिविवेकविमलजल्लोकप्रख्यं गणवरसार्धशतकामिख्यं प्रकरणं चिकीर्षुः + + + ”.

—गणवरसार्धशतकवृहदृचौ (प्रारम्भे) !

प्रस्तुतजिसदत्तसूरिप्रदिष्यजिनपतिसूरिशिष्येण सुमतिगणिना जिनदत्तसूरि-
स्वर्गाननादनन्तरं चतुरशीतितमे वि. सं. १२९९ वर्षे समर्थितायां जिनदत्तसूरिगण-
वरसार्धशतकस्य वृहदृताकियमुदलेखे जिनदत्तसूरि-चरितम्—

“अपुना पूर्वोच्चार्यान्मायप्रतिपादनप्रसङ्गाद्वृत्तनिधानां श्रीजिनदत्तसूरीणा-
गम्य दौष्टाऽऽदि मेतत्प्रकरणकारणां ययाश्रुति [ययास्मृति] किञ्चिच्चरितमुल्की-
र्यते । तथाहि किल पूर्वं श्रीजिनेश्वरसूरिसत्कश्रीधर्मदेवोपाध्या-

यस्य संपत्ताभिर्मातापार्थमिर्धवल्लके चतुर्मासी कृताऽऽसीत् । तत्र च क्षुण्णकमत्त-
वाच्छिग्रावककनूनी बाह्वदेवीति वाग्ना पुत्रसहिता तासां सार्धानां पाद्वे धर्म
श्रोतुं समगच्छति । सा अपि तस्या विशेषेण धर्मकथाऽऽदिकं कथयति । पुरु-
षलक्षणं क्षुमाशुभं च ता गुरुपदेशाद् विदन्ति, तस्याः पुत्रस्य प्रधानलक्षणाणि
पश्यन्ति, तद्गुणनिमित्तं च तन्मातरं बह्वाक्षयन्ति । किं बहुना ? तयाऽऽक्षिता
यया [सा] कथितकारिणी जाता । ततो प्रणिताऽऽर्पकामिर्वर्गशेले । एष त्वहीयः
पुत्रो विशिष्टयुगप्रधानलक्षणवरसत्तरेण यवस्यदगुरुणां प्रपच्छसि, तदा तथ महान्
धर्मो भवति, किञ्चैप समस्तजगन्मुकुटमूलो भवति । तयाऽपि [तत्] प्रतिपन्नम् ।
ततश्चतुर्मास्यनन्तरं श्रीधर्मदेवोपाध्यायानां स्वरूपं कथितं यदस्माभिरत्र पात्र (रत्न)मेकं
प्राप्तमस्ति, यदि शुष्मकं प्रतिप्राप्त्यसि । ततः शीघ्रं समागताः [श्री] धर्मदेवोपाध्यायाः ।
दृष्टव्यस्तौ ज्ञातं च निश्चितं न सामान्यपुरुषं एव, किं तर्हि गुरुतरपदयोषो मन्त्रिभ्यति ।
तन्माता पृष्टा ‘ तव सम्मतं यद्येव दीक्ष्यते ? ’ । तयोक्तं पुण्यपात्रया—‘ भगवन् (न्तः) !
प्रसादं कृत्वा कुस्तैर्बन्धेन ममापि निस्तारो भवति ’ । पुनः पृष्टोपाध्यायैः—‘ कियद्रूप-
प्रमाणोऽयम् ? ’ । तयोक्तम्—‘ एकादशशतवारिंशत्संवत्सरे ११३२ जातः ’ इति ।
तत एकादशशतैकचत्वारिंशत्संवत्सरे ११४१ शुभलक्ष्मे तस्योपाध्यायैर्दोषा प्रदत्ता नाम
च कृतं सोमचन्द्र इति ।

मणित-उपाध्यायै सन्निदेवगणिस्त्वया [कियदर्पाणि] प्रतिपाद्य एषः, सर्व
वाक्ये प्रतिभा वहिर्भूमिनयनादिक कार्यमस्य क्रियाकलापश्च शिक्षणीय इति ।

सूत्रादिपाठस्तेन पूर्वं स्वगृहस्थितेनैव कृतोऽस्ति । 'कस्मि
'मते ! सामाज्य' इत्यादि पठ्यते । प्रथमव्रतदिन एषासौ सोमचन्द्रमुनिर्नीतोऽस्ति
वहिर्भूमौ सन्निदेवगणिना । [अज्ञानरादुदगतक्षेत्राणि तेन त्रोटितानि । तत शिक्षानि-
मित्त रजोहरणं सुखराजिना च गृह्येता सर्वदेवगणिना] मणितश्च व्रते गृह्यते किं
क्षेत्राणि त्रोट्यन्ते ? तद् गच्छ स्वगृहम् । ततस्तद्देशेऽप्यप्रतिमेन खेनोक्तम्—'युक्त
कृत गणिना, परं मम चोदिनऽऽसां ता दापय येन गच्छामि' इत्युक्ते गणेश्वर्यम-
भूदहो ! लघोऽपि कटिक् सदुत्तरत्वमेकस्य ? किं सम्प्रति प्रतिवचनं दीयते ? एषा
वार्ता धर्मदेवोपाध्यायस्याग्रे जाता । धर्मदेवोपाध्यायैध्वनितम्—'मन्विष्यति योग्य
एषः' ।

सर्वत्र पक्षेन परिभ्रम्य लक्षण-पञ्जिकाऽऽदिशास्त्राणि मणितुमारभ्य, सोमचन्द्रः ।
विद्याध्ययनम् एव च भावडाचार्य-धर्मशास्त्राया पञ्जिकाभणनार्थमेकदा गच्छ-
नुद्वेतेन केनापि प्रतिपादितो यथाऽहो सितपटा । कपलिन-
ग्रहणं किमर्थम् ? । सोमचन्द्रेणोक्तम्—“स्वदीपमुखचूर्णाभ्यामीपमुखमन्दनार्थं
च” । गतोऽसौ निरुत्तरौ न किमपि वक्तुं शक्तिः ।

मणनस्थाने गतस्तत्रानेकेऽधिकारिपुत्रा पञ्जिका भणन्ति । कदाचित् तेनाचा-
र्येण परीक्षार्थं पृष्ट—'नो, सोमचन्द्र ! न नियते वक्तारो यत्र स नवकार इति यन्मार्थं
नाम ?' । प्रतिमानता प्रोक्तं झटिति सोमनन्द्रेण—“भैरवादेयन्याचार्या, किं तर्हि
नवकरणं नवकार इति व्युत्पत्तिः कार्या” । आचार्येण ज्ञातम्—'अहो ! अन्यन्त सदुत्तर
एषः, अनेन सह वक्तुं न शक्यते' ।

अन्यदा लोचदिने व्याख्यानमणनाय न गत । व्याख्याने ध्वनस्या चेदृशी
यथेकोऽपि च्छात्रो नागच्छति, तदा व्याख्यानं न भणयितव्यं इति । ततो व्याख्यानम-
भणन्याचार्येण सगर्वमणितमधिकारिपुत्रे—'आचार्यमित्रा ! सोमचन्द्रस्य स्थाने एष पापागो
धृतो भणत यूयं व्याख्यानम्' । ततस्तदुपरोधेन मणितः व्याख्यानम् । द्वितीयदिने
समागतः सोमचन्द्रः पप्रच्छ च्छात्रान्—'व्यतीतिऽहि किं मां विना मणितं युष्माभिः ?' ।

१ 'अयं हि धर्म सर्वदेवगणे स्तम्भनीयत्वात्कृत्वा निष्कर्षार्थं शास्त्रिण्यन्तराग्रामेनमुनि
स्त्वो मिध्यादृष्टिभिरपि सप्रभाव वनं दृश्यमानं पूज्यमानं विद्यतः ।'

—राज्यप्रसाधननरक (भा. ८०) वृद्धसौ सुवर्तिष्यणि ।

तैल्लम्—‘ तदीयस्थले पापाणो धृत ’ । सोमचन्द्रेणोक्तम्—“ कथित् पापाण कथिने-
त्यधुनैव ज्ञास्यते, यावत्तां च पञ्जिका मणिता, तावत्तां मां पृच्छन्वेतानपि, यथार्थं यो
न व्याख्यास्यति स एव पापाण ” । आचार्येणोक्तम्—“ मो सोमचन्द्र ! त्वां प्रज्ञाऽऽदि-
सौरभगुणाद्व्य कस्तूरिकां जानाम्येव, परमेतैर्मूर्खे प्रेरितोऽहं व्याख्यानेऽत क्षन्तव्य
भवता । एव पञ्जिका स पपाठ ।

अशोकचन्द्राचार्येणोपस्थापना कृता । हरिसिंहोचार्येण सर्वसिद्धान्तग्रन्थे दत्ता
पण्डितसोमचन्द्राय तथा मन्त्रपुस्तिका । यया सिद्धान्तग्रन्थे स्व गृहीता सा कपटिका
च भगवता तुष्टेन दत्ता । तथा देवमद्राचार्येणापि तुष्टेन काष्ठोत्तरिण दत्तम्, येन
महावीरचरित-पार्श्वचरितादीनि जयविर कथाशास्त्राणि पट्टिकाया लिखितानि । एव च
पण्डितसोमचन्द्रगणिर्ज्ञानी [ध्यानी] सैद्धान्तिक सर्वजनमनोहारी श्रावकाणामानन्दकारी
साक्षाचारेण ग्रामानुग्राम विहरति ।

इतश्च [श्रीदेवमद्राचार्येण श्रुत जिनसङ्घमसूरीणां देवलोकगमनम्] चिन्ता समु-
त्पन्नाऽस्तीव चित्तसत्तापो जातोऽहो । सुगुह्यं पदमुद्योतितम्-
जिनसङ्घमसूरी-
पद प्रतिष्ठा भूत, पर विहरितम् । पश्चाद् [देवमद्राचार्यगामीवृक्षे चित्त जात
यदि श्रीजिनसङ्घमसूरी-युगप्रधानपद योग्यपदस्थापनेन नोद्विपते,
तदा का मीतः २] ततश्चिन्तितमाचार्येणैस्मिन् गच्छे कस्तूरफलोप्य इति चिन्तयता चित्ते
पण्डितसोमचन्द्रगणिर्ज्ञान । निश्चितमेव एव योग्य आस्थाणां ज्ञान-व्यापन-क्रियापारम्पर्ये
नानन्दकारी । पश्चात् सर्वसम्पत्ते पण्डितसोमचन्द्राय लेख प्रदत्तो यत् त्वया चित्रकूटे

१ मन्त्रपुस्तिकायतके (भा ७७, ७९, ८१-८४, १४८) दृश्यम् । अशोकचन्द्राचार्यस्य
शिवयोगोदयचन्द्रगणिना वि० सं० ११५४ वर्षे लेखित ताडपत्रीयसौपरिनिमित्तसूत्र विषयेऽप्यापि
पत्तलीयजैनमन्त्राचार्ये । तत्स्वरचायमुल्लेख —

“ धनत ११५४ वर्षे वैशाखशुक्लप्रतिपदायां रविदिने श्रीअशोकचन्द्राचार्येणोदयचन्द्रगणिना

जिनमद्रलेखकहस्ताद्विमुक्तपत्राणिदस्ताच व्योपनिर्मुक्तिसूत्र लेखित ॥ ” P P ५, ३९
“ अनेनैवाशोकचन्द्राचार्येण प्रसन्नचन्द्र-हरिसिंह-देवमद्रादव सूरिष्वे प्रतिष्ठिता भाषम् ।
कर्मभ्याद् देवमद्राचार्येण प्रसन्नचन्द्र-हरिसिंह-देवमद्रादव सूरिष्वे प्रतिष्ठिता भाषम् । यदुक्तम्—
‘ तेभ्य धीदेवमद्राचार्येण सूरिष्वे आचार्येण दत्तं किंमेव कैरित्याह—अशोकचन्द्राचार्येण
श्रीजिनचन्द्रसूरिप्रसादीकृतचार्यपदे । तथा नैमित्तिकप्रकारिणसुमार्गदीशिकायामन्यप्यापि यथा—
“ अग्निप्रकारसहोदरसहदेवपण्डितोऽमनञ्जिभ्य । सूरिस्त्यशोकचन्द्रो जिनचन्द्राचार्यप्रसादपद ॥ ”

उक्तं च तत्रैव तैरेव यथा—

शीतं समागन्तव्यम्, येन श्रीजिनवल्लभसूरिपदेप्रतिष्ठायांमपि नागतोऽन्यः । वह्नयश्च
तत्पदे स्थातु लम्बकर्णा गौरवर्णा श्रीपर्णपर्णाक्षा साम्राजिन मरुतध्वजा मूर्जरजासङ्घाता.
सयता अम्बुयुक्ता आसन्, पर योग्यता गुरुर एव निदन्ति किं बहुना । देवमद्रा-
चार्या पण्डितसौमचन्द्रोऽन्येऽपि साधवश्चित्रकूटे समाजगम् । सर्वेऽपि लोको वेत्ति
सामान्येन श्रीजिनवल्लभसूरिपदे सूरिपदस्यापन मविष्यति, न ज्ञायते कथिदुपवेक्ष्यते ।
श्रीजिनवल्लभसूरिप्रतिष्ठिते साधारणसाधुस्मरिते श्रीमहागौरवैर्ये पदस्यापन मविष्यति ।
तत स्वपरिमावितलमदिनादर्वाग्दिने श्रीदेवमद्राचार्यैरुक्तान्ते मणित पण्डितसौमचन्द्र-
गर्णिर्यदुतास्मिन् दिने युष्मदाद्य पदस्थापनालम् परिमावितमस्ति । प० सौमचन्द्रेणो-
क्तम्—‘ युष्माक सग(म)त तद् युक्तम्, पर यन्मिच्छेत् स्थापयिष्यत तदा न
चिरम् जीवति मविष्यति । पण्णा दिनात्तुपरि शनैश्चरन्नासि जरे यट्प्र मविष्यति
तत्रोपरिष्ठानां त्वस्माक चतुर्दिक्षु विहरता चतुर्विध श्रीश्रमणसङ्घः श्रीजिनवल्लभ-
सूरिवचने प्रभूतो मविष्यति चिरजीविष्य च’ । श्रीदेवमद्राचार्यैरुक्तम् ‘ एतदेव
यमपि गवेयमानहे, तदपि लम्ब न दूरे, तत्रैव भवतु’ । ततस्तस्मिन्नेव दिने श्रीजिन-
वल्लभसूरिपदे निस्तरं ज सन्ध्यासमये लम्बेष्टायां सस्यापिता श्रीजिनदत्तसूरिनामानो
युगप्रनरास्ततो वादित्रैर्वाचमानै समागता वसन्तो । प्रतिरुमणानन्तर वन्दनक दत्त्वा
श्रीदेवमद्रसूरिर्मणितम्—‘ देवानां कुरुत’ । ततः सिद्धान्तोक्तोदाहरणानुमतिर्हारीमुधा-
सारणिकरणिगीर्णवाणप्रवन्धेन तथा कृता पूर्वै श्रीजिनदत्तसूरिर्मिर्देशना यथा
‘ हृत्सहस्ररि श्यामवर्णोऽय किमियुपविश्यते ? किं न सत्यन्धे गौरवर्णा लम्बकर्णा
विशाललोचना गण्डमये सारव ’ । इत्यादि कालुष्यमपहाप सर्वो प्रज्ञा रञ्जिता सती
मणति—‘ अहो ! सिद्धान्तां पदे सिंह एकोपविष्टो विशयते । धन्या श्रीदेवमद्राचार्या
पैरीदृशा पात्रेण परीक्षितम्, किमस्मादृशा. स्थूलमवयोऽन्तर्ज्ज्ञानानि जानन्ति । ’ ।

“ सूरि प्रसन्नचन्द्रो हृदिर्बद्धो देवमद्रसूरिणि ।

सर्वेऽन्वेत विदिता सूरिपदेऽसौक्यन्देन ॥ ”

—गणधारासंग्रहः (ग. ८४) बृहद्भूतो मुमतिगणि ।

१ ‘ तथा च विशिकामयन्नेवमुक्तम्—

इतोऽप्यभयदशक्यमुरे शीघ्रतमम्पदम् । समताय ततो मन्वा चेत्यराजोऽस्ति पारम् ॥ १ ॥

श्रीमद्रूपचतुर्गभीष्टजिनधरस्य शिष्यः । जिनपदमेव गणिना चेत्यनिशय परिच्छ ॥ २ ॥

कृतात्रिगमद्वेग देवमदेन सूरिणा । श्रीचित्रकूटगुणैस्मिन् सोऽपि सूरिपदे कृत ॥ ३ ॥

—ग. सा ख (ग. ८४) बृहद्भूतो मुमतिगणि ।

२ अत्र विषय विदेशविना सरसलम्बप्राप्तवती निरीक्षयिता ।

३ ‘ घ. ११४३ वेराजवदिप्रदीपिन इति ख. पञ्चम्याहो ।

अन्यस्मिन् दिने विज्ञाताः श्रीजिनदत्तसूरयः श्रीदेवमद्राचार्यैर्यत् कतिपयदिनानन्तरं कतिचिद् दिनानि श्रीपत्तनाद् बहिर्विहर्तव्यम् । श्रीजिनदत्तसूरिभिरुक्तम्—“एवं विधास्याम् । अपरदिने जिनशिखरेण साधुविषये किञ्चित् कल्हादिकमयुक्तं कृतम् । ततो

देवमद्राचार्यैर्गलके गृहीत्वा निष्कासितः । ततो यत्र श्रीजिनदत्तसूरयो बहिर्गच्छन्ति, तत्र गच्छा स्थितः । तत्र गतानां पूज्यानां पादयोर्लगायां

दीनवागवादीत्—‘ प्रभो ! मदीयोऽयमन्याय एकवारं सन्तन्यः, न पुनः करिष्यामि ’ । ततः कपोदययः श्रीजिनदत्तसूरयस्त प्रवेशयामासुः । पश्चाद् देवमद्राचार्यैरुक्तम्—‘पुष्पाभिर्न युक्तं कृतम्, एष दुरात्मा न भवता मुखानहो भविष्यति । पामनोऽस्तेवैतस्य बहिर्निष्कासनमेव श्रेयः’ । पूज्यैरुक्तम्—“ श्रीजिनवल्लभसूरिपृष्ठे छत्रोऽयं यावद्-शुभं तदितुं शक्यते तावदनुवर्त्यते ” । श्रीदेवमद्राचार्यादयोऽन्यत्र विहरं चक्रुः, कालेन स्व-पदं सम्प्राप्नुयि ।

[श्रीजिनदत्तसूरिभिरपि श्रीपत्तनाद् विजिहीर्षुभिः श्रीदेव-गुरुस्मरणार्थमुपवास्तत्रयं

चक्रे । ततो देवलोकात् श्रीहरिसिंहाचार्य आगतः ‘ किमर्थं स्मृतोऽ-
महर्षकादिषु विचरणम्
हम् ? ’ इत्युवाच ।] श्रीजिनदत्तसूरिभिरुक्तम्—‘ कुत्र विहराम’ इति

हेतुना ’ ततो ‘ मरु-शब्दादिषु विहर्तव्यम् ’ इत्युपदेशं दत्त्वा गतोऽ-
दर्शनं श्रीहरिसिंहाचार्यः । यावत् तत्रैव तिष्ठन्ति पूज्या लब्धोपदेशास्तान्महर्षली-
वास्तस्या मेहर-भोस्व(प)र-वासल-भरतादयः श्रामका व्यवहारेण तत्र सम्प्राप्ताः । ततः श्रीजिनदत्तसूरिगुरुं दृष्ट्वा वचनं च श्रुत्वाऽर्त्ताव तृष्टाः श्रीजिनदत्तसूरान् गुरुदेन प्रतिपत्ताः । भरतः सुगुरुपार्श्वे वाचकत्वेन स्थितः, अन्ये तु मेहर-भोस्व(प)रादयः स्वस्थाने गताः स्वकुटुम्बाग्रतः प्रमुनर्णनं कुर्वन्ति—‘ एवविधाः शुद्धचारिण्यः श्रीजिन-
दत्तसूरयः ’ इत्यादि । एव तत्र देशो-प्रवेशो जातः ।

ततो नागपुरे महितम् । ‘ यत्र आनन्दमन्ददेवः श्रेष्ठोऽस्मिन्निर्वाहोति । ’ [शुभाऽऽ-

नागपुरे संवादः यतनानयतनादिविचारं भाणितं धनदेवेन—‘ यो आचार्य ! यदि मद्भाणितं करोषि, तदा सर्वोऽपि श्रान्तकर्णस्त्वय्युद्युक्तः परिवारभूतो भवति । ’] पूज्यैः किंलज्जानानैरिवाभिहितम्—“ धनदेवश्रेष्ठिन् ! किं तत् ? ” धन-
देव उवाच—

“ आपतनमनायतनं विधिमाविधिं चैनं रार्वापिपयेऽपि ।

नो चेत् कथयसि लग्नापि मेदिनीं तव(तदा) पृष्ठे ॥ ”

तदाकर्ण्योक्त श्रीपूज्यै —

■ धनदेव ! तावकीन वचन कुर्मोऽयथा नु तीर्थकृताम् १ ।

यदनायतन सूत्रे भाषितं तद् ब्रूमे नियतम् ॥ १ ॥

उत्सूत्रभाषणात् पुनरनन्तस्सार्य कार]णाद् बहुश ।

किं व्येकेन स्वप्रोगिणो भवेत् प्रचुरो माशेकास्तद् ॥ २ ॥

किञ्च—मैत्र मस्या बहुपरिकरो जनो जगति पूज्यता याति ।

येन [बहु]तनययुक्ताऽपि शूकरी गूयमप्नोति ॥ ३ ॥ "

तद् वचनमतीव कर्णफटुक दुःखदमभूद् धनदेवस्य । मन्त्रु, तथापि गुरुपुक्तमेव वक्तव्यम् । पत —

“रुंसट वा परो मा वा विस वा परिपत्तट ।

भासियन्वा हिया मासा सपक्खगुणकारिया ॥ ”

इति सिद्धान्तप्रामाण्यात् कोपाञ्चिद् विनेकिनां [पुन]स्त्रिद वचन रुचितम् ।

ततो नागपुण्ड्रजयमेव विहृता । तत्र च ठ० आसधर—साधु (साधारण) —

भद्रयमेवै देवगृहादि,
भगौराज—समागत

रासलप्रभृतिश्रान्ता सन्ति । श्रीजिनदत्तसूर्यो देवबन्धु
नार्थ बाहदेवगृहे गच्छति । सन्यदा तत्राय आचार्य
आगतः । स च पर्यायेण लघुरपि चैत्ये देवबन्धुनार्थ

गनाना गुरुणा व्यम्हार नाकरोत् । ततः ठक्कुराशाधरप्रभृतिश्रान्तैरुक्तम्—“ किमत्र

गच्छता फलम् १, यदि युक्त न प्रवर्तते १ । ततो बन्धनादिव्यवहारो निवृत्त । तत

श्रावकैर्निहृतोऽर्णोराज —“ देवासमाक श्रीजिनदत्तसूर्यो गुरुव समागत सति १ ।

राहोक्तम्—“ भद्रम्, यथाऽऽप्ता कार्य कथयत १ । श्रावकैरुक्तम्—“ देव ! भूमि

लण्डमेकमनलोक्ष्यते, यत्र देवगृहादिधर्मस्थानानि श्रानकाणा स्वकुटुम्बसदनानि च

सम्पान्ते १ । पश्चादूर्णोराजैरुक्तम्—“ दक्षिणदिग्भागे म पर्वतस्तस्मिन् स्थ(भूत)

छे यद् देवगृहादिक रोचते, तन्नि शङ्क वुरुत्, आत्मायगुरुनृच मम दर्शनीया १ ।

एतत् स्वरूप प्रमूणांश्च श्रानका वचीकथन् । प्रभुमि परिमाव्य भाषितम्—“ मो १ प

पचमस्मदर्शनो कण्ठितो नरेद्रस्तस्मिन्नाकारिते गुण एव स्यात् १ । ततो गुरुवचनमनु-

कूलयदमि श्रान्तैर्भव्यवासरे समाहृतोऽर्णोराज आगतः । क्षिप्रमेव नमस्कृता श्रीजिन

दत्तसूर्य । अभिनन्दित आशत्रदेन प्रभुमि । तत्रा चार्श्वार्ध —

■ निस्व[मिन्न]विनिर्माण—स्थिति—प्रत्यहेतव ।

सन्तु रात्रेद्र ! भूत्यै ते व्रत श्रीशक्ति-शङ्कर ॥ १ ॥

१ १ ह्यनु वा परो मा वा विस वा परिपत्तनाम् । भाषितव्या हिया मासा स्वपक्खगुणकारिया ॥

सुगुरय । ततस्ते सपरिवारा वन्दनार्थं समप्राप्ता [वन्दिता] सधिन्य श्रीजिनदत्त-
सूर्य । तैश्च तथा सम्भाषिता सिद्धान्तमधुरवचनैर्वयैः परिणामोऽभूद् यदुत-
' एत एव भवे मयेऽस्माकं गुरो भूयासु ' । पश्चाद् भव्यदिने उपसम्पद गृहीत-
वन्त आञ्जयदेवाचार्या पदचान्द्राध्वजेकित स्रग्विभारचक्रवर्तिवत् ।

तथा श्रीजिनप्रभाचार्या केवलिकापरिज्ञानेन सर्वजनप्रसिद्धास्ते च तुरष्क [भूम्या
जिनप्रभाचार्यस्य गता केनचित्] नाथकेन ज्ञानिना ज्ञाया पृष्टा यथा- ' मदीयहस्ते
चैत्यवास वागः किमास्ति ? ' । आचार्यैर्गणयित्वा कथितम्- ' यदाम्, खटिका
खण्ड बाह्वश्च ' । स च बाल न जानाति, ततस्तेन विस्मितेन

दार्ढ्यतो हस्तो यान्द् बाणोऽपि खटिकाया उग्रोऽस्ति । तुरष्काधिपस्तुष्ट आचार्यहस्त
गृहीत्वा चुम्बितवान्, ' चगा चगा ' इत्युक्तवान् । आचार्येण ज्ञातम्- ' एष मामा मना
सह नेष्यति । दुष्टाभिसंघयश्चैते कदाचिदनर्थमापि कञ्चन मम सभादपेक्ष्यन्ति '
इति रात्रौ प्रफलाप्य स्वदेशे गत । तत्रागतौ जयदेवाचार्यं वसतिमार्गप्रतिपत्तार
श्रीजिनदत्तसूरिपार्श्वे श्रुत्वा तस्याभ्यभिप्राय उत्पन्नोऽहमपि चैत्यवास परित्यजामि, परम
सीन गाढो मार्ग एतेषा श्रूयते । ' यदि कश्चित् गुरुमारतरो धर्ममार्गं स्पष्ट ' इति
केवलिकापरिज्ञानेन चिन्तयति यास्तु प्रथमरेखाया श्रीजिनदत्तसूर्य इति नामागतम् ।
ततश्चिन्तितम्- ' मा कथञ्चिदङ्गन्याययो जातो भविष्यति ' द्वितीयरेखाया गणयति
यान् तत्रैव श्रीजिनदत्तसूर्य इति नामागच्छति । पुनर्निधयाय यास्तु तृतायेरेखा
यामपि गणयितुमारब्ध, ततोऽक्षिपुञ्जो मगनात् पतित आकाशे बाणी चोत्थिता-
" यदि शुद्धमार्गेण तत्र प्रयोजनम्, तत् किमेति बहुधा गण [यसि १। अ] यमेन सत्तार-
निस्तारक शुद्धमार्गप्ररूपक सुगुरु. " इति । ततोऽसौ नि सन्देह सन् श्रीजिनदत्त-
सूरिपार्श्वे समागत । ततो ज्ञानादित्येन गणित- ' तव चूडामणिपरिज्ञानमस्मत्तमीपे
न परित्यजिष्यति ' । तेनोक्तम्- ' मा स्फुरतु, मम विधिमागेण प्रयोजनम् ' इत्युक्ते
दत्ता तस्य स्वकीयोपसम्पत्ति । तत मु(स)गुर्वज्ञया निजहार ।

तत्रा तत्रैव स्थिताना श्रीजिनदत्तसूरिणामतिशयज्ञानिना पार्श्वे चिमलचन्द्र-
गणिर्नाम चैत्यवासो जयदेवाचार्य-जिनप्रभाचार्ययोर्मसतिनिवास
विशिष्ट शिष्यादि- प्रति [पार्ति श्रुत्वा वसति] मार्गमज्ञोचनार । तत्रा तस्मिन्नेव प्रस्ताने
परिवारः जिनरक्षित-झीळमदौ मात्रा सह प्रव्रजितौ, तत्रा स्थिरचन्द्र-
वरदत्तनामानो भ्रातरो प्रव्रजितौ ।

तथा जयदत्तनामा मुनिर्मन्त्रवादी बभूव । तस्य च पूर्वाज्ञा मन्त्रशक्तिपुक्ता
आरास्ते च सर्वेऽपि रष्ट्या दुःसाधितदुष्टदेवकया विनाशिता । एष पुनर्नर

एव पदस्थान् कृत्वा ते[षां] शिक्षा दत्त्वा सर्वेषां विहारविस्थानानि मणित्वा स्वयम-
 जयमेवै विद्वताः श्रीगुल्याः । तत्र च श्रान्तैश्चेत्सगृह्यन्मिनाऽऽदि-
 स्थानानि पर्वतप्रगुणोक्तानि सन्ति । तत श्रीजिनदत्तसूरिभिः
 शोमनल्लो मूलनिवेशे जिनमन्दिरेषु प्रविशिमिरे वासाः । ततः शिस-
 रादिनिवेशं कारयामासुः श्रावकाः ।

इतश्च श्रीविक्रमपुरे संहियापुत्रदेववरेण श्रीजिनदत्तसूरिप्रेषितवच(र्ष)रीटिपन-
 वरर्षी-प्रभावः दर्शनोन्मोहितसर्दानकारिणिबेवोषेन पञ्चदशस्कुटुम्बश्रावकसमुदाय
 विक्रमपुरे विहायः कृत्वा स्वजनकत्रे० आसदेवादयो मणित्वा श्रानकाः—‘भोः !
 नयाऽम् श्रीजिनदत्तसूरयो विहार कारयेतम्या’ । तस्य चाप्रे कोऽपि किमपि मणितु
 न शक्नोति । आद्वसमुदायेन निर्गतो नामपुरे सम्प्राप्तः । तदानीं च तत्र देवाचार्यो विशेष-
 पेण प्रसिद्धिपात्र वर्तते । देवधरोऽपि विक्रमपुरादमा(दम)तः प्रसिद्धोऽस्ति जातः श्रुतस्तेन ।
 पश्चाद् देवगृहे व्याख्यानप्रस्तावे देवाचार्य उपविष्ट आस्ते । देवधरोऽपि पादप्रक्षालनादिशौच
 कृत्वा देवगृह गतः । देवमन्दनादि कृत्वा वन्दितो देवाचार्यः, तेनापि पृष्टा क्षेमवार्ता । ततः प्रथमत
 एव देवधरेण पृष्ट आचार्यः—‘मगवन् ! [देवगृहे] एतौ स्त्रीप्रवेश-प्रतिष्ठा-बलिनिधान-
 नन्द्यादिकपुज्यते न्या ?’ । तच्छ्रुत्वा देवाचार्यश्चिन्तयति—‘निश्चितं कथंचिजिनदत्ताचार्य
 मन्त्रोऽस्यरुणं प्रविष्टोऽतस्तद्वासित इव उद्वयते’ इति विचिन्त्योक्तम्—‘श्रानक । एतौ स्त्री-
 प्रवेशादिक सङ्गत न मयति । देवधरः—तर्हि किं न वार्यते ? । आचार्यः—एतत्तद्दृश्य-
 छोकाना मध्ये को वार्यते ? । देवधरः—मगवन् ! यत्र देवगृहे जिनाज्ञा न प्रवर्तते,
 किं तर्हि जिनाज्ञानिरपेशः स्नेह्यया जनो वर्तते तजिनगृह [जन]गृह वा प्रोच्यते ? इति
 प्रतिपादयञ्च यूयम् । आचार्यः—यत्र साक्षाजिनोऽन्ताभिः शिरो दृश्यते, तत् कथं जिनम-
 न्दिर नोभ्यते ? । देवधरः—आचार्य ! कथं तान्मूर्खाः परमेतद् नयनमपि जानीमो
 यदुत यत्र पस्याज्ञा न वर्तते, तद् गृह तदीय नोच्यते । एव च पापायगरूपार्हद्विम्बमा-
 श्रान्तनिवेशनेन भगवदाज्ञापरिहारेण स्नेह्यया व्यसहारे कथं नाम तजिनमन्दिरमुच्यते ?
 परमेव जानाता अपि यूयं प्रब्रह्ममार्गं न निवारयन्ते, प्रत्युत पोषयन्ते तदेते वन्दिता
 अनुज्ञापिताश्च मया यूयम्—‘यत्र तीर्थसराज्ञा प्रवर्तते, स मार्गो मयाऽन्मुपेतव्यः’
 इत्यभिधायोत्थितो देवधरः । सहानीतस्कुटुम्बरूपश्रानकाणां जात स्थिरनरुण विधि-
 मार्गविषये । प्राप्तः श्रानकसमुदायसहितोऽजयमेवै । वन्दिता श्रानसार श्रीजिनदत्त-
 सूरयः । तदभिप्रायानगमपूर्वकं कृत्वा पूज्यैर्दशना जातोऽसौ निःसन्देहः । अमर्षयिताः
 प्रभवः श्रीविक्रमपुरमिहार प्रति । ततो विस्तरेण तत्र देवगृह-विम्याम्विका-गणरादि-
 प्रतिष्ठा विधाय समागता देवधरेण सह श्रीविक्रमपुरे । प्रवोचितस्तत्रयो जनो बह्व ।
 स्थापिता श्रीमहावीरप्रतिमा ।

तत उच्चाया गच्छतामन्तरे ये भूतादयस्तेऽपि प्रतिबोधिता, किं पुनरुच्चनो
 प्रतिबोध- यत्केन ? । ततो नगरे निहता । तद्यस्मिन्मुक्तागिरौ प्रतिबोधितस्तत्र
 विच्छिन्नता कुमारापात्रो नाम राजा । कृतस्तत्र प्रचुरतरपतिजननिहार ।
 प्रतिष्ठितो भगवान् शान्तिनान्देवः । तथोज्ज्वल्यया निहारेण प्रतिबोधित
 पूज्यैर्योगिनीचक्रम् ।

तत्रैकदा श्रीचित्रकूटप्रवेशके दुष्टैरपशवुनाय सम्मुखीकृतो रत्निद्रव्य इष्ण-
 भुजङ्गस्य । ततो मन्दोभूतानि गीत-वादित्रादानि । आरम्भ अप्यहो ! न सुन्दरमिति
 ज्ञाता सतिपदा । ततः प्रोक्त ज्ञानदिवाकरै श्रीजिनदत्तसूरिभिः—‘मो ! किमेव
 निमनस्का यूयम् ? । यथैव कृष्णमुज्झो रज्जुवद् एवमन्येऽपि ये केचनास्मद्बुद्धास्तेषां
 बन्धन पतिष्यतीति प्रेरयतातीव सुन्दर शकुनमेतत् । पुनर्यतो गच्छता दुष्टैरेका
 कृत्तनासिका दुर्मित्तिविधानाय प्रेषिता । सा चाप्रत स्थिता दृष्टा पूज्यपादैर्जम्बिता
 च यथा—‘आई ! मष्टी ?’ ततस्तथा दुष्टरण्डया दत्त प्रतिवच—‘मष्टई धाणुऊई मुकी !’
 पुनरुक्ता किञ्चिद् निहस्य सप्रतिभै पूज्यैर्यथा—‘पक्खाहरा तेण तुह ठिन्ना’
 ततः सा गेय(गया) किलक्कल्ल-लच्छरानेक्कुट्टी (? गता विलङ्का निरुत्तरा)

इत्यनेनाश्वर्यनिधानाना निरन्तर किङ्करैरिव सुरै सर्वदोषास्यमानपादानां
 वयसहार करुणासमुद्राणा धारापुरी-गुणपद्मादिस्थानेषु प्रतिष्ठितश्रीर-पार्श्व-
 शान्त्युजिततीर्णकृद्भिर्मन्त्र-देवगृहशिवाराणा स्वज्ञानमूढप्रतिजपद्वारा-
 कारिरासलाङ्करहाणा मास्करवद् निरोधितमुक्तामण्डलप्रव्याम्भैरुह्यमाणेतच्छास्त्रकाराणां
 श्रीजिनदत्तसूरीणा चरितलेश प्रतिपादित ॥”

सन्तुष्यन्ति समर्पयन्ति च स्तुमतिगगितकुलितमेतच्चरितमेतदनुयायिनश्चारिषिर्सेह-
 गणि-सर्गराजगणिप्रभृतयः पूर्वोक्तगुणवरसार्धशतकवृत्तिप्रोद्धारका ।
 निबद्धचरित्रप्रशस्तकाः तथा चाप्ये प्रशस्तमुस्तपरम्पराप्रविष्टा प्रतिष्ठिता प्रसिद्धा प्राज्ञा ।
 तथा हि वि० स० १३०७ वर्षे पूर्णकलशगणि —

“ तथेद्रे जिनदत्तयोगिस्तिलक सन्मार्गपथार्यया ”

—प्राकृतद्वयाश्रयवृत्तौ (प्रस० श्लो० २)

वि. स १३१२ वर्षेऽप्रयातिलकाणि —

“ तपसाभ्यरसूरडम्बरधर कृष्णसुतिर्देवै

सेव्यः श्रीजिनदत्तसूरिप्रियम प्राज्ञया युगाधीयताम् ।

केनाप्यसंखलितप्रतापगरुडो यस्य त्रिलोक्यां स्फुर—

स्त्रोटं त्रोटमपास्यति श्रितवतां निम्नादिपाद्यान् क्षणात् ॥ ”

—संस्कृतद्वयाश्रयवृत्तौ (प्रश० श्लो० ५)

“ आसीत् पदेऽस्य जिनदत्तगुल्मटेन

येनादधे विधिपथः सुबहः खिलोऽपि । ”

—न्यायालङ्कारप्रान्ते ।

वि. स. १३१२ वर्षे चन्द्रतिलकोपाध्यायः—

“ ततोऽजनि श्रीजिनदत्तसूरिर्येनेह कल्याणमदायि भूरि ।

यः पारतन्त्र्यं विषयं विधिं च प्रकाशयामास विशेषतोऽपि ॥

भव्यान् सार्धं कुटुम्बैः दशतश उपकृतौ कर्मठोऽबोधयद् यो

यस्याज्ञानजं देवा अपि शिरसि दधुर्मक्तिमारेण नम्राः ।

यश्चानामानधामाधरितसुरधर—क्षोणिजन्माभिमान

स्मर्तुं बद्धादराणां दलयति त्रिपदोऽद्यापि दत्ते च भद्रम् ॥ ”

—अमयकुमारचरिते (प्रश० श्लो० १२-१३)

वि. सं. १३१७ वर्षे दक्षमीरीलकगणिः—

“ चिन्तामणिः कल्पतरुर्वराकौ कुर्वन्ति भव्या. किमु कामगव्या ? ।

प्रसीदतु श्रीजिनदत्तसूरिः सर्वे पदा हस्तिपदे प्रविष्टाः ॥ ”

“ तत्पट्टे जिनदत्तसूरिरदगाद् यः सन्ततं दैवतैः

सेव्याहिर्मृशमद्भुतैरुपतिशयैस्तैस्तैः सदाऽऽकृतः ।

आख्यातोऽम्बिकया स्वयं युगनरस्तीर्थङ्करस्य प्रति—

क्षिप्तेऽप्यश्वपदे ततश्च जिन इत्याख्या दधौ सान्वयाम् ॥ ”

—जिनेश्वरसूरीयश्रावकधर्मवृत्तौ (प्रा० श्लो० ९, प्रश० श्लो० ९)

वि. स. १३२० वर्षे प्रबोधचन्द्रगणिः—

“ स्वैर यैर्विहङ्गमिरत्र सुवने सर्वज्जलैस्तथा—

ऽनन्यव्याहृतदेशनालहरिभिर्मिथ्यात्वमुन्मूलितम् ।

एते सम्प्रति संशयप्रसृतयस्तन्मूढमूढा यया

निर्जीना इव नोब्धसन्त्यपि मनाक् कालेऽनुकूलेऽपि हि ॥

तैः पूज्यपादैर्जिनदत्तसूरिभिः कृतेऽत्र शास्त्रे जिनशासनांतुगे ।
सन्देहदोलावलिनाम्नि लेसतः करोमि वृत्तिस्वगुरूपदेशतः ॥ ”

“ ततश्चे जिनदत्तसूरिरभक्कमार्तण्डचण्डप्रभो

यस्मिन् विष्टपदमणिं स्वत इतः स्वच्छन्दसा भ्राम्यति ।

तत्तज्ज्योतिर्गलहस्तिता वनतमपिण्डा इव द्विद्-गजा

जग्मुर्दिक्षु विदिक्षु मत्स्वमिममं वक्तुं तु दिग्दन्तिनाम् ॥ ”

६. — जिनदत्तसूरीयसन्देहदोलावल्या गृहद्वृतौ ।

जि. सं. १३२६ (६) वर्षयि जिनमन्दिरप्रशस्तिशिलालेखे—^१

“ तस्मिन् महत्मानि समेषुपि नाफलोके

तीर्थे वंमार भगवन् जिनदत्तसूरिः ।

नामापि यस्य वत पार्श्वेविभोरेवाञ्च

सर्वं मय हरति मंगलमातुनोति ॥ १०३ ॥

यस्मिन् जन्मभृगभासि तरुणांभोमृत्ककुत्तुंजर-

शीलुंटाकगभीरधीरमधुरव्याने वृषं जल्पति ।

पीयूषैरिव पूर्यमाणमनसो मन्याः प्रब्रह्मादिरे

विभे यादिगजा गलन्मदभस द्राक्फादिशिक्यं दधुः ॥ १०४ ॥ ”

—धीजापुरवृत्तान्ते (पृ. ४)

१ “ इह हि किंवातिशायिकानिभिर्भगवद्भिः [भयारक] श्रीजिनदत्तसूरिभिर्दुःपमाकाङ-
क्षाहत्यादिभैरवतन्मागैर्धर्मार्थोत्तरदनेकसंस्तमकृष्णमृद्वकळितानि भविष्यद्भार्यामिकलोकाधर्मानुष्ठानानि
मा भूयमिति परोपकाररधिकतया स्तोत्रोद्धृतस्मन्माग्यप्रधमालानुसारि सारोत्तमभाषयके संशयपद-
प्रक्षोभानामक प्रकरणे अके तथेह ‘ सन्देहदोलावली ’ इति नाम्ना प्रसिद्धम् ।

एवं च श्रीजीन (ठ) ण्हिवाभिधालपतनवास्तज्यया कथयित्वा श्वतरपरमभ्रादिकया प्रति-
दिनमात्पण्डितदिहयर्मानुष्ठानान्यनुविहित्वा स्वव्यापारणानुसङ्गखण्डान्तरितप्रधानकंयापरणदर्शनात्
तयाविधमुपगम्यकर्माभावाच्च समुद्रसक्तः सन्देहाः सम्पुत्तरलाभार्थं विप्रतिघातां लिखित्वा दूर-
देशप्रवेशेषु श्रितानां र्धप्रायकुं च निमनसा धीज्यमिन्द्रदेवताप्रकटितयुगप्रधानत्वाद्धृतनामप्रेयाना
धीजिनदत्तसूरीणां पापमूले प्रेषिताः । श्रीमत्पूज्येय वाचनानन्तरमेव तस्या भविष्यज्ञेयानामन्यु-
पकाराय सरलोचितत्वात् सुगमार्थं सार्वशतयाप्राप्त्यमेतत् प्रकरणं विरचितम् ” इत्येवाऽपि प्रसिद्धि-
वैदपरम्पराया विशिष्यमाना खण्डा भवतीति । ”

—सन्देहदोलावलीगृहद्वृते प्रथमेवन्द्यपि ।

वि स १३२८ वर्षे प्रबोधमूर्तिगणि (जिनप्रबोधसूरी)—

“ तच्छिष्यमौलिजिनदत्तगुरुप्रवार—

अने खिल विधिपर्यं सुवह समन्तात् ।”

—कातन्त्रदुर्गमदप्रबोधे ।

वि स १३३४ वर्षे जिनप्रबोधसूरीणा प्रतिष्ठिता जिनदत्तसूरिमूर्तिरद्यापि प्रेक्ष्यते ऽणहिल्पाठक—पत्तने ।^१

वि स १३८३ वर्षे जिनकुशलसूरी —

“ समस्तयोगिनाचरुदेवदेवतात्रातानिहितशासना नान्यप्रभावत्ताप्रमानित^२ श्री
जिनशासना महर्द्धिकनागदेवश्रावकसमागधितश्रावम्विकालिखितश्राजिनदत्तसूरियुग
प्रधानेल्यक्षराचनमार्जनसमुपार्जितयुगमधानपदसत्यताप्रधाना सकलतिशायिप्रगुण-
गुणमणमणिखनय सकलशिष्टचूडामणय प्रवेधिता यमच्छीयातुच्छभूरिसूरय श्रीजिन-
दत्तसूरय × × ”

“ तन्नामनू श्राजिनदत्तसूरय शश्वद् यदाज्ञा लुल्लुपुर्न भूरय ।

देवा गृदेवा नततियगङ्गिन सिन्धुर्न चाग्निर्न च योगसङ्गिन ॥ ”

—जिनदत्तसूरायदेववन्दन(सम्यक्त्वारोपनिधि)कुल्लकृतौ ।

वि स १४११ वर्षे तरुणप्रमसूरी —

“ तत्पट्टशैलेऽजनि योगिराज सुगन्त श्रीजिनदत्तसूरी ।”

—ध्रावकप्रतिनमणसूत्रवृत्तौ ।

वि स १४१२ वर्षे मुनहितोपाध्याय —

“तपट्टे जिनदत्तसूरिरमब्द योगी दचूडामणि

मिध्याग्ना तनिरुद्धदर्शन

..

१ ‘ ढागविआवाडा नामकपाठके चिनमन्दिरे । मूर्तिप्रतिशलेष्ट इत्य पठ्यते—

‘ अथ १३३४ बैशाखदि ५ श्रीजिनदत्तसूरिमूर्ति श्रीजिनेश्वरसूरिशिष्यश्रीवि
प्रबोधसूरीणा... [प्रतिष्ठिता] ।

२ ‘तच्छिष्य स्वल्पमना अपि जिनकुशलसूरिसन्तकान्त—

श्रीशिदान्ताभ्यासलेखाद् विरचितप्रतिनिदाख्यानकाख्यानरम्याम् ।

सम्यक्त्वारोपविध्युग्मलङ्कलकलस्वाधौ गुत्तिमता

रूपएव्येकेमिनाब्द शुद्धमणिदिवस वारम्पथीपुराणत ॥

—नैत्यवन्दन(सम्यक्त्वारोपनिधि)कुल्लकृतौ (प्रप- १०)

“इह हि परोपकारकृतधियो विमुद्धसिद्धान्तान्धारशृङ्गारितचारित्रश्रिय श्रीजिनदत्त-
सूरयस्तथाविधविषमदुष्पमासमुल्लसदसदुपदेशदायकचन्द्रगणान्यान्यक्रियाऽनुष्ठानदर्श-
नोद्भूतप्रभूतसन्देहमर्तपतित लोकमालोक्य कथञ्चित् तमुद्धर्तुमनस स्वपरसम्भारितप्रश-
तदनुसारिताद्गुत्तरदानप्रधान सशयपदप्रन्तोत्तरनामक सन्देहदोलान्तीति द्वितीयनाम-
प्रसिद्ध प्रकरणमकार्षे ।”

—जिनदत्तसूरीयसन्देहदोलान्त्या लघुवृत्ती ।

वि. स. १५४४ वर्षे कमलसयमोपाध्यायः—

“कूष्माण्ड्याऽऽस्तिकनागदेवतपसा सन्तुष्टया यद्-युग-
प्राधान्य प्रकटीकृत मुक्तितानामानन्दकन्दाम्बुदम् ।

सैप श्रीजिनदत्तसूरिराखिलग्रामप्यगिचोऽमरद-
यस्य श्लाघ्यचरित्रपङ्क्तिगणने नो पाटव कस्यचित् ॥”

—उत्तराव्ययनवृत्ति (सर्गोपसिद्धि) प्रान्ते ।

वि. स. १५५३ वर्षे पद्ममन्दिराणि —

“पृष्ठे तदीयेऽमरदत्तसुतश्रीसुगप्रधानो जिनदत्तसूरि ।

यो योगिनीचक्रमुखादिदेवशीर्षे निनाहा मुकुटाचकार ॥”

—रत्नमण्डलवृत्ती (प्रश्न० श्लो० ८)

वि. स. १६४६ (?) वर्षे समयमुन्दरोपाध्याय —

“यो योगिनीम्यो जगृहे ददौ च वरान् वरान् जाग्रदनेकविध ।

पञ्चापि पौरान् स्वमशीचकार युगप्रधानो जिनदत्तसूरि ॥”

—कल्पसूत्रकल्पलतायाम् (प्रश्न० श्लो० ४)

“जिम्पिरे येन योगिन्वधत्तु पण्डितेतीन्द्रना ।

सूरि श्रीजिनदत्तोऽभूत् तन्पद्मजमास्कर ॥”

—अष्टलक्षार्थी (प्रश्न० श्लो० १२)

वि. स. १६४६-५१ वर्षे गुणनिनयगणि —

“शुद्धानेकरसप्रवाहविश्रामावापणप्राप्तिदा

रेजे यस्य सरस्वतीम सकलान् सम्पन्नयती मुखे ।

मुक्तासारसरस्वती जनपदान् भव्यान्भव्याश्रयं

तं श्रीमज्जिनदत्तसूरिमुगुरुं चित्ते निधायाधुना ॥ ”

—सुवन्दितौ (छो० ३)

“ प्रौढं प्रौढयुगप्रधानपदसाम्राज्यं प्रतीतं पुरा

देवोक्त्या भुवि नागदेवमविक्रान्तस्य साक्षात् पुरः ।

योगिन्योऽपि च येन मन्त्रमहिमप्रागल्भ्यतो जिम्पिरे

स्तुत्या श्रीजिनदत्तसूरिमनघं तीव्रप्रतापारुणम् ॥ ”

—दमयन्तीचम्पूवृत्तौ ।

“ तत्पदेऽभूच्चतुःपष्टियोगिनीनां प्रसाधकः ।

युगप्रधानतामातः सूरिः श्रीजिनदत्तपद ॥

यन्नाममन्त्रस्मरणात् सम्प्रत्यपि विलोक्यते ।

तद्विष्णुतादिकष्टौघो ध्वस्यमानः क्षणाद् भुवि ॥ ”

—सम्बोधसप्ततिकावृत्तौ (प्रश० छो० ९-१०)

“ श्रीमद्वक्त्ररात्राधिताप्रलम्बप्रसादुत्तमामये ।

राज्यं दासति जनताऽऽनन्दकरे न्यायवृत्तिधरे ॥

श्रीराजसिंहभुजि निजभुजबलनिर्मितारिंशुराजे ।

सन्ध्यादिगुणविचक्षणमन्त्रीधुरकर्मबन्धवरे ॥

विक्रमतो रस-हरिभुज-रस-दाशिवर्षे जनोत्सवोत्कर्षे ।

श्रीमद्विष्णुमनगरे विनिर्मिता विमलमतिगम्या ॥ ”

—सुवन्दितः (प्रश० छो० १०-१२)

“ श्रीविष्णुमंशोद्भवसद्विक्रमदात्रसिद्धिदृष्टपराज्ये ।

सत्यमंकर्मचन्द्रासिधायीमण्डपुर्वैष्णवपर्ये ॥

श्रीमद्विष्णुमण्डपेः स्वरसरस्वत-तर्क-राक्षप्रमा—

ग्न्यस्तायां शरदि प्रमोदविमरआजिष्णुपौराड्डे

धीमेष्टन्नाम्नि मन्त्रगरेऽर्चयेत्यज्ञोभाधरे

चक्रे धीदमयन्त्युदारचरिते दीक्षां महाधौ मुधीः ॥

अद्वयवृत्ताधिवृत्ती विजयिनि शर-भुवन-सस्मिते वर्षे ।

भीमहृदयपुरीषं प्राञ्जलि पय पुरन्दुधियाम् ॥ ”

—दमयन्तीचम्पूवृत्तिः (प्रश० छो० १३-१५, १६)

वि. सं. १६९४ वर्षे ज्ञानविमलोपाध्यायः—

“तपहपूर्वाचलतिग्मस्मयो युगप्रधाना जिनदत्तसूरयः ।

दिदीपिरे श्रान्तलक्षवोधकाः सुरामुरेः सस्तुतपादपङ्कजाः ॥”

—शब्दप्रमेदवृत्तौ ।

क्षमाकल्याणादिकृतायामर्चान्नायां खरतरगच्छगद्यवल्यामन्यत्रापि च प्राप्यते प्रस्तुतस्य सूरिर्ज्यस्य समुज्ज्वलयशः संरलितमदसुतमन्यदपि सज्जरितम्, किन्तु कवि-समपत्तानां त्यक्तस्मरि पूर्वतनमाधेक प्राणागिरिमिति तदेवात्र प्रादर्शितं, समर्थितं चान्यप्रामा-णिकप्राज्ञानामभिप्रेतैः । निस्तरमयात्* तु विरम्यतेऽधिकवक्तव्यात् । विशेषनिहासुना तदप्यवलोकनापम् । सूरैः स्वर्गमनसमय—स्थल्यादिनिर्देशास्तत्रैथमसूचि—

■ अर्थवचिधाः क्षत्रिय—ब्राह्मणादिकुलानलक्षप्राह्वप्रतिबोधका जलभ्रमोपरि कम्ब-छास्तरणादिप्रकारेण पञ्चनदोसावकाः सन्देहदोलान्वल्यान्नेरुप्रन्यविधायकाः परकाय-प्रवेशिन्यादिविविधनिघांसम्पन्नाः परोपकारकारिणः परमयशः—सौमन्यवारिणः श्रीखरतर-गच्छनायका महामावकाः श्रीजिनदत्तसूरयः सत्त् १३११-आपादमुदि एकादस्यां भजमेरुनगरेऽननानं कृत्वा स्वर्गं गताः ॥.४८ ॥” ख. पञ्चव्याम् ।

ग्रन्थरचना.

प्राकृतापञ्चशादिमापायां पञ्चप्रमाणपरिगणनया लघ्वोऽप्यर्थतोऽतिगम्भीरा देव-गुहस्तोत्र—कैत्यविधि—धर्मविधिप्रतिपादका त्रिविधोपदेशपेशला निम्नसूचिता ग्रन्थाः प्रस्तुताजिनदत्तसूत्रिणीता ज्ञाताः सन्ति ।

१ गणधरसार्धशतकम् (प्रा.) गा. १९०

२ सन्देहदोलवर्जी (प्रा.) गा. १९०

१ “जिण्दत्तगणिगुणसयं सपम्प सोमचदर्विव ।

मन्देदि मणिवर्ध मव—रविर्धनावमहरउ ॥”

इति प्रान्तपद्योपेतमेवम् (परि० २) प्रादर्शितं । अस्य द्वादशसहस्रश्लोकपरिमिता बृहत्तिः सुमतिगणिता वि. सं. १२९५ वर्षे निरमायि (वि. मा. सूची क्र. ३१३-३१५; अग्रसिद्ध० पृ. ५०)

एतस्य बोधउत्तनश्लोकप्राया संक्षिप्ता वृत्तिः सर्वगजगणिना विष्णुमीयस्तुर्दशश्लोक्यां सङ्गृहिता, मुद्रिष्य । इदं दृष्टेधानार्थवर्त्तोद्गमस्वरितनिर्दिष्टगणिनाम्भारि, प्रसिद्धः ।

२ “इय कइयसंसयपय—पणहुत्तरपयण समसंगं ।

मणिवं जुनस्यगम—जिणवत्तहसुरि—ससिण ॥”

इति प्रान्तकथापरिकलिता संशयवद्भवेत्तरसंशयमेव दि० सं० १३३० वर्षे प्रबोधवन्द-मणिना सार्धैश्च. श्रद्धाश्लोकाग्रमणया बृहद्गुणं समयोत्रि । एतस्य लघुवृत्तिर्नैववापरगणिना सार्ध-सहस्रश्लोकप्राया दि० सं० १४९५(?) वर्षे ध्यायि । ■ अपि प्रकाशितं ।

- ३ चैत्यवन्दनकुलकम् (प्रा.) गा. २८ ४ गणवरसासतिः (प्रा.) गा. ७०
 ५ उपदेशसायनम् (अप०) गा. ८० ६ चर्चरी. (अप०) गा. ४७
 ७ काउस्वरूपकुलकम् (अप०) गा. ३२ ८ सर्वाधिप्रायि (स्मरण) स्तोत्रम् गा. २६

३ " सञ्जन्तु मयं मरण रहितो यमं तथा साहय
 मन्वाण पुरतो पवादनितो निष्कम्प-निष्कम्परो ।
 सो मे यमपुत्र स्या गुणि-गुरु कञ्जकरी वरो
 स्वगो जो जिणदत्त-सोदणपदे नीसिमुत्तवावहे ॥"

इत्यन्तिमपायासुमेतद् वि. सं. १३८३ वर्षे जिनउत्तरपुरिणा चतुदशवारिषाञ्जन-
 शोकादिमिया वृत्त्या, लघ्विनिधानेन संक्षिप्तदिग्भवेन च व्यभूतयः । देववन्दनकुलकं सम्प्रसारोप-
 विषिक्तकमिसादिषाञ्ज्यापरा संज्ञा ज्ञापते । वृत्ति-दिग्भनसमन्वितमेतद् प्रसिद्धम् ।

४ अद्विष्टमेतद् । अस्य नामोपलब्धते गणवरसापगत-वृत्त्यासौ (अन भूमिका इत्यस्या
 ४. ५१) जेतवमेतदुर्ध्वमिमाञ्ज्यापरे १५० क्मादुपुस्तिशब्दो प्राप्यतेऽपि ।

५ " इय जिणदत्तुगणवरसायण इह-परकोयह मुक्कह भायणु ।
 कर्णमतिहि पिबति जि मन्वई ते हवंति अजरामर लब्धई ॥"

इति प्रान्तपरपर्यवसितमेतद् वि. सं. १३९४ (२) वर्षे जिनपराकोषाभ्यायेन अतचतुदशश्लोक-
 परिमितया वृत्त्या संयोजितम् । तत्रात्र पूर्वमेव प्रकारयते ।

६ " इय ज्ञपनवरह सुहि सिरिजिणवल्लहह
 नयलमयपल्लवह बहुजणदुल्लह ।

समु गुणमुद बहुमाणि धिरिजिणदत्तगुह
 परह सु निद्वमु पावइ षउ जिणदत्तगुह ॥"

इत्यन्त्यपरवोरेतेया जिनपातोपाभ्यायेन वि. सं. १३९४ वर्षे विहितया अतचतुदशश्लोकपरिमिता
 वृत्त्या समायोजि । सा अत्र प्रथमेव प्रकारमायं प्राप्नोति ।

७ " इय जिणदत्तुगणु मि मिमुगहि पग्रहि गुगहि परिवगवि जि कुगहि ।
 ते निम्वाण-रमणी सद्दु विल्लहि वल्लि न संमारिण सद्दु मिधिपहि ॥"

इति प्रान्तपरपर्यवसितं द्वारिषाञ्ज्यासमेतद् कुलक सूरप्रयोपाभ्यायमइतिनया संपर्गतश्लोक-
 मितया वृत्त्या साकमन बाध्यश्रम्यां कृत्यत्वेन निवेद्य प्रकाशितम् । उपदेशसाम्येन
 'कलस्वरूपकुलक' इति वृत्तिकारमिश्रतामिषया प्राप्नुयाति । जिनपातोपाभ्यायकृताऽस्य वृत्तिः पत्तने
 विपत इति जैनपन्थावल्यामसूचि, चिन्तु नातर्नायिः सा एषा ।

८ 'तं अयउ' इत्यादिपदेनोपलब्धित्वान्न तस्मान्ना विशेषतः प्रसिद्धम्, ज्ञान्ते च—

" इय जो षउ तिउंउ दुस्सउं नस्स नरिय कि पि जए ।

जिणदत्तागद टिओ मुनिदिओ सुही होए ॥"

इत्यनया मायया समुपेतमेवैव मुद्रितम् । अस्य वृत्तिलु जयभाषोपाभ्यायेन वि. सं.
 १४१५ (१) वर्षे विनिर्मिताऽप्रसिद्धा ।

९ सुगुह्यारत्नच्यम् (प्रा.) गा. २१	१० *विशिक्षा
११ विप्रविनाशिस्तोत्रम् (प्रा.) गा. १४	१२ *उपदेशकुलकम्
१३* अवस्थाकुलकम्	१४ *श्रुतस्तनः
१५* अध्यामर्गातानि	१६ उत्सृजपदोद्घाटनकुलकम् ।

१ = एवरियाणमदीणं सुगुह्यं पारतंतमुन्मह्य ।

जयं जिणदत्तसूरी विरिनिवयो पञ्चगुणितिव्यो ॥”

इत्यन्तिमगायोपेतमेतन्नैकदाः प्रसिद्धम् । अस्य हस्तपुस्तकप्रमाणा वृत्तिरप्युपलभ्यते । वृत्ति-
कारो जयमार्गगिरिति जैनग्रन्थावल्याममुचि । तत्र यं तद्वृत्तिरवनाममयो वि. सं. १३६०
वयस्यो भिदिददिपन्त्यो गजोऽयं सम्भाव्यमानजयमार्गस्य समर्था किमस्य पञ्चगुह्यारत्नच्युतरार्ध-
योऽवस्थापदीप्राप्तस्मर्य. प्रामाणिकः (जे. मा. सूच्यामत्रविद. ० पृ. ५४ इत्यत्र विकोकनोयम्)

१० अत्रसिद्धेया । अस्या नामोपासं पञ्चपरमार्थस्तकवृद्धत्ती । अत्र भूमिका (पृ. ४४) दृष्ट्या ।

११ 'विपचमरहर' इत्यादिनाऽऽरम्भेनान् सन्नामैर विरिञ्चनः प्रसिद्धिमपिगतम्,

“जिणदत्तार्णं तस्मै ममति कुणति जे उ काति ।

मण्णा तवमा वड्मा जयति सादम्मिया ते वि ॥

जिणदत्तगुणैहि काणादो सया जे धरंति धारति ।

ईसिदसिपवायपदे ममामि सादम्मिया ते वि ॥”

इत्यन्तिमपञ्चमूचितस्याभिप्रायमेतदपि स्मरणस्तोत्रं नैकदा प्रकाशितम् । अस्य संक्षिप्ता
वृत्तिरप्युपलभ्यते ।

१२, १३, १४, १५ अमांस्तु गुहिता वृत्तिर्नेकल्लेख्यते मण्डगागास्तुतिहाया पश्यते, किन्तु
विशिष्टरत्नोद्यमं विना नाम विमपि तद्विषये स्पष्टोक्तं नश्यते । तथा च जैनग्रन्थावल्यां जिनदत्त-
गुह्यनिर्णयं भिदिददिपन्त्यो पञ्चवली न तथा, किन्तु सा कविपल्लवप्रणीता जिनदत्तसूरिस्तुतिरित्यत्र
(परि. ४) दर्शनेन प्रतीतं भविष्यति पाठकानाम् ।

नामनाम्नाद् १) वृत्तीयगच्छीवजिनदत्तसूरिहस्तस्यापि शङ्खचक्रस्य गूर्वरमाधुनापुनस्तुतिहायां
प्रस्तुतजिनदत्तसूरिचरितं निवेद्य प्रयत्नान्तरिषाम्प्य सूरिः इतिः सा इत्यमुचि तद्वृत्ति-
प. हीराक्षेन, तथा च वैद्यन् तद्यतिमम समिधितम्, किन्तु तद् भ्रान्तिमूढं प्रतीयते प्रेक्षावनाम्

* मत्रसिद्धमन्त्रस्य पञ्चमेतदभिज्ञानम् ।

समझालीनसूरयः ।

प्रस्तुतजिनदत्तसूरी-जीवनसमये विक्रमस्य द्वादशशताब्द्यां त्रयोदशशताब्द्याश्च
प्रथमचरणे सत्तां प्रिभाणा, प्रमृता प्रौढाः सूरिपुङ्गवाः समजनिपतः, सूर्यरिव वैजिन-
प्रवचन-गगनाङ्गण स्वप्रतिमया प्राचोति ।

तत्र च केपाबिदुह्लेखोऽत्राजनि । तदितरेषां जिनमद्रसूरी-देवचन्द्रसूरी-देव-
मद्रसूरी-धनेश्वरसूरी-नक्षसूरी-पार्श्वदेवगणि (श्रीचन्द्रसूरी)-महेन्द्रसूरी-मुनिचन्द्र-
सूरी-यशोदेवसूरी-यशोदेवोपाध्याय-रत्नप्रमसूरी-रामचन्द्रसूरी-रामदेवगणि-वर्धमा-
नसूरी-शान्तिासूरी-सिद्धसूरी-हरिमद्रसूरी (१-२)-हेमचन्द्रसूरी (१-२) प्रमृतीनां
सक्षितपरिचयस्तस्माभिरन्यत्र (जे. मां. सूच्याम्, अप्रसिद्धः) अस्मादि ।

तथा चान्येषामाम्रदेवसूरी-चक्रेश्वरसूरी-चन्द्रप्रमसूरी-चन्द्रसेनसूरी-विजय-
सिंहसूरी (१-२)-श्रीचन्द्रसूरी-हेमचन्द्रसूरीप्रमृतीनां परिचयः प्रो० पिटर्सनादिसङ्गलि-
तारिपोर्टपुस्तकादिपर्यन्तलोकेनेन, वादिदेवसूरी-वीरचार्थ-हेमचन्द्रसूरीप्रमुखाणां चरित-
प्रमाणचरितादिप्रेक्षणेन, लक्ष्मणगम्भादीनां चाप्तेषां परिचयस्तत्तन्वृत्तिमुपार्श्वचरितादि-
प्रदास्तिप्रान्ताशानिरेक्षणेनागस्यते । केपाधिच परिचयः प्रकाश्यमानपत्तनीयजैनमाण्डा-
गारीयग्रन्थसूच्यादापि प्रदर्शयिष्यते इति नेह तदर्थं प्रयत्नते ।

केवल जिनदत्तसूरीवादिदेवसूरी-हेमचन्द्रसूरिभ्यां साकं जन्म-दीक्षाऽऽदिसमय-
स्थलादिनिपयक समनक्त्यमत्र कोष्ठके प्रदर्श्य सन्तुष्यते—

व्याख्याकारः

(१)

जिनपालोपाध्यायः ।

अपभ्रंशकाव्यत्रयन्तर्गतस्य चर्चयुपदेशरसायनाख्यकाव्यद्वयस्य व्याख्यातु-
जिनपालस्य परिचितिरप्यत्रोचितामिच्छति । विवृत्तिकर्त्राङ्गेनैतद्वन्ते निजं जिनपतिसूरेः
शिष्यत्वं जिनेश्वरसूरेण निदेशवार्तित्वं स्पष्टं पर्यचयि । एतयोर्जिनपालस्यापि च
संक्षिप्तपरिचयस्त्वस्माभिरेन्यत्राकर्षीति विशेषतो निवेदनीयमेवात्र निवेद्यते ।

जिनपति-जिनेश्वरसुरिद्वयस्यापि प्रशस्तगुणगणप्रशस्तिः प्रचकाशे तत्परम्पराजा-
तैस्तच्छिष्य-प्रशिष्यप्रशस्तिभिः, परन्तु भूमिकाया अतिविस्तारभयात् तत्प्रदर्शने बोधहं-
केवलं प्रस्तुताव्याख्याकारगुणेजिनपतिसूरेः परिचितिं किञ्चिदुदघाभि । तथाहि—

वि. सं. १२८५ वर्षे जिनपतिसूरिशिष्यः पूर्णमद्राणिः—

“ यैर्वादीन्द्रफरीन्द्रदर्पदलने सिंहैरेव स्फूर्जितं

मोहमन्तविनाशने मुवि सदा सूर्यैरिवोज्जृम्भितम् ।

मव्यद्राणिसमूहवैरववने चन्द्रैरिवेहोद्गतं .

ते श्रीमज्जिनपत्यमिह्यगुरवोऽमूक्न् यतीशोत्तमाः ॥ ”

—वन्ध-शालिमदचरित्रे (प्रश० श्लो० ८)

वि. सं. १२९३ वर्षे प्रस्तुतो जिनपालोपाध्यायः—

“ नानासद्वादकेलीविदलितविलसन्मानशैलः परेषां

रेखां यः प्राप विद्वत्स्वनितरमुलमां सर्वविधावर्ततः ।

दृष्टान्तत्वं चरित्रिष्वलमत कृततज्जान्तविष्वंसहंसः

॥ श्रीमान् सूरिजो जिनपतिरमक्त् तैपदाळकुरिण्युः ॥ ”

—द्वादशकुलकविवरणे (प्रश० श्लो० ९)

१ जेसलमेष्ठां = सुन्नाम् (अग्रसिद्ध = पृ. २८, ३६, ४०, ४१; नामसूची)

२ तत्प्रदर्शनागमेऽपि चोपरिपरिवाधितजिनसामूरेः पक्षयो जिनबन्धसूरिद्वयः; यत्न जन्म
वि. सं. ११९१ वर्षे, सूरिपदं वि. सं. १२९९ वर्षे, स्वर्गमर्गं च वि. सं. १२२३ वर्षे सातारगच्छ-
पदावल्यादितो ज्ञायते ।

सिद्धान्ताम्बुधिरुत्तमसम्पन्नसमः साहित्यलक्ष्मीप्रियः

पान्थो व्याकरणाटवीषु तिलको यस्तार्किकाणां व्रजे ।

वादीन्द्रदिपमेदपञ्चवदने काव्य महार्थं वर

यस्मिन् कुर्वति भङ्गिभिर्जडतया माघोऽपि भाषायुते ॥

यस्चाद्यसंहननकाय इवाविसेहे

गाढोपसर्गभरमस्पृह एव देहे ।

आशय शोभिमविषोऽपि च योऽत्र पद षण्-

मासात् पर च भिक्वतीर्विदुशो मुमोच ॥

छन्दो-लक्षण-तर्कशास्त्रविनिघालङ्कारवित्कोपदे

पृथ्वीराजसभे कुन्तलगृहे श्रीगूर्जरत्राजनौ ।

तर्कन्यायवरोपपत्तिसहितैः सिद्धान्तनाम्नैस्तथा

तत्त्व प्रोच्य महातले विधिपथं प्रोत्सर्पयामास यः ॥ ”

—अमयकुमारचरिते (प्रश्न० श्लो० १९-२९)

वि. स. १३१७ वर्षे जिनेश्वरसूरिशिष्यो लक्ष्मीतिलकोपाध्यायः—

“ येनामुद्यन्त सद्यः प्रतिनृपतिसभ वादिना वक्त्रगोहा

उन्मुद्राणि त्वभूवस्तदपमलयक्षोगीतिकोलहतेन ।

अस्यो(म्यो)न्याशाङ्गनाना दिवपदकमलकार्मण यश्च मुद्रा

गच्छस्यादत्त सोऽभूज्जिनपतिनिनपद् ताकपट्टेऽभिषेक्तः ॥ ”

—भ्रान्तधर्मप्रकरणवृत्तौ (प्रश्न० श्लो० ७)

वि. स. १३२० वर्षे जिनेश्वरसूरिशिष्यः प्रबोचचन्द्राणिः—

“ येषां गीर्माणगणीलहरिभिरभितः पूर्यमाणाऽखिलाऽपि

श्रीपृथ्वीराजपृथ्वापतिसमितिरिहश्चर्यसिन्धौ ममज्ज ।

चित्र तत्रापि शत्रोर्वपुदि बहूधरे तर्पे—मात्स्थि—तापाः

‘पापानां वा किमेतज्जिनपतिगुणस्त्वेष्य पट्टे धमूतः ॥”

—सन्देहदोषावलिपृहदृष्टौ ।

वि. स. १३२६ (?) वर्षे सहपुरजिनालयशिलालेखे—

“ ततो जिनपतिः प्रभुर्गुरुतसचूडामणि—

जिनाधिपतिशासनं समुदगीनमत् सम्मना ।

समप्रगुणमालिकासमप्रतिपातसूर्योवले-

व्यलोक्यततरामहो किमपि वैशिष्ट्यमृत ॥

यस्मिन् परिपहचमूमरससहिष्णौ

नानोपसर्गपटलं निकटां विजिष्णौ ।

ऊर्जचपःश्रियि परोपकृतिप्रवीणे

श्रीवीरनाथजिनतां प्रययन्ति धन्याः ॥१॥

—बीजापुरवृत्तान्ते ।

वि. सं. १३८३ वर्षे जिनकुशलसूरि —

“अत एव श्रीआशासत्या पूर्वसैदान्तिकचक्रचूडामणिपिर्वादीन्द्रादिपदधटा-
विद्रावणकेसरिभिर्निर्दुष्टप्रशुद्धक्रियाकारिमि श्रीजिनपतिसूरिभिः श्रीप्रद्युम्नसूरिभिः सहा-
यतनानायतननाद कुर्वाणैः सकलान्याचार्यचक्रप्रत्यक्षप्रोधानिर्मुक्त्यादेः सिद्धान्तानुसारेण
सविस्तरमायतनं सस्याप्याजापतनं निराचके ॥”

तथा—

“इष्टा मोहभ्यपोह निदधत इह यान् मोहकर्त्री स्वकान्ता

स्यामा इत्या च चन्द्रस्तदुपहातिभिया तां तनूकृत्य नूनम् ।

क्रोडीचके कलङ्कच्छत उदुवृतो व्योम्नि शून्येऽभ्रमव

श्रीमन्तसात्कपटे जिनपतिगुरवस्ते चक्रासम्बभूवुः ॥”

—चैत्यवन्दनकुल्लकवृत्तौ (पृ. ११, प्रश० श्लो० ४)

जिनपतिसूरिसत्काः कतिमित् पुस्तिका उपलभ्यन्तेऽद्यापि जेसङ्गेमरुमाण्डागारादौ ।
एव प्रस्तुतस्य प्रौढविदुषो वादिविजेतुस्तस्य जिनपतिसूत्रेः शिष्योऽयं जिनपालोपाध्यायः ।

जिनपालस्य जन्म—दीक्षाऽऽदिसमयः सम्यग् नावबुध्यते, तथापि घटस्थानफमृचि-
स्तेन वि. सं. १३१२ वर्षे विहितं निश्चित इति तत पूर्व विक्रमस्य त्रयोदश-
शतान्याः पूर्वार्धे वाऽनुमीयमानः ॥ दोषावहो न प्रणिमाति । अनेनोपदेशरसायन-
विवरणरचना युग-नय-रविप्रख्ये वर्षे, चर्चरीविवृतिरचना च वेद-ग्रह-रविवर्षेऽकार्णीति
स्पष्टं समसृष्टि । चर्चरी(ग्रा. १२)विवृतौ निज रसायनविवरणसम्भारे । पुनरान्देन
द्विकसङ्ख्याग्रहणमपि कर्तुं शक्यत इति विचार्यमाणे चर्चरीविवरणात् प्राग् रसायन-
विवरणप्रादुर्भावः प्रतिभासते ।

इत्थं चास्य कृतिक्रमः परिज्ञायते—

वि. सं. १२६२ वर्षे पद्मस्थानक-वृत्तिः ।

सन्तकुमारचक्रिचरितं सटीकं महाकाव्यम् ।

वि. सं. १२९२ वर्षे उपदेशरसायन-विवरणम् ।

वि. सं. १२९३ वर्षे द्वादशकुलक-विवरणम् ।

” ” पञ्चलिङ्गाविवरण-टिप्पणम् ।

वि. सं. १२९४ वर्षे चर्चरी-विवरणम् ।

अज्ञातरचनासमयं स्वप्रविचार-भाष्यादि ।

वि. सं. १२९५ वर्षे जिनदत्तसूरीयगणधरसार्धशतकस्य बृहद्भूतिनर्ता
सुमतिराणिः समकाशीनं स्वस्रस्तांर्व्यनैतं जिनराजोदाध्यायमित्थं स्मरति स्व—

“ नानातर्क-वितर्क-कर्कशलसद्बालीकृपाणीसुरत्—

तेन श्रीदत्तप्रहारघटनाभिनिष्ठवादिननाः ।

श्रीजैनागमतत्त्वमावित्तधियः प्रीतिप्रसन्नाननाः

सन्तु श्रीजिनपाल इत्युमुपाध्यायाः श्रितौ विश्रुताः ॥

नानाऽऽटङ्कसरारं रचितकृतबुधाश्चर्पाचित्रप्रकारं

नानाऽऽन्दोऽभिपुमं नगरमुखमहावर्णकान्यप्रणामम् ।

एवं काव्यं सटीकं सफलकविगुणं तुर्यचक्रेश्वररस्य

क्षिप्रं यैस्तंऽभिपेक्षाः प्रथमजिनपदशिक्षपाला मुदे नः ॥”

—गणधरसार्धशतकबृहद्भूती (प्र० श्लो. १५, १६)

चन्द्रटिठकोपाध्यायेनाहङ्कारिवादिविजेतुरस्मदेव जिनराजोपाध्यायाद् नन्वाध्यागम-
वाचनोपादायि । वि. सं. १२१२ वर्षे एतत्त्वं नवसहस्रश्लोकरूपमित्तममयकुमारचरित्र-
मपि तेनास्यैव जिनराजोपाध्यायस्य श्रेणया व्यरच्यते तन्नाम्ने व्यक्तीचके—

“ भूपोभूमिमुज्जसंसदि मनोबानन्दविप्रं धना—

हृद्वापेदुरकन्धरं सुविदुरं पत्रावल्ग्वप्रदम् ।

निन्वा बादमहोत्सवे पुरे बृहद्गारे प्रदत्तार्थकैः—

शुंकीः सहयुतं गुरं जिनपतिं यस्तोऽप्यमातिवान् ॥

सम्यगन्यास्य निष्पाद्य यद्वचान्तेवासिनो बहून् । चक्रे कुम्भ-ध्वजारोपे गच्छ-प्रासादमूर्धनि ॥
श्रीजिनपालोपाध्यायमौलेयस्यास्य सन्निधौ । मयोपादायि नन्वादिगूलागमाहवाचना ॥

x

x

x

श्रीजिनपालोपाध्यायवृत्तां त्रिः प्रेरणामहम् । चरित्रकरणे प्रापं सरस्वतुपदेशवत् ॥
सुशकुनमिवास्मि तन्मन्वानो द्रदिमान्वितः । काव्याभ्यासविहीनोऽपि व्यथां काव्यमिदं ततः ॥”

—अमयकुमारचरित्रे (प्रश्न० ३७-४९)

वि. सं. ११२० वर्षे सन्देहदोलावलिशुचिकर्ता प्रबोधचन्द्रगणिसैन-
मेव जिनपालोपाध्यायं निजमागमगुरुमभ्यजित्पत्—

“ नृसमिनि विजितविशेषप्रतिवादिवितर्णजयपताकाऽऽद्याः ।

जिनपालोपाध्याया आरन् यस्यागमे गुरुकः ॥” —सन्देहदोलावलिशुची (प्रश्न०)

जिनपालस्य सतीर्ध्याः ।

- (१) जिनैश्वरमूरिः—जिनपतिमुरेरयं पट्टधरः, अस्य परिचितिरुपरि समसूचि ।
- (२) पूर्णमद्रगणिः—अस्य परिचयोऽकारि जेसलमेरुमा० सूच्याम् (पृ. ४९)
- (३) सुमतिगणिः—परिचायितोऽयं जेसलमेरुमा० सूच्याम् (अप्रसिद्ध० पृ. १०)
- (४) सूरमभोपाध्यायः—अस्य परिचयोऽप्ये कार्यते ।

(२)

सूरमभोपाध्यायः ।

अपभ्रंशकाव्यत्रयन्तर्गतायाः काव्यरूपकुटुम्बसङ्घिकाया द्वात्रिंशिकाया वृत्तिकारे
जिनपतिस्तुष्टिभ्योऽयं स एषामिच्छापते, येन वि. सं. १२८१ वर्षे पूर्णमद्रगणितचितं
धन्य-शालिमद्रचरितं समरोधि—

■ चरितमिदमखिलं निर्मलविद्याकूपारपारद्वयानः ।

वाचकमुल्याः सूरप्रभाभिद्याः शोधयाञ्चकुः ॥ ” —जेसलमेरुमा० सूची ।

वि. सं. १२९५ वर्षे गणधस्यपर्वशतक-वृद्धवृत्तिकारः सुमतिगणिर्निर्ण
सतीर्थमेनमिधमुपाटयवत्—

■ यद्वक्त्राभ्योव-रह्याङ्गणमुनि मुनि नाभोगमहोपकन्वा

नानाचन्द्रप्रवन्धै रचितबुधमनश्चित्रचित्रप्रकन्वा ।

नर्नर्युगलसममकटनविकट्रेणाटफाटप्रचारा

श्रीराणी नर्तकाश्च प्रसममभिसमं स्फारहाप्रकण ॥

सूरप्रभामिपेका विवेकसेकातिरेकतश्चेकाः ।

प्रपुनन्तु श्रीमन्तसो मच्चित्तं सुधीमन्तः ॥ ”

—गणधरसार्धसतकवृहद्वृत्तौ (स्तो० १७, १८)

जिनपाटोपाध्यायसतीर्थ्येनानेन सूरप्रभोपाध्यायेन स्तम्भतीर्थनगरे दिगम्बर-
वादिप्रमदण्डो विजितः । चन्द्रतिलकोपाध्यायोऽस्य पाद्वे विद्यानन्दं पठितवान्, यो
वि. सं. १३१२ वर्षेऽमयकुमारचरितं व्यरचयत्—

“ सूरिं जिनेश्वरगुरुं जिनतीर्थयात्राऽभ्यायातसङ्गसाहितं समरञ्जयद् यः ।

श्रीस्तम्भतीर्थनगरे वरजल्लकेलौ निर्जित्य वादिप्रमदण्डदिगम्बरेशम् ॥

स श्रीसूरप्रभसमभिधो बुद्धिधामामिपेको

ज्ञाता नाम स्वमिव निखिला लक्षणाचाक्ष विद्याः ।

स्फायज्जयायस्त्वरितकवितानिर्मितौ ब्रह्मकल्पो

विद्यानन्दं शिशुमिव भृश हेलयाऽभाणयन्माम् ॥ ”

—अमयकुमारचरिते (प्रश्न० स्तो. ३०, ३१)

अस्य विदुषोऽन्यां कृतिं परिचिन्ति वा नैवोपलब्धुमपारयामिति निरमामि ।

अपभ्रंशभाषा ।

भाषामेदपिनेचनेर्भाषासमुपासकैः सस्कृतशाब्दिकैरितरेष्वपि प्राविर्भाषा अपभ्रंश इति नाम परिकल्पितम्, कैश्चिच्च सस्कृतादपभ्रष्टेष्वमित्यादि यदिपये प्रोद्घोषितम्, तस्याः सर्वसाधारणजनोपकारिण्या वर्तमानानां भाषतन्त्राणां प्रायोऽशेषार्थदेशमात्राणां जननीरूपायाः प्राकृतापभ्रंशभाषायां विषये वक्तव्यमत्र प्रकाश्यते ।

प्रतिद्वगर्हपितञ्जलिना प्ररूपितं खस्वेतत् पाणिनीयमहाभाष्ये [१, १, १]

अपभ्रंशस्य प्राकृते समावेशः शब्दाः । एकैतस्य हि शब्दस्य बहुषोऽपभ्रंशाः, तद्यथा गौरि-
स्यस्य शब्दस्य गावी गोणी गोता गोपोतल्लिका इत्येवमादयोऽप-
भ्रंशाः । एतावता च प्रकाशान्तरेण प्रप्यापित प्राकृतशब्दानामेवापभ्रंशत्वं प्राचुर्यं च,
यतस्त एव गावी-गोणी-प्रभृतयः शब्दाः प्राचीनजैनसिद्धान्तपुस्तकेषु बहुशः प्रयुक्ता
इत्यन्ते, चण्ड-हेमचन्द्रादिभिर्नैयाकरणेभ्यश्च विजे प्राकृतलक्षणे तेषां शब्दानां
शुद्धता च निरदेशि ।

तथा चापभ्रंशस्य लक्षणं प्रादर्शयति कनिदण्डिना—

“आमीछादिगिरः काव्येष्वपभ्रंश इति स्मृताः ।

शास्त्रे तु सस्कृतादन्यदपभ्रंशतयोदितम् ॥ ”—काव्यादर्शे [१, ३९.]

वि. स. ११२९ यथे नमिताधुश्च निर्दिशति स्म—

‘तथा प्राकृतमेवापभ्रंशः’—रद्वयिकाव्यालङ्कारस्य टिप्पणे [२, १२]

सस्कृतनैयाकरणे सस्कृतशब्दानुशासनसिद्धात् सस्कृतादतिरिक्तं सर्वमन्यपभ्रंश-
मिति व्याहृतम्, तत्र प्रवृत्तिमत्र प्राकृतमिति प्राकृतनैयाकरणोर्नियमितम् । एष व्याकरण-
वेद्यया नियन्त्रितोऽपि प्राकृतजनभाषाभ्यन्तरस्त्वनपेक्ष्य शब्दशास्त्रनियमान् यथेष्ट
संस्कृतादप्राकृतं, न च निष्पन्नमविनेहेऽत एव स निश्चयानां प्रसादेन ‘अपभ्रंश’

१ ‘तौरिणियाळी गावीओ’, ‘गोण विवाळ’—आनासहे [सु० २, व० ४, ५]

२ ‘गावीए पुग दिण तण पि रीरत्तममुवेह ।’—आकदरकपूरै ।

३ ‘गोणीण सगेज’—अन्तराष्ट्रे [व० ४]

४ ‘गन्धन गोणी सुब्बा’, ‘गोणी चदरकया’—आन० नि० [ग० ११३, ११६.]

५ ‘एव गोणीदि दिंते । अप्पहुया उ गोणी । गोणिग्रन्थे उ शुक् ।’

—दत्तवैद्यानिरुद्धो [४५] हरिमदभूरिणोदुत पाठः ।

६ ‘गो गावी’—चण्डहेतु प्राकृतशब्दो [२, १६]

७ ‘गोणादयः’—विद्वत्तन्त्रशब्दानुशासने [८, २, १०४]

इति नाम्ना प्रपद्ये । काळक्रमेण वैयाकरणानां कृपया अपभ्रंशमापासंज्ञयाऽपि प्रसिद्धिं प्राप । तानपि वैयाकरणनिवृत्तानपभ्रंशमापानियमानुलङ्घ्य प्रकृतिप्रवर्तमानो विविच-जनपदमापान्यवहारः सामान्यसंज्ञया 'प्राकृत' 'अपभ्रंश' इत्युच्यमानोऽपि विशिष्टतया तत्तद्देशमापानाम्ना प्रसिद्धिं जग्राहे । एव विचार्यमाणे कयाचिद् भेदेनापभ्रंशनामधेयेऽपि प्राकृताद्भूतत्वात् तेनातीवसाम्याच्च 'प्राकृतमेवापभ्रंशः' इति वचनं नानुचितं प्रतिभाति ।

प्राकृतस्य जिनवरैः प्राकृतमाया सरस्य सुगमा स्त्री-बाळ-मन्ददिस्सर्वजनोप-सत्कारः तिसमर्थी च विचार्य निजसिद्धान्तोऽर्थतस्तद्वद्वैव प्रकाशितः । एतदर्थ-संयादिकामिमामार्थमामादुद्धृत्य प्रादर्शयद् वर्धमानसुरिः—

“सुत्तुण दिट्ठिवायं कालिय-उक्कालियंगसिद्धंतं ।

धी-वाळवायणथं पाईअ(यय)मुइयं जिणवरोहं ॥”-आचारदिनको [उ. १९]

जिनवरैरिव तदनुचरैस्तत्पद्मगणवरैरपि तयैव तद्विशेषोपकारितामवधार्य तत्रैव सूत्रतो जैनसिद्धान्तरचनाङ्कारि । समुपलभ्यन्ते चैतत्समर्पका नैकशः संवादाः—

“बाळ-स्त्री-मूढ(मन्द)-मूर्खानां नृणां चारित्रकाङ्क्षिणाम् ।

भनुप्रहार्यं तत्त्वज्ञैः सिद्धान्तः प्राकृतः स्पृ(क)तः ॥”

उचित्यते स्मेदं पञ्च दशैकालिक्रीकायां [प. १०१] हरिभद्रसुरिण, काव्यानुशासनटी-काया हेमचन्द्राचार्येण, तथा ज्ञान्यत्रान्यैरपि । जैनसिद्धान्तव्याख्यातुभिर्हरिभद्रसुरि-श्री-छाङ्गाचार्याभ्यदेवसुरि-हेमचन्द्रसुरि-श्रीचन्द्रसुरि-मलयगिरिप्रभृतिभिः सूत्रपद-शब्दशु-द्धिसिद्धिसूचनेऽसकृत् प्राकृतशैल्या प्राकृतलक्षणात् प्राकृतत्वाद् केयमित्याद्युच्चारितम् ।

राजशेखरसुरिः सं० १३८७ वर्षेऽनुवदति स्मेधं पूर्वपद्यम्—

“बाळ-स्रपादिजडमायमव्यञ्जनुहितेष्टया ।

प्राकृतागमस्तृप्त्यो गणभृदस्यो नमो नमः ॥”-प्राकृतद्रुपाश्रयवृत्तौ ।

१ पुस्तका दृष्टिनाद कालिमेत्त्रालिकादिज्ञान्तम् । स्त्री-वाळवावर्णा प्राकृतमुदिदं जिनवरैः ॥

२ 'प्राकृत'शैल्या बहुवचनम्, प्राकृतशैल्या चतुर्थ्यर्थे षष्ठी । उक्तं च—

“कुञ्जयो बहुवचनं छद्मविहतीर्षं गण्यद् चउपी ।

जड इत्या तद् पाया नमो त्तु देवादिदेवानं ॥”

“उक्तमन्त्रा वाच्य-” ए होति अवार्ति परमि चिदवाप बहुमु पुंलिङ्ग ।

उदवापु छद्म-गणमोन एमि महिल्लये ॥”

अस्माद्वचनम् सिध्यति, पूज्यमन्त्रापि प्राकृतशैल्या इत्येवमन्त्रानां पदानामन्तरायेति ।

—आश्रयवृत्तयोरने, दशैकालिकसूत्रयो च (भा. समितिप्र० पृ. ११, १२, १) हरिभद्रसुरिः ।

विज्रमादित्यसंस्कृतस्तत्समकालीनः सिद्धसेनदिवाकरः प्राकृत विनशासनमिति
छोन्नोक्त्या छजमानः संस्कृतसिद्धान्तकरणार्थं सङ्गं व्यञ्जयत्, किन्तु सङ्गेन तदनुचितं
विचार्य प्राकृतसिद्धान्तद्वारैव वाक्यदिसर्वजनस्य परमोपपत्तिं निश्चित्य तद्वक्तृचिन्तनेनापि
परमगम्भीरसदासमाना मुञ्जानिना प्राकृतसिद्धान्तप्रणेतृणा तार्थकृद्-गणधरादीनामप-
माननं नितर्क्य भविष्यद्भोकादिश्रवणायापि प्रचल प्रायश्चित्त तस्मै व्यक्तास्तेष्वपि श्रूयते

जैनसिद्धान्ते मणितिद्वयं संस्कृता प्राकृता चैवभाणि—

भाषाद्वये “संस्कृता पागता चैव दुहा मणितोओ जाहिया ।
प्राकृतस्यानम् सरमउछमि गिजते पसया इसिभासिवा ॥”

—स्यानाङ्गसूत्रे (आ. समितिप्र० पृ. ३९३)

“संस्कृता पायया चैव मणिपूओ होंति दोणि वा ।”

—अनुयोगद्वारसूत्रे (आ. समितिप्र० पृ. १३१)

“सङ्कय-पाययक्यण्ण विभासा जय जुजते ज तु ।”

—बृहत्कल्पमाष्ये (लि. वृत्तिप. ९)

वि. सं. ९६२ वर्षे सिद्धार्थः प्रज्ञाशयतीर्थं हर्दम्—

१ भद्रेश्वरसूक्तिः— “तुज्जेवीए नयरीए महावई वदवकी व सिद्धि(ह)वेनो वाम साह ।
सो य वयाइ जंतो वाई दिहो विज्रमादबराएणं चित्तिउ(य) व-न जाणामि इमेसि केरिवो
आसीपाइ ति । वओ से इदिप्पगमो । टक्खिउ व तप्पावमुम्मवियइएण सिद्धं(वे)न
दिगे(ण्णो) महावोणं धम्मवामो । राएण छउत्तवावज्जिएण दणाविद्या वे इव्वकोटी । मयिं व
कएवि रायवारिम्महिएण विज्रमादछम्स वायपहिईए—

धम्मलानो ति पुताम्मि द्वाहुस्सिवराणिओ ।

साहुणं सिद्धवेम्म दहो कोकि निरादिओ ॥

निवेद्या य सा रायदिग्गा दि(द)व्वकोटी सिद्धंवेणे गुहम्स । वेणावि वंशस्स ।
सिण्णावि वओ धीए साहाएणमुगओ । छम्मो य पाययं जिगमायवं ति मोरतोए सिद्धंवेण-
(गो) विगवइ संख- “जइ मणह तो कोरमि सङ्कयं वि तिद्धं” । उपो मयइ— “विधिण्णावि
इमेण पापच्छिती, किं पुय वंविण्ण; ता वएण तुमं पापच्छित्तं ॥”

—धम्मजल्याङ्ग (पन्नस्य ताडपत्रीया प्रतिः पृ. ३००)

२ संस्कृता प्राकृता येन द्विधा मण्ति आख्याते ।

स्वभगवन्ने गीयमाने प्रशम्ना ऋषिभाषिता ॥

३ संस्कृता प्राकृता येन मण्ति भवतो द्वे वा ।

४ संस्कृत-प्राकृतस्वरूपा विभाषा यत्र सुगते यत् तु ।

५ “यं कल्पसूत्रनाके दिपट्टिगहिदेअनिरुपिते नाम्नाः ।

अदेहे सिनपवम्मा पुनवेनी गुहदिने वनातिवृत् ॥” —उ. म. ४४४ ।

संस्कृता प्राकृता चेति मापे प्राधान्यमर्हतः ।

तत्रापि संस्कृता तावद् दुर्विदग्धदि स्थिता ॥

वाङ्मनानामपि सद्बोधकारिणी कर्णपेक्षता ।

तथापि प्राकृता भाषा न तेषामपि भासते ॥ ११

—उपमितिमवप्रपञ्चकथापीठे ।

संस्कृतकान्पाञ्चकार-चन्द्रोल्लङ्घन-नाटकादिग्रन्थेषु पुरातनैः संस्कृतवादिभिः

प्राकृतभाषायाः

प्राकृतकाव्यस्य च प्राकृतभाषाऽपि समाश्रिता । तथा मुप्रसिद्धनृपसातवाहन-दर्शिक-याक्यपति-

मशरतत्वम्

राज-राजशेखर-प्राकृतमजयकार-शम्भुसहस्यकार-भूषणमहूतनय-

सिद्धार्थि-महेन्द्रसूरी-जयराज-नमिताधु-त्रिभुवनदेवप्रभृतिभिर्भूषितैर्महापातत्पत्रेदिभिः

प्राकृतभाषायाः प्राकृतकाव्यस्य च मधुरता मृदुता सरलता सर्वप्राख्याता सर्वोपकारिता
हृदयहस्ता च प्रोदघोषि ।

तथाहि सातगहनः—

प्राकृतकाव्यस्य
माधुर्यम्

“अमय पाइयकव्वं पठितं सोउं च जे न जानाति ।

कामत्ता तत्तत्ति कुणति ते कह न उअंति ॥”

—गाथासप्तशत्याम् ।

जयवट्टम्—

“पाइयकव्वस्स नमो पाइयकव्वं च निम्मियं जेण ।

ताहं चिय पणमामो पठिकण म जे विजानाति ॥”—वज्जाल्लो ।

कविदण्डी—

“महाराष्ट्राद्या भाषा प्रकृतं प्राकृतं विदुः ।

सागरः सूक्तिरानानां सेतुश्चन्द्रादि शम्भयम् ॥”

—सम्पादशै [१, ३४]

प्राकृतमञ्जरीकारः—

“प्रसीदन्तु च वाक्स्ता यासां माधुर्यमुष्णिक्तम् ।

प्राकृतप्लवना चक्रे कात्यायनयहासविः ॥

अहो ! तत् प्राकृतं हरि प्रियारक्त्रेन्दुमुन्दरम् ।

सुस्तयो यत्र राञ्जन्ते सुधानिभ्यन्दनिर्मगः ॥”

—प्राकृतमञ्जरीम् (प्राकृतप्रकाशहृत्)

१ अमयं प्राकृतकाव्यं पठितं धोतुं च ये न जानते ।

कामव्यं तत्तत्तन्त्रो कुणति ते कथं न उच्यते ? ॥

२ प्राकृतकाव्यस्य नाम प्राकृतकाव्यं च निर्मितं देव ।

तावदेव प्रथमम् पठितं च ये विजानन्ति ॥

वित्रमादित्यसंस्कृतस्तत्समकालीन. सिद्धसेनादिनाम्न प्राकृत जिनशासनमिति
 खोजेन्या उल्लेखान. संस्कृतसिद्धान्तकरणार्थं सङ्ग व्यञ्जयत्, किन्तु सङ्गेन तदनुचित
 विचार्य प्राकृतसिद्धान्तद्वारेण चालादिसर्वजनस्य परमोपकृतिं निश्चय्य तादृक्चिन्तनेनापि
 परमगर्भीरसदाभ्याना मुञ्जानिना प्राकृतसिद्धान्तप्रणेतृणा ता-ई-वृद्-गणधरादीनामप-
 मानन निरर्थक्यं अभिव्यष्टीकशिक्षणायापि प्रयत्नं प्रायश्चित्तं तस्मै व्यसामोत्यपि श्रूयते

जैनसिद्धान्ते भणितिरूपं संस्कृता प्राकृता चेत्यमग्नि—

आप्याहये “संस्कृता पायसा चेत्तु भणितोऽथो आह्विया ।
 प्राकृतस्यानम् सरसमलमि मिजते पत्तया इतिभासिता ॥”

—रघुनाथसूत्रे (आ. समितिप्र० पृ. १९४)

“संस्कृता पायसा चेत्तु भणितो होति दोषिण वा ।”

—अनुयोगद्वारसूत्रे (आ. समितिप्र० पृ. १११)

“संस्कृत-पायस्यमग्निं विभासा जय जुजते ज तु ।”

—बृहत्संह्यमाण्ये (ति. वृत्तिप. ९)

वि. रा. १९२ वर्षे मिहिरि प्रस्तापयतीत्य हर्दम्—

१ भणितुरसुरि — ‘तुल्योऽथ नयरीए महाकई महाकवी य सिद्धि(इ)वेगो नाम साहू ।
 सो य कया जता बाहिं दिन विप्रमादराएण चिति(य) व-न पाणामि इमहि केरिबो
 आसोकाउ ति । कजा स इतिप्रमाणो । एकिछउ व तप्पावमुन्मविषहत्तेण सिद्धत[ने]न
 दिने(ण्णो) महासदणं मम्मलामो । राएण छट्ठसरावजिण्ण दचविया स दम्भकोर । भणियं व
 करावि रायपारिगदिण विप्रमादसत्त वाकपदिण—

घम्मन्नाओ ति पुतम्मि शुआस्तिवराणिओ ।

साहुणा सिद्धवेगस्य दहा कोकि निवादिओ ॥

निवह्या य सा रायदिग्गा दि(द)म्भकोरौ सिद्धस्येण शुद्धम् । वेगाणि घणम्भ ।
 सदिगादि कओ रोए सादारणमुमुग्गा । स्यन्तो य पायस्य विगमासण ति वेगोऽथ सिद्धस्य-
 (णे) विगमद एव—‘जइ मणह तो करमि सङ्कय वि हिङ्ग’ । सभो भणइ—“सिद्धिएणावि
 इमेण पायच्छिती, किं पुण अपिण्ण, ता चएण तुम पायच्छित्त ॥”

—क्यावन्त्यम् (पन्नम्या तावन्तीया प्रति. पृ १००)

२ संस्कृत प्राकृता चैव द्विषा भणितो आह्वयात् ।

स्वरमण्डले गीयमानं प्रशन्ता ऋषिमापिता ५

३ संस्कृता प्राकृता चैव भणितो भवतो द्वे वा ।

४ संस्कृत-प्राकृतवचनानां विभासा यत्र युज्यत यत्तु ।

५ “संस्कृतप्राकृतके द्विषादिहोऽत्रिष्विषा चाम्पा ।

उदडे विनयस्य पुनर्वसो मुदन्ति सनन्तिभूम् ॥” — अ. म. ४. ४ ।

संस्कृता प्राकृता चेति भाषे प्राधान्यमर्हतः ।
 तत्रापि संस्कृता तावद् दुर्बिदग्धहृदि स्थिता ॥
 बालानामपि सद्वोधकारिणी कर्णपेशला ।
 तथापि प्राकृता भाषा न तेषामपि भासते ॥ ”

—उपमितिभवप्रपञ्चकथासोढे ।

संस्कृतकाव्यालङ्कार-चन्द्रोदय-नाटकादिग्रन्थेषु पुण्यतनैः संस्कृतविद्वद्भिः
 प्राकृतभाषायाः प्राकृतभाषायाः समाश्रिता । तथा सुप्रसिद्धनृपसातवाहन-दण्डि-वाक्य-
 प्राकृतकाव्यस्य च प्रशस्त्रवम् राज-राजशेखर-प्राकृतमञ्जरीकार-शम्भुरहस्यकार-भूषणमद्वतनय-
 सिद्धार्थ-महेश्वरस्त्री-जयकलम-नमिताधु-त्रिविक्रमदेवप्रभृतिभिर्मूर्तिभिर्मोपातत्त्ववेदिभिः
 प्राकृतभाषायाः प्राकृतकाव्यस्य च मधुरता मृदुता सरलता सर्वप्राप्तिता सर्वोपकारिता
 हृदयकमता च प्रेदयोपि ।

तथाहि सातवाहनः—

“ लभ्यं पाइयकव्वं पठिउं सोउं च जे न जानंति ।
 कामसु तत्तत्तत्ति कुणति ते कह न लज्जति ! ”
 प्राकृतकाव्यस्य माधुर्यम् —ग्रायसततयाय ।

जयकलमः—

“ पाइयकव्वस्स नमो पाइयकव्वं च निम्भियं जेण ।
 ताहं चिय पणमामो पठिऊण म जे विजानंति ॥ ” —वज्रालम्बे ।

कावेदण्डी—

“ महाराष्ट्रयां भाषां प्रकृतं प्राकृतं विदुः ।
 सागरः सुतिरन्तानां सेतुवन्धादि कल्पयम् ॥ ”
 —कल्यादसे [१, २४]

प्राकृतमञ्जरीकारः—

“ प्रसीदन्तु च वाचस्ता यासां माधुर्यमुच्छ्रितम् ।
 प्राकृतच्छन्ना चक्रे कात्यायनमहाकविः ॥
 अहो ! क्व प्राकृतं हामि प्रियमक्त्रेन्दुमुन्दरम् ।
 सुतयो यत्र राजन्ते मुधानिव्यन्दनिमेषाः ॥ ”
 —प्राकृतमञ्जरी (प्राकृतप्रकाशकृतौ)

-
- १ अमृतं प्राकृतकाव्यं पठितुं शोभते च ये न जानते ।
 यामन्य तत्त्वचिन्तां कुर्वन्ति ते कथं न लज्जन्ते ! ॥
 २ प्राकृतं मञ्जरीय नम प्राकृतकाव्यं च निम्भियं देव ।
 तांवेव प्रणमामः पठित्वा च ये विजानन्ति ॥

जयवल्गुम —

प्राकृतकाव्यस्य
श्रुता
“ पादयकचुहारे पटियण सकरण जो देह ।
सो कुमुमसगर पत्येण अचुहो निगासेह ॥
उज्झट सकयकन्न सकयकन्न च निम्मिय जेण ।
वसहर व पलित्त तटयडतट्टण कुणइ ॥
पाययकन्नं पडित्त गुफेउ तह य कुञ्जपसूण ।
कुणिय च पसाएउ अज्ज नि वहने न याणति ॥ ”
—वज्जाल्लगे ।

रजशेखर —

“ पैरसो सकअजधो पाडअ(इय)जधो वि रोइ मुटमारो ।
पुरिसाण महिलाण जोत्तेयमिहतर सेत्तियमिमाण ॥ ”
—कर्णरमअणिसट्ठके ।

वाक्पतिराज —

प्राकृतस्य प्रमाणं,
प्राकृतवाक्य
भाषानिर्माण
“ उम्मिठ्ठइ लायण्ण पययन्नायएँ सकवययाण ।
सकयसकारककुरिसणेण पययस्म नि पहायो ॥
णम्मदसण सनिनेससिसिराओ वधरिद्धाओ ।
अनिरलमिणमो आमुणणम्मिह णरर पययम्मि ॥
सयलाओ इम बाया विसति एत्तो य णेति वायाओ ।
एन्ति समुद चिय णेन्ति सायराओ विय जलाइ ॥

- प्राकृतकाव्योऽपि प्रतिबन्धेन सस्कृतेन यो दर्शयति ।
स कुमुमसगर प्रत्येणानुषो विनाशयति ॥
उज्झट सकयकन्न सकयकन्न च निर्मित वन ।
वसहरादिव प्रदीप्त तटयडतट्टण करोति ॥
प्राकृतकाव्ये पटित्त गुफेयित्तु तथा च कुञ्जपसूत्रम् ।
कुणिय च पसादयित्तुमवापि बहूना न जानन्ति ॥
- पश्य सस्कृतबन्धे प्राकृतबन्धेभ्यो भवति मुटमारः ।
गुह्यणां महिलाणां यावद्वहन्तर तावदन्वयो ॥
- उन्मीलने रात्रौ प्राकृतपञ्चाशदा सस्कृतबन्धेभ्यः (पदानाम्) ।
सस्कृतपञ्चाशदावर्षेण प्राकृतस्यापि प्रमाणं ॥
नवमर्षद्वयेन सनिनामिसिरा बन्धदेशः ।
अनिरलमन्तराभ्युत्पन्नबन्धमिदं नरः प्राकृते ॥
सयला इदं वाचो विद्वान्ति इत्यत्र निर्धानि यथा ।
आसन्ति समुद्रा विद्वान्ति सग्राह्य ज्ञानि ॥

हेरिसविसेसो वियसावजो य मउलवजो य अच्छीण ।

इह बहिहुत्तो अंतोमुहो य हियसस विस्फुरइ ॥”

—गउडबहे [६९, ९२-९४]

यायावरीयराजशेखरः—

“यद् योनिः किल संस्कृतस्य सुदृशां जिहामु यन्मोदते

यत्र श्रोत्रपयावतारिणि कटुर्मायाधराणा रसः ।

गद्यं कूर्णपदं पदं रतिपतेस्तत् प्राकृतं यद्वच—

स्ताह्लाटाह्लाडिताङ्गि ! पश्य नुदती दृष्टेर्निमेषप्रतप्तम् ॥”

—बालरामायणे [४८, ४९]

यायावरीयराजशेखरः—

‘क्षयते च कुन्तलेषु सातवाहनो नाम राजा, तेन प्राकृतभाषा-
प्राकृतस्य प्रचारः ॥
ऽऽमकमन्तःपुर एवेति समानं पूर्वेण ।’

—काव्यमीमांसायाम् [पृ. १०]

मोजदेवः—

‘केऽभून् नाद्वराजस्य राज्ये प्राकृतभाषिणः !’

—सरस्वतीकण्ठाभरणे [२, १९]

भूषणमहत्तनयः—

प्राकृतभाषायां

महिलानामादरः

“कैडरमणीया रमणी सरओ वि मनोहरो तुमं च साहीणो ।

अणुकूलपरियणाए मने तं नथि ज नथि ॥

ता किं पि पओसविणोअमेत्तसुहय मणहल्लखं ।

साहेद अउव्वकह मुरसं महिछायणमणोजे ॥

त सु(सु)दसुहसुहहाहि(ए) वयणयं निमुणिकण ने मणियं ।

कुवलयदलच्छि ! एथे कईहि तिविहा कहा मणिया ॥

१ हर्षविद्योयो विनासस्त्वं सुखीभरत्नवाहणोः । इह बहिर्मुखोऽन्तर्मुखश्च हृदयस्य विस्फुरति ॥

२ अतिरमणीया रजनी चरदपि मनोहरा त्वं च स्वाधीनः ।

अनुकूलपरिजनाया मन्वे तन्नास्ति यच्चास्ति ॥

तत् किमपि प्रदोषविनोदमात्रमुत्तदा मनोहरोऽयम् ।

कथयतापूर्वकया मुरसा महिलावयमनोजाम् ॥

तत् सुद(सुप्र) सुवाम्मुहताया वचनं विश्रुत्यानेन अणिभम् ।

कुवलयदलच्छि ! अत्र कविभिस्त्रिविधाः कथा अभ्येताः ॥

तौ जह दिन्ना तह दिन्न-माणुसी माणुसी तह चेय ।
 तथ वि पटमेहिं कय कर्हिं फिर लखणं किं पि ॥
 अन्नं सक्कय-पायय-सकित्तकहा मुवन्नइयाओ ।
 पुब्बं (बुब्बं)ति महाकडपुगवेहिं तिगिहाउ मुक्कहाउ ॥
 ताणं मज्झे अम्हारिसेहिं अघुहेहिं जाउ सीसति ।
 ताउ कहाउ न छोए मयच्छि ! पावति परिहाव ॥
 ता किं म उवहमेति मुययु ! अमुएण सदसयेण ? ।
 लहवियं(डं) न तांछ किं पुण विपडो कहावओ ? ॥
 भणियं च विषयमाए विषयम ! किं तेण सदसयेण ? ।
 जेण मुहासियमगो भगो अम्हारिसज्जनस्स ॥
 उवलम्भइ जेण फुटं अत्थो अकयत्थिएण हियएण ।
 सो चेय परो सरो इट्ठो किं लक्खणेणम्ह ? ॥
 एमेय मुद्धजुयइं मणोहरं पाययाइ भासाए ।
 पविरल्लेहेसिमुल्लखं कहमु कह दिव्वमाणुसियं ॥ "

—लीलावतीकथायाम् [नि. सं. १२६९ वर्षे छि. जे. भा. ताडपत्रीया प्रतिः]

हरिमद्रमूरिः—

"निरगादि तथा प्रियतम ! मम नैपुण्य समस्ति शस्तम(तु)मम् ।

पादयवाणीए तओ पटियं तह केरिन् सहइ ? ॥

रेणैय कुमारेणेति मुननु ! मा वद वदन्ति यत् क्वनिनः ।

ऐत्तिविमेत्तो कव्व मात्ता जा हो[उ] सा होउ ॥"

१ तद् वपा दिन्ना तथा दिव्य-माणुसी माणुसी तथैव । तत्रावि प्रथमैः वृत्त कविभिः किल लक्षणी द्विमतिः ॥

भगवत् संरक्षत-माहृत-संकीर्तकथाः पुराणविधाः । उच्यन्ते पञ्चविंशतिरुद्देशविधाः पृथगाः ॥

तांशो मध्येऽस्मादगैरुपेक्षाः कथ्यन्ते । ताः कथा व एते सूत्राणि । प्राप्नुवन्ति परिभाषम् ॥

तत् किं माधुर्यमिति मुननु ! अयुनेने दान्दमग्नेय । उदयेतु न शयने किं पुनर्बिन्दः कथयन्त्यः ? ॥

मणि च प्रियतमया दिव्यतम ! किं तेन दान्दमग्नेये ? ।

येन सुभाषितमार्गो ममोऽस्मादशान्तस्य ॥

उपलम्पते येन स्फुटमर्पोऽकदर्थितेन हृदयेन ।

स पय परः शब्द इष्टः किं लक्षणमेवास्माकम् ? ॥

एवमेव शुद्धवृत्ति मनोश्च प्राहृतम् ('ताका') मापत्ता ('पायत्') ।

प्रतिबिन्दुसौगुडकथ कथन कथा ईदम्-माणुसम् ॥

१ प्राहृतवाण्यां ततः पठेत् तथा कौटिल्यं सोमम् ।

१ उक्तिविन्दः कान्य माय या मयु या नयु ।

—सुमारफल्भूपालमहामात्यपृजीपालकारिते महेनाथचरिते [लि. प. १४३]
नाट्ये स्त्रीणां पाठ्यं प्रायः प्राकृतं भवति । यदाह धनञ्जयः—
'स्त्रीणां तु प्राकृतं प्रायः'—दशरूपके [परि० २, ६०]

महेन्द्रसूरी—

प्राकृतकाव्यस्य "संक्षयकृन्वत्सत्य जेण न यागति मद्वुद्धिया ।
प्राकृतभाषायाश्च सदाण वि सुहवोहं तेणेम आइयं खय ॥ १ ॥
सर्वेषां सुखबोधकता गृहाथदेसिरहिय सुललियवनेहिं विरइयं रभं ।
हृदयपङ्कजताडि पाइयकळं लोए कसस न हिययं सुहावेइ ? ॥
परबवारपरेणं सा भासा होइ एतय भणियन्वा ।
जायइ जीए विबोहो सव्वाण वि बालमाईणं ॥"
—पद्ममोमाहृत्ये (नि. स. १००९, वर्ये लि० जे० भा० ता० प्रतिः)

जयवल्लभः—

प्राकृतकाव्ये "पाइयकळं रसो जो जायइ तह व छेयमणिपुहिं ।
रस-छाहियावि उययस्स य वासिपसीयलस्स तिर्त्त न वयासो ॥
देसियसएणोइ महुवसरछंदसहिय ललियं ।
फुडविषडपायडत्तं पाइयकळं पडेयव ॥
छलिण महुवसरण जुवईपणवड्ढे ससिगारे ।
सते पाइयकळ्ये को सकइ सकयं पडिउ ? ॥"
—यज्ञाकर्मो (पद्याख्ये)

त्रिविक्रमदेवः—

"अनल्पार्थमुत्सोहारश्चन्द्रसाहित्यजीवितम् ।
स च प्राकृतगोयेति मतं सूक्तानुवर्तिनाम् ॥"
—प्राकृतशब्दानुशासने ।

- १ संस्कृतकाव्यस्यार्थं येन न जानन्ति मन्दबुद्धयः । तर्थापमपि मुक्त्वैव तन्नेदं प्राकृतं रचितम् ॥
गृहार्थदेशीरहितं मुल्लिखितं विरचितं रम्यम् । प्राकृतकृष्णं लोके कस्य न हृदयं झुल्यति ? ।
परिपकारपरेण सा भाषा भवत्यत्र भणितव्या ।
जायते धया विबोधः सर्वेषामपि बालकादीनाम् ॥
- २ प्राकृतकाव्ये रसो यो जायते तथा च छेकभणिते । तदस्म्यं च वासिनशीतलस्य तृप्तिं न भ्रजाम ॥
देशीचन्द्रपर्वन्तं मधुराक्षरञ्जन्दं सस्वित् रचितम् । स्पृष्टविक्रमप्रज्ञायाम् प्राकृतकाव्यं पठितव्यम् ॥
ललिते गणुगच्छे युवतिनन्दने सवृक्षारे । मतिं प्राकृतकाव्ये कं शक्नोति सरकृतं पठितुम् ॥

वि. स. ११२५ वर्षे नमिमाधु —

“सकलजगजन्तूना व्याकरणादिमिरनाहतसत्कारः सहजो वचन-
प्राकृतस्य व्यापका, व्यापारः प्रकृतिः, तत्र मन सैन वा प्राकृतम् । ‘आरित्तनयणे सिद्धं
विनालता च

देवाण अद्भुतागहा बाणी’ इत्यादिपचनाद् वा प्राक् पूर्वं कृत
प्राकृतं बाल-महिलाऽऽदिषुबोधं सकलभाषानिवन्धनभूतं वचनमुच्यते ।
मेगनिर्मुक्तजलमयैकम्बरूप तदेव च देशविशेषान् संस्कारकरणाच्च समामादितविशेष
सत् सस्कृतानुत्तरविमोक्षान्नाति । अत एव शास्त्रज्ञता प्राकृतमाद्यौ निर्दिष्टम्, तदनु
संस्कृतादीनि ।

पाणिन्यादिव्याकरणोदितशब्दद्वारेण संस्कृतमुच्यते । तथा प्राकृत-
भाषेन किञ्चिद्विशेषलक्षणाभ्यामधिका मण्यते । तथा प्राकृतमेव किञ्चिद्विशेषात्
पैशाचिकम् । मू(शौ)रसेन्यपि प्राकृतभाषैव । तथा प्राकृतमेवापभ्रंशः”

—रुद्रटीयसाम्यालङ्कारटीप्पणे [२, १२]

प्राकृतनिन्दा-
परिहारः “को निनिन्देदिमा भाषा भारतीमुष्मपपितम् ? ।
यस्या मचेनसः पुत्रो व्याकर्ता मगवान् तपिः ॥
प्राकृतं चार्यमेव यदि वात्मीकिशिक्षितम् ।
तदनार्य भवे(णे)द् यो वै प्राकृत स्यात् ॥ एव हि ॥”

—शम्भुरहस्ये [प. १७, १८]

“अन्यथा कोऽपि मत्सरी श्राद्धेयमूर्तिर्जोऽमहिष्युरेकान्ते राजानमिदमवादीत्—
‘देव । प्रायः प्राकृतमेते पठन्ति मिदन्तोऽप्येतेषां प्राकृतमय । तन् प्रमाते [३]
श्रोतव्यमिदम् । ‘संस्कृतं स्वर्गिणा भाषा’ सैन महतां प्रयुषे श्रोतव्या श्रेयन्करी
चेति किमर्थं प्रथमं तद्वचनं निरूपते ? ।’

एतदुक्तं राजा निशतभाषामेदवत् किञ्चित् प्राकृते कृतादस्तत्स्वस्य
श्रीगुरुणामकथयन् । श्रीगुरोः प्राहुः—अनुषासितमदगुहसुखस्य, अज्ञातराक्षस्यतत्पस्य
पस्यापदं वच । राजन् ! अनेकथा भाषामेदवैचित्र्येऽपि पर शुभादी प्रथमपुनरेव
शतत्रैकेक्यम्बरमेव प्रथमं चतुर्दशस्वराष्ट्रमिश्रद्वयजन्यभा द्विपञ्चाशदक्षरप्रमाणा मातृ-
फेनोरदिष्टा । सा च प्राकृतस्वरूपा मर्यादातलोरेनानुपकारिणीति ।

ततो वाक्का येऽष्टप्रिंशद् वर्णास्तैः संस्कारे कृतो संस्कृतं जातम् । ततश्च अनेके
मायामेदा अभूवन् । तेन सकलशास्त्रमूलं मातृकारूपं प्राकृतमेव प्रथमम् । युगादौ
सर्वज्ञैरिति लोकोपचा(का)राय प्रथमं प्राकृतमुपदिष्टम् । सर्वशरसंनिपातलब्धीनां श्रीद्वाद-
शाह्निनिर्माणसूत्रधारणां श्रीगणधराणां सिद्धान्तप्राकृतकरणे कारणमिदम्—

‘वाङ्-स्त्री-मूढ-पूर्वाणां नृणां चारित्र्यकाङ्क्षिणम् ।

अनुग्रहार्थं तत्त्वज्ञैः सिद्धान्तः प्राकृतः कृतः ॥’

यजन् ! भाषा भवतु याऽपि साऽपि, परं तु परमार्थ एव विलोक्यते । यत्
पठन्ति लोकाः—

‘अर्थनिवेशो तं विद्य सदा तं चैव परिणमन्ता वि ॥

उक्तिविशेषो कथं माया जा होउ सा होउ ॥’

परं कस्मापि ज्ञानलब्धुर्वैदग्ध्यस्य खण्डखण्डपाण्डित्यतुण्डकण्डूरुपाण्डित्यस्यैव प्राकृत-
निन्दा । यदुक्तम्—

‘सौहेइ सुहावेइ उवमुजंतो ल्यो वि लच्छीए ।

एसा(देवी) सरस्सई पु(उ)ण असमग्गा कं न(किंवि) विनडेइ ॥’

[गउडवे गा. १८]

इति श्रुत्वा राजादयः सर्वेऽपि प्राकृतप्रशंसां कुर्वन्तो विशिष्य तदर्थप्रवणप्रवणा
मनूहुः ॥”

—कुमारपालप्रबन्धे (वि.सं. १४७५ वर्षे लि.पत्तननैनमा० प्रतिप.८१)

प्राकृतभाषा किम्
संस्कृतभाषाया
विकृतिरूपा ?

‘कोचिदावेदयन्ति—“प्राकृतभाषा संस्कृतभाषाया विकृतिरूपा
ततोऽपभ्रश्य समुत्पन्ना यतः शान्दिकदण्डो निजे प्राकृतलक्षणे
‘संस्कृतयोनि’ इति प्राकृतस्य प्रकारं लक्षितवान् । तथा

प्रतिष्ठितप्राभाषिकहेमचन्द्राचार्योऽपि निजे प्राकृतशब्दानुशासने ‘अथ प्राकृतम्’
[८, १, १] इत्यस्य स्वोपभ्रान्त्याख्यायाम्—‘प्रकृतिः संस्कृतम् । तत्र भयं तत् आगतं
वा प्राकृतम् ।’ इति व्याख्यातवान् । एवमन्येऽप्युचुः । यथा कविदण्डो—

‘संस्कृतं नाम दैवी वागन्वाख्याता महर्षिभिः । तद्भवत्तत्समो देशीयनेकः प्राकृतक्रमः ॥’
—काव्यादर्शे [१, ३२]

- १ अर्थनिवेशः स एव शब्दास्त एव परिणमन्तोऽपि । उक्तिविशेषः कथं माया या भवतु सा भवतु ॥
- २ योगतो मुस्यतुपुत्रययावो ल्योऽपि लहम्पाः । एषा सरस्वती पुत्रलभया कं न विनश्यति ॥
- ३ ३. बी. कोचिकप्रतिमहाशयाः प्राकृतप्रशंसां तावन्नाऽऽदिपु ।

संस्कृतमाभातः प्रादुर्भूतेत्यान्नातम् । ततः खलु लक्षणेऽपि केचिच्छब्दाः संस्कृतप्रकृतिवत्,
न सिध्यन्ति, लक्ष्येषु च दृश्यन्ते, तेषां शुद्धताज्ञापनाय 'दाढादयो बहुलम्' [परि० ४, ३४]
इति सूत्ररचना प्राकृतप्रकाशे कृता विवक्ष्यते । मामहेन तदित्यं व्याख्यातम् 'आदिशब्दोऽयं
प्रकारे तेन सर्व एव देशसङ्केतप्रवृत्तमाभाशब्दाः परिगृहीताः' इत्युक्तम् । प्राकृतम-
ज्ज्या प्राकृतप्रकाशस्य पथाविवृत्तौ च तदित्यं विवेचितम्—

"एषामपरिमेयत्वाद् दाढाऽऽदीनां पदं प्रति । न शक्या गणना बीचोर्गणयेत् को नु सागरेः॥
याः सर्वलोफसामान्याः संस्कृतानन्विता गिरः । अष्टमद्वयप्रमृत्यस्तादृचाव्यत्रैव दर्शयेत् ॥
संस्कृतप्रकृतिवत्त्वेन येन सिध्यन्ति केवलम् । तेषां लक्ष्येषु शब्दानां दाढादित्यं विमृश्यताम्॥"

संस्कृतयोनि—संस्कृतमय—तत्र प्रमृतिशब्दानामप्याकृतमितोऽप्यद् वितर्क्यमाणं
न समीचीनमाभाति । मानवानां सहजवचनव्यापाररूपप्रकृतिमया स्वभावसिद्धाः प्राग्मया
अपि प्राकृतशब्दास्तत्र तत्र शब्दानुदासने तु संस्कृतप्रकृतिमुपादय्य संस्कृतसत्कारोत्कर्ष-
णपूर्वं ज्ञापिता यावन् प्रदर्शिता एवं च संस्कृतप्रकृतौ साविता अत एवोपचारात् ते
तत्र संस्कृतयोनयः संस्कृतमयाः संस्कृतज्ञा इत्यादिरूपेणोधार्यन्ते, परमार्थतन्तु ते प्रागेव
सिद्धाः । अत एव वाक्यप्रतिपत्तेन गौडवने—'सकलार्थेण वाचः प्राकृतमहर्णवाद् निर्याति,
तत्रैव च प्रविशति' इत्यानुदगारे, यावायरोयराजशेखरेण कान्यमीमातायाम्—'तद्
पोनिः किञ्च संस्कृतस्य' इत्यादि वदता तदेवसूचि, नमिसाधुना ह्रदीपनाम्यालङ्कारस्य
दिपनेऽपि च तथा व्याख्यापि [भूमिका पृ० ८०] .

हेमचन्द्राचार्यस्याशयोऽस्मादन्यथा न सम्भाव्यते । येन हेमचन्द्राचार्येण निजे
प्राकृतशब्दानुदासने उदाहृतिनिदर्शने जैनसिद्धान्तसूत्रपाठा उदाहर्तव्यन्त, तत्र प्रणेतृणां
सर्वेषां तीर्थङ्कराणां च माया प्राकृतापरसंज्ञाऽर्धमागधी भवतीति स्वोपज्ञालङ्कारचूडा-

१ 'उग्रमजिज्ञे च दन्वे'—नामस्त्वे [हेम. ८१११४]

'देवं नाग-मुक्षण'—भ्रुवस्त्वे [हेम. ८११२६]

'लोगस्त्वोत्रगा'—नामस्त्वे [हेम. ८१११७७]

'चज्जोत्तं पि विज्जरा'—नामस्त्वे [हेम. ८१११२७]

'तेणं वात्तेणं तेणं सम्पण'—कृत्वास्त्वे [हेम. ८१११३०]

२ "अहनिमस्त्वानुदां परमार्थाभिरागिनीम् । सर्वमापापरिणतां जेनीं वाचमुपासगोद ॥
एकस्यापि हि भगवतोऽर्धमागधीमाषा वास्तिमिमुक्तास्तिवाभवात्स्वदया परिणमति ॥"
—चान्यतुमासने [१, १]

'वाणी माषा अर्धमागधी नर-विर्यक्-मुख्येकमाषा संवदति तद्वापानात्रेन परिणमती-
त्येवंसीत्य ॥'
—द्वैतीयोनाममाषावसम् [१, ५९]

मणिसमुपेतं काव्यानुशासने स्तोत्राभिधानचिन्तामणिवृत्त्युपेतायां नाममात्रायां च - प्रत्य-
पादि, अनादिप्रवृत्तप्राकृतभाषाविशेषो देशीति देशीनाममात्र्यां प्रादर्शितं, प्रमाणमी-
मांसाया विद्यानाभनोदित्वं न्यरूपि, इमाः सकृदा वाचः प्राकृतमहर्णवाद निर्गता इति
निरूपयितुर्वाक्यतिराजस्य कृतेर्गोडवधस्योद्गौरहरणानि च निजे प्राकृतशब्दानुशासने
न्यदर्शयन्तः तस्यादायो यथा 'प्राकृतमात्रा संस्कृतमात्रातः समुत्पन्ना' इति कल्प्यते
तथा नैव सम्भावयामः, प्रत्युत तेन प्राकृतभाषायाः प्राग्भवत्वं प्रत्यष्टापि, तच्च
कुमारपाठप्रपञ्चत उद्धृत्योपरि समटङ्कि । अत्र विषये बहु वक्तव्यमपि भूमिकाया विस्तार-
मपादयताऽपि विरम्यते ।

जिनवर-गणत्रैर्निजसिद्धान्तः प्राकृतभाषायां प्राणायीति
अर्धभागधी भाषा

प्राक् प्रमाणपूर्वं प्रादर्शयम् । कर्षाणां चेद प्राकृतनार्यप्राकृत-
संज्ञाऽप्युच्यते । सामान्यप्राकृतात् किञ्चिद्वैशिष्ट्यमेतच्चैतादृग् अर्धभागधीमापान्ना
पुरातनैर्ध्याहारि । जैनसिद्धान्तादिगतोद्देश्यदर्शनेन परिज्ञायते खलुर्धमागधीमापयाः
प्रतिष्ठा । अन्तिमस्तोत्रेण भगवान् महावीरस्तथाऽप्येव सर्वे तीर्थङ्करा अस्मान्मेव
भाषायां धर्ममुपदिशन्ति स्म । पुराण जैनसिद्धान्तसूत्रमेतद्रूपायानियतमाप्नोत्यते । देवा
अप्येतां भाषां भाष्यन्ते । एषैव भाषा मातृभाषाऽन्यभाषाभ्यो विशिष्यते । भाषाऽऽर्याधै-
तस्यां भाषायां भाष्यभाषाया भाष्यन्ते । संस्कृतप्रधाने नात्रो चेद-राजपुत्र-श्रेष्ठिप्रभृतीनां
पाठपन्थेनास्या एव नियोजना निरदेशि तद्विदैः । एतत्प्रतिष्ठापका उद्देश्याधेने—

१ " देवदिवेसरसिद्धीइ भगवभाषा अर्धभाषा हुति ।

तम्हा अणाइपाइपपट्टमास्ताविसेसुओ देवी ॥

स्वोपदेश्यया—नस्मादनादिप्रवृत्तप्राकृतभाषाविशेष एवाय देशीशब्देनोच्यते ।"

—देशीनाममात्रायाम् [४]

२ " ननु यदि भवद्दीर्घादीनां जैनसिद्धान्तवृत्ताणि, तर्हि भवनः पूर्वं कानि किमीयानि
वा तान्मासयितुम् ।

अत्यल्पमिदमन्वयुक्तयाः, पाणिनि-पिश्ल-कृणादाक्षरादादिभ्योऽपि पूर्वं कानि किमीयानि
वा व्याकरणादिसूत्रार्थावयवेषु पर्यनुपुहस्य ।

अनादय एषा विद्याः संक्षेप-विस्तारविरशया नव-नदीभवन्ति, तत्तत्कर्तृचारोच्यन्ते ।
किं नाथोपीरि कदाचिदनीहं जगदिनि ॥"

—प्रमाणमीमांसायाम् ।

३ 'देहिद्विगुणितशरणाव'—[गड्डवहे गा. १५०; हेम. ८।१४४८]

'अन्यालोभजनरता'—[गड्डवहे गा. ८६; हेम. ८।११७]

'उपमायु अवयतेन'—[गड्डवहे गा. १८८; हेम. ८।११७]

'विपक्षितान्तमश्रु'—[गड्डवहे गा. ११९; हेम. ८।११८]

समवापाङ्गसूत्रे—

अर्द्धदेशना-भाषा “मेगव च ण अद्धमागहीए भासाए धम्मभाङ्कखड् । सा वि य ण
अद्धमागही भासा मासिजमाणी तौत्ति सज्जेत्ति आरियमणारियाण
दुप्पय-चउप्पय-मिय-पसु-पत्तिख-सरीसिवाण अप्पण्णो हिय-सिव-सुहदायमात्ताए
परिणमइ ।” —[स्या. ३४ आ. समितिप्र० पृ. ६०]

औपपातिकसूत्रे—

“अद्धमागहाए मासाए मासति अरिहा धम्म ।”
“तेए ण समणे मग्गव महाधीरे कूणिअस्स भंमसाएउत्तस्स अद्धमागहाए
मासाए मासति ।” —[आ. स. पृ. १४, ७७]

महावीरनिर्वाणत् ६१० (वि. स. ६०) वर्ये^१ विमलसुरि—

“आपेरिससमा धरणी जायइ इह अद्धमागही वाणी ।
तो अद्धमागहीए भासाए सज्जजीवहियजणण ।
जलहतामीरवो फहेइ धम्म जिणवरिंदो ॥”

—पठमचरिए [प. ९, ६, उ. २; गा. ६४, ६१]

हेमचन्द्राचार्य —

“वाणी नृ-तिर्यक्-सुरलोकाभाषास्तवादिनी ।
स्त्रो० न्या० [तिर्यङ्कराणां] वाणी भाषा अर्धमागधी नर-तिर्यक्-सुरलो-
काभाषया संबद्धति तद्भाषाभावेन परिणमत्येवैवर्द्धा ॥”
—अभिधानचिन्तामणिनाममालायाम् [का० १, श्लो० ९२]

१ सगर्वादेव किलार्धमागध्या भाषाया धर्ममास्वाति । साऽपि च किङ्कार्धमागधी भाषा
भाष्यमाणा देवा धर्मेकामार्थानार्थानां द्विपद-चतुष्पद-प्लुग-पसु-पक्षि-सरीसृपाणांसारवायनो हिव-
शिव-सुहदायभाषावयव परिणमति ।

२ अर्धमागध्या भाषायां भाष्येऽर्द्धं धर्मम् ।

३ ।।।। किल भगवो अम्भान् महावीरं कूष्मिन्धव्य भम्माद्याएउत्तस्य अर्धमागध्या भाषामां
भाषते ।

४ “पथेव य वाससया दुसमाए ठीखवरितसमुत्ता । नीरे सिद्धिमुक्कए तवो निजइ इमं चरिय ॥
राहुतामावरियो सतमयपरसमयधियसज्जावो । विजओ य उत्तस पीसो माइलकुलवसनदियरो ॥
अदिण वत्स एय राइयचरिय तु सुविमलेण । सोऊणकुव्वमए भासायण-सीरिचरियाइ ॥”
—जे. व. प्र. खम्भा प्रकाशिते ।

५ आदर्शसमा धरणी जायते इहाधर्मागधी वाणी ।

स्तोत्रार्धमागध्या भाषायां सर्वजीवहितजनम् । जलहराकूमरीरवः कथयति धर्मं जिनवरेन्द्र ॥

“एकरूपाऽपि हि मगवतोऽर्धमागधीभाषा वारिदविमुक्तवारिवद्राश्रयातुरुत्पत्तया
परिणमति” इत्यादि । —स्वोपज्ञकान्यानुशासनवृत्तौ [श्लो० १]

वाग्मतः—

“सर्वार्धमागधीं सर्वभाषासु परिणामिनीम् ।

सर्वेषां सर्वतो वाच सर्वज्ञां प्रणिदम्बहे ॥” —कान्यानुशासने ।

पारिष्टापनिकाविधौ—

जैनसूत्रभाषा “पुत्र्यावरसञ्जुक्त मेरुगकरं सततमविकृद्ध ।

पौराणमद्भागहभासानियय हवइ मुचं ॥”

—आर्षेयसूत्रे [दे. ला. प्र. प. १२८]

हेमचन्द्राचार्यः—

‘पौराणमद्भागहभासानियय हवइ मुचं’ इत्यादिना आर्षेय अर्धमागधीभाषा-
नियतत्वमान्नापि वृद्धैस्तदपि प्रायोऽस्यैव विधानात् न वक्ष्यमाणलक्षणस्य ।

—[है. प्रा. ८।४।१८७]

मगवतीसूत्रे—

देव-भाषा “देवां णं मते ! कयए मासाए मासति ! कयए वा मासा
विशिष्टा भाषा मासिज्जभाणी विसिस्सइ ! गोपमा ! देवा णं अद्भागहाए भासाए
मासति । सा वि य ण अद्भागही भासा मासिज्जभाणी विसिस्सइ ।

—[श० ९, उ० ४, सू. १९१ आ. स. पृ. २११]

नमिमाधुरुद्धरतीह प्राचीनं पद्यम्—

“भारित्तनयणे सिद्ध देवाणं अद्भागही वाणी ।”—ह. टिप्पणे ।

प्रज्ञापनासूत्रे—

भाषाऽऽद्यांनः से किं तं मासापरिया ? मासापरिया जे ण अद्भागहाए भासाए
भाषा मासति । जय वि य बर्मा डिवी पवत्तइ ।

—[आ. स. पृ. ५६]

१. पूर्वसञ्जुक्तं मेरुगकरं सर्वरूपेण न विकृद्धम् । २. पुराणमर्धमागधीभाषानिययं प्रवर्ति. पृ. १२८.

१ देवा मनु मगवन् । कदापि भाषाया भाषन्ते । कदा वा भाषा भाष्यमाना विधिष्यते ?
गौतम । देवाः किञ्चार्धमागधीं भाषायां भाषन्ते । साऽपि च किञ्चार्धमागधी भाषा भाष्यमाना
विधिष्यते ।

२ कर्पवचने सिद्ध देवानामर्धमागधी वाणी ।

३ अथ के ते भाषाऽऽद्याः ? । भाषाऽऽद्यां ये किञ्चार्धमागधी भाषायां भाषन्ते । यत्रापि
च प्राज्ञा विधिः प्रवर्तते ।

• भरतमुनिः—

माद्ये वाक्ये
भाषा

“मागव्यवन्तिना प्राच्या शरसेन्यर्धमागधी ।

वाल्मीकि दाक्षिणात्या च सप्त भाषाः प्रकीर्तिताः ॥”

• “चेदानीं राजपुत्राणां श्रेष्ठिनां चार्धमागधी ।”

—माग्यशास्त्रे [अ. १७, श्लो० ४८, ५०]

शकस. ५९८ (वि. स. ७२१) वर्षे जिनदासमहत्तर —

अर्धमागधी “मेगहद्विंसयभासानिबद्ध अद्धमागधं । अह्ना अद्धारसदेसीभासा-
शब्दभाष्या नियत अद्धमागधं ।” —निशीपचूर्णी ।

• वि. स. ११२०-८ वर्षे अमयदेवसूत्रि—

“अद्धमागधीयं चि’ प्राकृतादीनां पण्णां भाषाविशेषाणां मध्ये या मागधी
नाम भाषा ‘रसोर्लेशी मगध्याम्’ इत्यादि लक्षणवती सा असमाधितस्वकीयसमप्रलक्षणा
‘अर्धमागधी’ इत्युच्यते ।” —समवायाङ्गसूत्रवृत्तौ [पृ. ९८]

“रसोर्लेशी मागध्याम्’ इत्यादि यन्मागधभाषा लक्षणं तेनापरिपूर्णां प्राकृत-
[भाषा लक्षण] बहुल ‘अर्धमागधी’ इत्युच्यते ।” —औपपातिकसूत्रवृत्तौ ।

“मागधभाषा लक्षणं किञ्चित् किञ्चिच्च प्राकृतभाषा लक्षणं यस्यामास्ति सा ‘अर्ध
मागध्या’ इति व्युत्पत्त्या अर्धमागधी ।” —भगवतीसूत्रवृत्तौ ।

मलयगिरिः—

“अतः सौ पुति’ इति भाग्यधिकभाषा लक्षणात् सर्वमपि हि प्रवचनमर्धमागधिक-
भाषाऽऽत्मकम्, अर्धमागधिकभाषया तीर्थहतां देशानामवृत्ते ।” —सर्गसूत्रवृत्तौ ।

मार्कण्डेयः—

“शौरसेन्या अदूरत्वाद् इयमेवार्धमागधी ।” —प्राकृतसर्वस्वे [पृ १०१]

१ भरतमुनिप्रणीते नट्यशास्त्रेऽपि नवगुप्तनिरचितायामभिलेखमाद्यया तृतीयाया चार्धमागधी-
संज्ञिकाया गीतेर्विषयोऽपि विवक्षितः (ग. लो. सिरीस् प्र. अ. ५, पृ. २५५-२५७) निराशुना
ब्रह्मणः ।

२ जिनदासमहत्तरकृता नन्दवचनचूर्णी. शकस. ५९८ वर्षेषु समाप्तेति तद्व्यत्यये पश्यते—
“सकपहो पञ्च वर्षशतेषु व्यतिक्रान्तेषु अष्टमवतिषु नन्दवचनचूर्णी समाप्ता ।”

—सातवाही० सूची ।

३ मगधार्धविषयभाषानिबद्धमर्धमागधम् । अथवाऽष्टादशदेशीभाषाभिव्यक्तमर्धमागधम् ।

कमदीनरः—

“महाराष्ट्रीमिश्राऽर्धमागधी ।” —संक्षिप्तसारे [पृ. ३८, सू. ९७]

अष्टादश जिनदासगहचरेणार्धमागध्या अष्टादशदेशीमापानियतत्वमसूचि, तथा
वेत्तीभाषाः जैनसिद्धान्तेऽपि राजकुमार-गणिकाऽऽदीनामष्टादशदेशीमापाविशारदत्वं
व्यावर्णी । ततो ज्ञायते खलु मारतवर्षेऽष्टादशदेशीमापाणां प्राक् प्रतिष्ठा ।

तथा च शास्त्रसूत्रे—

“तंते णं से मेहे कुमारे वावत्तरिकलपण्डिए णवंगवसुत्त(णवंगसुत्त)पडिवोहिए
अट्टारसवेसि(इ)प्यपारदेसिभासाविसारए गीयरई गंधव्वणट्टकुसले x x ।”

“तस्य णं चंपार णयरीए देवदत्ता णाम गणिया परिवसइ चडसडिगज-
पंडिया चडसडिगणियागुणोववेया अठणत्तीसाविसेसरममाणी एक्कीसत्तगुणप्पहाणा
वत्तीसंपुरिसोवपारकुसला णवंगसुत्तपडिवोहिया अट्टारसवेसीभासाविसारया
सिंगारगारचारवेसा x x ।”

—[लो. इ. ता. प. २९, ७१; आ. समितिप्र० ३८, ९९]

विपाकश्रुते—

“तस्यै णं वाणिज्यामे कामज्झया नामं गणिया होत्था वावत्तरिकलपण्डिया
चडसडिगणियागुणोववेया एगुणत्तीसविसेसे रममाणी एक्कीसरत्तिगुणप्पहाणा वत्तीस-
पुरिसोवपारकुसला णवंगसुत्तपडिवोहिया अट्टारसवेसीभासाविसारया सिंगारगार-
चारवेसा गीयरई गंधव्वणट्टकुसला ।

—[अ. २, सू. ८, आ. समिति, पृ. ४९]

औपपातिस्तूत्रे—

“तए णं से ददपण्णे दारए वावत्तरिकलपण्डिए नवंगसुत्तपडिवोहिए अट्टारस-

१ तत्र खलु स मेघः कुमारी द्वासप्ततिवल्गपण्डितो सुत्तप्रविशोपितनवाहोऽष्टादशविधवेत्ती-
भापाविशारदो गीतरतिगर्ध्व-नाट्यकुशलः * * ।

२ तत्र खलु चम्पायां नगर्मा देवदत्ता नाम गणिका परिवसति चतुपट्टिकलपण्डिता चतुप-
ट्टिकणियागुणोपेया एकोनविंशतिरिसेसरममाणा एक्कीसरत्तिगुणप्पहाणा द्वासप्तत्युपोपचार-
कुसला सुत्तप्रविशोपितनवाहो अष्टादशदेशीमापाविशारदा शृङ्गारगारचारवेया ।

३ तत्र खलु वाणिज्यामे कामध्वजा नाम गणिकाऽभूत् द्वासप्ततिवल्गपण्डिता चतुपट्टि-
गणिकागुणोपेया एकोनविंशतिरिसेसरममाणा एक्कीसरत्तिगुणप्पहाणा द्वासप्तत्युपोपचार-
कुसला सुत्तप्रविशोपितनवाहो अष्टादशदेशीमापाविशारदा शृङ्गारगारचारवेया गीतरति-
गान्धर्वनाट्यकुशलः * * ।

४ तत्र खलु ददप्रतिज्ञो दारमे द्वासप्ततिवल्गपण्डितो नवाहोतःप्रविशोपचेऽष्टादशदेशी-
भापाविशारदो गीतरतिगर्ध्वनाट्यकुशलः * * ।

देसीभासाविस्तार गीयरती गधव्यनद्वकुसले । ” —[भा. समितिप्र० प. ९८]

राजप्रदनीयसूत्रे—

“तेषु ण से ददपतिण्णे दाए उम्मुक्कवालभावे विण्णायपरिणयमित्ते जोज्जणग-
मणुपत्ते वावत्तरिकलापडिए अट्टारसविहदेसिप्पगारभासाविस्तारए णवग्गमुत्तपडिवोइए
गीयरई गधव्यनद्वकुसले सिंगारगारचारुवेत्ते * * ।”

—[भा. समितिप्र० प. १४८]

कुवलयमालाकथायाम्—

विक्रमीयनवमशताब्दीपूर्वार्धमध्याह्ने कुवलयमालाकथायामष्टादशदेशीभाषाणां
विवर्धनं कारितं तत्तत्देश्यानां वर्ण-वपुर्वेप-प्रकृतिप्रदर्शनपुरस्सरम् । परित्रेतस्य खलु
प्राक् कुवलयमालाकथा-कर्तु-समयादिसम्बन्धो यतोऽवसायितेऽप्यवश-देशीभाषाऽऽदीनां
विशिष्ट स्वरूपम् । क्षत्रियराजकुलोत्पन्नेनाचार्योद्योतनेन दाक्षिण्यचिह्नसूत्रिणा ज्ञायालि-
पुरे निजविद्यारुखीरमदकारिते ऋषभाजिनेन्द्रायतने स्थित्वा शक्यकाले एकदिनोन्नेषु
सत्तासु शतेषु व्यक्तेषु (वि. स. ८३६ वर्षे) चैत्रस्य कृष्णपक्षे चतुर्दश्यामपराह्णे
एषा कुवलयमालासङ्ग्रहा कर्मकया रचिताऽऽसीद् ; यदा तत्र श्रीरत्तराजनानां रणहस्ती
पार्थिवो विद्यमान आसीत् । अस्या कथायां प्राचीन वि. स. ११३९ वर्षे लिखितं
ताडपत्रीयनादर्शपुस्तकमयापि जेतस्मेरदुर्गावजैनमण्डागारे विद्यते^१ । वि. स. ११६०
वर्षे देवचन्द्रसूत्रिणा, त्रयोदशशताब्द्यां भागिरथचन्द्रसूत्रिणा चैव कथा शान्तिनायकरितेऽ-
स्मादि, रत्नप्रमसूत्रिणा च चतुर्दशशताब्दीप्रारम्भे सस्कृतभाषायां संक्षेपस्वप्नेणावतादि ।

१ तत्र खलु म दडप्रविशो दप्रक उम्मुक्कवालभायो विण्णायपरिणयमात्रो यौवनमसुशान्दो
ह्रासन्तिकलापधितोऽष्टादशविचप्रकारदेशीभाषाविशारदं सुष्ठु-प्रविशोधिजनवाहो पीतरतिपान्ध
वैगात्रकुसलं शृङ्गारगारचारुवेत्ते * * ।

२ “आसी तिकन्माहिरव म्हादुपारमि खतिउ पयलोइज्जोअज्जो ति वाम ॥ विअ पत्तिउजिरे तद्भा ॥
तस्स वि पुत्तो धण्डं जमेअ वडेसरो ति थयइपुणोअस्सुत्तोअयणाओ तणउ अह विरद्भा तेण ॥
दुग्गमल्लय जिणनक्कमण्डर सार(व)वावलं विवध ॥ ज्ञायालिउ अट्टाकव व वरह अस्ति पुरईए ॥
सुग धरल मणहारिवणपसस्तधववडाओव । उअहजिणिदायलण कउविअ चोरमहेण ॥
तत्थ छिएण अह बोहवीए चेत्तम्भ कण्डक्कलमि । भिन्मविआ बोहिकरी मन्वाण होउ सव्वाण ॥
परमअमित्ठीअओ पण्डवण्णोहो कलावरो । सिंरियकल्लरायणओ रण्हत्थी पत्तिथरो जइआ ॥

* * * चरुमुत्तावकवेणे आपरिसुठओवणेण तद्भा मे । * * *

सगकाले थोलीने वरिखाण सण्हि सत्ताहि यत्तई । एणविणेणोई रइआ अवलहवेमाय ॥ ”

—कुवलयमालाकथायाम् [जे भा ता थ २५३]

३ जे. भा. सूची [जप्रसिद्ध० पृ. ४९-४३, २७] प्रथमा ।

कैसिणे गिहुरवयणे बहुकसमरमुंजए अछजे य ।
 'अररे' ति उह्ववते अह पेच्छइ गोल्लए तत्थ ॥
 णय-णीति-संघि-विग्गहपडुए बहुजंपिरे य पयतीए ।
 'हेरे मेरे आठ' ति जंपिरे मज्झदेसे य ॥
 ण्हिरिपपोट्टदुव्वण्णमडहए सुरयकेळितट्ठिच्छे ।
 'एगे छे' जंपुल्ले अह पेच्छइ मागहे कुमारो ॥
 कप्पिले पिंणलणायणे मोल्लणकहमेत्तदिण्णवावारे ।
 'कित्तो किम्मो जिअ' जंपिरे य अह अंतवेते य ।
 उत्तुंग-सूळघोणे कणयवण्णे य मारवाहे य ।
 'सरि छा(पा)रि' जंपिरे कीरे कुमारो पजेएइ ॥
 दक्खिण्ण-दाण-पोरुत्त-विण्णाण-दयावियज्जिपसरीरे ।
 'एहं तेहं' चवते टक्के उण पेच्छए कुमारो ॥
 सल्लित-मिट्ठ-मंदपए गंधव्वपिए सदेसगयचिचे ।
 'व(च)उडयमे' मणिरे सुहए अह सेन्धवे दिडे ॥
 वंके जडे य जडे बहुमोइ कठि(ठि)ण-पीण-सु(धू)णगे ।

- १ कृत्वाणन् निष्ठुरवचनान् बहुकसमरमुञ्जानावल्लभाश्च ।
 'अर रे' इत्युह्वयतोऽयं प्रेक्षते गोल्लकांस्तत्र ॥
 नय-नीति-सन्धि-विग्रहपट्टकान् बहुजल्पाकांश्च प्रकृत्या ।
 'हेरे मेरे आठो' इति जल्पतो मज्जदेश्यांश्च ॥
 निःसृतोदर-दुर्बल-वामनान् सुरतकंठितलिप्तान् ।
 'एगे छे' जल्पाकान् प्रेक्षते मागधान् कुमारः ॥
 कपिलान् पिङ्गलनयनान् मोजनकथामात्रदत्तव्यापारान् ।
 'कित्तो किम्मो जिअ' जल्पाकान् धान्तर्वेद्यांश्च ॥
 • उत्तुङ्ग-सूळघोणान् कलकवर्णांश्च मारवादांश्च ।
 'सरि पारि' जल्पाकान् कीरान् कुमारः प्रलोकयति ॥
 दाक्षिण्य-दान-यौह्य-विज्ञान-दयाविवर्जितसरीयान् ।
 'एहं तेहं' भवाणान् टक्कान् पुनः प्रेक्षते कुमारः ॥
 सललित-मृदु-मन्दपदान् गान्धर्वप्रियान् स्वदेशगतचितान् ।
 'चउडय मे' मणतः सुमग्नान्च सैन्धवान् दृष्टवान् ॥
 वक्त्रान् वटांश्च जाळे बहुमोजिनः कठिन-पीन-सूलाशान् ।

'अप्या तुप्या' मणिरे अह पेच्छइ मारुण ततो ॥
 घयलो(ला)लियपुडगे धम्मपरे सधि-विग्गह गिउणे ।
 'णउ रे भल्लुउ' मणिरे अह पेच्छइ गुज्जारे अवरे ॥
 ण्हाउलित्त-विलित्ते कयसीमते सुसोहियसुगत्ते ।
 'आहम्ह काइ तुम्ह मित्तु' मणिरे पेच्छए लादे ॥
 तणु-साम-मडहदेहे कोवणए माण-जीविणो रोदे ।
 'भाउअ भइणी तुम्हे' मणिरे अह मालवे दिडे ॥
 उक्खइदप्पे पिअसोहणे ए(प)यरोदे पयगवित्ती य ।
 'अदि पोण्डि म(न)रे' मणिरे पेच्छइ कण्णाइण्ण अण्णे ॥
 पुप्पासपाउअगे मासकई पाणमयणतद्धिच्छे ।
 'इत्ति कित्ति मित्ति' मणमाणे अह पेच्छइ साइण्ण अवरे ॥
 सत्थकलामत्तटो(डे) माणी पिअकोउणे कटिणदेहे ।
 'जल तल ले' मणमाणे कोसलए पुल्लए अवरे ॥
 दड-मडह-सामळगे सहिरे आहिमाण-कलहसाळे य ।
 'दिण्णळे गढिळे' उल्लगिरे सत्थ मरहटे ॥
 पिअमहिळा-सगामे सुदरगत्ते य मोइणे रोदे ।

- १ 'अप्या तुप्या' मणतोऽय प्रेक्षते मारुषास्ततः ॥
 घृतको(का)क्लिपुडाइमान् धर्मपरान् सन्धि विमहे निपुणान् ।
 'णउ रे भल्लुउ' मणतोऽय प्रेक्षते गौर्जरानपरान् ॥
 एनातोक्लि विक्लिप्तान् कृतसीमन्तान् सुशोमितसुगगान् ।
 'आहम्ह काइ तुम्ह मित्तु' मणतः प्रेक्षते लाटीयान् ॥
 तणु इयाम-लपुदेहान् कोपणान् मानजीविनो रोदन् ।
 'भाउअ भइणी तुम्हे' मणतोऽय मालवीयान् रथयान् ॥
 उक्खदपान् प्रियमोहनान् मरुदोदन् पतङ्गरुतीक्ष्ण ।
 'अदि पोण्डि म(न)रे' मणतः प्रेक्षते कण्णाटकीयानन्यान् ॥
 कूपासप्रावृताद्वान् मासकचीन् पाण-मदनसज्जितान् ।
 'इत्ति वित्ति मित्ति' मणतोऽय प्रेक्षते तायिकान्पतान् ॥
 श(शा)स्रकजकुशलान् मानिन प्रियरोपयान् कटिणदेहान् ।
 'जल तल ले' मणनः कोशलिकान् प्रलोभ्यतेऽपरान् ॥
 दड-लपु इयामाद्वान् राहमाननमिवान् कलहशीलंदय ।
 'दिण्णळे गढिळे' उल्लतस्तत्र महाराष्ट्रीयान् ॥
 प्रियमहिळा-सदयामान् सुन्दरगवाइव भोगिनो रोदन् ।

‘जटि पुटि रटि’ मणते १(अ)न्त्रे कुमरो फ्योएह ॥

इअ अटारस देसीभासात पुलइऊण सिलित्तो ।

अण्णाद अ पुलएई सस-पारस-वन्वरादीए ॥”

—कुवलयमात्यकथायाम् । [जे. मां. ता. १३१-२]

देशमापाणां उद्धतैरुपरितनैः कुवलयमात्रया उल्लेखैरवगम्यते खलु तत्तद्देशमापाणां प्राचीनता प्राचीनतेति तदर्वाचीनताविषयकं केपाञ्चिद्रमिमत्तं निरस्तं भवति । पादलिताचार्यादेविरचितदेशीशास्त्रपरिशीलनेन विरचिते देशीशब्दसङ्ग्रहे सूच्यते खलु हेमचन्द्राचार्येण देशविशेषप्रसिद्धशब्दानामनन्तत्वं मशक्यत्वं सर्वसङ्ग्रह्यत्वं । बृहत्कल्पप्रभृतिषु जैनसिद्धान्तग्रन्थेषु महाभारत—नाट्यशास्त्र—कामशास्त्र—विष्णुधर्मोत्तर—मृच्छकटिक—मुद्रा-राक्षस—नादमयी—दशरूपकप्रभृतिष्वन्यग्रन्थेष्वपि देशमापाणां स्मरणान्यवस्यन्ते । तथाहि—

‘नाणाविहदेसमासन् × × गुणतयकलितो जुछो(गो) पवणसारं परिकहेडं ।’

[बृहत्कले प. ४९, दशैकाङ्किके प. ९ उद्ध्रियते हरिमद्रसूत्रिणा]

“नाणादेसीकुत्तलो नाणादेसीकल्पस्त सुत्तस्त ।

अमिछावे आयकुत्तलो होई ततोऽणेण गतव्य ॥”

—बृहत्कले [व. ६, द. प. ८३१]

१ ‘जटि पुटि रटि’ मणत आनघम् कुमरः प्रलोभते ॥

इत्यष्टादश देशीभाषाः प्रलोभन् श्रीरत्नः ।

अन्याश्च प्रलोभयति सस-पारस-वन्वरादीन् ॥

२ “इदानीं भाषादेशप्रसिद्धभाषास्वतिभ्यामिवातिशारण्यं देशोल्लक्षणमाह—

देशविशेषप्रसिद्धीद् मणमाणा अणेतवा इति । तस्मात् अणत्वाद्वाप्यवहभासाविशेषो देशी ॥

देशविशेषा महाभारत—निदर्गमीरावयत्तेषु प्रसिद्धया गंगा पञ्चाव, निद्रङ्गा जिन, वक्रतुर्-कुचिभो उत्तिष्ठः, प्रेयको धूर्तः, द्विषो जारः, विद्रो प्रपथ, दड—मूढो धूर्त एकादो इत्येवमादयः शब्दा यदि उच्येन्त तदा देशविशेषाणामनन्तत्वात् पुरुषावुपेयापि न सर्वसङ्ग्रहः स्यात् ; तस्माद्-नादिप्रवृत्तप्राकृतभाषाविशेष एवायं देशीशब्देनोच्यते इति नातिश्यासिः । यथा—

‘वाचस्फोरपि मतिर्न प्रभवति दिव्यगुणलक्षणेन ।

देशेषु ये प्रसिद्धास्तान् शब्दान् सर्वतः समुच्येत्तुम् ॥”

—देशीनाममात्रायाम् [वा. ४.]

३ नानाभिप्रेदेशमापातः × × गुणतयकलितो योग्यः प्रवचनसारं परिकथयितुम् ।

४ नाणादेशी(देशभाषा)कुत्तलो नाणादेशीकल्पस्य सूतस्य ।

अमिछावेऽयंकुत्तलो भवति ततोऽनेन भन्तव्यम् ॥

महर्षिः—

“ नानाचर्ममिरच्छता नानाभाषादिव भारत ! ।

कुशला देशभाषासु जल्पन्तोऽन्योन्यमीश्वराः ॥”

—महामारते (शल्पपर्व अ० ४६, श्लो० १०३)

भरतमुनिः—

“ अत ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि देशभाषाविकल्पनम् ॥ ॥ ×

सौरसेनं समाश्रित्य मापा कार्या तु नाटके ।

अथवा चन्द्रतः कार्या देशभाषा प्रयोक्तुमिः ॥

नानादेशसमुत्थं हि कल्प्यं मनसि नाटके ॥”

—नाट्यशास्त्रे [अ. १७, श्लो० २४, ४६, ४७]

वात्स्यायनः—

“ नात्यन्तं सस्कृतेनैव नात्यन्तं देशभाषया ।

कथा गोष्ठीषु कथयद्भोके बहुमतो भवेत् ॥” —कामसूत्रे [१, ४, १०]

“ सुरते कर्ममूलेषु यच्च (तु निज)देशीयभाषया ।

दम्पत्योर्जल्पितं मन्द मन्मनं तद् विदुर्बुधाः ॥ ” —अन्यत्र ।

“ सस्कृतैः प्राकृतैर्वाक्यैर्यः शिष्यमनुरूपतः ।

देशभाषाऽऽप्युपायैश्च बोधयेत् स शुभः स्मृतः ॥” —विष्णुधर्मोत्तरे ।

शङ्करः—

“ चन्दनकः—अरे ! को अप्यद्यगो तुह ! वरं वनिखणत्वा अव्यक्तमासिणो
खस—खत्तिखड—खड्गे—विलभ—कण्ठाट—कण्ठपावरण—दण्डि—चोल—चीण—बर्बर—
खेरखान—मुख—मधुघातप्रमृतीनां श्लेष्मजातीनाम् अनेकदेशभाषामिहा यथेष्ट मन्त्र-
यामो दिहो दिहो वा अजो अज्जआ वा किं शब्दविचारः ? स्त्री—पुं—नपुंसकव्याख्या-
ममप्रस्तुतम् ।”

—मृच्छकटिके [अ. ६, पृ. २२१]

विशाखदत्तः—

“ प्रयुक्ताश्च स्वपक्ष—परपक्षयोरनुरक्तापरकजननिद्रासया बहुविधदेश—वैय-
भाषा—ऽऽचार—सञ्चारवेदिनो नानाव्यञ्जनाः प्रणिधयः । ” —मुद्राराक्षसे [१, ९]

बाणभट्टः—

“ शिक्षिताश्चेष्टदेशभाषेण सर्वलिपित्रेन । ” —कादम्बर्याम् [पृ. १०२]

पद्मभट्टः—

“ देशभाषा—क्रिया—वेषलक्षणाः स्युः प्रवृत्तयः ।

लोकदेवागम्येता ययौचित्यं प्रयोषयेत् ॥

यदेशं नीचमात्रं यत् तद्देशं तस्य भाषितम् । ”

—दशरूपके [२, १८, ६१]

देशमापाणाः कुललयमालाकर्तुमिष्टैतमपभ्रशलक्षणं मायाचतुष्टयेऽपभ्रशस्थानमित्यत्रो
मपभ्रशो दृग्गोचरं भविष्यति । पुरातनैः प्राज्ञैर्देशमापाणामपभ्रशो समावेशः पर्यदर्शी ।

तथा छटः—

‘पष्ठोऽत्र मूरिमेदो देशमिशोपादपभ्रंशः ।’ —काव्यालङ्कारे [२, १२]

“ देशेषु देशेषु पृथग् विभिन्नं न शक्यते लक्षणतस्तु वक्तुम् ।

लोकेषु यत् स्यादपभ्रष्टसंज्ञं हेयं हि तद्देशनिदोऽधिकारम् ॥ ”

—विष्णुधर्मोत्तरे [खं. ३ अ. ७]

षाट्मः—

‘अपभ्रंशस्तु यच्छुद्धं तत्तद्देशेषु मापितम् ।’ —काव्यालङ्कारे [३, १]

रामचन्द्र-गुणचन्द्रौ—

“ देशोद्देशो स्वदेशगो । तिर्यग्मात्यन्तरादीनामानुरूपेण सत्तया ।

देशस्य कुत-मगधत्तेरदेशः प्रकृतत्वं तस्मिन् सति स्वस्वदेशसम्बन्धिनी माया
निबन्धनीयेति । इयं च देशमीश्वरं प्राप्नोऽपभ्रंशे निपततीति ॥ ”

—स्वोपज्ञनिवरणोपेते नाट्यदर्पणे [प. १२४]

मापात्रयेऽश- लपलभ्यमानैः प्रमाणैः प्रतीयते खलु विरूपायप्रपमशताभ्याः पूर्वम-
भ्रंशरूपानम् व्यपभ्रशमापाया गद्य-पद्यमयानि काव्यानि स्युरिति । छन्दो-लक्षण-
काव्यालङ्कारानुशासकैः पिङ्गल-मामह-स्वयम्भू-हेमचन्द्रप्रभृतिभिरन्यैरपि च मापात्रये
तत्त्वान्प्रसूचनमकारि । तथा च शरुत. ४०० तमवर्षे धरसेन-ताम्रपत्रे—

‘संस्कृत-प्राकृतपभ्रंशमापात्रयप्रतिभ्रप्रवन्धरचनानिपुणतरान्त.करण.’

—शट्मीराजगुहसेनविशेषणे [इ. प. १०, २८४]

मामह-—

“ शब्दाद्यौ सहितौ काव्यं गद्यं पद्यं च तद् द्विधा ।

संस्कृतं प्राकृतं चान्यदपभ्रंश इति त्रिधा ॥ ”—काव्यालङ्कारे [१, ११]

“ संस्कृतं प्राकृतं चैव गीतं द्विविधमुच्यते ।

अपभ्रष्टं तृतीयं च तदनन्तं नराधिप । ॥

देशमापाविशेषेण तस्यान्तो मेहं विद्यते । ”

—विष्णुधर्मोत्तरे [खं. ३, अ. ३]

हेमचन्द्राचार्य-—

“ पद्यं प्रायः संस्कृतं-प्राकृतपभ्रंश-आर्यमापांनिबद्धमिजान्त्यवृत्त-सर्गाश्वास-
सन्ध्यवत्कान्धकवन्धं सत्सन्धि शब्दार्थवैचित्र्योपेतं महाकाव्यम् ।

अपभ्रंशमापांनिबद्धसन्धिवन्धमन्धिग-ज्जादि, आर्यापभ्रंशभापांनिबद्धवत्क-
न्धकवन्धं भीमकाव्यादि । ” —काव्यानुशासने [अ. ८, ३१०-७]

भाषाचतुष्टये
अपभ्रंश-
स्थानम्

वाङ्मयस्य काव्यकायरूपाणां भाषाणां वा चातुर्विध्यमपि प्रतिपादितं
प्रतिष्ठितैः पुरातनैस्तद्विदग्भिः खल्यपमंशस्य प्रतिष्ठया । सातवाहननृपा-
श्रितगुणाढ्यकविविशेषेणोऽप्येतद् द्योतितं सम्भाव्यते । तथा कविदण्डी—

“तदेतद् वाङ्मयं मूयः संस्कृतं प्राकृतं तथा ।

अपभ्रंशश्च मिश्रं चेत्यादुरार्योश्चतुर्विधम् ॥”

—कल्पादर्श [अ. १, ३२]

वि. सं. ८१९ वर्षे दाक्षिण्यचिह्नोद्योतनाचार्यः—

“अयं जण उण यं वित्तिवं जेण—‘अरे ! कयलीए उण भासाए एयं
उल्लवियइ केणावि किं पि ? हू अरे ! सक्केअं ताव ण होइ, जेण तं अणेपपय—समात्त—
णिवाउवसगा—विभत्ति—डिंगपरिअप्पणाकुवियप्पसंगदुग्गम दुज्जणहियं पिव वित्तमं ।

इमं पुण एरिसं । ता किं पाययं होक्क ? । हुं, तं पि णो जेण तं सयलक्काक्काप-
(य) मालाजलक्कल्लोत्तंसकुल्लं अयवुत्ततमहोअहिमहापुरिसमं (सु) हणुगयामयणीसंदविदु-
संदोहं संचडिएएकेक्कम्पणाय—याणारूवविरयणासहं सज्जणक्कणं पिव सुहसंगयं ।

एयं पुण ण सुहु । ता किं अवहेंसं होहिइ ? । हुं । तं पि णो जेण
[तं] सक्कय—पाय—उभयसुद्धासुद्धपयसमतं रंगं रंगंतवगिरं अवपावसज-
क्कयववाहपूरपवाक्कियगिरिणइसरिसं समवित्तमं पणपकुवियपियपणइणी-
समुल्लावसरिसं मणोहरं ।

१ “इति धीमन्तुक्तमनपदेधर—प्रविष्टानवत्तसपीय—दानकर्णोपनामकह्वरीपिकर्णोत्तमज—म-
लमवपीप्राणप्रिय—कालापप्रवर्तक—अवमेधीकल—मलमककुपदेतपविशतीभूत—स्यक्तमायावय—स्वर्वा-
कृतपेणाविकृपसिंहतराजगुणद्वयनिर्मितमस्मीभवद्भूतकथाऽवशिष्टस्तमाशावलोफनप्राकृतादिवाक्य-
व्यक्तीति—कवियत्तल—हृत्वाकुपनामकत्रीसालवाहनोत्तुदनिर्मिता विविधान्योक्तिमवप्राकृतयोर्गुणित्वा
छविरागप्रधाना श्रमोत्तमा सततवचनमानसात् ॥”—यथासत्तत्तलीयान्ते [पि. रि. ३, ३४५]

२ आश्चर्यं यं चिन्तितमनेन—अरे ! कतरया पुनर्मांसयैतदुल्लभ्यते केनापि किमपि ? । हुं ।
अरे ! ‘संस्कृतं’ तावद् न भवति, येन तदनेकम्—समास—निपातोपसर्ग—विभाकीतिहासकल्पना-
कविकल्पसङ्गुर्गम दुर्जनद्वयमिव विषमम् ।

इदं पुनरीदृश्यम् । तत् किं प्राकृतं भवेत् ? । हुं । तदपि नो येन का संस्कृतलक्कापमासा-
जसल्लोवसइत्तल्लं लोकतात्तज्जदोदधि—महापुरुषमुखनिर्गतामृतनि स्फन्दकिन्दुसन्दोहं सहटितैकेद-
कमवर्ण—मन्द—नानास्वविरचनामहं सननववनेमिव छुल्लपङ्कतम् ।

एतत् पुनरं छण्ड । तत् किम् अपमंशं भविष्यति ? । हुं । तदपि नो येन [वत्] संस्कृत-
प्राकृतोमपमशुद्धाशुद्धपदसमतं रङ्गवृत्तल्लु नवप्राहजलदमवाहपूरप्लावितगिरि-
नदीउदधं समविषमं पणपकुपितमिषमणयिनीसमुल्लापसदशं मनोहरम् ।

जिनदत्तसूरिः—

“संस्कृते प्राकृते चैव शौरसेने च मार्गधी। पैशोचिकेऽप्यंशे च लक्ष्यं लक्षणमादरात् ॥”

—विवेकविलासे [उ ८, श्लो० १३१]

अमरचन्द्रः—

“संस्कृतं प्राकृतं चैव शौरसेनी च मार्गधी। पैशोचिकी चाप्यंशं पद् मायाः परिकीर्तिताः ॥”

—काव्यरत्नलतावृत्ती [प. ८]

प्रसिद्धाप्रसिद्धम्

अपभ्रंशवाङ्मयम्

अपभ्रंशमापायनिबद्ध वाङ्मय प्रभूतमुपलभ्यते, तच्च स्वल्पमेवाधा-

वधि प्रसिद्धिमाधिगतम् । आत्मन्महोपाय्यायहरप्रसादशास्त्रिणा सम्पा-

दिते बङ्गीयसाहित्यपरिपदा प्रकाशिते ‘बौद्ध गान ओ दोहा’सङ्घने

पुस्तके विविधकर्तृणि विक्रमांशसप्तमाष्टमशताब्दोत्सङ्गूतानि काव्यानि बङ्गीयलिप्या प्रसि-

द्धिमाधिगतानि । मुम्बापुरीराजकायसंस्कृतग्रन्थमालया प्रकाशिते सुप्रसिद्धहेमचन्द्राचार्यस्य

प्राकृतशब्दानुशासनसकलिते प्राकृतद्रव्याश्रयमहास्रव्योऽन्यत्र प्रसिद्धे छन्दोऽनुशासनादौ

च प्रतिष्ठा स्तुत्यपभ्रंशपद्यानाम् । तथा योगेन्द्रदेवविचित्रपरमात्मप्रकाश-योगचन्द्र-

मुनिप्रणीतयोगसारप्रसूतयो ग्रन्था अमयदेवसुप्रिमृतिभिः प्रणीताः ‘जय तिष्ठयण’

इत्यादिसंहया प्रथिताः स्तोत्रप्रबन्धाश्च प्रसिद्धा येऽपभ्रंशमाप्यप्रतिष्ठां सूचयन्ति ।

धर्कटयणिगुधनपालविरचिता भविष्यद्दत्तरुषा या दशमशताब्दीमवा वितर्क्यते,

साऽस्यां ग्रन्थमालया (गा. ऑ. सिरीस् क्र. २०) पूर्वं प्रसिद्धा, या डॉ.

हर्मन् याफोब्रीमहाशयेन जर्मनभाषाया रोमनालिप्या च प्राक् सम्पादिता । सोमप्रभाचार्येण

वि. सं. १२४१ वर्षे सन्दर्भितः कुमारपालप्रतिबोधप्रणयोऽस्या ग्रन्थमालयां (गा.

ऑ. सिरीस् क्र. १४) प्रसिद्धस्तत्रापि कियानशोऽपभ्रंशमापायामिति सुविदित विदु-

पान् । इत एव प्रकाशिते प्राचीनगूर्जरकाव्यसङ्ग्रहे प्रसिद्धानि द्वादश-त्रयोदश-चतुर्दश-

पञ्चदशशताब्दीजातानि गद्य-पद्यरूपाणि काव्यानि तत्तद्व्याख्यपरान्यापि आपभ्रंश-

संज्ञयाऽपि क्तु शक्यते रुद्रट-वाग्मट-रामचन्द्रादिमतेन ।

वि. सं. ११७४ वर्षे यशोदेवोपाय्यायेन नवतत्त्वमाध्यविवरणे [५१] मुकुटतन्त्री-

सौन्धवन्धमाणिग्न्यप्रस्तोत्रैकाप्रोत्तवद्धरासयोनौर्गिनो रूर्चते । एष समग्रयच्छत्तरमीप श्रीहेम-

चन्द्राचार्येण काव्यानुशासने [अ. ८, पृ. ३२७] समसूचि-‘अपभ्रंशमापानिबद्ध-

भन्धिभयन-मीमकाव्यादि । वि. सं. ११२३ वर्षे सिद्धसेनसूरिणा साधारणा-

ङ्केन सन्दर्भिता विजयसतीकथा, वि. सं. १२१६ वर्षे कुमारपालराज्ये हरिमद्रसूरिणा

रचितं नेमिनाथचरितम्, महेश्वरसूरिणा निर्मिता सयममञ्जरी चापभ्रंशमापाया जेसल-

मेरदुर्गीयमाण्डामारे विद्यते इति परिदर्शितमस्माभेस्तसूच्याम् (गा. ऑ. सिरीस्

क. २१) । तत्रापि सयममञ्जरी तु डॉ. पी. डी. गुणेमहाशयेन
 दद्याते समुद्भूता । नेमिनाथचरितं च डॉ. हर्मण् याकोबीमहाशयेन निजमाप्राप्त्या
 समयादि । वि. स. १२७४ वर्षेऽमरकोटिचरितः पट्कर्मपदेशोऽन्येऽप्येतादृशा अवा-
 पन्तेऽप्रसिद्धा ग्रन्थाः । अन्यदपि प्राप्यते यत्र तत्रोपदेश-कथा-चरित-प्रबन्धाद्यन्तर्गतं
 माटकाट्टिकार-चन्दः-स्तोत्रादिगतं कुटकादिरूपं च प्रसिद्धाप्रसिद्धमपभ्रंशवाङ्मयम् ।
 महाकविपुष्पदन्तस्य त्रिपष्टिमहापुरुषपुराणालङ्कारमहापुराण-नागकुमारचरित-पशोधरच-
 रितानि, श्रीचन्द्रस्य कथाकोषः, कनकासरस्य करकम्बूचरितम्, पद्मकीर्तिः पार्श्वनाथ-
 पुराणम्, देवसेनस्य श्रावकधर्मोच्चारः, नयनन्देः सुदर्शनचरितम्, धवलस्य हरिवंशपुरा-
 णमित्यादीन्यपभ्रंशकाव्यानि प्रारम्भप्रान्तांशप्रदर्शनपूर्व सृष्टितानि खलु मध्यप्रदेश-विरार-
 सत्कपुस्तकरूपा रा. ब. श्रीधरहीरालमहाशयेन । इतराणि तु प्रेक्षिष्यन्त इत एव
 प्रकाश्यमानायां पत्तनीयजैनभाण्डागारसूच्यामिति नात्र तदंशा अवतार्यन्ते । गद्य-पद्यमयं
 प्राचीनमुदाहृतिरूपं कियच्चात्र परिदृश्यते ।

अपभ्रंशभाषाप्रसिद्धं ध्रुवकमुत्तपन्त्यपत्तादौ जैनसिद्धान्तसूत्रेऽ-
 भ्युपलभ्यते, यस्य स्मरणं दाक्षिण्यचिह्नोद्योतनाचार्यादिना कुललय-
 षाङ्मयोदाहरणानि मालाकथाऽऽदौ हेमचन्द्राचार्यप्रभृतिभिः चन्दोऽनुशासनादौ च
 व्यवापि । संस्कृतादप्यपभ्रंश इति पतञ्जलि-दण्डिद्वितीयापूर्वोक्तलक्षणानुसारेणापभ्रंशसंज्ञिते
 प्राकृतलक्षणेकैश्चार्पप्रकृतार्थमागवीति संज्ञया प्रख्यापिते प्राचीने जैनसिद्धान्ते तन्निर्मुक्ति-
 माध्य-चूर्णि-वृत्तिप्रभृतिषु तथाऽपभ्रंशलक्षणसिद्धे कथा-काव्यादौ चोपलभ्यन्तेऽपरिमिताः
 शब्दा येऽथावधि प्रयुज्यन्तेऽपभ्रंशपरनामयेषामु देशभाषासु । भूमिकावैरवमयात्
 फियदेवात्रोदाह्रियते—

१ "अधुवे असासवेमि संसांमि दुक्खजउवाए ।

किं नाम होन् ॥ वम्मम जेणाह दुग्घं न गच्छेज्जा ॥" —उत्तराध्यायने [८, १].

विष्णुमीयैकादशशताब्द्यां विद्यमानो वादिवेतालध्वान्तिसूरिस्य व्याख्यायामित्यममूनयत्—

"रा दि भागवान् कपिलनामा स्वयम्बुद्धश्चौरस्रधातसम्बोधनावेषं (६) ध्रुवकं उगीतवान् ।
 ध्रुवकलक्षणं चेदम्—

‘जं तिह्मइ पुण्णं (ध्रुवं) धिव पुण पुणो सव्वइअवेण्णं ।

ध्रुवयं ति तमिह तिहिहं छप्पवे नत्तवव दुपयं ॥’

एवं च भगवतोऽगीते वेऽप्येनमेव ध्रुवकं प्रत्युद्गमन्ति, तां च बुध्यन्ति ।”

—उत्तराध्यायनवृत्तवृत्तौ [२८९-२९०].

२ एतदपि चर्चवीरिभिर्यो [मू. पृ. ११४] विडोक्तीष्यम् ।

३ ‘रान्ध्यादौ कवचकान्ते न ध्रुवं स्थापिति मुना ध्रुवकं पत्ता वेति संज्ञान्तरम् ।’

—उन्वोऽनुशासने [६, १].

जैवा लोहमया चैव चावेयव्वा सुदुकर । जैह दुन्धुलं मेरुं जे होइ वायस्त कोत्थलो ।
मौरा मे महाराय । सगा जिह-कणिहगा । पुंछेव सुही जह से अस्तरे ।

—उत्तराध्ययने [अ. १९; ३८, ४०. २०; २६, ४२]

शृङ्गध्वजसूरिः—

“ तहेव होले । गोले ति साणे । वा वसुले ति थ ।

दमए ! दुहए ! वा वि नेवं भासिज पन्न ।

होले ! हलि ति अथि ति भेटे । सामिणि ! गोमिणि ! ।

होले ! गोले ! वसुले ति इयिअं नेवमालेवे ॥ ” +

—दशैकालिसूत्रे [आ. समितिप्र. २१९]

भद्रबाहुसूरिः—

“ छेदिछिअं च वेरिहं अकरितो णागयं च पश्यंतो ।

दच्छिंति जहं तं विमल । इमं च अजं च वुक्किहिंसि । ”

गीतिना—सुहुं वाइयं सुहुं गाइयं सुहुं नचियं साममुंदरि । ।

बाणुपाठिय दीहरइयमो मुमिणंते मा पगायए ॥ ”

—भावदयकनिर्मुक्तौ [गा. १०९९, १२९०]

योगीन्द्रदेवः—

* “ कैलु लहेविणु जोइया ! जिमु जिमु मोह गलेइ ।

तिमु तिमु दसणु लहइ जिउ णियमे अप्पु सुणेइ ॥ ”

१ यथा लोहमया चैव चावेयव्वा सुदुकराः । २ यथा दुन्धुलं मेरुं जयति वातस्य कोष्ठ ।

३ आतरो मे महाराज । स्वका ज्येष्ठ-कणिष्ठकाः । ४ रिक्तेन मुष्टिर्धया खोऽस्तरः ।

५ तथैव होले ! गोले इति साणे ! वा वसुले इति थ ।

दमए ! दुहए ! वाऽपि नैवं भाषेत प्रहायान् ॥

६ होले ! हले इति अथे इति भेटे सामिणि । गोमिणि । ।

होले ! गोले ! वसुले इति इयिअं नेवमालेवे ॥

+ हरिभक्तसूरिः—“ होलादिछण्डाहं तद्देशप्रसिद्धिं नेष्टुमर्हन्निवाचकाः । तथा होले

गोले वसुले इत्येतान्मपि भग्नदेशापेक्षया आमन्त्रणवचनानि (न्य) गौरवकुत्सादिगर्भाणि वर्तन्ते ।’

—दश० व्याख्यायात् ॥

७ लब्धं च मोक्षमर्जुनभाषणं च प्रार्थयमानः ।

८ यथैव यथा तद् विहल ! अस्माच्चान्यन्मात्रं प्रतिपन्नसि ॥

८ कुम्भं वादितं कुम्भं गीतं कुम्भं नर्तितं इयाममुन्दरि । ।

बाणुपाठय दीर्घरात्रीः स्वप्नान्ते मा प्रमदो ॥

* उदाहरति स्वेदं पद्यं चण्डः प्राकृतकण्ठे [व. ४७] इति योगीन्द्रदेवस्य चण्डाद् प्राचीनरीतिप्रतिभासि ।

१ कलं लब्ध्वा योगिन् । यथा यथा मोहो यच्छति ।

तथा तथा वर्तनं सम्यक् जीवो निश्चयेनात्मनि जानाति ॥

† “ संता विसय जु परिहरइ, बलि किञ्जउं हउं तासु ।

सो दइवेण जि मुंढियउ, सोसु खड्डिउ जासु ॥”

‡ “ पैचहं णायकु वसि करहु, जेण होति वसि अण्ण ।

मूळ बिणइइ तरुवरहं, अबसइं सुक्किहं पण्ण ॥”

—परमात्मप्रकाशे [गा. ८९, ९७०, २७१]

* “ धेछाहं वि णासति गुण जहं संसग्गु खलेहिं ।

वइसाणु लोहहं मिलिउ तें पिट्टियइ-घणेहिं ॥

* जेइय ! मो(लो, ने, दे)इ परिखयहि, मो(लो, ने, दे)इ ण भल्लइ होइ ।

मो(लो, ने, दे)हासचउ सयउ जगु, दुक्खु सहंतउ जोइ ॥”

—परमात्मप्रकाशे [२३७, २३८, २४३, २४५, २८३]

विरहाङ्कुरिभद्रसूरिस्ताहरद्— “ केणावि उगगीयं—

जइ फुल्ला कणियारया चूयप ! अहिमासमयंमि धुइमि ।

तुह न खमं फुल्लेउं जइ पचंता कायंति दमराइं ॥ ”

† तदाह्तरविषं पथ पाठान्तरेण हेमचन्द्राचार्यः—

“ संता भोग जु परिहरइ, तउ वन्तदो बलि कीनु ।

तउ दइवेण वि मुण्डियउ, जसु खड्डिउं वीसु ॥ ”—सिद्धहेम० [८१४।२८९]

‡ सतो विषयान् यः परिहरति बलिं कुर्वेइहं तस्य ।

स वैजेनापि मुण्डितः क्षीपं यत्त्वाटं तस्य ॥

‡ किञ्चिद् पाठान्तरेण प्रादुर्भावविद् पर्य हेमचन्द्राचार्यः—

“ निमिन्दित नायगु नसि करहु, जसु अविअइं वषट्ठे ।

मूळि बिणइइ जुंविणिहं अबसं सुक्किहं पण्णइ ॥”—सिद्धहेम० [८१४।४२५]

२ पञ्चानां नायक वसो कुल येन भवन्ति वसोऽन्वाणि ।

मूले विनष्टे तद्वतरस्यानर्थं श्रुण्वन्ति पर्णानि ॥

कुवलयमालोक्तसूचनानुसारेण [भूमिका पृ. ९३] ‘मडाइ’ ‘भउउ’ शब्दद्वयोप्यद् पूर्णरदेवम् ।

३ भद्राणामपि नश्यन्ति शुभा येषां संसर्गः खलेः ।

वैरवान्तो लोहेन मिश्रितस्तेन पिष्टव(हन्व)ति पत्रैः ॥

४ योगिन् ! मोहं (लोभं, स्नेहं, देहं) परित्यज मोहः (लोभः, स्नेहः, देहः) न भरो भवति ।

मोहा(लोभा- स्नेहा- देहा-)यक्तं सवत्तं जण्ण, दुक्खं सहवालं पस्य ॥

५ केनाप्युदगीगम्—यदि पुण्यताः कर्त्तव्यकारकात्तक ! अधिकमात्रे धुये ।

तव न क्षमं पुण्यिन् यदि प्रलान्ताः कुर्वन्ति वगताणि ॥

“वरह ईमरूवाणि मोपगे दाऊण इमं पाठेइ—

* राय नंदु नवि जाणइ जं सगडालो काहिइ ।

राय नंद मरेत्ता तो सिरियं रजे ठवेहिइ ॥”

“सा मणइ—

न दुकरं तोदिय अंवलुंविद्या न दुकरं नच्चिउं सिक्खियाए ।

तं दुकरं ते च मङ्गणुमावं जं सो मुणी पमयवणंमि वुच्छे ॥”

—भावस्यकएत्तिहत्तौ [पृ. ११७, ११८, ११७]

“इति(र)मंदिरपण्णहारओ मह कंतु गतो वणिजारओ ।

वरिसाण सयं च जीवउ मा जीवंतु घरं कयाए एउ ॥”

—दशविक्कालिकटीकायाम् [पृ. ५८]

पि. सं. ८३९ वर्षे दाक्षिण्यविहोद्यतनाचार्यः—

“रे रे आरोह ! भण रे जाव ण पम्हुसइ । जनार्दन वुच्छइ कत्थ
तुज्जे कल्ल जिमिअल्लया ? । तेण मणित्त—साहिं जे तेतवत्तस्स वल्लवत्त-
इएल्लपह तणए जिमिअल्लया । तेण मणियं—किं सा विसेमहिळा वल्लवत्त-
इएल्लिअ ? । तेण मणित्त—अहह ! सा य भट्ठारिअ संपूर्ण स्वलक्खण
गायमि यहसिअ ।

* वि. ॥. १०५५ वर्षे नवमानमूरिदिमिच्छमुदाहरति स्म—

‘राय णंदो णवि जाणति जं सगडालु करेसइ । राय णंदु मरेत्ता सिरियउ रजे ठवेसइ ॥’

—उपदेशपदव्याख्यायाम् [दं. प. ५४]

वि. सं. ११७४ वर्षे मुनिचन्द्रमूरिः—

“एउ लोउ नवि जाणइ जं सगडालु करेसइ । नंदु राउ मारेविलु सिरियउ रजे ठवेसइ ।”

—उपदेशपदवृत्तौ [८७]

मधेस्वमूरिः—

“एउ सगडालो भणइ जं सगडालु करिस्सइ । नंदराओ मारेविणुं सिरियउ रजे ठविस्सइ ॥”

—कथावल्यायाम् [पत्तनीयया. १६०]

१ वरहविः किम्भस्वेभ्यो मोदकान् दत्त्वेद् वाटयति—

एना नन्दो नेत्रं जानाति ननु शक्यतः करिष्यति ।

राजानं नन्दं मारयित्वा श्रीयकं राज्ये स्थापयिष्यति ॥

२ सा भणति—न दुक्करं जोदित्ताऽऽमल्लुंविद्या न दुक्करं नच्चिउं सिक्खियाए ।

तद् दुक्करं तच्च मङ्गलुमावं यद् स मुनिः प्रमदोवन्न उच्यते ॥

३ कर्मवृत्त्यपारको मह कान्तो यतो वणिज्जायते ।

वपांसा दत्तं च जीवतु मा जीवतु गृहं कदापि एतु ॥

४ “रे रे आरोह ! भण रे ! जाव न विस्सरति । जनार्दन ! वुच्छयि कुत्र यूयं कन्थे

‘जिमिअल्लया’ । तेन मणित्तम्—वक्ष्यामि, यः ॥...तस्य(?) वल्लवत्तस्य सत्के(?) जिमिअल्लया : । तेन
मणित्तम्—किं...सा वैरयमहिळा वल्लवत्तस्य (?) । तेन मणित्तम्—अहह ! सा न भट्ठारिका सम्पूर्ण-
मूलक्षणा गायत्री वादयती ।

'अण्णेण मणिय—वणिं ! कीदृशं तत्र भोजनं ?
 " " चाई भट्टो ! मम भोजन स्पृष्टं तप्तको ई न वासुकि ।
 " " कत्तु घटावे तत्र हृदय चलाव भोजन स्पृष्ट स्वनाम
 सिंघसि ?
 " " —अरे रे बड्डो (चट्टो) महामूर्ख ! ये पाटलिपुत्र-
 महानगरावास्तव्ये ते कुत्था समासोक्तिं बुज्झंति ?
 " " —अस्मादपि इअं मूर्खतरी ।
 " " काई कज्ज ?
 तेण मणिय—अनिपुणनिपुणायोक्तिप्रचुर ।
 " " नर काई, मां शुक्त (श्वख) अश्वोपि विदग्धः संति ।
 अण्णेण मणिय—मट्टो ! सत्त्वं त्वं विदग्धः, किं पुण्ण भोजने स्पृष्ट
 माम कथित ।

तेण मणिय—अरे महामूर्ख ! बाणुकेर्वदनसहस्रं कथयति ।
 कुमारेण य चिन्तितम्—अहो ! असवद्वक्खरावापत्तण बाणुदेसिआण । अहवा
 को अण्णो बापारो इमाण परविण्हपुद्धेहाण विज्जा—विण्णाण—याण—विणयविरहिआण च—
 हरसायण मोत्तूण । चिन्तयत्तस्स मणियमण्णेण चट्टेण—

१ अन्येन मणितम्—वणिन् । कीदृशं तत्र भोजनम् ?

" " —स्यागिन् मम । मम भोजन स्पृष्टम्, तप्तकोऽहं न वासुकि ।
 " " —कुतो घटते तत्र हा भिद् उल्लपो भोजने स्पृष्टे स्वनाम कथयति ।
 " " —अरे रे बड्ड महामूर्ख ! ये पाटलिपुत्रमहानगरावास्तव्यास्ते कुत्र समा-
 सोक्तिं बुध्यन्ते ।
 " " —अस्मादपीव मूर्खतरी ।
 " " —कुतं कर्मात् ?
 तेन मणितम्—अनिपुण—निपुणयोक्तिप्रचुरा ।
 " " —नर कथम्, मम शुक्लेऽश्वोऽपि विदग्धोऽस्ति ।
 अन्येन मणितम्—भट्ट ! सत्त्वं त्वं विदग्धः, किं पुनर्मोजने स्पृष्टं मम कथय ।
 तेन मणितम्—अरे ! महामूर्ख ! बाणुकेर्वदनसहस्रं कथयति ।

कुमारेण य चिन्तितम्—अहो ! असम्यक्प्रवृत्तापि च बाणुदेस्यानाम् । अथवा कोऽन्यो
 न्यायार एवा परविण्हपुद्धेहाण विज्जा—विज्ञान—ज्ञान—विनयविरहितानां चट्ट(चट्टा)रसायनं शुभमेति
 चिन्तयति मणितम् अन्येन चट्टेण—

'भो भो भट्टज्जा ! तुम्हे ण याणह यो राजकुले वृत्तात् ?

तेहिं भणियं—भण हे व्याघ्रस्वामि ! क वार्ता राजकुले ?

तेण भणियं—कुवलयमालाए पुरिसदेपिणीए पातओ लंबितः ।

इमं च सोऊण अण्णोडिऊण एको उडिउ च्छे । भणिअ च णेण-

यदि पांडित्येन ततो महं परिणेतव्यं कुवलयमाल ।

अण्णेण भणियं—अरे ! कवणु तउ पाण्डित्यु ? ।

तेण भणिअ—पदंशु पदमि, त्रिगुण मन्त्र पदमि, किं न पाण्डित्यु ?

अण्णेण भणिअ—अरे ! ण मंजेहिं वृगुणेहिं परिणिज्जइ, जो सहितो पातो भिं(विं)दइ सो तं परिणोति ।

अण्णेण भणियं—अहं सहितउ ज्जो ग्वायी पदमि ।

तेहिं भणियं—कइसी रे व्याघ्रस्वामि ! गायः ?

तेण भणिअ—इम ग्वाय—

सा ते भवतु सुमीता अवुपस्यं कुतो बलं ?

यस्य यस्य यदा भूमि सर्वत्र मधुसूदनः ॥

त च सोऊण अण्णेण सकोपे भणियं—

अरे अरे मूर्ख ! स्कंधकोपि गाय भणसि ! अहं गाय ण पुच्छह ।

१ भो भो भट्टज्जा दूर्य न जानीय यो राजकुले वृत्तान्तः ?

तैर्लेखितम्—भण हे व्याघ्रस्वामिन् ! का वार्ता राजकुले ?

तेन भणितम्—कुवलयमालया पुरपदेपिण्या पादो लम्बितः ।

॥ य कृत्वाऽऽप्कोट्यैकं ठरिपनयह । भणियं चानेव—

यदि पाण्डित्येन ततो मया परिणेतव्या कुवलयमाला ।

अन्येन भणितम्—अरे ! कीदृक् त्वं पाण्डित्यम् ?

तेन भणितम्—पदंशु पदमि, त्रिगुणं मन्त्र पदमि, किं न पाण्डित्यम् ?

अन्येन भणितम्—अरे ! न मन्त्रैस्त्रिगुणैः परिणीयते, न सहृदयः प्राधानं भिनत्ति(विनत्ति) स तां परिणयति ।

अन्येन भणितम्—अहं सहृदयो वो गायामि पदमि ।

तैर्भणितम्—कीदृशी रे व्याघ्रस्वामिन् ! गायामि ?

तेन भणितम्—दूर्य गायामि—

तच्च भुत्वाऽन्येन सकोपं भणितम्—अरे अरे मूर्ख ! स्कन्धकोपि गायामि भणसि ! अस्मान् गायामि न पृच्छय ।

‘तेहिं भणिअ—त्वं पठ महो यजुस्वामि ! गायः ।

तेण भणिय—सुहु पढमि—

आए कप्पे मच्च गय मोदावारि ॥ सुयंति ।

को तहु देसहु आव(प)तति को व पराणति वाच ॥

अण्णेण भणिअ—अरे ! सिलोगो अम्हे ण पुच्छह् भायी । पढहो ।

तेण भणिअ—सुहु पढमि—

संबोकरइपराउ अहरो कामिनि दृष्टा ।

अम्हे चिअ कखुमइ मणो दारिद्र्युरु भिवारेइ ॥

तउ सव्वेहि वि भणिअ—अहो ! भट्ट यजुस्वामि विदग्ध पंडितु विद्या-
वंतो ग्वाधी पढति, एतेन सा परिणेतव्या ।

अण्णेण भणिय—अरे ! केरिसो सो पांतउ जो तीय लंविहु ।

तेण भणिअ—राजागणे मइ पठिहु आसि, सो से विस्सहु, सव्वु
लोकु पढति ति ॥

इम च सोऊण चट्टरसायण चिन्तिय रायंउत्तेण—अहो ! अणाहुवट्ठिआण
अतवन्नपलावत्तेण चट्टाण ति ॥”

—कुसुमलतायायाम् [जे. भा. ता. १३०, १३१]

१ तैर्मणितम्—त्वं पठ मह यजुस्वामिन् । गायाम् ।

तेन भणितम्—सुहु पढमि—

आरौ कप्पे मच्च गय मोदावारी न सुयन्ति (१) ।

कस्तवमाद् देशादगतति को वा पराणयति वार्ताम् ॥

अण्येन भणितम्—अरे ! शोक, अस्मान् न पुच्छथ गायः पठामि ।

तेन भणितम्—सुहु पढमि—

साम्युत्तरचितरागमधर कामिन्या दृष्टा ।

अस्माकमपि क्षुभ्यति मनो दारिद्र्यमुर्निवारयति ॥

तउ सर्वेहि भणितम्—अहो ! महकजुस्वामी विदग्धपण्डितो विद्याज्ञान् गायः पठति ।

एतेन सा परिणेतव्या ।

अण्येन भणितम्—अरे ! कीदृश स पात्रो यस्तथा लम्बितः ।

तेन भणितम्—राजागणे मया पठितं वास्तव, न तु विस्मृत, सर्वो लोकः पठतीति ।

इह न क्षुत्वा चट्ट(वार्ता)संवादन चिन्तित राजपुत्रेण—अहो ! अनाथवृत्तिज्ञानायपुत्रवत्प्रलापित्व
चट्टानामिति ॥

'भो भो भट्टज्जा ! तुम्हे ण याणह यो राजकुले वृत्तांत ?

तेहिं मणियं—भण हे व्याघ्रस्वामि ! क वार्ता राजकुले ?

तेण मणियं—कुवलयमालाए पुरिसद्वेषिणीए पातओ लंबितः ।

इमं च सोऊण अण्णोडिऊण एक्को उड्डित च्छे । मणियं च णेण-

पदि पांडित्येन ततो मई परिणेतस्य कुवलयमास ।

अण्णेण मणियं—अरे ! कवणु तउ पाण्डित्यु ? ।

तेण मणियं—पढंणु पदमि, त्रिगुण मन्त्र पदमि, किं न पाण्डित्यु ?

अण्णेण मणियं—अरे ! ण मंत्रेहिं त्रिगुणेहिं परिणिज्झइ, जो सहितो

पातौ भि(वि)दइ सो तं परिणोति ।

अण्णेण मणियं—अहं सहितइ जो म्वाथी पदमि ।

तेहिं मणियं—फइसी रे व्याघ्रस्वामि ! गाथाः ?

तेण मणियं—इम गाथा—

सा ते भवतु सुमीता अप्रुपस्यं कुतो बलं ?

यस्य यस्य यदा भूमि सर्वत्र मधुसूदनः ॥

त च सोऊण अण्णेण सकोपं मणियं—

अरे अरे मूर्ख ! स्कंधकोपि गाय भणसि ! अहं गाय ण पुच्छइ ।

१ भो भो भट्टज्जा यूय न जानीम यो राजकुले वृत्तान्तः ?

तैर्मणितम्—महा हे व्याघ्रस्वामिन् ! का वार्ता राजकुले ?

तेन मणितम्—कुवलयमालया पुरषद्वेषिण्या पादो लम्बितः ।

इह च सुत्वाऽऽण्णोड्यैक उड्डितश्च । मणियं चावेन-

पदि पाण्डित्येन ततो भवा परिणेतव्या कुवलयमासा ।

अन्येन मणितम्—अरे ! कौटू तव पाण्डित्यम् ?

तेन मणितम्—पढं पदमि, त्रिगुणं मन्त्र पदमि, किं न पाण्डित्यम् ?

अन्येन मणितम्—अरे ! न मन्त्रेस्त्रिगुणेः परिणीयते, न सद्दयः प्रादान भिनति(वित्ति) उ

दां परिणयति ।

अन्येन मणितम्—अहं सद्दयो भो गयथा पदमि ।

तैर्मणितम्—कौटू सी रे व्याघ्रस्वामिन् ! गाथाः ?

तेन मणितम्—इह गाथा—

तव धृत्वाऽन्येन सन्धेय मणितम्—अरे अरे मूर्ख ! स्कंधकोपि गाय भणसि ! अस्मान्

गाथा न पृच्छथ ।

तेहि भणितम्—त्वं पठ भद्रं यजुस्वामि । गायः ।

तेण भणितम्—सुदु पठामि—

आए कप्ये मत्त गय मोदावरि ण सुयंति ।

को तद्दु देसद्दु आव(प)तति को न पराणति वात्त ॥

अण्णेण भणितम्—अरे ! सिलोगो अम्हे ण पुच्छइ ग्यायी । पठहो ।

तेण भणितम्—सुदु पठामि—

तंबोकरइयरात्त अहरो कामिनि दट्ठा ।

अम्हं चिअ वसुधइ मणो दारिद्रगुरु णिवारेइ ॥

तत्त सन्नेहि नि भणितम्—अहो ! भद्र यजुस्वामि विदग्ध पंडितु विद्या-
वंतो ग्यायी पठति, एवेन सा परिणेतव्या ।

अण्णेण भणितम्—अरे ! केरिसो सो पातत्त जो तीय लंबितु ।

तेण भणितम्—राजागणे मइ पठितु आसि, सो से विस्सुत्त, सन्नु
छोदु पठति ति ॥

इम च सोऊण चट्टरसयण चित्तिम उयउत्तेण—अहो ! अणाहवट्ठिमाण
असवत्तपलावत्तण चट्ठाण ति ॥ ”

—कुवलयमाळाकथामाय [जे. भा. ता. १३०, १३१]

१ तेमणितम्—त्वं पठ भद्रं यजुस्वामि । गायाम् ।

तेन भणितम्—सुदु पठामि—

आदौ कल्पे मृति गता मोहादहं न मुच्यन्ति (१) ।

कस्तस्माद् देवादापतति को वा पर्याणति वार्ताम् ॥

अन्येन भणितम्—अरे ! श्लोक, अस्मात् न पुच्छथ गायाम् पठामि ।

तेन भणितम्—सुदु पठामि—

ताम्बुकरवितरागमघर कामिनी लब्ध ।

अस्माच्चमपि क्षुभ्यति मनो दारिद्र्यगुरुनिवारयति ॥

तत्त सर्वेपि भणितम्—अहो ! भद्रयजुस्वामी विदग्धपण्डितो विद्यावान् गायाम् पठति ।

एतेन सा परिणेतव्या ।

अन्येन भणितम्—अरे ! कीदृशं तं पादो वस्तुवा लम्बित ।

तेन भणितम्—राजागणे मया पठितं आसीत् स तु विन्मृत सर्वो लोक पठतीति ।

॥ न युत्वा चर्तवती ॥ रघुयान चिन्तित राजपुत्रेण—अहो ! अन्धबहुरिक्तान्धमरम्बप्रलपितव
चट्ठाणमिति ॥

“सयलं पुहईमंडलं परिमल्लिख संपत्तो महुपउरीए । एत्थ एकस्मि अणाह-
मण्डवे पविट्ठो । अवि य तत्थ ताव मिलियलए कोट्ठीए । वल्लकस्स खइयए । दीण
दुग्गय । अंधलय । पंगुलय । मंदुलय । मढहय । वामणय । छिण्णणासय ।
तोदियकणाय । छिण्णोद्वय । तडिय । कप्पडिय । देविय । तित्थयत्तिय ।
छेदाराय । घम्मिय । गुग्गुलिय । मो(लो)या । किं च बहुणा जो माउ-पिउ-उट्टेलुउ
सो सो सव्वो वि तत्थ मिलिएलुउ चि । ताहं च तेत्थु मिलिएलुय सह समाणह
एकेअ महाआळावा पयत्ता । भो भो । कयएहं सित्थे देविं वा गयहं कयरा बाहि पावं
वा पिट्ठइ ति । एकेण मणिलं-अमुक्का वाणासी कोटिपहिं । तेण वाणासीगयाणं
कोदु पिट्ठइ ति ।

अण्णेण मणिलं-हुं हुं कहिउ वुत्तंतउ तेण जंपिएलुउ । कहिं
कोदं । कहिं वाणासि । मूलत्थाणु भदारउ भो(को)उई जे देइ । उदाकि
कोअहुं ।

अण्णेण मणिलं-रे रे नइ शू(मू)लत्थाणु वेइ उदाअज्जं कोदं । ता
पुणु काई कज्जु अत्थाणु कोटिअलुउ अत्तइ ?

अण्णेण मणिलं-जा ण कोटिएलुउ अत्तइ ता ण काई कज्जु । महाकाल
भदारउ छम्मास सेवण कुणइ । जेण शू(मू)लहेजे फिट्ठइ ।

अण्णेण मणिलं-काई इमेण जत्थ चिरपल्ल पाउ फिट्ठइ, तुम्हे उरि-
सह तित्थ ।

१ सचलं पुष्पीमण्डलं परिभ्रम्य सम्प्राप्तो मधुपयुरीम् । अत्रैकस्मिन्नावमण्डवे प्रविष्टः । अपि
य तत्र तावन्मिलितः कुष्ठिनो वल्लकसप्तयिनः (?) दीप दुर्गदाः । अन्धाः । पंगुलाः । मन्दाः ।
लघुकाः । वामनाः । छिन्ननासिकाः । वीरितकर्णाः । क्षिणोष्ठाः । तटिकाः (?) । कार्पटिकाः ।
देविकाः । तीक्ष्णयान्त्रिकाः । छेदकाः । भार्यिकाः । गुग्गुलिकाः । लोकाः । किञ्च बहुना भो मातु पिट्ठइ
स स सर्वोऽपि तत्र मिलित इति । देवां न तत्र मिलितैः सह प्रत्येकं महाकायाः प्रवृत्ताः । ‘भो भोः
कठरे तीर्थे देविं वा गतानां कठरो व्याधिः पापं वा अश्रयति’ इति । एकेन मणितम्-‘अमुका
वाणासी कुष्ठिभिः । तेन वाणासीगतानां कुष्ठो प्रश्रयति इति । अन्येन मणितम्-हुं हुं उवत्थो वृत्ता-
न्तस्तेन जलितः । क्व कोटः । क्व वाणासी । मूलत्थाणुभदारकः कुष्ठान् यो देव उदाव्यति(?)
कोकानाम् ।

अन्येन मणितम्-रे रे । यदि मूलत्थाणुर्देव उदाव्यति (?) कुष्ठान्, तदा पुनः किं कार्यं वदे
कुष्ठिन आस्महे ?

अन्येन मणितम्-यो न कुष्ठी आस्ते, तस्मै न किञ्चित् कार्यम् । महाकायभदारकस्य
यन्मासान् सेवां करोति येन मूलदेव अश्रयति ।

अन्येन मणितम्-किमेनेन ? यत्र चिरप्रसिद्धं पापं प्रश्रयति, यद्बुद्धिमान् तीर्थम् ।

१ अण्णेण भाणिअ-प्रयागवटपटिअहं चिरपकूढ पाय वि हृत्य वि फिट्ठति ।

॥ ॥ --अरे ! पाव पुच्छिय पाय साहहि ?

॥ ॥ --खेदु भेहहं । जइ परमाइं पिइवहकयइं पि महापावइं गंगासंगमे ण्हायह भइरचुभडारयपटिअहं णासइ चि ।

—सुखलयमाळाकथायाम् [जे मा. ता. ४३-४४]

“तंत अण्णेण एकेण गाममहचरेण—

एहु एहउ दुम्भणस्साहु । सव्व जे पुं(यु) जाअरिदु । तुज्जा णउ*
धंक बलितव । पारद्धं एउ(तु) मइं । सुगइ आतु व(च)र आति संमतु ।

तउ अण्णेण भाणिय—

धु जे विरइहु* धणलयासा त सुहलंप्पवे एतु मइं दुत्थद्वयणमोहल्लद्व
तुं संप्रति प्रोक्षितवं । एतु(उ) एतु(उ) पारकु भल्लवं* ।

तउ अण्णेण भाणिअ चिरजराजुण्णदेहेण—

एत्थ सुज्झति किर सुवण्णं रे* वइसापरसुहगतवं कवं पाउ मिचस्स
वंचण । कामाळिअव्रतघरणे एतु(उ) पाउ दुउझे पण्णाहिप । *

तउ सयलद्रगसाभिणा भाणिअ जेहमहामयहरेण—

१ अन्वेन भणितम्—‘प्रयागवटपटिताना चिरप्रस्थौ पाशानि हस्तावपि अश्रयत ।’

अन्वेन भणितम्—‘अरे पाव पुच्छ प दो कययसि ?’

अन्वेन भणितम्—‘खेदो मुख्यताम् । यदि परमाणि पितृवधकृतान्यपि महापापानि गङ्गासंगमे
क्राताना मौरवभङ्गावस्थिताना नश्यन्ति ।’ इति ।

२ ततो भणितमेकेन ग्राममहचरेण—एतदेतदहं सौमिनस्य सख्यं सर्वं यत् त्वयाऽऽचरितम् ।
तव वक्तुं शक्यम् । प्रारब्धमेतत् प्रति मुच्यते आता चर आत सम्प्रति(१) ।

ततोऽन्वेन भणितम्—

त्वया यद् भिचरितं धनलयाया तथा सुखलम्पवेनैव प्रति । दुःशर्ये मनोमोहल्लभ्यस्त्वं सन्प्रत्य
मवी एतत् एतत् पारक्य भद्रे ।

ततोऽन्वेन भणितं चिरजराजीर्णदेहेन—

अत्र सुज्झति कित सुवर्णं रे वैशानरसुखमतं पुन पाप मिषवन्कस्त्व* कपाळिकवत
रणे एतत् पाप तव प्रणइत्यसि ।

तउ सखलद्रगसाभिना भणितं गृध्रमहामहचरेण—

* सुखलयमाळाकथोक्तेभ्योऽनुसारेण [मृगिका पृ १३] मूर्खदेवस्येति ।

‘धवलवाहण धवलदेहस्त सिरि भ्रमिति जा विमलजल । धवलजल
सा भवारी यति गंग भावेसि तुहं भिन्नोद्भूतो तो णाम सुञ्जति ।’

“*तात्र इम गीयय गीय गामणटीए—

जो जसु माणसु चल्लहउं तं जइ अण्णु रुमेइ ।

जइ सो जाणइ जीवइ पचो बहु माण लएइ ॥”

×“रहिए पच्छिमजामे केण पि गुज्जरपहिण इम धवलदुवहय गीय । अपि य—

जो णनि विहुरे निमज्जणल धवलउ कहइ मार ।

सो गोहणमण्डणउ सेसउ व ज सार ॥”

—कुलपमालाख्यायाम् [जे. भा. ता. ११, १७, ४७]

नि. स. ९२५ वर्षे शालाङ्काचार्यनिमैलमतिः—

“सयणु परियणु वधुयण पि भिच्चयणु । मुहि सज्जणु नि घरि कल्लु आगारडिण्डउ ॥

अथुन्द किल घरि धरइ जात्र । तार पुणोई समगल ॥”

—चतुष्पञ्चाशन्महापुराणचरिते [ह. प. ४]

१ धवलवाहुन—धवलदेहस्त सिरि भ्रमिति जा विमलजल, धवलजलस्य सा भवारी यदि गङ्गा प्रविसति त्वं भिन्नोद्भूतः तदा नाम सुञ्जति ॥

* रत्नप्रमसुरिदिदं सप्ततु इत्यमन्वकादीन्—“तावदिदं नदस्य गीतम्—

इदं यन्मनुष्य वक्ष्य तदन्वेन खेन चत् । स जावनेवमीप्सुल्लरावसे तस्य अविनम् ॥”

—कुलपमालाख्यासंक्षेपे [आ. समाप्र. ३८]

२ तावदिदं गीतक गीतं प्रामन्द्या—

यो यस्य मनुष्यो वदन्मनं यद्यन्यो रमने । यदि स जानाति जीवति प्रामन्तस्य प्राणान् दृढयाति ॥

× रत्नप्रमसुरिदिदमित्यमन्वकादीन्—“पादचात्ययामे केनापि गुर्जरपक्षिन् गीतम्—

धवल इव योऽत्र विहुरे स्वजनो नो मारकर्षणे प्रवण ।

स च गोशङ्खभूतनिभूतश्चैव भवति ॥”

—कुलपमालाख्यासंक्षेपे [आ. समाप्र. ५३]

३ रात्र्याः पश्चिमयामे केनापि गुर्जरपक्षिनेदं धवलदुर्वचनं गीतम् । अपि य—

यो नैव विहुरे निमज्जको धवल कर्षेनि मारम् । न गोशङ्खमण्डनं खेन इव च-तारः ॥

× जे. भा. सृष्ट्यामप्रसिद्धमन्यमन्वकादीन्परिवर्त [४३-४४]

५ “नाथने सुप्रभातः—आदिष्टोऽत्मनः साधुजनपर्यदा यथाऽत्र त्वया कवेः क्षीर्ताकृत्य

विमलमन्त्रमिधानम् इति विबुधानन्द नाम नाटक एकमष्टाङ्कम् नाटयितव्यमिति ॥”

—चतुष्पञ्चाशन्महापुराणचरिते [ह. ३१]

६ स्वर्जनः परिजनो बन्धुवर्षादि मन्त्रजनः । सुखी राजनोऽपि दुःखे बन्धुमात्रास्तीत्यर्थम् ।

अर्थोऽत्र किञ्च एह घरि जावत् । तार पुण्ये समगल ॥

त्रि. स. १०५५ वर्षे वर्धमानसुरि —

“तथा च तन्मत्वम्—

‘ॐकारे बिन्दु स्रष्टव्यं बिन्दुदे नाउ नाए से’ लिखिइ ।

बिन्दुणाउ छठ जो परियाणइ अक्खर अहव अणक्खर जाणइ ॥

सो नये छिष्टइ कठि—मठपार्वे । समरगिह्वयउ ठाइ य भार्ये ॥”

—उपदेशपदटीकायाम् [क. प १९१]

त्रि. स. ११२३ वर्षे साधारणाङ्कसिद्धसेनसुरि —

“जण एक सणतरु कहु देहु अक्खमि धमक्खरु त सुणेहु ।

जा य हुमिज्जइ अनु लोउ ता बरि किउ धमक्खविणोउ ॥”

जाय य परतत्तिहि जाइ कालु ता बरि परिमाणित कमनाहु ।

सम्बहो परदोमुगघटणेण गुण कवणु होइ चित्तहु मणेण ॥

सतोह य गहव असत्तएहि किं परदोसेहि पयासिपहि ।

लक्खइ जमु(सु) आधु न तेरु कोइ अनु नि सो चेव य बरि होइ ॥

स्रष्टव्यं परजण-पीठ जेण ॥ कहु न किज्जइ बुद्धजणेण ।

ज कमु हसत्तउ किर करेइ त रोचंनु नि न निरर(रे)इ ॥”

“वामपातमि देवो वि वासाराया दिग्ग(था)लाहं उवणति भंडारिया ।

कणय-मणि-रूपरुचौलसपुत्रय कणपत्याल कुमरस विप्रिय ।

दृक्ख खज्जूर सुहुडिय उचत्तिया दिक्ख वरिसोलमय रायसज्जत्तिया ।

.. मुजेवि किउ हत्थपरखाल्लणं सिधुल्लणणे सह दिज्जए साल्लणं ।

अव-डीटी-करीणइ करबंदयं त्रिल्लिया कक्कडं गज्जरं अहय । .

१ विजोन्क्याम् जे भा सूची [पृ ६]

२ ॐकार बिन्दुस्रष्टव्यते बिन्दुोर्नादो वादे स लीयते ।

बिन्दु-नाद लय य परिजानाति अक्षरमयवाडनक्षर जानाति ।

स मेव स्पृश्यते कठियन्पापेन । समरलीमृतस्तिष्ठति च भावेन ॥

३ अवलोक्नीय ज. भां सूत्र्याम् [१४, १८, अप्रसिद्ध ० २५]

४ जना एक दणान्तर पण्ड (कर्म) दत्ते आग्यामि चर्मासुर व द्रुणः ।

शान्द द्रुतज्जो लोक्कन्तावद् वर कृती धर्मकथाविनोद ॥

मानय परतत्तिभिर्वाति बालस्तावद् वर परिभाकि कर्मजालम् ।

मर्वाया परदोयोद्वन्नेन गुण को भवति चिन्तयत मनसा ॥

मर्मापवाडपक्खि किं परवोपै प्रकाशिते ? ।

सम्भव ममो(सो)ज्ज व सत्र कोऽपि ज्ज्जोऽपि स एव च वेदी भवति ॥

स्रष्टव्ये परजनपीडा येन तद् कार्यं न जियते बुधजनन ।

यद् धर्मं दण्डं त्रिंश करोति तद् रुद्रपति न निस्तर्हि ॥

पुणु गोदुमसालेहिं मुगहं दाडिहिं पिनेहिं सखिय रसवडिय ।
 कालायरवद्धा हिंगु सुयंक तलिय तिविह पण्णद पडिय ॥ ३४ ॥
 खंड आमुयि आमुयिं गुलमिद्वयं बहुपलेहेहिं तह मुजियं पेढयं ।
 तलिय सपलेह चणऊरवाङ्गणं कासमदेण संसिद्वयं रिङ्गणं ।
 तिडिसं कच्चरं अंभं अंजोइया दिन्न तुंडोरिया खंड संजोइया ।
 चमलया चुंनु चणसाइ चमळाइया वत्थुळो लोणओ सारिसवी राइया ।
 गोदुमा चणय वल्ला य तह संगरो बहुपयारेहिं निम्माविड पाचुंगरो ।
 वडिय पदविडिया वेत्थवि निविवा हरइ दाडिमी अवरसरइया ।
 फांणारं करीराइं टक्कारिया फोग सोहंजणो दिन्न वग्गारिया ।
 तलिय पदवल कंकोट कारेल्लया चंग कालिंम ककटिय दिनेहिया ।
 "... खीरवड घोलवड दुद्वड दिसया पुणु पडंति धवळय मंडया ।
 घेवरा वि ष(च)हुत्तरियखंडया चाउजाय मुहपायमडिया सोपवटि फिणीओ मंडिया ॥
 सरस सैय सहिया मुहालिया सन जुइय कस्तार मंडिया ।
 वर मुरुक्क बहिया मुरुक्षियां कोऊरीस लप्पासिय दुक्किया ।
 दुद्ववडय तह लहु लावणा सिहकेसर मोइया घणा ॥"
 खंडरवज्जु अट्ठसं इमं तं कमेण परिबुद्धु उत्तमं ।
 छासि हरणिरव घोलई पाणइं बहुळई मुत्तुचरे अइमिद्वं ।
 सहं सुंदिहिं मिरिण्हि खटेहिं तरिण्हि केदिव दुदु परिबुद्धं ॥
 " सो तासि होसइ कवण देवि वाहाइ किं न पाएहिं पदेवि ।
 रसंतइं सरिसं कवणु माणु माणहमि बहिणि ! भल्लुउं पुत्ताणु ॥"
 " को संसारि सया मुहिउं ? कस्स य सयल मणोरह पूरिय ? ।
 कस्स न उपज्जइं उळिउं ? कस्स न आसा-महादुम चूरिय ? ॥
 तेणे तित्थु सेट्ठुज्जु पसिद्वउं अंतकाळि कयठण्णेहिं लद्धउं ।
 विमलभिदि जो अणसणु पावइ सो संसारि न पुणु पुणु आवइ ॥"
 —विटासवतांनयायात् [जे. मा. ता. २, १४७, ८, २०२, २०५]

१ स तादयो मविन्यति क्य देवी विरोधयति किं न पादयोः पतिन्वा ।

इत्यन्ता सख्यं कीदृशं मान मानयति गयिनि ? अत्र प्रमाणम् ॥

२ कः संसारं सदा मुक्तिनः ? कस्य वा सख्यता मनोरथाः पूर्णाः ?

कस्य नोत्पद्यते स्तवित ? कस्य न आसा-महादुमचूर्णः ? ॥

३ तेन दीर्घं द्रावुज्जम् प्रविद्धम् अन्तर्भावे इन्द्रपुण्यैर्लेप्पम् ।

विमलभिरी मोडनत्वं प्राप्नोति च संसारे न पुनः पुनरापद्यति ॥

काव्यत्रयी-परामर्शः ।

प्रस्तुतायाः काव्यत्रय्याः कर्तृविषये कविमुखविषये व्याख्यातृविषयेऽपभ्रंशमापाविषये च वक्तव्यमुपरि प्रादर्शितम् । अथ तस्या रचनाऽऽदिविषयेऽपि किञ्चिद् वक्तव्यमुचितम् ।

सुप्रतिष्ठिते खलु जैनशासने दुश्चरेषु साधूनामाचारेषु कराडकालवैषम्यविलसितेन शैथिल्यं प्रोज्ज्वल्यते, यतोऽत्रैव खलु गूर्जरत्राया राजधान्यामणहिलपाटके चैत्यवासिपतिनां प्राबल्यं प्राप्तुमर्हत् । नार्तिमद्वच समये चान्द्रबुद्धीनवर्धमानसूरिशिष्यो जिनेश्वरसूरिविरुद्भात् । येनाणहिलपाटकपत्तने चौतुक्पटुर्लमराजराजपर्वदि वादे चैत्यवासिनो विजित्य यतिनां चैत्यवासो न्यपेधि, वसतिवासश्च प्रचक्राशे (विलोकनीयं परि० २, पृ. ९५-९६; परि० ६, पृ. १०८; भूमिका पृ. १०; जे. मा. सूची पृ. २) गणधरसार्धशतकवृत्त्यादेश्च यशरितमुपलभ्यते ।

वि.सं. १०९५ वर्षे उपदेशपदटीकाकर्तृवर्धमानसूरैः शिष्योऽयं स एव जिनेश्वरसूरि-रभिज्ञेयो येन वि. सं. १०८० वर्षे जावाळिपुरे हारिमदीयाष्टकानां सुप्रसिद्धा हृत्तिः, प्रसिद्धं प्रमलक्ष्म-यशोवर्द्धि-पट्टस्थानकप्रकरणादि च प्राणायि । यत्कलेर्लीलावतीकथायाः कथाकौ-पस्य च सूचनमस्माभिरकार्यमत्र (जे. मा. सूची, अप्रसिद्ध ० ९०, ९६) यद्वन्धुर्बुद्धि-सागरसूरिः वि. सं. १०८० वर्षे जावाळिपुरे पञ्चमन्थीशान्दलश्मप्रभृति प्रणिनाय । यच्छिष्यो धनेश्वरसाधुजिनमद्रसूरिः वि. सं. १०९५ वर्षे चङ्गल्लि (चन्द्रावती) पूर्वा सुरमुन्दरी-कथां जुगुप्स, जिनकद्रसूरिः वि. सं. ११२५ वर्षे संवेगमङ्गशाळां व्यरचयत्, सुप्रसिद्धोऽमरदेवसूरिश्च वि. सं. ११२०-८ वर्षेषु पत्तनादौ नवाङ्ग-पञ्चवाद्यकादिदृष्टीर्व्य-धत्त रत्नमने 'पार्श्वप्रतिमां च प्रत्यष्टापयत्- [अत्र भूमिका परिशिष्टं जे. मा. सूची च कीक्षणीया]

विक्रमादिकदशशताब्द्यां जिनेश्वरसूरिणैश्च प्रसूतं चैत्यवासादिशैथिल्ये प्रतिहते प्रभूर्तैर्वासिवासैः स्वीकृतेऽपि कैश्चिन्निबन्धप्रहो नैवात्यजि, तन्मूढोऽविधिश्च जिनगृ-हादी नैव विरामेति विक्रमीयद्वादशशताब्द्यां चैत्यवासिनामेकतमोऽपि चैत्यवासिदक्षितो-
अभिस्तात्तासिन्धुशिजिकारामयदेसूरिः शिरोजिनेश्वरसूरिस्तथाशेषां भाषयत् ।

अत्र भूमिकायां चर्चार्थदौ गणधरसार्धशतके [परि० २] सुगृह्यारतन्त्रे [परि० ३] च.यो विस्तरेण परिचयं प्रापितस्तेन जिनबल्लभसूरिणा प्राक् चित्रकूटे विधिपथः प्रचक्राशे, यदीयं सामान्यस्वरूपमेतदीयकृतेः सहस्रदकात् [परि० १] सम्यबुध्यते । तस्यैव विधिपथस्य विशेषस्वरूपविज्ञानाय तन्काळप्रसूतप्रतिशिक्षाविधि-विज्ञानायापि च प्रभवति खलु प्रस्तुता काव्यत्रयी, यी तदीयपट्टधरेण जिनदत्तसूरिणा प्रणीता, तप्राशिव्याभ्यां जिनपाळ-सूरप्रमोशान्यायाभ्यां च व्याख्याता ।

चर्चरी ।

प्राकृतपञ्चशदीमाषायां 'चर्चरी' 'चाचरी' इति नाम्ना संस्कृतमाषायां च 'चर्चरी' इति संज्ञया प्रसिद्धाया गीतेर्नृत्यसूर्य गान-क्रीडन-गुम्फनादिपद्धतिः प्राचीना परिहायते यतः कविधालिदासो विक्रमोर्वश्याश्चतुर्थेऽङ्के प्रभूतानि चर्चरी-पद्यान्पञ्चशदीमाषायां व्यरचयन् । हरिमत्रसूत्रैः समरादित्यकथाऽऽदौ, दाक्षिण्यचिह्नोद्यत-नाचार्यैः कुवलयमात्रकथाऽऽदौ, शालाङ्काचार्यश्चतुर्गन्धाश्मनशुपुरद्वयचरिते, कविः श्रीहर्षो रत्नावलीनादिकायाः प्रारम्भेऽन्ये चान्यत्र स्मरन्ति स्म चर्चरीम् । विह्वलनाम-हेमचन्द्रादयः प्रतिपादयन्ति स्म चर्चरीलक्षणां निजे षण्डःशाम्भ-षण्डोऽनुशासनादौ ।

प्रासिद्धयत् खलु कविसोऽङ्गकृता चर्चरी इत एव प्रकाशिते प्राचीनगूर्जर-काव्यसङ्ग्रहे । उपलब्धते चान्या पत्तनोपजैनभाण्डागारे वेल्लउल्लंरामेण गीयमाना शत्रुञ्जयमण्डनादिजिनस्तुतिरूपा पञ्चविंशद्गाथाप्रमाणा प्रायो विक्रमायचतुर्दश-ताब्दीसम्भवा, इतरा च गूर्जरीरामेण गीयमाना गुरुस्तुतिरूपा संक्षिप्ता पद्यदशगाथा-परिमिता ।

पमकाळङ्काराचङ्कृता प्रस्तुता चर्चरी तु सप्तचर्चरीशतयसप्रमिता जिनवत्समसू-रिस्तुतिरूपा चैवविधिप्रधाना संस्कृतवृत्तिसमन्विता वृत्तिहृन्मूचनानुसारेण पद (८) मञ्ज-रीमाषया नृसद्भिर्गीयमाना च ज्ञायते । पटमञ्जरीरागोऽस्तुचि खलु नारदकृते इत एव प्रकाशिते सङ्गीतमकरन्दादौ । दृश्यन्ते प्रभूतानि पटमञ्जरीपद्यानि विक्रमायचतुर्दश-ताब्दीसम्भूतैर्दशपदप्रमृतिमिर्विश्रितेभ्यु चर्याचर्याविनिश्चयादिषु श्रोतुमहामहोदयपहरप्रसा-दशाल्लिनहासयैः सम्पादिते बङ्गीयसाहित्यपरिषदा प्रकाशिते 'बांद गान ओ दोहा' संग्रहे पुस्तके । वि. सं. १९९८ वर्षे पटमञ्जरीमाषया रचितं गौतमविरितकुलक-मुपलब्धते पत्तनोपजैनभाण्डागारे । अनेन पट(८)मञ्जरीरागाय चिरात् प्रतिष्ठाऽवस्यते ।

१ " बहा हेन केवलिता सरावै पण्डिअण पव चौरमयई बासन्तवमज्जयेण मशानेह-
रमदिआई अक्खिअण इमाए चचरीए संबोदियत् । अवि स-

संबुत्तह किण्ण बुत्तह पच्छिहुर वि मा विवि बुत्तह ।

वीरत्तं मे परिपुञ्जयं पुण दुक्खं त मरिमज्जयं ॥ नि पुरव ।

वड्डिणममदउडडोपणपटक्खेहि गउ पीअमिदुल्लवणकडिअमलमारिअंउ ।

टात्तयत्तिवत्तकारिअममदउत्त बासयन्नि जउ वत्तमद बुत्तवत्तिपत्त ।

संबुत्तह किण्ण बुत्तह- पुणे पुत्तं ।"

—बुत्तलमात्रकथनम् [नि. मी. वा. १]

प्रस्तुतायाश्चर्चया रचनास्थलं वामजडं (वामजडं) देशे व्याघ्रपुरमिति वृत्तिकारेण वृत्तिप्रारम्भे, सुमतिगणिना च गणधरसार्धशतकवृत्तौ (भूमिका पृ. ५०) समसूचि । रचनासमयश्च विक्रमीयद्वादशशताब्द्या उत्तरार्धरूपः । वृत्तिकारसतीर्थेन सुमतिगणिना वि. स. १२९५ वर्षे विनिर्मिताया गणधरसार्धशतकवृत्तौ (लि. प. ३५६, ३८१) अस्याश्चर्चयोः १६, १८, २१-२५ तमानि पद्यानि समुद्धृतानि । अस्थाः प्रारम्भ-पदध्याख्याया व्याख्याकारेण कुन्दनामकं छन्दः पर्यन्वोधि ।

उपदेशरसायनम् ।

सुगुरु-कुगुरु-मुपप-कुमयविवेचक लोकप्रमाह-चैत्याविभिनिरोधक विधि-चैत्य-निधिधर्मस्वरूपाश्रयोधक श्रान्त-आविकाऽऽदिशिक्षाप्रद धर्मोपदेशपर चैतदपि द्वादशशताब्द्या उत्तरार्धे प्रणीते सम्मान्यते । प्राकृतपञ्चश्राप्रायेण्वेतादृग्ग्रन्थेषु वृत्ति-विरचनपद्धतिर्नास्तीति सूचयन्तस्य संस्कृतवृत्तिकारः—

“चर्चरी-रसकप्रख्ये प्रबन्धे प्राकृते किल ।

वृत्तिप्रवृत्ति नाधत्ते प्रायः क्तेऽपि विचक्षणः ॥

प्राकृतभाषया धर्मरत्नायनाख्यो रसकज्ञको ।”

इत्यादिनेदृशेनात्र दर्शितस्यापञ्चश्रक्षणसिद्धस्यापि ग्रन्थत्रयस्य प्राकृतभाषाम-यत्वमसूचयत्, अपञ्चश्राभाषया प्राकृतात्मकत्वात् सामान्यापेक्षया तथोक्तवपि न काऽपि क्षतिः । अपञ्चश्राभाषावृत्तिलक्षितानां ग्रन्थानां प्राकृतत्वेन प्रसिद्धिः प्राचीना ।

अशीतिवृत्तात्मक पादान्तयमक मनोहरमेतद् रससिद्धित कान्य पौडशमात्राऽऽत्मकपादपरिकल्पित पद्धटिकावन्धवद् गीतिकोशेदे. सर्वेषु रागेषु गीयत इति वृत्तिप्रारम्भेऽत्र प्रत्यपादि । प्राकृतपिङ्गल-गाथावृत्त-स्वयम्भुस्तन्द-छन्दोऽनुशासनप्रभृतिषु छन्दोलक्षणग्रन्थेषूपलभ्यते पद्धटिका(पद्धटिका)छन्दोलक्षणस्मरणम् । आपलीसङ्घोप-स्वयम्भुविना पद्धटिका(पद्धटी)वन्ध रामायणमपञ्चश्राभाषया विरचितमासीदिति श्रूयते अन्नरक्षोर्त्तिमहाकविः वि. स. १२७४ वर्षे विनिर्मिते पदकर्मोपदेश(छकमुवत्त) सज्जकेऽपञ्चश्राग्र्ये सूचयामास निजा वृत्ति यशोधरचरितसङ्गा पद्धटिकावन्धपरिकल्पिता-मित्यादिना पारिजात्यते पद्धटिकापथे पुरातनानां समाहरः ।

प्रस्तुतास्य रसायनस्य ४, ६, २७, २९, ३३, ३४, ६९, ७१ प्रमूर्तानि पद्यानि वि. स. १२९५ वर्षे विनिर्मिताया गणधरसार्धशतकवृत्तौ (प. ३-६७-३७०) वृत्तिकारसतीर्थेन सुमतिगणिनोपात्तानि प्रेक्षन्ते ।

कालस्वरूपकुलकम् ।

यमकालङ्कारावल्कृत द्वानिश्चर्याः पूर्वोक्तपद्धटिकापथैरेव गुम्फितमुपदेशपरम-येतत् संस्कृतवृत्तिकाराभिप्रायेण ‘कालस्वरूपकुलक’ सङ्ख्याऽत्र प्राख्यापि । अस्य प्रारम्भे

प्रथमकर्त्रा निजसत्ताकाङ्क्षस्य विक्रमीयद्वादशशतसहस्रस्य निष्पन्न स्वरूपमपि किञ्चित् पर्यदर्शितुं शक्यते । अन्यकर्तुं स्वर्गवास स. १२११ वर्षेऽजयमेवदुर्गो समजति [भूमिका पृ. ५२] अत्र च व्यतीतस्य विक्रमीयद्वादशशतसहस्रस्य स्वरूपसूचनमस्तीति ग्रन्थकर्त्रा निजायुषं प्रान्ते सन्ततितमनर्थप्रापे वृद्धनयस्येतद् व्यधायिति निज्ञायते ।

अस्य पञ्चविंशतितमे पथे ग्रन्थकर्त्रा 'चाहिल'नाम निरदोशे, वृत्तिकारेण सद्ब्याख्याया समसूचि यथाऽणहिलपाटकपत्तननास्तव्यस्य प्रस्तुतप्रयत्नजिनदत्तसूरिसमुपासकस्य चाहिलस्य निज्ञाया यशोदेवाभू-आसिग-सम्मानना पृथग्धर्माश्रितानां तत्पुत्राणां प्रतिबोधार्थमेतत् कुलक प्रणीय प्रतिलेखरूपेण प्रेषितमासीत् । अनन्तर च तेऽपि विधिधर्माश्रयतां अमूकन् । कुमारपालभूपालराज्यप्रारम्भे तस्य जैनधर्मस्वीकारात् प्रागेवा घटना निभाष्यते । उपर्युक्तायोमेव गाजाया 'बहुतु खरल' पद प्रयुज्य ग्रन्थकर्त्रा निजामितस्य विधिपथस्य 'खरतर' इति गच्छसज्ञा ध्वनिता वितर्क्यते । विधिपथस्यैव तस्य फालक्रमेण प्रचलिता 'खरतरगच्छ' इत्यभिधाऽद्यावधि विद्यते ।

अस्य कुलकस्य प्रारम्भे 'सुगुरुवरम्' प्रान्ते च 'जिनदत्तवरम्' इति पदप्रयोगद्वारा ग्रन्थकर्त्राऽत्रोपदेशरूपाभिधेयं ससूच्यास्य 'उपदेशकुलक' सज्ञाऽप्युपालक्षितम् ।

उपसंहारः ।

प्रथमवीमिलेकनेन तं कर्तुं निसिद्धान्त-व्याकरण-काव्य-च्छन्दोऽलङ्कार-व्योति-शास्त्रप्रभृतिषु प्राणीय परिज्ञायते । मूलग्रन्थकारस्य व्याख्यात्रोश्च गुटशिष्यपारम्पर्यं सम्बन्धेन समयसामय्येन च व्याख्यासु क्वचिन् क्वचिन्निश्चया विरोधता विश्वासाहर्तव्यमिति । अस्या काव्यत्रया निषयसूची तु पृथगुपनिर्देति नञ् तद्विषये प्रययते ।

अस्या सम्पादनेऽत्रयसङ्ग्रहस्या पुस्तकत्रयी तथा चैसा छाणीनैन-ज्ञानमन्दिरायां प्रतिरूपयुक्ताऽमनत् । क. सङ्गिरायामष्टादशपत्राभिकायां नायर्गोचीनायां प्रती १-७+७+१५+१५-१८ तमेषु पत्रेषु क्रमेण सङ्क्षेपेण काव्यत्रया समामेश । अस्या च नवपत्राभिका पर्वथां प्रति 'ख' सङ्किता । इतरा च दशपत्राभिका प्रति उपदेशरसयनस्य 'ख' सङ्किता, 'ग' सङ्किता चैसादशपत्राभिका छाणीनैनज्ञानमन्दिरायां नूतना प्रति । कालस्वरूपकुलकस्यात्रत्याया पत्रत्रयाभिकाया पश्चादुपलब्धया 'ख' सङ्किताया प्रते पाठमेदस्तु प्राप्ते पृथग् दर्शितम् ।

छाणीनैनज्ञानमन्दिरायां प्रति प्रवर्तकश्रीकान्तिविजयमुनिराजस्य कृपया प्राप्ता । तथा भूमिकाऽऽख्येन गणधरसार्धसतकनृहृत्चेरपदेशपदव्याख्यायाश्चतुष्पञ्चादा महापुरुष-चरितप्रसूतेश्चादर्शपुस्तकानि मुनाशहंसविजयशास्त्रमङ्गहादत्रयजैनज्ञानमन्दिरात् पन्पास

सम्पद्विजयमुनिराजस्य कृपायाः सम्प्राप्तानि । *कुल्लयमाळकथायाः जिनदत्तसूरिस्तुतेश्च
[परि० ४] जेतुल्लमेरुदुर्गमाण्डागारीय-ताडपत्रीयादर्शपुस्तकं पञ्चशतवर्षप्राच्यताडपत्री-
यपुस्तककाष्ठपट्टिकागतं २९ $\frac{१}{२}$ " x ३ $\frac{३}{४}$ " प्रमाणपरिमितं, परिचरपरिवृतस्य जिनवल्लभ-
जिनदत्तसूरिद्वयस्य चित्रफलकं च जिनकृपाचन्द्रसूरेः प्रसादेनात्रोपायोर्जीति ते धन्य-
वादाहोः । किञ्च भूमिकायां [पृ. ५६] सूचिताया वि. सं. १३३४ वर्षे प्रतिष्ठितायाः
प्रस्तुतप्रन्धकारजिनदत्तसूरिभूतः प्रतिकृतिरपि विरचय्यात्र प्रागेवास्थापि ।

अत्रामिलपितः कृतप्रापोऽपि आपभंससम्पदानां कोषः प्रसिद्धप्राकृतशब्दकोषेण
प्रापो गतार्थत्वाद् भूमिकाऽऽदिदर्शनविलम्बमसहिष्णूनां शीघ्रमेतद्दिदृक्षुः। विदुषां प्रेरणया
चोपेक्षितः । अत्र च कार्येऽवयाप्यभैः डॉ. विनयतोष भट्टाचार्य एम. ए. पी. एच्.डी.
महाशयैस्तया श्रीयुत जी. के. श्रीगोन्देकर एम. ए. इत्यनेन, के. रङ्गस्वामिशिष्याणां
च प्रासङ्गिकं साहाय्यं प्रदत्तं मोत्साहितोऽस्मीति ते प्रशंसामर्हन्ति ।

सपादशतप्रन्धानामाधारभूतया भूमिकया संस्कृतच्छायया विषयसूच्या विधिष्टनाम-
सूच्या च वि भूपिते परिशिष्टैः पाठान्तरेर्मूर्ति-चित्रप्रतिकृतिप्रभृतिभिश्च पर्यलङ्किते संस्कृतवृ-
त्तिसमन्विते ग्रन्थनयीगौरवितेऽस्मिन् ग्रन्थे मम मतिर्दौर्बल्येन प्रमादाद् दृष्टिदोषाद् वा
कारिणत्वं स्वतन्त्रा जाताः सम्भव्युस्ताः परिशोधनीयाः सूचनीयाश्च कृतकपैर्विद्वद्भिरिति
प्रार्थयते—

ता. २४-११-२६

}

गान्धीशुभाख्यो भगवान्दासतनयः

छात्रचन्द्रः ।

* कुल्लयमाळकथायाः संक्षिप्तपरिचयोऽस्त्यागिः सं. १९७८ वर्षे जेतुल्लमेरुदुर्गमाण्डागारी-
यग्रन्थसूच्यामप्रचिदग्रन्थ-ग्रन्थकृतपरिचयो [पृ. ४२-४३] उक्तः, तदैव च तदन्तर्गतानन्दशाहा-
वशादेशीमापाऽऽपुणेलेखनप्रज्ञानमन्दिनीपार्श्ववर्तितपुस्तिकातः एवमादि, वि. सं. १९८०
वर्षे भावनगरे सप्तमसूत्रेस्तादित्यपरिचयि च तदुपलब्धलेखोऽपाठः । अस्माद्व्यतिरिक्तः कियानेराः
मौ. द. देशाई इत्यनेन “जैन मूर्तेरु कविजो” सङ्ग्रहपुस्तके । सं. १९८१ वर्षे पण्डितभवादातेन
प्राकृतभ्याकरग्रन्थेऽन्वयार्थं पूर्वोक्तोऽस्मत्सङ्ग्रहोऽप्यायि । सं. १९८२ वर्षे मया खेवलेमेरुदुर्गस्य जिन-
कृपाचन्द्रसूरि विज्ञाय तत्त्वभाण्डागारीयादर्शपुस्तकस्यामीष्टः पात्रः समुत्तरारिपन्त । अस्मिन्
सं. १९८३ वर्षे मार्गशीर्षमासे प्रवर्तकयोक्तान्तिविजयविदेयस्य कुल्लयमाळकथासंक्षेपादिशोधकस्य
मुनिराजचतुरविजयस्य प्रेरणया जेतुल्लमेरुदुर्गमाण्डागारं साक्षाद् गच्छे प्रामथम् । ततः स्वयं दृष्ट्वा
तदादर्शपुस्तकम्, विलङ्घनलेखिततो भूरिपरिश्रमेणोक्तानुपपुस्तकानेनात्र प्रवक्तुं विदुषां भाषा-
विशारद्वृद्धि-परिवृष्टे प्राविशम् । कुल्लयमाळकथा-निहासवतीकथाप्रवृत्तेस्ताडपत्रीयपुस्तिकानां
प्रतिकृतिरपि (Photo-copies) सम्प्राप्तं समादायम् ।

काल्यत्रयी-विषयप्रदर्शनम् ।

चर्चयाम् ।

- १ धर्मजिनस्तुतिर्महत्तमम्, जिनवल्लभसूरिस्तुतिरूपामिधेयसूचनम् ।
जिनवल्लभसूरिर्नैदायैश्वर्यम् २-८
- २ जिनवल्लभसूरिः पङ्दर्शन-प्रमाणज्ञानम् ।
- ३ " व्याकरण-षष्ठ्यन्तशास्त्रज्ञानम् ।
- ४ " कव्यरचनाचतुष्टयं, भाष्यकवितोऽप्याधिक्यम् ।
- ५ " कविकाण्डिस्तद् विशेषता ।
- ६ " नाक्षत्रतिराजाद् वैशिष्ट्यम् ।
- ७ " चित्रकाव्यानि स्तुति-स्तोत्राणि ।
- ८ " जिनसिद्धान्तविज्ञानम्, विधि-विषय-पारतन्त्र्यप्रकटनम् ।
जिनवल्लभसूरिप्रवृत्तिः । विधिपथप्रकटनम् ९-१४
- ९ " जिनभाषितसूत्रानुसारिक्रयन-क्रिये । तद्दर्शनं विना गुणिनां खेदः ।
- १० जिनवल्लभसूरिणा लोकप्रवाहपरिहृत्य, कुमार्गं गतं निराकृत्य पारतन्त्र्येण सह कारितं
विधिविषयप्रवर्तनम्, दुःसङ्घ-सुसङ्घयोर्न्तरदर्शनम्, वर्धमानजिन-
तीर्थस्य नैरन्तर्यम् ।
- ११ " उत्सूत्रभाषिणा दूरतः परिहरणम्, सुज्ञान-दर्शन-क्रियाणामा-
चरणम् । गङ्गुरिकाप्रवाहप्रवृत्तिं सङ्ख्यं गीतार्थचार्यस्मारणम् ।
- १२-१३ " लोकप्रवाहप्रवृत्तैः कुतूहलप्रियैः क्रियमाणानां चैत्यगृहेऽस्तुचितानां
विग्रहाङ्कनिवारितानामाश्वातनाक्षपाणां गीत-वादित्र-प्रेक्षण-स्तुति-
स्तोत्राणां क्रीडा-कौतुकानां च निषेधनम् ।
- १४ " युगप्रवरागमहरिभद्रसूरिसम्मतविधिषयस्य प्रकटनम् ।
- १५ " विधिवैद्यगृहस्य व्यायतनमनिधायैवाभिहितं संज्ञासूचनम् ।
जिनवल्लभसूरिप्रदर्शितविधिवैद्यगृहस्य विधिः १६-२७
- १६ विधिवैद्यगृहे उत्सूत्रजनकस्मरणः, निशि स्नान प्रतिष्ठानिषेधः, तिथि साधु-साध्वी-
सुवर्तीनां प्रवेशनिषेधः, विद्यासिनीमृत्युनिषेधः ।
- १७ " जाति-ज्ञाति-कदाग्रहनिषेधः, निन्दितकर्मनिषेधः, धर्मजनपीडानिषेधः ।
शुद्धधर्मशासितद्वयस्याधिकारित्वम् ।

- १८ विधिचैत्रगृहे त्रिचतुरसुधावकदृष्टो द्रव्यव्ययः । निशि नन्दिपूर्वकव्रतानिपेधः ।
सूर्यास्तमने बलिनिपेधः । सुप्तो जने तूर्यरत्ननिपेधः ।
- १९ " रजन्यां रथभ्रमण-उकुटरासनिवारणम् । देवतानां जलक्रीडाऽऽन्दो-
लननिपेधः । कृताष्टाष्टिकानां भाघमाश्रया अनिपेधः ।
- २० " जिनप्रतिमानां प्रतिष्ठाकरणे आवकाणामनधिकारः । ययाष्टन्दःप्रवृ-
त्तिनिपेधः । उत्सृजप्रवृत्तानां वचनमश्राव्यम् । जिन-गुर्वोरुवतगो-
यगाननिपेधः ।
- २१ " आवकाणां ताम्बूल-मक्षण-ग्रहणयोर्निपेधः, उपानदधारणनिपेधः,
भोजन-शयनानुचितोपवेशननिपेधः, ग्रहरण-दुष्टजल्पनवारणम् ।
- २२ " हास्य-होडा-क्रीडा-रोपण-कीर्तिदाननिपेधः, आद्यातनाकारिमेलन-
निपेधः ।
- २३ " सङ्क्रान्ति-ग्रहण-माघमण्डलनिपेधः, शिरोवेष्टनकनिपेधः, स्नपनका-
रेतरविभूषणनिपेधः । गृहचिन्तानिपेधः ।
- २४ " मलिनवस्त्र-देहाभ्यां जिनवरपूजानिपेधः । शुचिभूताया अपि आश्रिकाया
मूलप्रतिमास्पर्शननिपेधः । उच्चारितस्मारकस्य पुनरुत्तारणे निपेधः ।
- २५ " निर्मात्यम् । यतिममत्व-वास्तनिपेधः । नांतिप्रचारः ।
- २६ " सत्यजल्पनम् । समय-युक्त्या घटस्थानमेकोक्तमपि कर्तव्यम् ।
- २७ " आत्मप्रशंसा-परदूषणयोः परिहारः ।
- २८ " उत्सृजाणि निषिध्य प्रशस्तिषु लेखयितुर्गुणप्रधानजिनचङ्क्रमस्य
महनीयता ।
- २९ उत्सृजप्रापणस्य विषादः ।
- ३० छौन्नप्रवाहप्रवृत्तानां न्याममुपहितानां चेष्टा ।
- ३१ अनुस्रोतः-प्रतिस्त्रोतःप्रवृत्तानां परिणामः ।
- ३२ आगमाधरणसंवादिनां पूज्यता ।
- ३३ निश्राचैयवन्दने विचारः ।
- ३४ डिङ्गिमिरुपिष्टताशतितजिनगन्दिरस्य जिनद्रव्यरुचमठस्य च सार्धमिदमथर्जति
संज्ञा । तद्वन्दनाच्च वैकल्यम् ।
- ३५-३६ अनापतनगमनस्यानापतनवासिनां नमनस्य चायुक्तता ।
- ३७ जनरजनार्थं दुष्करक्रियाऽकारिणां वसतिवासिनामप्युत्सृजजल्पान्नां दर्शननिपेधः ।
- ३८ विधिचैत्र-निश्राकृतचैत्रानापतनेषु गमनविचारः ।

३९ त्रिविधचैत्यप्रतिपादकस्य साधो सम्माननम् ।

जिनबल्लभसूरेर्महिमा ४०-४६

४० त्रिविधचैत्यनिवेदकेनोत्सूत्रनारकेन सूत्रप्रतिपादकेन जिनबल्लभेन दर्शितं नवमिदं
जिनशासनम् ।

४१ जिनबल्लभसूरेर्महिमा, तत्पदमन्तानां तद्वचनोचतानां च भवभयनाश ।

४२ " अशेषनिचयम्, मिथ्यादृष्टिमिरपि वन्द्यत्वम्, स्थाने स्थाने चाप्राप्तिस्तत्र
ल्लितं त्रिविधक्षस्य प्रकाशकत्वम् ।

४३ " पदप्रभावोऽनुपमेयता च ।

४४-४५ " गुरुक्रमं, गुणानामानन्यम् । शुद्धधर्मस्थापकत्वेन तद्गुणसकमेतत्स-
रिज्ञातारि स्तुतिकर्तारि उपकार ।

४६ " अग्रान्या स्तुतिकर्ता स्वस्य परिग्रहप्राप्तिप्रतिपादनम् ।

४७ " स्तुतिफल-कर्तुर्नामनिर्देशपूर्वकमुपसंहार ।

उपदेशरसायने ।

१ पार्श्व-वीरप्रणाममद्वयम् । पापमोचने गृहव्ययहारसक्तितत्त्वानां आशुप क्षाणि-
कत्वदर्शने चोपदेश ।

२ मानुष्यसाफल्य आगत्यारणे रम्य हेपादिदोषोत्सर्गे चोपदेश ।

३ शुभगुरुदर्शनात् मनुजजन्म शीघ्रं साफल्यम् ।

४-५ सुगुरुत्वव्यपम् ।

६-९ गुरुप्रवहणं विना लोकप्रवाहसरिति कष्टप्राप्ति ।

१०-११ गुरुप्रवहणे नि सत्त्वस्यानादर ।

१२ कातरस्य धर्मधारणे राधावेधेऽव्योम्यता ।

१३ " अस्थिरस्य च निर्द्वैतिसङ्गमाभाव, कुमथपातित्वम् ।
कुमथपातितस्य हृदसादर्शनम् १४-१९

१४ कुमथपातितस्य वदर्थनाप्राप्ति ।

१५ " सुजाते कुलजस्यापि जन्मो निरर्थकता ।

१६ " शतवर्षायुषोऽपि जिन्दगीशापपक्षस्यापि पापसंचयकास्त्वम् ।

१७ " मुग्धलोकानामग्रे गर्जनम्, लक्षण-तर्कविचारणप्रवृत्ति, जिनागमव्या-
ख्यातृत्वं लौकिकनिवारदक्षत्वप्रतिपादनम् ।

१८ " अर्धमास चतुर्मासपारणम्, बहिराम्यन्तरमलधारणम्, प्रतिक्रमण-
बन्दनकातोत्सूत्रो मार्गादप्रतिपादक २५ ।

१९ कुपयपतितेन लोकप्रवाहपतितत्वात् सूत्रार्थज्ञित्वात् तन्निवारक गीतार्थानां च मारणम् ।
 २० " शास्त्रेण निचारयतो धार्मिकजनस्य शास्त्रेण विदारणम् । तद्विधिलोकपरिकरितत्वात् गीतार्थैस्तत्परिहरणम् ।

२१-२२ कुपयपतितस्य गीतार्थानां च विरुद्धा चेष्टा ।

२३ कुपयपतितैर्विधिचैत्र्यग्रहणे तत्राभिधिवरणे च प्रवर्तनम् ।

२४ नरपतिपक्षपातेनाविधिकारिभ्यो विधिचैत्र्येष्वपि प्रहरणधारिष्वपि तैः सह धार्मिकानां विधिं विना कलहमावः । -

विधिपथप्रपञ्चानां प्रवृत्तिः २९-३९

२५ सुगुह-देवपदभक्तानां पञ्चपरमेष्ठिस्मारकानां धार्मिकानां प्रसन्नेभ्यः शासनसुरेभ्यो भव्यकार्यसिद्धिः ।

२६ धर्मकार्यं साधयतो शुभ्यमानस्य कथाश्रित् परं मारयतो न धर्मनाशः, किञ्च परमपदे यातः ।

२७ विधिवर्माधिपकारिणां श्रावकाणामर्वावसत्तारिता, शुभगुरुवाणामर्वावधिकारण-
 ल्याग । जिनसम्बन्धिन्या दारिकाया (वेश्याया) धारणनिषेधः ।

२८ पुण्येऽप्यु मृत्युजन्मेषु कृष-वाटिकादिकारणे स्वावरगृह-हृन्नां कारणे जिनवर्नसंगृह्य तद्दृढी चाप्रवृत्तिः ।

२९ त्रियमाणस्य देवस्थाने भक्त्या ददतश्च गृह-हृन्नां ग्रहणं तद्मातृकधनेन च जिनपूजनम् ।

३०-३१ धर्मकार्ये ददतां श्रावकाणां न विचारणम्, किन्तु साहजं सर्व-
 गृह्ययापारम्पग्रेण कथार्यमौचनम् । चैत्रादिनयोरष्टाद्विकारकः सुराज्या
 भवेयुस्तथा दिष्टधर्मोपदेशः ।

३२-३४ अष्टाद्विकारिभ्यां नर्तकानृत्ये निषेधः ।

३५ जिनचैत्र्ये गेय-वाद्ये विषेधः ।

३६ " स्तुति स्तोत्रपाठे ताळरामे षगुडयसे च निवारः ।

३७ " नाटकनर्तने निष्क्रमणकथने च निधिः ।

३८ " हास्य-नर्ताडा-होडनिषेधः । रात्रौ युगतिप्रवेशस्य स्नपन-नन्दी-प्रतिष्ठानां च निषेधः ।

३९ " भावमात्र-जटकीडाऽऽन्दोत्तननिषेधः, सूर्येऽस्त गते यत्रिधारण-
 गृहकार्यनिषेधः ।

४० " नन्दि-प्रतिष्ठाऽधिकारिसूरिदृश्यम् ।

४१-५० युगप्रधानगुरुलक्षणम् ।

५१-५३ पारसन्त्य-प्रिधि-विषयविमुक्तमार्गप्रलज्जनस्य वचनं वर्तनं च ।

५४-५७ विधेरव्यवच्छेदः । सङ्खलक्षणम् ।

५८ साधुसङ्ग-वन्दनादौ विचारः ।

५९-६० विपरीतदृष्टीना स्वप्नेऽपि शिवमौल्यस्याप्राप्तिः ।

६१-६२ द्रव्यात् साधार्मिककलहे देवद्रव्यमङ्गलं जिनप्रवचनस्य चाप्रभावना ।

६३ निवाहे विवेकः ।

६४ धनध्यये विवेकः ।

६५-६६ विधिपयानुसारिणां साधु-साध्यानां सत्कारः ।

६७ धर्मवसरे कृपणवददर्शकस्य सम्यक्त्वहीनता ।

६८ धर्मवन्धुता ।

६९-७१ तथैकद्वन्द्वनाश्रयद्वन्द्वना सम्यक्त्वाभावः । ग्रामिकाणां क्षुत्तिविधिः ।

७२-७४ छिद्रान्वेषण-मद-कलहासत्यनादादिदोषवतां परन्तर्हकारिणां परदार-परद्वन्द्वना-
धिकपारिग्रह-पापप्रसक्तानां च सम्यक्त्वाभावः ।

७५-७६ गृह-कुटुम्बनिर्वाहप्रकारः ।

८० रसायनपानकल-कर्तृनामनिर्देशपूर्वकमुपसंहारः ।

कालस्वरूपकुलके ।

१ वर्षमान-जिनवत्प्रमोर्नमस्कारमङ्गलम्, सुगुरुपदेष्टाकृपामिधेयनिर्देशः ।

२ गीनराशौ शनैश्चरे सङ्क्रान्ते मेपवक्रतायां परवक्रप्रवेश, देशमङ्गल-
बृहत्पत्तनप्रणाशश्च ।

३ द्वादशशते विक्रमसप्तसरेभूते सुखनाशः ।

४ सुखनाशोऽपि धर्मेऽनन्तरं, द्रव्यकार्ये देव-गुरोश्च परिहारः ।

५ मोहनिद्रा-प्राप्त्यम्, गुरुवचनेऽहचिः ।

६ सुगुरुवचनलज्जानां सुतानामपि जगत्कृतम् ।

७ छवित्तारिरस्कानामपि राम-द्वेषविडम्बना ।

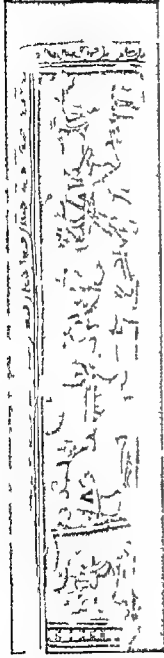
८ वेपथारिणां चौरत्वम् ।

९ चौर-गुरुसासकानां कदर्थना ।

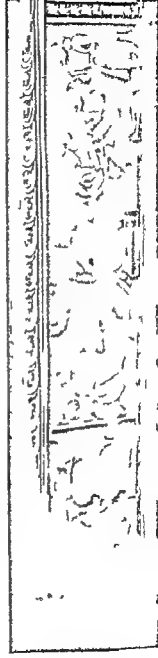
१०-११ गोदुर्गार्जुनदृष्टान्तेन सुगुरु-कुलवैरान्तरम् ।

१२ चतुरपुण्यदृष्टान्तेन कुलगुह्याम्यम् ।

- १३ मुदुर्लभस्य कुल-वल्-जाति-गुणसमृद्धस्य मनुजत्वस्य साफल्य उपदेशः ।
 १४ सुगुरुपदेशं विनाऽऽर्यो नार्थदेशयोर्नरत्वनैरर्थक्यम् ।
 १५ दीर्घायुष्मतां गुरुवचनश्रवणयोगः ।
 १६ गुरुवचनश्रवणेऽपि जिनवचनश्रद्धानस्य दुर्लभता ।
 अद्धानहीनानां विपरीताश्चेष्टाः १७-२० ।
 १७ अविधिप्रवर्तन-विधिपरदूषण-प्रवाहपतितप्रशंसा, अनुस्रोतः-प्रतिस्रोत-
 सौर्नैरन्तर्यम् ।
 १८ जिनवचनश्रान्त्याऽन्यत्र धर्मे विलग्नम्, सुगुरुश्रुतेर्दूरागमनम्, विधिपय-
 पृथक्स्थितानां जिन-मुनीनां वन्दनम्, तन्मार्गस्थितजनानामिमन्दनम् ।
 १९ अनापत्तनवन्दनम् ।
 २० पारतन्त्र्य-विधि-विषयाज्ञानम्, सज्ज्ञानिभिः सह कलहः, भस्मग्रहस्य
 दशमादर्यस्य च प्रमादः ।
 २१ दुःपमा-हुण्डावसर्पिष्योर्दुष्टतावशादसंपत्यूजा ।
 २२-२३ जघन्यविंशतिप्रान्तसंघन्सरेषु प्रजाक्षयः, तत्र धर्मप्रमत्तानां धर्मप्रवृत्तानां
 च परिणामसूचनम् ।
 २४ प्रमादस्याग्निनां विधिधर्मलभानां परमार्थवृष्ट्या जीवज्जगत्कृत्वम् ।
 २५ चाहिलदर्शितेऽस्मिन् भार्गे प्रभूतं विमर्श्य सदाऽऽदरकरणे सद्बोधः ।
 २६ वन्यूनमैक्ये युतयुतवन्ध-दृढबन्धगृहयोः पतनापत्तनदृष्टान्तेन बोधः ।
 २७ ऐक्ये प्रमार्जनीदृष्टान्तः ।
 २८ श्रेयालङ्कारेण ग्रह-नक्षत्राणां दृष्टान्तेर्नौचित्योपेतस्य वसुप्राप्तिसूचनं
 मातृपित्रोश्चित्तावर्जकस्यैव च सर्वत्रादरसूचनम् ।
 २९-३० लोहचुम्बकोपेत-तद्रहितयोतयोर्दृष्टान्तेन लोभत्यागात् लाभदर्शनम् ।
 ३१ शुभगुरुदृष्टस्य रुधिरमादपि निर्मयत्वम्, परमेश्विन्नाधिवासितमनसो
 दुःखनाशः ।
 ३२ कर्तव्यमनिर्देशपूर्वकमुपसंहारः । श्रोतृ-पाठकादीनां सिद्धिपदे वासः ।

जे. भा. ता. पुस्तिकाया काष्ठकलेके चित्रिता जिनवल्लभस्यस्मृतिः ।

जे भा. ता. पुस्तिकाया काष्ठकलेके चित्रिता जिनवल्लभस्यस्मृतिः ।

अपभ्रंशकाव्यत्रयी ।

(१)

जिनदत्तसूरिविरचिता

जिनपालोपाध्यायविहितवृत्तियुता

चर्चरी ।

जिनपतिपदपद्यं रम्यमानस्य शोण-

ध्वविस्वचित्तिगन्धं कोमलं अनिधानम् ।

जहमतिरपि किञ्चिच्चर्चरीं चर्चयामि

प्रचुरगुरुगुणोद्यद्गन्धविद्योतमानाम् ॥ १ ॥

स्तुतिस्वरूपां जिनवल्लभस्य प्रसङ्गतश्चैत्यविधिप्रधानाम् ।

गीतिप्रभृच्छोहसनेर्विद्यमानवेद्य नैनां मुवि मोदते कः ? ॥ २ ॥

इह हि समस्तविद्यानिधान-चारित्र्यविभ्र-निर्भीकशिरोमणि-श्रीमज्जिनवल्लभ-
सूत्रिगुणात्यन्दावर्जितमानसाः श्रीमज्जिनदत्तसूरयः स्वयं तदेकताना अपि शेषलो-
कस्य तदर्थतानिमित्तं तद्वृणस्तुतिरूपां समस्तश्रोतृश्रोत्रपीयूषकल्पामिमां चर्चरीं
चक्रुः । इयं च प्रथममन्त्ररीमापद्या नृत्यदर्भिर्योपते । विरचिता च श्रीबागजहदेष्ट-
विष्णुकायमानश्रीमदधर्मनायजिनायतनविभूषिते श्रीव्याघ्रपुरे । ततस्त्वदासन्नतरवया
आवौ तावत् श्रीधर्मनाथनमस्कारपूर्वकं तामारिप्समाण इदमाह-

नामिवि जिनेसरधम्मह तिहुयणसामिपह^१

पायकमलु ससिनिम्मलु सिवगवगामिपह ।

करिणि जहट्टियगुणधुइ सिरिजिणवल्लहह

लुगपवरगपमूरिहि सुणिगणंदुल्लहह ॥ १ ॥

[नन्वा जिनेश्वरधर्मस्य विभुजनस्वामिनः

पादकमलं शशिनिर्मलं शिवगतिगामिनः ।

करोमि ययारिवतगुणस्तुतिं श्रीजिनवल्लभस्य

गुणप्रवरगमसुर्यगुणिगणदुर्लभस्य ॥ १ ॥]

परिच्छेदो गुणैरिति गम्यते । एतानि हि सद्भवस्तथा निजनामवज्जानाति । न
च तद्वदन्यो घनानि प्रभूतानि । परेऽन्वे प्रकृष्टा वा परिवर्दिनो जैनमतापभाषण-
शीलास्त एव गजेन्द्रास्तेषां विदारणं सर्वथा निराकरणं तत्र पञ्चगुप्तः सिंहः ।
तस्य भैरवतो गुणवर्णनं कर्तुं कः शक्नोत्येकमुत् इत्यर्थः ॥ २ ॥

जो वायरणु विषाणइ सुहलम्वणनिलव
सहु असहु वियारइ सुवियवत्तणतिल्लव ।
सुच्छंदिण वत्ताणइ छंदु लु मुज्जर्मव
गुरु लहु लहि पड्ठावइ नरहिउ विजयमव ॥ ३ ॥
[यो व्याकरण विजानाति शुमलक्षणनिलयः
शब्दमशब्द निचरयति सुनिचक्षणतिलकः ।
सुच्छन्दसा व्याख्यानयति छन्दो यः सुयतिमतः
गुरु छु लम्पा प्रतिष्ठापयति नरहितो विजयताम् ॥ ३ ॥]

यो व्याकरणं शब्दलक्षणशास्त्रं शास्त्रान्तरमहाकाव्यादिविधाननिबन्धन
विजानाति । एतदन्तरेण हि शास्त्रान्तरानिष्पत्तेः । तथा चोच्यते—

“अनधीत्य शब्दशास्त्रं योऽन्यच्छास्त्रं समीहते कर्तुम् ।
सोऽहेः पदानि गणयति निशि समसि जले चिरंगतस्थ ॥”

शुमलक्षणानां सामुद्रिकोक्त्यानां निलयस्तच्छरीरस्य तन्निवासत्वात् । वैया-
करणत्वाच्च शब्दं व्युत्पत्तिवैकल्यदोषरहितम्, अपश्यदं चापभ्रष्टं तदोपसहितं
विचारयति सुविचक्षणानां तिलकः । तथा शोभनाभिप्रायेण च्छन्दः पद्यलक्षणशास्त्रं
यो व्याख्यातयति । सुयतीनां सुमुनीनां भेतोऽभीष्टः । गुरुं गुणाढ्यं लघुमत्पगुणं
लघुञ्च विज्ञाय पदे आचार्यादौ वैयाकरणकरत्वे चास्थापयति नरहितः समस्तमनु-
ज्जात्यनुकूलः । विवादादौ परवादिनिराकरणेन विशिष्टो जय उत्साहविशेषस्त-
स्मिर्दृष्टः । अथवा च्छन्दस एव एतानि विशेषणानि । छन्दसि च विरचित्यतिरिष्टो च
मकारादयो मात्रासमूहरूपा गणा भवन्ति ।

“सन्निगुरुत्रिलुपुत्र नकारो भादिगुरुश्च तथाऽऽदितुषुर्गः ।
जो गुरुमध्यगतो रलमध्यः” सोऽन्त्यगुरुः कथितोऽन्त्यलघुस्तः ॥”

ततश्च सुयतयः शोभना विरामा गुरु-लघू एकमात्र-द्विमात्रको वर्णौ
पदं च स्थानं गुरुः आर्यायामर्धद्वयेऽपि पर्यन्तवर्तिनौ । द्वितीयार्थे तु पष्ठं स्थान-
मित्यादिकम् । नरो नगण-रगणौ विभिष्टौ जगण-यगणौ तदभिमतमित्यर्थः ॥ ३ ॥

१५ ग पठा १ १६ ग ग भ १ १७ ग ग ० न्ति जो १८ ग २ ० व जो १९ क विजय जो ।
२० ग ग ० म्वा २१ ग ० वेय छ १ २२ व म नो २३ छ ग वा २४ क ० कृष्ण २५ ग ग ० त्वा १

कृच्छ्र अकृच्छ्र तु विरयद् नवरसभरसहित
लक्ष्यप्रसिद्धिर्हि सुकविर्हि सायम् जो महिर्ह ।
सुकवि माहृति पसंसहि जे तसु सुहृगुरुहु
साहृ न सुर्णहि अयाश्रय मङ्गनिषमुरगुरुहु ॥ ४ ॥

[यज्यमपूर्वं यो विरचयति नवरसभरसहितं
लक्ष्यप्रसिद्धिभिः सुकविभिः सादरं यो महितः ।
सुकविं माय ते प्रशंसन्ति ये तस्य शुभगुरोः
साधु न जलतेऽज्ञा मतिजितसुगुरोः ॥ ४ ॥]

कान्यमपूर्वं रमणोपवाङ्मयकुर्वं पूर्वकविभिरपि वा न कृतमिति महामध-
भरूपमभोच्चरशतक-शृङ्गारशतक-प्रचुरप्रशस्तिप्रभृतिर्क यो विरचयति नवरस-
भरसहितम् । रसाश्च-^१ शृङ्गार-^२ हास्य-^३ करुणा-^४ रोद्र-^५ वीर-^६ भक्तलक्षः ।

बीभत्साद्भुत-ज्ञानाश्च नव नाट्ये रसाः स्मृताः ॥

लक्ष्यप्रसिद्धिभिरत्यन्तप्रसिद्धैः सुकविभिर्नवरसमहाराजसम्बन्धिभिः सादरं
यो महितः । सुकविं मायं ते प्रशंसन्ति—

“मायेन विम्लितोत्साहा नोत्सदन्ते पदक्रमे ।

स्मरन्ति भारवेरेव कवयः कपयो यथा ॥”

इत्यादिना श्लाघन्ते; ये तस्य शुभगुरोर्मध्ये यथावस्थितं स्वरूपं न जानते
अज्ञाया मतिजितसुगुरोरित्यर्थः ॥ ४ ॥

(कालियासु कइ आंसि तु लोइहि वभियद्
ताव जाव जिणवह्नुहु कइ नाभधिपइ ।
अणु चित्तु परियाणोंहि तं पि विमुद्ध न य
ते वि चित्तकंइयाय भणिजेंहि मुद्धनय ॥ ५ ॥

[कालिदासः कविरासीद् यो लोकैर्विचर्यते

तावद् यावज्जिनवह्नुमः कविर्नामर्हते ।

अल्पं चित्रं परिजानन्ति तदपि विमुद्धं न च

तेऽपि चित्रकमिसाजा मण्यन्ते मुग्धनताः ॥ ५ ॥]

कालिदासः कविरासीन्, यो लोकैर्मरविमहाकविप्रभृतिभिरपि वर्ण्यते
स्वरूपमहाकाव्यसंशोषनप्रतारिवे । तथा च तदुक्तिः—

१ क. 'भो' । २ छ. ग. 'हि' । ३ छ. ग. 'तकं' । ४ छ. ग. 'जावति' । ५ छ. 'यासि' ।
११ छ. ग. 'लोइहि' । १२ छ. 'कवि' ।

“ कवयः कालिदासाद्याः कवयो वयस्यस्यमी ।

पर्वते परमाणौ च वस्तुत्वमुभयोरपि ” ॥ ३ ॥

तावद् यावज्जिनवहमो महाकविर्नाकल्प्यते । तदुक्तम्—

“ चित्रं चित्रं वितन्वन् नवरसकचिरं कान्यमन्यस्य भूयः

सर्वं निदोषमहो मुखमिव खगुणत्वेन पट्टांशुकश्चि ।

कान्तावत् कान्तवर्णं भरतनृपतिवशावैलङ्कारसारं

चक्रे माधादिमुक्तेष्वनभिमुखमहो ! मानसं धीमतां यः ॥ ”

अस्य चित्रं चक्र-सुसंछादिरूपं ये परिजानन्ति, तदपि विदुर्द्वयमावस्थितं नैव । तेऽपि चित्रकविराजोः सर्वचित्रकविपूज्यो अभ्यन्ते लोकैर्मुग्धनता इत्यर्थः ॥५॥

मुकड्विसेसियैवयषु जु चप्पहराठकड्

सु वि जिणवल्लहपुरज न पावड् “किंचि कड् ।

अवरि अणेयविणेर्धंहिं मुकड् पसंसियहिं

तत्तवामयलुदिहिं निच्छु नमंसियहिं ॥ ६ ॥

[मुकविशेषितवचनो यो कान्तपतिराजकविः

सोऽपि जिनवल्लहपुरजो न प्राप्नोति कोर्तं काञ्चित् ।

अपरेऽनेकविनेयैः सुकवयः प्रशस्यन्ते

तत्तवामयलुम्यैर्नित्यं नमस्यन्ते ॥ ६ ॥ }

मुकविभिर्विशेषितमतिशयपद्मीं प्रापितं मुकविभ्यो वा संस्कृतकाम्यकर्मभ्यो विशेषितं केवलप्राकृतप्रबन्धरूपं वचनं गौडवधादिप्रबन्धरूपं यस्य स तथा । यो वाक्यपतिराजकविर्यत्कीर्तिभ्रुतिकुतूहलितदूरदेशान्तरायातेषु विद्वत्सु स्वरुपायुयोगे सति यद्गार्या ताम् प्रति प्रत्युत्तरमेवमूचे—

“ “होहिंति केचि” जे ते न याणिमो जे” गया नमो ताण ।

संपड् इह “जे कड्णो वे मह पईणो न सतरिच्छा ॥ ”

सोऽपि” इह जिनवल्लहमस्य पुरजो न पाण्डित्यकीर्ति काञ्चन प्राप्नोति ।

अपरेऽपि याण-भयूरप्रभृतयोऽनेके विनयैस्तच्छिष्यैरेव सुकवयः प्रशस्यन्ते । तत्का-
व्यामृतलुब्धैश्च नित्यं नमस्यन्ते । इति तेऽपि तत्साम्भं त्वाप्राप्नुवन्तीति” भाषार्यः ॥६॥

(१) भविष्यन्ति केचिद् च ताम् न जानीमो वे गता नमस्तोभ्यः ।

सम्प्रतीक्ष्य ये कवयस्ते मय पत्युर्न सत्तयाः ॥

३३ ख. ग. “रिति । ३४ ख. “यि” । ३५ ख. ग. “राजः । ३६ क. “विसेजि” । ३७ क. कित । ३८ क. “विणंदि” । ३९ क. मुह्य । ४० ख. ग. “वचनस्य गौडवधादि । ४१ क. “रातेषु । ४२ ख. ग. केचि । ४३ ख. ग. ये । ४४ क. पयणो । ४५ क. “वि विन” । ४६ क. “स्येते वे” । ४७ क. “ति नाव इत्यर्थः ।

कञ्चु अञ्चु जु विरयइ नवरसभरसहिइ
 लद्धपसिद्धिहि मुकुटहि सायसु जो महि^३र्व ।
 मुकुट माहु ति पसंसहिं जे तसु सुहगुरुहु
 साहु न सुणोंहि अयाणुय मइजियसुरगुरुहु ॥ ४ ॥

[काव्यमूर्ध्न यो विरचयति नवसंभरसहित
 लब्धप्रसिद्धिभिः मुकपिभिः सादर यो महित ।
 मुकुटं माय तैः प्रशानन्ति ये तस्य शुभगुरोः
 साधु न जानतेऽहं मतिजितसुरगुरो ॥ ४ ॥]

काव्यमूर्ध्न शमणायत्वाद्यद्भुतं पूर्वकविभिरपि वा न कृतमिति महाप्रन-
 धरूपप्रभोत्तरशतक-शृङ्गारशतक-प्रचुरप्रशस्तिप्रभृतिकं यो विरचयति नवरस-
 भरसहितम् । रसाद्य-" शुङ्गार-हास्य-कण्ठा-शौद्र-वीर-भयानकाः ।

वीमत्साद्भुत-ज्ञान्ताश्च नव नाट्ये रसाः स्मृताः ॥

लब्धप्रसिद्धिभिरत्यन्तप्रसिद्धैः मुकविभिर्न^३र्वर्ममहाराजसम्यन्विभिः सादरं
 यो महितः । मुकविं माधं ते प्रशंसन्ति—

"माधेन विमिषोत्साहा नेत्सहन्ते पदकमे ।

स्मरन्ति भारवेरेव कवयः कपयो यया ॥"

इत्यादिना श्लाघन्ते, ये तस्य शुभगुरोर्मध्ये यथावस्थितं स्वरूपं न जानते
 अज्ञाया मतिजितसुरगुरोरित्यर्थः ॥ ४ ॥

[कालियासु कड अंसि जु लोइहि बभियइ
 ताव जाव जिणबल्लहु कड नाभभियइ ।
 अप्पु चित्तु परिपाणोंहि तं पि विमुद्ध न य
 ते वि चित्तंइणाय भणिज्जंहि मुद्धनय ॥ ५ ॥

[पालिदाम कविरामाद् यो लोकैर्गण्यते
 तान्द याज्जितशतम् कविर्नो^३र्ह्यने ।
 अयं चित्र परिजानन्ति तदपि विमुद्ध न च
 तेषां चित्रमिष्टाय मण्यन्ते सुगुणता ॥ ५ ॥]

पालिदामः कविरासीन्, यो लोकैर्मा^३रविमहाकविमृतिभिरपि वर्ण्यते
 स्वकृतमहाकाव्यसंशोधनप्रस्तावे । तथा च तदुक्ति —

३१ क. "लो." २० स. य. "हि." २८ स. य. "तक." २९ स. य. जानति. ३० य. यापि.
 ३१ य. ग. "लोहि." ३२ य. "कवि".

यः सिद्धान्तं विजानाति जिनवदनोद्धृतम्, केष्वेते वा जिनवचनोद्धृतं
तस्य नामापि श्रुत्वाऽऽस्ता दर्शनादि, तुष्यति भवति य इह भव्यः । शुद्धपरतन्त्रैः
सर्वं कृत्यं क्रियते इति पारतन्त्र्यं येन प्रकटितम् । सर्वत्रापि चैत्य-साध्वादौ शुद्ध-
जिनाङ्गाप्रवृत्तिरूपो विधिः । सम्यक्त्वादेर्मैथ्यात्वादिपरिहार इव देवपूजाऽऽदेः
सर्वथा आशावनादिपरिहारेण जिनप्रतिष्ठादेश्चारित्र्यादेर्वाऽतीचारपरिहारेण साध्वा-
विर्विषयः । ताभ्यां क्लृप्तं ज्ञानादित्रयवदेतत्त्वस्यापि मोक्षाङ्गत्वात् । सखीति
चर्चरीरूपत्वात् सम्बोधनम् । यस्य यज्ञः प्रसरत् न केनापि प्रतिस्खलितम्, तत्
उत्कृष्टस्यान्यस्याभावादित्यर्थः ॥ ८ ॥

जो फिर मुत्तु वियाणइ कहइ जु कारवइ ।
करइ जिणेहि जु भासिउ सिवपहु दखवइ ।
खवइ पापुं पुण्वज्जिउ पर-अणइ तणैउं
तामु अदंसणि सगुणहिं जेइरिजइ घणउं ॥ ९ ॥
[यः किल सूत्रं विजानाति कथयति यः कारयति
करोति जिनैर्यद् भाषितं शिष्येण दर्शयति ।
क्षपयति पापं पूर्वार्जितं परात्मनोः सम्बन्धि-
तस्यादर्शनेन सगुणैः खिद्यते प्रभूतम् ॥ ९ ॥]

यः किल सूत्रं विजानाति, कथयति भव्येभ्यः । कारयति च तैरेव देशना-
द्वारेण । करोति जिनैर्यद् भाषितं मोक्षमार्गं दर्शयति । एवंविधञ्च सन् क्षपयति पापं
पूर्वार्जितं परात्मनोः सम्बन्धि । तस्यादर्शनेन सगुणैः खिद्यते प्रभूतमित्यर्थः ॥ ९ ॥

परिहरि लोपपवाहु पपट्टि विहिविसउ ।
पारतंति सहु जेण निहोदि कुपमासउ ।
दंसिउ जेण दुसंय-सुसंयैइ अंतरउ
वद्धमाणजिणित्थइ कियउ निरंतरउ ॥ १० ॥
[परिहृत्य लोकप्रवाहं प्रवर्तितो विधिविषयः ।
आरम्भेण तह येन निराकृत्य कुपार्गगतम् ।
दर्शितं येन दुःसङ्ग-सुसङ्गयोस्तरं
वर्धमानजिनवर्तित्वं कृतं निरन्तरम् ॥ १० ॥]

परिहृत्य लोकप्रवाहगविधिप्रवृत्तचैत्यसाधुसक्त्यादिकं प्रवर्तितो विधिविषयश्च
पारतन्त्र्येण सङ्गः । एतत्स्वरूपं च पूर्वमेवोक्तम् । येन निराकृत्य कुपार्गगतं दर्शितं

५४ क. 'तो जिन' ५५ क. 'तं वा' ५६ क. 'एवा' ५७ ख. ग. 'माद' ५८ ख. ग. 'परि' ।
५९ क. 'नित्त' १० क. 'चर्चरी' ६१ क. 'पाव' ६२ क. 'तण' ६३ क. 'एरि' ।
६४ क. 'उंय' ।

जिण कर्क्य नाणा चित्तं चित्तु हरंति लहु
तमु दंसणु विणु पुनिहिं कउ लब्भइ दुलहु ।
सारइं वहु शुइ-धुत्तेइ चित्तइं जेण कंय
तमु पयकमलु जि पणमैहि ते जण कयमुकय ॥ ७ ॥

[येन कृतानि नाना चित्राणि चित्त हरन्ति लघु
तस्य दर्शनं विना पुण्यैः कथं लभ्यते दुर्लभम् ।
साराणि बहूनि स्तुति-स्तोत्राणि चित्राणि येन कृतानि
तस्य पदफलं ये प्रणमन्ति ते जना इत्युक्ता ॥ ७ ॥]

येन कृतान्बनेकानि चित्राणि नानारूपाणि चक्र-रत्नाद्याकारवर्णविन्यासरूपाणि पद्चक्रिका-सप्तचक्रिका-गजबन्धरूपाणि वा चित्त हरन्ति लघु । तस्य दर्शनं विना पुण्यैः कथं लभ्यते दुर्लभम् । तथा साराणि गम्भीरमहार्थानि बहूनि स्तुति-स्तोत्राणि चित्राणि गुमनिच-समसस्कृतार्थप्राकृतार्थसस्कृत-गोमूत्रिकाऽऽदिरूपाणि वा येन कृतानि । तस्य पदफलं ये प्रणमन्ति, ते जना इत्युक्ता । यद्यपि शेष-कवयोऽपि चित्रकौन्त्यादिमिष्णातास्तथापि बाह्यं श्रीजिनबह्मसूरेरुपलभ्यते, न तादृशं प्रापोऽन्यस्य श्रूयते । तर्कादिविद्या इव ज्योतिर्गणितादिविद्या अपि सर्वाः पद्मावतीमन्त्रविद्याप्रभृतयश्च तस्य साविशया आसन्निति सर्वेभ्य उक्तम् । तथा चोक्तम्—

“ योग्यस्थानानवाप्ते प्रमुदयमुमिधोविप्रयोगाश्रिते
शशब्द विश्वभ्रमावैरपि च तनुवरापात्ममूर्ति दधत्य ।
सत्यं बह्वक्त्रपङ्केरुहसदसि सहावासमासाद्य सद्यो
विद्याः प्रीत्येव सर्वा युगपदुपचय लेभिरे भूरिकालान् ॥ ” इत्यर्थः ॥ ७ ॥
एव तर्कादिविद्यानिधानत्वमभिधायाऽसिद्धान्तविषयं तदाह—

जो सिद्धंतु वियाणड जिणवयणुम्भविउ
तमु नामुं वि सुणि तूसइ होइ जु इहु भविउ ।
पारतंतु जिणि पयडिउ विहिविसइहिं कल्लिउ
सहि ! जमु जमु पसरंतु न केणड पडिरल्लिउ ॥ ८ ॥

[य सिद्धान्तं विनानाति जिनस्य (च) नोद्भूत
तस्य नामाणि श्रुत्वा तुष्यति भवति य इह मन्य ।
पारतन्त्र्यं येन प्रनटितं मित्रे-निषयाम्या कल्लित
सम्भे ! यस्य यदा प्रसरन् केनापि प्रातिस्फुलितम् ॥ ८ ॥]

यः सिद्धान्तं विजानाति जिनवदनोद्भूतम्, अर्थतो वा जिनवचनोद्भूतं
तस्य नामापि श्रुत्वाऽऽस्ता दर्शनादि, तुष्यति भवति य इह भव्यः । गुरुपरतन्त्रैः
सर्वं कृत्यं क्रियते इति पारतन्त्र्यं येन प्रकटितम् । सर्वत्रापि चैत्य-साध्वादौ शुद्ध-
जिनाद्याप्रयुक्तिहेतुो विधिः । सम्यक्त्वादेर्मिथ्यात्वादिपरिहार इव देवपूजाऽऽदेः
सर्वथा आशातनादिपरिहारेण जिनप्रतिमोद्देश्यादिदेव्याऽतीचारपरिहारेण साध्वा-
दिर्विषयः । साध्वां केलितं ज्ञानादित्रयवदेतत्त्रयस्यापि मोक्षाद्वत्त्वात् । सतीति
चर्चरीरूपत्वात् सम्बोधनम् । यस्य यशः प्रसरत् न केनापि प्रतिस्फुलितम्, तत्
वस्तुपुस्त्यान्यस्याभावादित्यर्थः ॥ ८ ॥

जो किर मुत्तु विपाणइ कहइ जु फारवइ ।
करइ जिणेहि जु भासिउ सिवपहु दक्खवइ ।
खवइ पाउं पुच्चजिउ पर-अप्पइ तणेउं
तामु अउंसणि सगुणैइ उअरिअइ पणउं ॥ ९ ॥
[य. फिल सूत्र विजानाति कथयति य. वारयति
करोति जिनैर्षद् भाषित मोक्षमार्गं दर्शयति ।
क्षपयति पाप पूर्वोर्जित परात्मनोः सम्यग्धि ।
तस्यादर्शनेन सगुणैः स्त्रियते प्रभूतम् ॥ ९ ॥]

यः फिल सूत्रं विजानाति, कथयति भग्येभ्यः । वारयति च तैरेव देशना-
द्वारेण । करोति जिनैर्षद् भाषित मोक्षमार्गं दर्शयति । एवंविधश्च सन् क्षपयति पापं
पूर्वोर्जितं परात्मनोः सम्यग्धि । तस्यादर्शनेन सगुणैः स्त्रियते प्रभूतमित्यर्थः ॥ ९ ॥

परिइरि छोयपवाहु पयहिउ विहिविसउ
पारतंति सह जेण निहोदि कुमग्गसउ ।
दंसिउ जेण दुसंघ-मुसंघेइ अंतरउ
यद्धमाणजिणतित्थइ क्रियउ निरंतरउ ॥ १० ॥
[परिहृत्य छोयप्रवाहं प्रवर्तितो विभिन्नियः
पारतन्त्र्येण सह येन निराकृत्य कुमार्गशतम् ।
दर्शित येन दुःसङ्घ-मुसङ्घयोस्तत्
वर्धमानजिनतीर्थस्य कृत निस्तम् ॥ १० ॥]

परिहृत्य लोकप्रवाहमविधिप्रयुक्तचैत्यसाधुभक्त्यादिकं प्रवर्तितो विभिन्नियश्च
पारतन्त्र्येण सह । एतत्स्वरूपं च पूर्वमेवोक्तम् । येन निराकृत्य कुमार्गशतं दर्शितं

५४ क. 'तो जिन' । ५५ य. 'त वा' । ५६ क. 'ग्गा' । ५७ ज. य. 'गार' । ५८ [य. 'परी' ।
५९ क. 'अलिता' । ६० क. 'चर्चरी' । ६१ य. 'पाव' । ६२ क. 'तणउ' । ६३ क. 'सुरि' ।
६४ क. 'संपदे' ।

इति वदता किल तत्र चैत्ये तानि सर्वाणि निवारिकानि । कुतो यतस्तैः
कृतैराशावना भगवदाज्ञोल्लङ्घनेनावशा कृता भवति । तेनै न कार्यन्त इत्यर्थः ॥१२॥
यद्येवं विरहाङ्गेन निषिद्धान्येतानि तर्हि किमर्थं क्रियन्तं इत्यत आह—

लोपवाहपर्यैष्टिहि कोलहलपर्यैष्टिहि
कीरन्तं फुटदोषां संसयविरदियैष्टिहि ।
तां वि समं निमिद्धं समङ्कयत्ययैष्टिहि
धम्मत्थीहि वि कीरं बहुजनपत्तियैष्टिहि ॥ १३ ॥

[लोकप्रवाहप्रवृत्तैः कुलहलप्रियैः
क्रियमाणानि स्फुटदोषाणि संशयविरहितैः ।
तान्यपि समयनिषिद्धानि स्वमतिकदर्थैः-
धर्मोर्ध्विभिरपि क्रियन्ते बहुजनप्रार्थितैः ॥ १३ ॥]

लोकप्रवाहप्रवृत्तैः कुलहलप्रियैश्च क्रियमाणानि स्फुटदोषाण्यपि संशयविर-
हितैस्तत्र करणेऽपि निश्चितदोषाभावाः । तान्यपि जलश्रीवाऽऽदीनि सिद्धान्तनिषिद्धानि
कुमार्गानुगामिस्वयमिच्छार्थैः स्वमुद्यया धर्मोर्ध्विभिरपि क्रियन्ते बहुजनप्रार्थितानि ।
कुलहलप्रियत्वात् प्रायो जनानामित्यर्थः ॥ १३ ॥

जुगपवरागमु मनिउ सिरिहरिभदपहु
पदिहयहुमयसमूहु पयासियमुत्तिपहु ।
जुगपट्टाणसिद्धंतिण सिरिजिणवह्लहिण
पयदिउ पयदपयाविण विहिपहु दुल्लहिण ॥ १४ ॥

[युगप्रवरागमो मानितः श्रीहरिभद्रप्रभुः
प्रतिहतकुमंतसमूहः प्रकाशितमुक्तिपथः ।
युगप्रधानसिद्धान्तेन श्रीजिनवल्लभेन
प्रकटितः प्रकटप्रतापेन विधिप्रभो दुर्लभेन ॥ १४ ॥]

रागमो मानितः श्रीहरिभद्रप्रभुस्तद्वचनमननेन तन्मननानुमानात् ।
प्रतिहतकुमंतसमूहोऽनेकान्तजयपवाकाऽऽदितर्कप्रणयनेन प्रकाशितमुक्तिमार्गश्चतुर्व-
शशतप्रकरणविधानेन । ततश्च युगप्रधानसिद्धान्तेन श्रीजिनवल्लभेन वदनुसारिणा
प्रकटितः प्रकटप्रतापेन भुवनविख्यातसत्त्वेन विधिभाग्यं दुर्लभेन निःपुण्यानामिति
गम्यते' इति शेषः ॥ १४ ॥

विधिप्रकटनमेव प्रसङ्गतः प्राह—

विहिचेईहरु कारिउ कहिउ तमाययणु
तमिह अणिस्साचेइउ कैयनिन्नुइनयणु ।
विहि पुण तस्य निवेइय सिनपावणपउण
अं निसुणेविषु रंजिये जिणपवयणनिरुण ॥ १५ ॥

[विधिचैत्यगृह कारित कथित सदायतन
तदिहानिआचैत्य कृतनिर्णितिनयनम् ।

विधिः पुनस्तत्र निवेदितः शिवप्रापणप्रशुणः

य निश्चाय रक्षिता जिनप्रवचननिपुणाः ॥ १५ ॥]

विधिप्रधानं चैत्यं सत् कारितं देशनाद्वारेण आद्वैः । कथितं च तदायतनं-
मिति । आर्यं ज्ञानादिलामं वनोतीति कृत्वा तदिहानिआचैत्यमपि न निश्चया साधना-
द्यायत्तया वर्तते किंस्वाममोक्षनीत्यैव वर्तते इति कृत्वा कृतनिर्णितिनयनम् । एवं
विधिचैत्यस्यैतन्नामत्रयं कथितं भवति । विधिराज्ञा पुनस्तत्र निवेदितः शिवप्रापण-
प्रवणः । यं विधिमाकर्ण्य रक्षिता जिनप्रवचननिपुणा इत्यर्थः ॥ १५ ॥

विधिमेवाह—

अहि उस्सुजुजणकमु कु वि किर लोयेणिहि
कीरंतउ नवि दीसइ सुविहिपलोयणिहि ।
निसि न ण्हाणु न पइट्ट न सार्हुइ साहुणिहि
निसि जुवइहि न पवेसु न नट्ट विलासिणिहि ॥ १६ ॥

[यत्रोत्सृजनक्रम कोऽपि किञ्च लोचनै-

क्रियमाणो नैव दृश्यते सुविधिप्रलोककैः (कैः) ।

निशि न ज्ञानं न प्रतिष्ठा न साधूनां साध्वीनां

निशि युवतीनां न प्रवेशो न नृत्यं विलासिनीनाम् ॥ १६ ॥]

यत्रोत्सृज्यमाणजनस्य क्रम आचारो नन्दिन्याख्यानादिकः कोऽपि किञ्च
लोचनैः क्रियमाणो नैव दृश्यते सुविधिप्रलोककैः कर्तुंभिः । निशि न ज्ञानं न
प्रतिष्ठा न साधूनां साध्वीनां च शेषयुवतीनां च निशि न प्रवेशः । ' वाक्यान्तर-
त्वाभिशीति न पौनरुक्त्यम् ' नापि नृत्यं विलासिनीनामित्यर्थः ॥ १६ ॥

जाइ नाइ न कयगाहु मन्नइ जिणवयणु
 कुणइ न निंदियकंसु न पीइइ धम्मिर्यणु ।
 विहिजिणहरि अहिगारिउ सो किर सलहियइ
 सुदउ धम्म सुनिम्मलि जसु निवसइ हियइ ॥ १७ ॥
 [जगति-ज्ञातेर्न कदाग्रहो मन्यते जिनवचन
 करोति न निन्दित कर्म न पीडयति धर्मिजनम् ।
 विधिजिनगृहेऽधिकारी स किल्ह स्थाप्यते
 छुद्धो धर्मः सुनिर्मले यस्य निवसति हृदये ॥ १७ ॥]

यत्र च जाति-ज्ञातिकदामहः क्षात्रादौ नास्ति । आविर्घर्कटभीमालीपीदिः,
 क्वादिगौष्टिकपुत्र-पौत्रादिः । कशमहो देवस्य दक्षिणादिदिशि अयमेव स्नानं करोति,
 नान्य इत्यसदभिनिवेशः । तथा विधिजिनगृहे अधिकारी समस्तकृत्यचिन्तकः ॥
 एव स्थाप्यते; यो मन्यते जिनवचनम्, करोति न निन्दितं कर्म पूतादिव्यसन-
 पैछुन्य-गुरुपितृव्यवहारादिकम् । न पीडयति धार्मिकं जनं देवद्रव्योद्ग्राहिका-
 शपि । छुद्धो धर्मो देवद्रव्योपभोग-कट्टुविपाकाद्यनुचिन्तनरूपः सुनिर्मले यस्य
 मनसि सदा निवसतीत्यर्थः ॥ १७ ॥

जित्पु ति-चउरसुसावयदिहउ दव्ववउ
 निसिहिं न नंदि करीवि कुवि किर केइ वउ ।
 बलि दिणपरि भीत्थमियइ जैहिं न हु जिणपुरउ
 दीसइ धरिउ न सुत्तइ जहि जणि तुरउ ॥ १८ ॥
 [यत्र निचतुरसुग्रावकदृष्टे द्रव्यव्ययो
 निशि न नन्दि कारयित्वा कोऽपि किल्ह जति व्रतम् ।
 बलिर्दिनकरेऽस्तमिते यत्र न खलु जिनपुरतो
 दृश्यते धृतो न सुते यत्र जने तूर्यवः ॥ १८ ॥]

यत्र च त्रि-चतुरसुग्रावकप्रवीतो द्रव्यव्ययः कर्मकरादिविषयः क्रियते । निशि
 नन्दि कारयित्वा कोऽपि किल्ह व्रतं न गृह्णाति । बलिरपि दिनकरेऽस्तं गते यत्र
 नैव प्रतिमापुरतो दृश्यते धृतः । तथा सुते जने ग्रहरमात्रातिक्रमे वादित्रशब्दो न
 भवत्प्रसंयतजनजागरणभयादित्यर्थः ॥ १८ ॥

जहिं रयोंणिहि रहमणु कयाइ न कारियइ
 सउढारसु जहिं पुरिसु वि दितउ वारियइ ।

जहि जलकीहंदोलण हुंति न देवयह
 माहमाल न निसिद्धी कयअट्टाहिर्ह ॥ १९ ॥
 [यत्र रजन्या रथभ्रमण कदाचिन्न कार्यते
 लगुहरस्त यत्र पुरुषोऽपि ददद् कार्यते ।
 यत्र जलश्रीहाऽऽन्दोलन भवति न देवताना
 माघे मासि न निपिद्धा कृताष्टाहिकानाम् ॥ १९ ॥]

यत्र रजन्या रथभ्रमण कदाचिन्न कार्यते । लगुहरस्तं यत्र पुरुषोऽप्यस्ता
 योपि पदद् कार्यते । यत्र जलश्रीहास्तथा देवतानामन्विकाऽऽदीनां चान्दोलनं न
 भवति । एतदोपास्य रसायनविवरणे किञ्चिदुक्ताः । माघे मासि विशेषेण ज्ञाना-
 विपूर्वकं प्रतिमाया मालारोपणं सद्यपि न निपिद्धं कृताष्टाहिकानां आवकाणामष्टाहिकी
 हि शाश्वतपूजास्ता अवश्यं कार्यास्ताश्च कुर्वन्मिर्यघोपाऽपि क्रियते तदा क्रियताम् ।
 एतच्च दिगम्बरभक्ताभिनवप्रयुक्तपेह्दकभावकोपरोधेन प्रभूततरदूषणाभावेन चोक्तम् ।
 तेन 'माहमालजलकीहंदोलण' इत्यादिकवास्तवसार्धदिकमायमालानिपेधेन
 रसायनोक्तेन न विरोध इत्यर्थः ॥ १९ ॥

जैहि सावय जिणपटिमह कैरिहि पइह न य
 इच्छाच्छंद न दीसहि जैहि मुंदंगिनय ।
 जैहि वसुत्तपयइह वयणु न निमुणियइ
 जहि अर्हुंतु जिण-गुरुहु वि मेउ न गाइयइ ॥ २० ॥
 [यत्र श्रान्ता जिनप्रतिमानां कुर्वन्ति प्रतिष्ठा न च
 यथाच्छन्दा न दृश्यन्ते यत्र सुगन्धान्नितता ।
 यत्रोत्सृज्यप्रवृत्तानां वचनं न निश्चयते
 यत्रयुक्तं जिन-गुरोरपि गेयं न गीयते ॥ २० ॥]

यत्र श्रान्ता जिनप्रतिमानां प्रतिष्ठां न कुर्वन्ति । वसरनातिवाचकादिविर-
 चितप्रतिष्ठाकल्पादिभ्यप्रतिपादितत्वात् । यथाच्छन्दा उत्सृज्यभाषका सुगन्धप्रार्थि-
 णता यत्र व्याख्यानदिप्रवृत्ता न दृश्यन्ते । यत्रोत्सृज्यप्रवृत्तानां वचनं न श्रूयते ।
 यत्रायुक्तं विरोध-शृङ्गारातिशयविर्भावकं जिनाचार्यबोरेपि गेयं न गीयत
 इत्यर्थः ॥ २० ॥

जैहि सावय तंवोउ न भक्खैहि लिति न य
 जैहि पाणहि य वरति न सावय मुदनय ।

८८ ख ग. 'हित' । ८९ ख ग. 'हिवादिषा' । ९० ख. ग. 'प्रवृत्ति' । ९१ ख ग. 'दति' ।
 ९२ ख ग. 'कइ' । ९३ क. 'मुदधि' । ९४ ख. ग. 'अनुत्त' । ९५ क. 'प्रताता' । ९६ ख. ग. 'मदिवि' ।

जैहि भोगणु न य सयणु न अणुचिउ वइसणें
सह पदेरणि न पवेसु न दुहुउ वुलणें ॥ २१ ॥

[यत्र श्रावकास्तान्मूल न मक्षयन्ति जन्ति न च
यत्रोपानहो धारयन्ति न श्रावकाः कुर्वन्त्याः ।
यत्र भोजनं न च शयनं नानुचितमुपवेशनं
सह प्रहरणैर्न प्रवेशो न दुष्ट जल्पनम् ॥ २१ ॥]

यत्र श्रावकास्तान्मूलं न मक्षयन्ति, गृहणन्ति च नैव । यत्रोपानहोऽपि न धारयन्ति सभ्ये विद्युद्धाचाराः । यत्र न भोजनं शयनं वा नाप्यनुचितं गच्छिकापासनं परिशुष्यते । सह प्रहरणेन सुरिकादिना न प्रवेशस्तन्मध्ये । नापि दुष्ट गाली-प्रदानादिकं भाषणमित्यर्थः ॥ २१ ॥

जहिं न हासु न वि हुइ न सिइ न रुसणें
किंतिनिमिचु न दिज्जें जहिं घणु अप्पणें ।
करेंहि जि बहु आसापण जहिं ति न मेलियेंहि
मिलिय ति केलि करेंति सपाणु महेलियहिं ॥ २२ ॥

[यत्र न हासो नापि होडा न क्रीडा न रोपण
कीर्तिनिमित्तं न दीयते यत्र धनधार्मीयम् ।
कुर्वन्ति ये बह्वाश्रयानां यत्र ते न मेल्यन्ते
मिलितास्ते केली कुर्वन्ति समं महेलामिः ॥ २२ ॥]

यत्र न हासो नापि दुष्टा प्रसिद्धा नापि क्रीडा वृत्तादिरूपा नापि रोपकरणम् । यत्र गायक-वैणविकादीनां कलत्रा वृष्टैः श्रावकैर्जिनादिगुणरक्षितैरेव धनं दीयते, न तु कीर्तिनिमित्तमात्मीयम् । कुर्वन्ति ये बट-विटादयः प्रभूतामाश्रयानां यत्र ते न संसर्गमानीयन्ते । किमित्यत आह-मिलिता हि सन्तस्ते दुराचाराः केलीः कुर्वन्ति समं महेलाभिरित्यर्थः ॥ २२ ॥

जहिं संकंति न गहणु न माहि न मंडलउ ।
जहिं सार्वयंसिदि दीसइ कियउ न विटलें ।
णवणयार जण^{१०१} मिळिवि जैहि न विभूसणउ
सार्वयंजणहि न करइ जैहि गिहचिन्तणउ ॥ २३ ॥

[यत्र सङ्क्रान्तिर्न ग्रहणं न माघे न यण्डलक
यत्र श्रावकशिरसि दृश्यते कृतो न वेष्टनकः ।

१०१ ख ग. ०८ । १०२ ख ग. पहिरणि । १०३ ख ग. करेंति । १०० क. ०सिदि । १०१ क. विटलउ । १०२ ख. मेल्लेहि । १०३ ख ग. जणहि ।

स्नपनकार जन मुक्त्वा यत्र न विमूषण

आवकजनैर्न क्रियते यत्र गृहचिन्तनम् ॥ २३ ॥]

यत्र सूर्यादेः संक्रान्तिग्रहणं वा न स्नान-दान-पूजाविधानादिना आराध्यते, मिथ्यारूपत्वात् तस्य । भाषे मासि हरि-हर-सूर्यादीनामिव जिनस्याप्यग्रे गैरेयक-मण्डलिकं रक्तवर्णपुष्प-चन्दनाद्यैर्भ्यर्चितं न क्रियते । यत्र आबकाणां शिरसि दृश्यते कृतो न बलवेष्टनकः । उपलक्षणं चैष शेषस्याप्येकसाटिकोत्तरीयातिरिक्तस्य वस्त्रा-न्तरपरिहारस्य । स्नपनकारान् जनान् मुक्त्वा यत्र न विशेषविभूषाकरणं शृङ्गारादि-वृद्धिहेतुः आवकजनैर्न क्रियते । यत्र गृहचिन्तनं गृहसम्बन्धिवाणिज्यादिकापार्तु-प्याप्तमित्यर्थः ॥ २३ ॥

जहिं न मलिनचेलाङ्गैर्जिनवरः पूरय
मूळप्रतिमं सुदभू वि छिद्वि न साविद्य ।
आरचित उँत्तारिच जं'"" किर जिणवरह
तं पि न उत्तारिज्जइ धीयजिनेसरह ॥ २४ ॥

[यत्र न मलिनचेलाङ्गैर्जिनवरः पूर्यते
मूलप्रतिमां शुचिभूताऽपि स्पृशति न आविका ।
आरात्रिकमुत्तार्यते यत् किल जिनवरस्य
तदपि नोत्तार्यते द्वितीयजिनेश्वरस्य ॥ २४ ॥]

यत्र न मलिनबन्ध-शरीरैर्जिनवरः पूर्यते । मूलप्रतिमां च शुचिभूताऽपि फलजानाद्युपचाराऽपि योषिन्न स्पृशति । आकस्मिकस्य स्त्रीशरीरधर्मस्य कथञ्चित् तदाऽपि सम्भवात् । तस्य च महारक्तरूपत्वेनात्याशातनाहेतुत्वात् । अत्याशातना-याश्च संप्रातिहार्यप्रतिमया सामान्यरूपयाऽपि “^१आठट्टियाबराह सन्निहिता न खमए जइ पाडिमा’ इति वचनात् असहनात्, तथा च कथाञ्चिदजर्जस्यापि भावात् । मूलप्रतिमायाश्च-“^२जमदिगयविबसामी सन्नेहिं चेव अस्सुदयहेऊ’ इति वचनात् । समस्तसंधाभ्युदयहेतुत्वेन स्थापितत्वात् । आशातनायाश्च सामान्यरूपया अपि तत्र रक्षणात्, किं पुनरेवंविधमहाशातनायाः ? तस्मात् सुमुक्तं शुचिभूताऽपि न स्पृशतीति । आरात्रिकं यत् किलोत्तारितमेकस्य जिनवरस्य तदेव नोत्तार्यते द्विती-यादेर्जिनेश्वरस्य निर्मास्यरूपत्वापत्तस्तस्येत्यर्थः ॥ २४ ॥

(१) इत्यापद्य सन्निहिता न क्षमते यया प्रतिमा ।

(२) यदपिगतमिम्बन्धामी सर्वेषा वैराभ्युदयहेतु ।

जैहि कुड्डई निम्मलु न अक्खय-वर्णहँकइ ।
 मणियंढणभूसणई न चेळई निम्मलई ।
 जित्तु न जईहि ममत्तु न जित्तु वि तव्वसणु
 जहि न अत्थि गुरुदंसियेनीइहि पम्हसणु ॥ २५ ॥

[यत्र पुष्पाणि निर्मात्स्वं नास्त-वनफलानि
 मणिमण्डितभूषणानि न चेष्टानि निर्मलानि ।
 यत्र न यतीनां ममत्व न यत्रापि तद्वसनं ।
 यत्र नास्ति गुरुदर्शितनीतेः प्रस्मरणम् ॥ २५ ॥]

यत्र पुष्पाणि निर्मात्स्वं भवन्ति, नास्त्येवंकथयितव्यफलानि, मणिमण्डितानि
 भूषणानि, वस्त्राण्यपि निर्मलान्यनुग्रहयानि नैव । यत्र यतीनां सदीयमेतद् देवगृह-
 मिति न ममत्वम् । नापि यत्र चैत्यगृह एव तेषां वासः । यत्र नास्ति गुरुदर्शित-
 स्थाचारस्य दशविधाश्रयतापरिहाररूपस्य प्रस्मरणमुत्सृज्यते लोप इत्यर्थः ॥ २५ ॥

जहि पुच्छिय सुत्तावय गुरुगुरुलक्षणइ ।
 भैणिहि गुणसुय सबयें पक्खसह तणों ।
 जहि इकुत्तु वि कीरइ निच्छई सगुणउ
 समयजुत्ति विहवंतु न बहुलोपेई [त]णउ ॥ २६ ॥

[यत्र पृष्ठाः सुभाषकाः क्षुभगुरुलक्षणानि
 भणन्ति गुणज्ञाः सत्यानि प्रत्यक्षसत्त्वानि ।
 यत्रैकोत्तमपि क्रियते निश्चयेन सद्गुण
 समययुक्त्या विवदमान न बहुलोपस्य ॥ २६ ॥]

यत्र च केनापि पृष्ठाः सुभाषकाः क्षुभगुरुलक्षणानि विशिष्टगीतार्थत्वातिश-
 यविशेषकत्वादीनि भणन्ति गुणज्ञाः सत्यानि प्रत्यक्षसत्त्वानि साक्षात् प्रतीयमा-
 नानि । यत्रैकोत्तमपि क्रियते निश्चयेन सद्गुणं कार्यं देवगृहकर्मोत्तरादिकम् ।
 अनायुक्त्या विवदमान न बहुलोपेकेनापीजलकादीदिके 'नवैत्यर्थः' ॥ २६ ॥

जहि न अप्पु वन्निज्जइ एह वि न दसियइ ।
 जैहि सम्मुणु वन्निज्जइ विगुणु ववेहियइ ।
 जैहि किर वत्तु-वियारणि कसु वि न बीहियइ
 जहि जिणवयणुत्तिनु न केह वि पयंपियइ ॥ २७ ॥)

[यत्र नात्मा वर्ण्यते परोऽपि न दूष्यते
यत्र सद्गुणो वर्ण्यते विगुण उपेक्ष्यते ।
यत्र किल वस्तुविचारणे कुतोऽपि न भीयते
यत्र जिनपञ्चनोत्तीर्णं न कथमपि प्रजल्प्यते ॥ २७ ॥]

यत्रात्मा न वर्ण्यते, परोऽपि न दूष्यते । यत्र सद्गुणो वर्ण्यते, विगुणश्चोपेक्ष्यते । एघरूपत्वादेव सदाचारस्य यत्र किल वस्तुविचारणे यथावस्थितचैत्यादिविधिभगने न कुतोऽपि भयं क्रियते । यत्र जिनपञ्चनोत्तीर्णमविध्यादिकं न कथमपि प्रजल्प्यते इत्यर्थः ॥ २७ ॥

इय बहुविह उस्तुत्तैर्जेण निसोदियैह
विहिजिणहरि सुपसत्थिहि लिहिवि निदंसियै ।
जुगपहाणु जिणैवसुहु सो "किं न यत्रियइ ?
सुगुरु जामु सत्ताणु सुनिउँणिहि वत्रियइ ॥ २८ ॥
[इति बहुविधान्युसूत्राणि येन निषेधितानि
विधिजिनगृहे सुप्रशस्तिषु लिखित्वा निदर्शितानि ।
युगप्रधानो जिनवल्लभ स किं न मन्यते ?
सुगुर्यस्य सहजं सुनिपुणैर्वर्ण्यते ॥ २८ ॥]

इति "निस्त्रिस्त्रिनादीनि बहुविधान्युसूत्राणि येन निषेधितानि विधिजिनगृहे चित्रकूटनर(ग)वर-नागपुर-मरुपुरादिसम्बन्धितं सुप्रशस्तिषु लिखित्वा च निदर्शितानि । तथाहि 'इह न खलु निषेधः कस्यचिद् वन्दनादौ' इत्यादि,

"अत्रोत्सृज्यजनकमो न च न च स्त्रीषु रजन्या सदा
सामूना भमत्ताऽऽश्रयो न च न च स्त्रीषु प्रवेशो निशि ।

जाति-ज्ञाति-कदामहो न च न च आठेषु ताम्बूलसि—

त्यास्ताऽन्नेयमनिश्रिते विधिकृते श्रीवीरचैत्यालये ॥

इह ॥ लघुदरास स्त्रीप्रवेशो न रात्रौ

न च निशि चलि-दीक्षा-स्नान-नृत्य-प्रतिष्ठा ।

प्रविशति न च नारी गर्भगृहस्य मध्ये

ऽनुचितमकरणीयं गीत-नृत्तादिकार्यम् ॥ " इत्यादि

युगप्रधानश्रीजिनवल्लभ सोऽप्येवगुणवानपि सुगुरु किमिति न मन्यते ? यस्य सहोक्तं सुनिपुणैरपि वर्ण्यते इत्यर्थः ॥ २८ ॥

अथोपदर्शितव(तो)-सूत्रपदप्ररूपकाणां भाविभवानन्तदु-स्रभाजनत्वं पश्य-निदमाह—

११७ ख. न प्रजल्पति । ११८ ख य विहृष्ट । ११९ क कि । १२० ए ग निशि बहुविधानि स्थाः । १२१ ख ग विविधा । १२२ ख य स्थान । १२३ ख य सत्तु क्षान । १२४

लवयितुं वि वस्तुतु जु इत्थं पथं पियद् ।
 तसु विचार अइयोउ वि केवलि दंसियद् ।
 ताई जि ने वस्तुतुईं क्रियईं निरंतरईं ।
 माइ दुक्ख जे हुंति ति भूरि भवतइ ॥ २९ ॥

[लवमात्रमयसूत्रं यदत्र प्रजस्यते
 तस्य विपाकोऽतिस्तोकोऽपि केवलिना दृश्यते ।
 तान्येव ये वस्तुत्राणि कुर्वन्ति निरन्तर
 तेषां दुःखानि यानि भवन्ति तानि भूरिभवान्तराणि ॥ २९ ॥]

लवमात्रमयसूत्रं यदत्र प्रजस्यते, तस्य विपाकोऽतिस्तोक आस्तां समस्तः
 केवलिनैव दृश्यते । तान्येव 'जीवि वादपूरणे' ये शुद्धकर्माण वस्तुत्राणि कुर्वन्ति
 वचन-कायाभ्यां निरन्तरं तेषां दुःखानि यानि भवन्ति तानि भूरिभवान्तराणि
 येषु प्रभूतजन्मसहस्रानुमवनीयानीति भाव इत्यर्थः ॥ २९ ॥

अप देपामेव किञ्चिच्छेदितमाइ—

अपरिनिवर्त्यमुपनिवर्तिसिंहं नियमङ्गविधिं हि
 लोपपवारं पयसिंहं नापिण मुविदिपेदं ।
 अवदप्परमच्छरिण निदंसियसंयुणिहिं
 पूअं विज्झा अप्पडं जिणु जिव निग्गणिहिं ॥ ३० ॥

[अपरीक्षितश्रुतनिरुपनिवर्तितोऽपि निवर्तितैः—
 उन्मत्तप्रवृत्तिप्रवृत्तिना मुनिहितैः ।
 परस्परमन्त्रेण निदर्शितमद्गुणैः
 पूज्यते आत्मा जिन इव निर्गुणैः ॥ ३० ॥]

अपरीक्षितश्रुतनिरुपनिवर्तितोऽपि निवर्तितैः।
 आस्तां शुद्धचारित्रसाधुविषये किन्तु परस्परतोऽपि मन्त्रेण निदर्शितमद्गुणैरितर-
 निन्दया पूज्यते आत्मा जिन इव निःशुद्धैरित्यर्थः ॥ ३० ॥

एवं च सति—

इह अणुसोयपयद्दह संख न कु वि करइ
 भवसायरि ति^{१०} पढांति न इकु वि उत्तरइ ।
 जे पढिसोय पर्यट्टहि अप्प वि न्निंयै घरइ
 अवसय साभिय हुंति ति निब्बुइपुरवरइ ॥ ३१ ॥

[इहलुस्रोतःप्रवृत्तानां सद्व्या न कोऽपि करोति
 भवसागरे ते पतन्ति नैकोऽप्युत्तरति ।

ये प्रतिस्त्रोतः प्रवर्तन्तेऽपि जीवा धराया-

भवस्यं स्वामिनो भवन्ति ते निर्दृतिपुरवरस्य ॥ ३१ ॥]

अनुश्रो(लो)पोमार्गप्रवृत्तानां सद्व्यां न कोऽपि करोति बहुत्वात् । भवसागरे
 ते निपतन्ति । नैकोऽप्युत्तरति निषिद्धकर्मत्वात् । ये पुनरप्या अपि जीवाः प्रतिश्रो-
 (लो)पोमार्गे प्रवर्तन्ते धरायाम्, अवश्यं स्वामिनस्ते भवन्ति निर्दृतिपुरवरस्ये-
 त्यर्थः ॥ ३१ ॥

जं आगम-आयरणिहिं^{११} संहं न विसंवरइ
 भंणहि त वयणु निर्हं^{१२} न समणु जं वणइ ।
 ते वसंति गिहिमेहिं^{१३} वि होइ तमोपयणु
 गहिहि तिहं^{१४} छहु लम्भइ सुत्तिव सुहरयणु ॥ ३२ ॥

[यदागमाचरणभ्यां सह न विसंवदति

भणन्ति तद् वचनं निश्चितं न सद्व्युणो यत् त्यजति ।

ते वसन्ति गृहिमेहेऽपि भवति तदपतनं

गतेस्तत्र लघु लभ्यते मुक्तेः सुखरत्नम् ॥ ३२ ॥]

यदागमाचरणभ्यां न विसंवदति, भणन्ति तद् वचनम्, निश्चितं न सद्व्युणो
 यत् त्यजति । ते चैवंविधाश्चारित्र्यवित्रा वसन्ति यत्र गृहिमेहेऽपि तदापतनं
 भवति तद्वासपवित्रत्वात् ज्ञानादित्यसमावाह । गतैः सद्व्युणो लभ्यते मुक्ति-
 सम्बन्धिसुखरत्नम् । यथा कश्चित् सुप्रसन्न ईश्वरे भौतिकं प्राप्यते, तथेहापीति
 भाव इत्यर्थः ॥ ३२ ॥

अथ विधिवैत्यानिआकृतपसंज्ञं च एव नित्याचैत्यादिस्वरूपमाह-

११० क. निव^१ । १११ ख. जव । ११२ क. चारिं नि^१ । ११३ ख. ग. सुहु । ११४
 ख. ग. मणिहिं । ११५ क. निरुणु । ११६ ख. ग. शिहु । ११७ क. तमायणु
 ११८ ख. ग. तटु । ११९ ग. त्यजति । १२० ख. ग. सदास^१ । १२१ क. प्रसन्न एव ।

पासत्यादिविवोदिय केइ जि साचयई
 कारावैहि जिणमंदिरु तंमईमाविणई ।
 तं किर निस्साचेइअ अवैवैविणि भणित
 तिहि—पव्विदि वहि कीरइ वंदणु कारणिउ ॥ ३३ ॥

[पार्श्वस्यादिविवोदिताः केचिच्छ्रावकाः
 कारयन्ति जिनमन्दिरं तन्मात्रमाविताः ।
 तत् किल निश्चाचैत्यमपवादेन भणित
 तिथि—पर्वमु तत्र क्रियते वन्दनं कारणिकम् ॥ ३३ ॥]

देशतः पार्श्वस्यादिभिर्विवोदिताः केचिच्छ्रावकाः कारयन्ति जिनमन्दिरं
 सगमसमाविताः । तत् किल निश्चाचैत्यमपवादेन भणितमायत्तनम् । अत एव तियिषु
 पर्वसु^१ षाष्टमी-चतुर्दशी-चतुर्मासक-पर्युषणादिषु क्रियते वन्दनकं कारणिकम् अति-
 आचैत्याभावेन कीदाचित्कम् । तत्र हि छिन्ननो मध्ये न निवसन्ति । यत उक्तं श्रीम-
 ज्जिनबह्मभूमुरिभिरागमोद्धारे—

“ओसंभा चिय तत्थेव इत्ती चेइयवंदगा ।

जेसि निस्साइ तं मयणं सट्ठाईहि वि कारियं ॥” इत्यर्थः ॥ ३३ ॥

अयानायतनं विवसुः प्रकल्पोक्तमन्यन्तरेणाह—

जैहि लिंगिय जिणमंदिरि जिणदव्विण कयई
 मडि वसति आसायण कीरैहि पईतिथई ।
 तं पकाप्पि परिवन्निउ साइम्मियणलिय
 जहिं गय वंदणकज्जिण न-सुदंसण मिलिय ॥ ३४ ॥

[यत्र छिन्ननो जिनमन्दिरे जिनद्रव्येण कृते
 मठे पमलयाशातनाः कुर्वन्ति महतीः ।
 तत् प्रकल्पे परिवर्णितं साधर्मिकस्थली

यत्र गता वन्दनकार्येण न सुदर्शनस्य मिलिताः ॥ ३४ ॥]

यत्र किल छिन्ननो लिङ्गमात्रसाधार्यका जिनमन्दिरे अथवा जिनद्रव्यकृते
 मठे वा वसन्ति । वसन्तश्च सन्तो महतीराशातना भोजन-शयनादिभिः कुर्वन्ति ।
 तम् प्रकल्पे निशीथाध्ययने परिवर्णितं साधर्मिकस्थलीति देवद्रोणीति नाम्ना । यत्र

(१) अयाना एव तत्रैव सन्ति चैत्यक-वक्ताः ।

येषां निभया तद् वचनं आह्लादिभिरपि कारितम् ॥

१४१ ख. ग. भाविणई । १४३ क. अववाण्णा । १४४ ख. न तिहिं पव्वहिं । १४५ क.
 पव्विथी । १४६ ख. ग. कट्ठ । १४७ ख. ग. कट्ठि ।

गता भक्तिमन्तो वन्दनकार्येण न मुदर्शनस्य शोभनसम्बन्धस्य मिलिताः क्षणमात्र-
मप्यनायतनसेवाया मिथ्यात्वहेतुत्वादित्यर्थः ॥ ३४ ॥

अथौघनिर्युक्त्याद्युक्त्यरूपेणानायतनमाह—

ओहनिजुत्तावस्सयपपरणदंसियत्

तमणावयणु जु दावइ दुक्खपसंसियत् ।

‘‘तहिं कारणि’वि न जुत्तठ सावयजणममणु

‘‘तहिं वसंति जे ळिगिय ताहि वि पयनमणु ॥ ३५ ॥

[ओघनिर्युक्त्यावश्यकप्रकरणदर्शितं

तदनायतनं यद् दर्शयति दुःखप्रशंसिवः ।

तत्र कारणेऽपि न युक्तं श्रावकजनगमनं

तत्र वसन्ति ये लिङ्गिनस्तेषामपि पदनमनम् ॥ ३५ ॥]

ओघनिर्युक्त्यावश्यकदिसिद्धान्तदर्शितं तच्चैत्यमनायतनं यो दर्शयत्यतिप्रमूतपुन-
स्वाद् दुःखेन भद्रत्वा कष्टेन प्रशंसितस्त्वावकैः । अथवा-यत्तु अनायतनचैत्यं कर्तृप्रशं-
सितं सत् दुःखानरकादिगविसम्बन्धि दर्शयति प्रशंसकानां तत्र कारणेनाप्यनिष्ठा-
चैत्याभावरूपेण ।

“नीयस्स दंसणस्स य चरणस्स य जत्थ होइ वायाओ ।

वज्जिज्जवज्जमीरू अजायवणवज्जओ तिरपे ॥”

इति वचनात् तत्र च केवलाविधिदर्शनेन लिङ्गिसंतर्गेण च सम्बन्धादिव्यापा-
तसम्भवाद् न युक्तं श्रावकजनस्य गमनम् । तत्र ये वसन्ति लिङ्गिनस्तत्पदवन्-
नसपि ॥ पुनरित्यर्थः ॥ ३५ ॥

अथ तत्र गमने दोषमाह—

जाइज्जइ तहिं वावि(डाणि) ति नभियहिं इरुणु जइ

गय नमंतजण पावहि गुणगणवुहिं जइ ।

गैहिं तत्थुं^{१०} ति नमंतिहिं पात्त जु पावियइ

गमणु नैमेषु तहिं निच्छंइं सगुणिहिं वारियइ ॥ ३६ ॥

(१) ज्ञानस्य दर्शनेन च चरणस्य च यत् भवति व्यापातः ।

यर्जयेदस्यमीरूनायतनमर्जकं क्षिप्रम् ॥

१४८ क. तहि । १४९ ख. ग. यदायतनं १५० क. तिरु जि १५१ ख. ग. नमंतं जं तहिं

[गम्यते तत्र स्याते ते। नम्यन्तेऽत्र यदि । ॥ १॥
 गता नमजनाः प्राप्नुवन्ति गुणगणवृद्धिं यदि ।
 गतैस्तत्र तान् नमद्भिः पापं यदि प्राप्यते
 गमनं नमनं तत्र निश्चयेन सगुणैर्वर्ज्यते ॥ ३६ ॥]

गम्यते एष तत्र स्याते ते च लिङ्गिनः प्रणम्यन्ते, अत्र चैत्ये यदि कथंचिद्
 गताऽत्र जना नमन्तः प्राप्नुवन्ति गुणगणवृद्धिं यदि, तदा तत्र युक्तमेव गमनमिति
 शेषः । परं गतैः सङ्गिस्तत्र तान् नमद्भिश्च 'धीसत्वाद् वंदमाणस' इत्यादिष्व-
 मात् पापमेव प्राप्यतेऽतो गमनं तन्नमनं च तत्र निश्चयतो निश्चयनयेन सगुणैर्वा-
 नार्थैर्वायैत इत्यर्थः ॥ ३६ ॥

अथ लिङ्गिनामिव केपाब्धिद् वसतिनिवासिनामपि भावानायातनत्वेनात्रैष्टव्य-
 त्वमाह—

वसतिर्हि वसतिं बहुचउसुत्तपपंपिरिं
 कैरिं किरिय जणरंजण निडु वि दुकरंयं ।
 परि सम्मत्तविहीण ति हीणिहि सेविपहि
 तिहिं सहं दंसणु सगुण कुणहिं न पाविपहि ॥ ३७ ॥
 [वसतौ वसन्ति प्रभूतोत्सृज्यजत्याकाः
 कुर्वन्ति क्रिया जनरजनाय नित्यमपि दुष्करम् ।
 परं सम्यक्त्वविहीनास्ते हीनैः सेव्यन्ते
 तेः सह दर्शनं सद्गुणाः कुर्वन्ति न पापिभिः ॥ ३७ ॥]

वसतौ वसन्ति परं प्रभूतोत्सृज्यजत्याकाः कुर्वन्ति क्रियां पुनर्जनरजनार्थं
 नित्यमपि दुष्करमपि प्रभूतमलधारणमलिनतरवज्जचतुर्थरसिकोपानादिकां परं ते
 सम्यक्त्वविहीना वत्स्यमायकत्वात् हीनैरेव सम्यक्त्वाविवेकलैरेव सेव्यन्ते ।
 एतस्तेः सह दर्शनमपि सद्गुणाः सत्कारिणिषो न कुर्वन्ति पापेभिरित्यर्थः ॥ ३७ ॥

अथ चैत्यत्रयेऽपि गमनादिविषयविभागमाह—

उस्सगिण विहिचेइउ पढमु पयोंसियव
 निस्साकटु अंबेवाइण दुइउ निर्दंसियव ।
 जैहि ^{१५५}किर लिगिय निवेंसेहि तमिह अणायपणु
 तैहि निसिद्ध सिद्धंति वि चम्मियजणमणु ॥ ३८ ॥

(१) पार्थम्यादीन् वन्दमानस्य ।

[उत्सर्गेण विधिचैव प्रथम प्रकाशितम्
निश्चाकृतमपवादेन द्वितीयं निदर्शितम् ।
यत्र फिल लिङ्गिनो निवसन्ति तदिहानायतन
तत्र निषिद्ध सिद्धान्तेऽपि धार्मिकजनगमनम् ॥ ३८ ॥]

उत्सर्गेण विधिचैत्य गमनयोग्यतया प्रथम प्रकाशितम् । निश्चाकृत त्वपवादेन
द्वितीयं स्थिति-वर्षादिषु गमनयोग्यं निदर्शितम् । यत्र लिङ्गिनो निवसन्ति तत् तृतीय-
यमनायतनमिति दर्शितम्, तत्र निषिद्धमपवादतोऽपि धार्मिकजनगमनम्, कदाचि-
दत्यन्तापवादविपर्ययात् तस्येत्यर्थः ॥ ३८ ॥

अथ एवाह—

विष्णु कारणि तँहि गमणु न कुणँहि जि सुविहियं
तिविहु जु चेइउ कहइ सु साहु वि मँनियइ ।
तं पुण दुविहु कहइ जु सो अवगन्नियइ
तेण लोउ इह सयल्लु वि भोलँउ धुंभिपइ ॥ ३९ ॥
[विना कारणं तत्र गमनं न कुर्वन्ति सुविहिता
त्रिभिः पक्षेभ्यः कथयति स साधुरपि मन्यते ।
तत् पुनर्द्विभिः कथयति यः सोऽवगम्यते
तेन लोक इह सकलोऽपि मुग्धो विप्रतार्यते ॥ ३९ ॥]

विना कारणं दुष्टजनविहितधर्मभ्रंशादिभयमन्तरेण वज्रानायतने गमनं न
कुर्वन्ति सुविहिता सदाचारा आचकादयोऽपि । एव च सति त्रिविधं चैत्यम् ॥
कथयति अस्तित्वेन प्रतिपादयति, स साधुरपि मन्यते । तत् पुनर्द्विभिः पक्षेभ्यः कथयति-
यमेव कथयति यः, स साधुरप्यवगम्यते, शुद्धसिद्धादिविचारासिद्धत्वादानायतन-
स्यापि । तेन द्विविधचैत्यकथकेन लोक सकलोऽपि मुग्धप्रायो^१ निस्सकडमनिस्स-
कडे वा वि चेइए' इत्यादि वदता विप्रतार्यते इत्यर्थः ॥ ३९ ॥

इय निपुँन्नेह दुल्लह सिरिजिणवल्लहिण
तिविहु निवेइउ चेइउ सिवसिरिवल्लहिण ।
उस्सुचँइं वारांतिण सुत्तु 'कँहँतइण
इह नव व जिणसासणु दंसिउ सुम्मइण ॥ ४० ॥

(१) निश्चाकृतमनिश्चाकृतं वाऽपि चैत्यम् ।

१५९ ख ग मोरिवि । १६० ख ग सोंपि । १६१ क निपुणहि । १६२ ख वारितिय ।
१६३ क यदइण ।

[इति निष्पुण्यानां दुर्लभेन श्रीजिनवह्ममेन

त्रिविधं निवेदितं कैयं शिवश्रीवह्ममेन ।

उत्सृष्टाणि वारयता सूत्रं कथयता

इह नवमिन् जिनशासनं दर्शितं सन्गतिना ॥ ४० ॥]

इति निष्पुण्यानां दुर्लभेन श्रीजिनवह्ममेन त्रिविधं निवेदितं कैयं शिवश्री-
वह्ममेन । उत्सृष्टाणि रात्रिस्नानादीनि वारयता सूत्रं सूत्रार्थं विधिरूपं कथयता,
तथा चोत्सृष्टभाष्यप्रवर्तितकेवलविधिप्रवणचैत्यादिवर्धनप्रवृत्त्यादिताविधिप्रकाशम् ।
इह लोके नवमिव जिनशासनं दर्शितं सम्मतिना लोकोत्तरबुद्धिमानेत्यर्थः ॥ ४० ॥

इकवचणु जिणचह्महु पंहु वपणेंड घणेंड

किं व जंपिवि जणु सकइ सकु वि जइ मुणेंड ।

तसु पयभत्तइ सत्तइ सत्तइ भवभयंइ

होइ अंतु मुनिरुत्तउ तवयणुत्तयइ ॥ ४१ ॥

[एकवचनो जिनवह्मः प्रभुवचनानि वचनानि

किमिन् जल्पितुं जनः शक्नोति शक्नोऽपि यदि जानाति ।

तस्य पदमत्तानां सत्त्वानां सत्त्वानां भवमपानां

भवमप्यन्तः मुनिश्चितस्तद्वचनोद्यतानाम् ॥ ४१ ॥]

'जणुसन्धो द्वितीयपादगतो जानीहि त्वमेवैतदित्यर्थे लोककृतिरो बोद्धव्यः'
सततं भोः सखे ! त्वमेवैतजानीहि । एकवचनः श्रीजिनवह्मः प्रभुः कथं बहूनि
वचनानि श्रीवीरपंथकल्याणक-विविधियपारतन्त्र्य-चैत्यसाधुगतकल्याणस्य यद्क-
रप्रमाणरूप-साधुप्रावरणकपायाविद्वन्माहृतजलमहणादीनि कथं जल्पितुं समस्त-
सहस्रमर्षं प्रकाशयितुं शक्नोति । एकवचनशक्तेरनेकवचनजल्पनविरोधान् ।
तत्परिहारश्चैवम्-एकमेकरूपमेव पूर्वापरविरोधेन सिद्धान्तविरुद्धगीतार्थाचरणा-
नुसारि वचनं यस्य तस्य च श्रीमन्महावीरपंथकल्याणकाद्यनेकवचनजल्पनविरोधः
सर्वथा नास्ति, सिद्धान्ताद्यनुसारित्वात् सर्वेषां वचनानाम् । तानि हि वचनान्या-
धुनिकसाधुप्रवर्तनेन आच्छादितान्येवावसन् । अत एव शक्नोऽपि विरुद्धरस्य
लोकोत्तरप्रज्ञाविशयशालित्वेन लोककृद्योऽपि यदि कथञ्चिन्महारुच्येण जानाति
विशिष्टं युगप्रधानमन्यत्वात् पूर्वोक्तार्थानाम् । अथवा एवं योजना कार्या-जिनवह्म-
प्रभुवचनानि प्रभूतानि पूर्वोक्तान्येकवचनो जनोऽस्मदींदिः कथं जल्पितुमपि समा-

समक्षं प्ररूपयितुमपि शक्नोति ? आस्तां सम्यक् कर्तुं कारयितुं चेत्तथाप्रायः । तस्य प्रभोः पदमक्षानां सत्त्वानाम् “(१) इहपरलोचनामकन्हा आजीवमरणमसिलोए’ इति सप्तानां भवभयानां भवत्यन्तः क्षयः सुनिश्चितस्तद्वचनकरणोद्यतानामित्यर्थः ॥ ४१ ॥

इककालं जसु विज्ज असेस वि वयणि ठिय
मिच्छदिदि वि वंदहिं किंकरभावदिय ।
ठावि(णि) ठावि(णि) विदिपक्खु वि जिण अप्पदिखलिडं
फुडु पयडित निक्कवदिण पर अप्पडं कलिड ॥ ४२ ॥
[एककालं यस्य विद्या अक्षेपा अपि बद्धने स्थिता
मिष्यादृष्टयोऽपि वन्दन्ते किङ्करभावस्थिताः ।
स्थाने स्थाने विधिपक्षोऽपि येनाप्रतिस्खलितः
स्फुटं प्रकटितो निष्कपटेन परमस्मान् कलयित्वा ॥ ४२ ॥]

एककालं युगपदेव यस्य विद्यास्तर्काद्योऽक्षेपा अपि बद्धने स्थिताः । मिष्यादृष्टयोऽन्यदर्शनस्थिता अपि भीनरजमर्महाराजपण्डिताः पञ्चविंशतितमोऽप्यं तीर्थं इति प्रतिपाद्यन्तो वन्दन्ते किङ्करभावस्थिता बहुमानादिशयप्रवर्तित-सावरवचनाः । स्थाने स्थाने सर्वत्र विधिपक्षोऽपि येनाप्रतिस्खलितो निराकर्तुर्मत्वावेन स्फुटः प्रकटितो निष्कपटेन निश्चयना परोऽपि निराकर्णीय आरम्भ च निराकर्ता द्वयमपि कलयित्वा यथावस्थितत्वेन तच्छक्तिमाकलय्य स्वसामर्थ्येनेत्यर्थः ॥ ४२ ॥

[तसु पर्यपेकयड शुभ्रिहि^१ पाविड जण-भयरु
सुदनाण-महुपाणु 'कैरंतं हुइ अमरु ।
सत्थु हुंतु सो जाणइ सत्थ पसत्थ सहि
कहि अणुवसु जवमिज्जइ फेण समाणु सहि ! ? ॥ ४३ ॥
[तस्य पदपङ्कजं पुण्यैः प्राप्य जनभ्रमरः
सुद्वान-गधुपानं कुर्वन् मध्यामरः ।
स्यस्थो भवन् स जानाति शास्त्राणि प्रशस्तानि सर्वणि
कथयानुपम उपमायते केन सह सखे ! ? ॥ ४३ ॥]

(१) इह-परलोचनानामकन्हा-आजीव-मरणमसिलोः ।

१०१ क. वेत्यात्मा यः । १०२ क. स्फुटं यः । १०३ क. 'पंडित' । १०४ ख. य. कुर्वन्त ।
घ. य. यत् ।

तस्य पदपङ्क्तं सुखैः प्राप्य जन एव भ्रमरः शुद्धज्ञानमधुपानं कुर्वन् भव-
त्यमरः । शुद्धज्ञानपाने हि सति स्वस्यो विषयकथायाद्यभावेन सुखितः सन् स
जानाति शास्त्राप्यङ्गेषाङ्गप्रकरणादीनि प्रशस्तानि शुभानि सहीति सर्वान्यपि ।
एवंविधआनुपमः केन सहोपमीयते इति-सखे ! कथय त्वमेवोपमाऽतिक्रान्तत्वात्
केनापीत्यर्थः ॥ ४३ ॥

अथ तस्यैव गुरुक्रममाह—

चक्षुर्मानसूरिसीमु जिणेश्वरसूरिवर
तामु सीमु जिणचन्दर्जसह जुगपवर ।
अभयदेवमुनिनाहु नवंगह विचिकर
तमु पयपंकय-भसल्लु सलवत्तणुचरणकरः ॥ ४४ ॥
[वर्धमानसूरिशिष्यो जिनेश्वरसूरिवर
तस्य शिष्यो जिनचन्दयतीश्वरो युगप्रवरः ।
अभयदेवमुनिनाथो नवाङ्गानां वृत्तिकर
तस्य पदपङ्क्तभ्रमरः सलक्षणचरणकरः ॥ ४४-॥]

वर्धमानसूरेः शिष्यो जिनेश्वरसूरिवरः । तस्य जिनेश्वरसूरेः शिष्यो
जिनचन्द्रसूरिवरसीश्वरो युगप्रवरः, अभयदेवमुनिनाथोऽपि स्थानोदितवृत्ति-
कारकः । तस्याभयदेवसूरेः पदपङ्क्तभ्रमरः सागुत्रिकोक्तलक्षणयुक्तचरणकर
इत्यर्थः ॥ ४४ ॥

सिरिजिणवद्दुहु दुहुहु निष्पुवई जणहं
हवं न अंतु परियाणवें अहु जण । तगुणह ।
सुद्धपम्मि हवं ठांविठ जुगपवरामणि
एव वि भई परियेणित तगुण-संकविण ॥ ४५ ॥
[धीजिनश्लमो दुर्लभो निष्पुण्यानां जनानाम्
अहं नान्त परिजाताम्यहो ! जनस्तद्गुणानाम् ।
शुद्धधर्मेऽहं स्थापितो युगप्ररागमेन
एतदपि मया परिज्ञात तद्गुणसङ्गमेन ॥ ४५ ॥]

सच्छिष्यः श्रीजिनवह्मसो दुर्लभो निष्पुण्यानां जनानाम् । तस्यैवंविधस्य
गुणरत्नानां महानिषेह नैवान्तं पर्यन्तं सर्वसद्दृष्ट्यामित्यर्थः परिजातामि यो
जनास्तद्गुणानाम् । किञ्च शुद्धधर्मे विधिधर्मरूपे परमार्थतोऽहं तेन स्थापितः

स्वप्रतिपादितविधौ प्रवर्त्तनात् । एतदपि मया विधिमार्ये प्रवर्त्तनं परिहृतं तद्गुण-
सङ्क्रमेण दूरस्यस्यापि तस्यादर्शस्येव कदाचित्प्रभावातिशयेन मयि तद्गुणसङ्क्र-
मात् । विविधर्मविषयबहुमानातिशयप्रादुर्भावादित्यर्थः ॥ ४५ ॥

अथ स्तुतिपरिसमाप्तौ स्वचरितेन ताम्यन् सविपादमाह—

भामिन् भूरिभक्तसौम्यैरि सह वि 'नै' पचु मई

सुगुरुरपणु जिणवल्लहु दुलहु सुद्धमइ ।

पाविय तेण न निबुइ इह पारचियई

परिमव पत्त वईसि न हुय पारचियई ॥ ४६ ॥

[भ्रान्तो भूरिभक्तसागरे तथापि न प्राप्तो मया

सुगुरुरत्न जिनदत्तमो दुर्लभः शुद्धमतिः ।

प्राप्ता तेन न निर्वृतिरिहपारत्रिकां

परिमत्राः प्राप्ताः प्रभूता न भूतानि पारत्रिकाणि ॥ ४६ ॥

भ्रान्तो भूरि प्रभूतकालं भवसागरे तथापि न प्राप्तो मया सुगुरुरत्न श्री-
जिनदत्तमो दुर्लभोऽगुण्यानां शुद्धमतिर्विवेकाविशयवत्त्वात् । प्राप्ता तेन कारणेन
नैव निर्वृतिः सुखविशेषो मुक्तिर्वा । तदेवाह—इहेवि ऐहिकी पारत्रिकी च जन्मा-
न्तरसन्धन्धिनी । परिभवाच्च बहवः प्राप्ताः, न च भूताः कुतोऽपि^१ परित्राः परि-
प्राणानि, अथवा न भूतानि पारत्रिकाणि परत्र दिवानि ज्ञानार्थानि युगप्रवरागमप्र-
सादाभावादित्यर्थः ॥ ४६ ॥

अथोपसंहरन्नाह—

इय जुगपवरह मूरिहि सिरिजिणवल्लहह

नायसमपपरमत्थइ बहुजणदुल्लहह ।

तमु गुणमुइ बहुमाणिण सिरिजिणदत्तगुरु

करइ सु निरुवमु पावइ पउ जिणदत्तगुरु ॥ ४७ ॥

[इति युगप्रवरस्य सूरैः श्रीजिनदत्तमस्य

ज्ञातसमपपरमार्थस्य बहुजणदुर्लभस्य ।

रास्य गुणस्तुतिं बहुमानेन श्रीजिनदत्तगुरुः

करोति स निरुपमं प्राप्नोति पदं जिनदत्तगुरु ॥ ४७ ॥]

इति युगप्रवरस्य सूरैः श्रीजिनदत्तमस्य ज्ञातसिद्धान्तपरमार्थस्य बहुजनानां
शुद्धकर्मणां दुर्लभस्य तस्य गुणस्तुतिं बहुमानेन श्रीजिनदत्तगुरुः करोति । स

१४८ ख. ग. 'पावइ' । १४९ क. तु । १८० क. मइ । १८१ ख. ग. 'यइ' । १८२ ख. ग.
वहुत । १८३ ख. ग. 'पि परित्रा णानि' । १८४ क. 'मानामिना ।

च कर्तो निरुपमं पदं मोक्षलक्षणं प्राप्नोति प्रभावातिशयस्वीपनाय भविष्यत्यप्यर्थं
वर्तमानानिर्देशः । जिनैर्दत्तं सिद्धान्ते दर्शितं गुरु महत् पूज्यं मोक्षाख्यमि-
त्यर्थः ॥ ४७ ॥

इति युगप्रवरागमजिनपतिसुरिशिष्यलेशविरचितं चर्चरीसंक्षेपविवरणं
समाप्तम् ॥

इति चर्चरीसुचर्चामञ्जरी सुरभिरुपता लेखे ।

जिनपालमूल्याम्ना श्रीजिनपतिमुनिपक्षिणेण ॥ १ ॥

वेद-ग्रह-रवियर्षे मधुपक्षे श्यामले तृतीयायाम् ।

सा सफल्य संजज्ञे मुनिजनमधुषोपमोगेन ॥ २ ॥

श्रीजिनेश्वरसूरीनामादेशात् कविबुद्धिमान् ।

इयं व्याख्या मया चक्रे संक्षिप्ता मन्दमेधसा ॥ ३ ॥

इति 'चर्चरी समाप्ता ।

(२) :

जिनंदत्तसूरिविरचितो,

जिनपालोपाध्यायविहितवृत्तियुत

उपदेश(धर्म) रसायनरासः ।

धीरं जिनपतिं नौमि यद्वचो मधुरं बुधाः ।

रसायनमित्रास्वाद्य यमूचुरजरामराः ॥ १ ॥

चक्षुरी-रासकप्रकृते प्रयन्धे प्राकृते किल ।

वृत्तिप्रवृत्ति नाधत्ते प्रायः कोऽपि विचक्षणः ॥ २ ॥

किन्तु कश्चित् कश्चित् किञ्चिदुपदेशरसायने ।

पदं दुर्बोधमित्येष न्याय्यो व्याख्यापरित्रमः ॥ ३ ॥

जत्र पद्धटिकाबन्धे मात्राः षोडश पादगाः ।

अयं सर्वेषु रागेषु गीयते गीतिकोविदैः ॥ ४ ॥

॥ हि युगप्रधानागमैः श्रीमद्भिर्जिनदत्तसूरिभिर्लोकप्रवाहपतिभ्यः बहून् जन्तुपलभ्य तदुपचिकीर्षया लोकप्रवाह-सद्गुरुस्वरूप-वैलक्षिण्यविशेष-भाषक-आविकादिशिक्षाविशेषप्रतिपादकः प्राकृतभाषया धर्मरसायनाख्यो रासकग्रन्थः । स च मन्दबुद्धिनाऽपि मया किञ्चिद् व्याख्यायते । तत्स्वेदमादिसूत्रम्—

पणमह पास-वीरजिणं भाविणं

तुम्हि सखि जिव मुचहु पाविणं ।

धरववहारि म लग्गा अँच्छह

रणि रणि आउ गलंतउ पिच्छह ॥ १ ॥

[प्रणमत पार्श्व-वीरजिनी भावेन

यूयं सर्वे जीवाः मुख्यध्वं पापेन ।

गृहव्यवहारे मा लग्नास्तिप्रथ

क्षणे क्षणे आयुर्गलत प्रेक्षध्वम् ॥ १ ॥]

प्रणमत नमस्कुरुत भो भव्याः ! पार्श्व-वीरावुपान्त्यान्त्यरूपौ जिनो धीर्यक्रौ भावेन शुभाध्यवसायेन ' तुम्हि ' चि' यूयं सर्वे समस्ता अपि । अयं उत्तप्रणामकल-साह-यथा यूयं पापेन कल्मषेण मुच्यध्वं त्यक्ता मधय । इष्टदेवतास्तवमभिप्रायय

१ छ. धकरी । २ क. अय । ३ क. विशेषपार्श्व । ४ क. लच्छहु । ५ क. पिच्छर ।

धर्मोपदेशमारभते सूत्रकारः । गृहव्यवहारे गृहव्यापार एव हलकार्यण-सेवा-
वाणिज्यादावेव मा लप्ता आसक्तास्तिष्ठतु । अन्तराऽन्तरा धर्मव्यवहारमपि
कुरुतेत्यवधारणफलम् । क्षणे क्षणे आयुर्जीवितं गच्छद् भ्रश्यन् प्रेक्षध्वम् । प्रायः
पर्यापाकमन सर्वत्र सूत्रपदानां प्रसिद्धत्वादित्यर्थः ॥ १ ॥

तथा च किमित्याह—

लङ्घय माणुसजन्म म हारहु
अप्पा भव-समुद्धि गउ वारहु ।
अप्पु म अप्पहु रायह रोसह
५ करहु निहाणु मं सव्वह दोसह ॥ २ ॥

[छव्य मानुषजन्म मा हारयत
आमान मरसमुद्रगत तारयत ।
आमान माऽर्पयत राग-रोषयो,
कुरुत निधान मा सर्वदोषाणाम् ॥ २ ॥]

लङ्घय माणुषजन्म मा हारयत मा निरर्थकं नयत-१ आत्मो यथसमुद्रगत-
स्तारयतां तत्पदं नीयताम् । बहुपायमाह-आत्मानं मा अपर्पयत बहुक्षं मा नयत
राग-द्वेषयोः । बहुसाधित्वेन मा कुरुत निधानं सर्वदोषाणामित्यर्थः ॥ २ ॥

दुल्लङ्घय माणुसजन्म जो पचउ
सहलउ करहु सुद्धि मुनिरचउ ।
सुद्धगुरु-उंसण विणु सो सहलउ
दोइ न कीवउ वहलउ वहलउ ॥ ३ ॥

[दुर्लभं मनुजजन्म यत् प्राप्नोति
सर्वत्र कुरुत यत् मुनिव्रतम् ।
शुभगुरुदर्शनं विना तत् सर्वत्र
भवति न कथमपि दीर्घं शौचम् ॥ ३ ॥]

दुर्लभं मनुजजन्म यत् प्राप्नोति सर्वत्र कुरुत यत् मुनिव्रतं मुनिव्रतम् ।
शुभगुरुदर्शनं च विना न तत् सर्वत्र भवति कथमपि । तथा 'वहलउ वहलउ'
इति लोके हि यत्र विवाहादौ प्रमुदितजनसमूहः मनेषामरणः परस्परप्रीत्या
क्रीडति तद् वहलवहलम् । जन्मन्यपि यत्र पुत्र-कलत्र-राजसम्मान-लक्ष्मीवत्त्वं
लोक-लोकोत्तरविशिष्टचेष्टारञ्ज च तद् वहलवहलमित्यर्थः ॥ ३ ॥

१ क. मर्य' । २ छ. य. अयद । ३ क. मम । ४ म. ग. वि. जन्म । ५ क.
क्षमन । ६ क. ० इति तत्पदं आमानं मर्यं प्रपश्येत्यर्थः । तथा आ० ।

अथ सुगुरोः स्वरूपमाह
 सुगुरुः सु बुद्धिः सच्चिद भासइ ।
 परपरिवायि-नियत जमु नासइ ।
 सवि जीव जिर्व अप्पठे रक्खइ
 ह्वस्व-ममू पुच्छियठ जु अक्खइ ॥ ४ ॥
 [सुगुरुः स उच्यते सत्य भाषते
 परपरिवादिनिकरो यस्माद् नश्यति ।
 सर्वजीवानात्मानमिव रक्षति
 मोक्षमार्गे पृष्टो य आह्वयति ॥ ४ ॥]

सुगुरुः स उच्यते यः सत्यमनुस्तूयं भाषते । परपरिवादिनिकरो यस्माद्
 भयेन नश्यति । अत्र विभक्तिरुच्यते यः प्राकृतत्वादेवमन्यत्रापि । सर्वजीवानात्मा-
 नमिव रक्षति । मोक्षमार्गं ज्ञानादिकं पृष्टः सन् य आह्वय इत्यर्थः ॥ ४ ॥

जो जिण-वयणु जइद्विज जानइ
 दण्डु त्विनु फालु वि परियाणइ ।
 जो उस्सगववाय वि कारइ
 उम्मणिण जणु जंतउ वारइ ॥ ५ ॥
 [यो जिनवचनं यथास्थितं जानाति
 द्रव्य-क्षेत्र-फालानपि परिजानाति ।
 य उत्सर्गपवादावपि कारयति
 उन्मार्गेण जनं यान्तं वारयति ॥ ५ ॥]

यो जिनवचनं यथास्थितं जानाति । द्रव्य-क्षेत्र-फालान् संयमन्ति-
 र्वाहानिर्वाहइतूनपि परिजानाति । य उत्सर्गपवादावपि तत्तत्कालापेक्षया
 क्षिप्यादिभिः कारयति । उन्मार्गेण लोकप्रवाहेण जनं यान्तं वारयतीत्यर्थः ॥ ५ ॥

अथैतत्प्रसङ्गेनैव लोकप्रवाहसरितो द्रव्यसरितश्च निरुद्धं स्वरूपमाह—

इह विसंमी गुरुगिरिहिं समुत्थिय
 लोणपवाह-सरिय कुणइद्विय ।
 जमु गुरुपोठ नत्थिय सो निज्जइ
 तमु पवाहि पडियउ परिखिज्जइ ॥ ६ ॥ >

[इह विप्रा गुरुगिरः समुत्थिता
 ओषध्वाहसरित् कुप्रतिष्ठिता ।
 यस्य गुरुपोतो नास्ति ॥ नीयते
 तस्याः प्रवाहे पतितः परिखिद्यते ॥ ६ ॥]

इह प्रवचने विप्रा महावैद्येतुषि मयाभिनन्दितानामिवाचैतत्तया विपयं-
 स्तरुपा गुरुगिरः कुगुरुवचनान् समुत्थिता, सिद्धान्तानुक्तमपि सामान्यपञ्चजना-
 नुमतं प्रमाणमिव लोकप्रवाहः स एवानुस्रोतोगमनप्रधानत्वात् सरित् कुप्रतिष्ठिता
 कुत्थिततया ख्यातिं गता । तया च यस्य गुरुपोतः सद्गुरुप्रवहणं नास्ति स
 नीयते उच्यते । तस्याः प्रवाहे पूरे पतितः परिखिद्यते । द्रव्यसरित् पुनर्गुरुगिरेः
 महापर्वदात्, कौ शृण्व्यां प्रतिष्ठिता, गुरुपोतो महत्प्रवहणं, प्रवाहः पूर इत्यर्थः ॥६॥

सा घनजडपरिपूरिता दुत्तर
 किं तरन्ति जे हुंति निरुत्तर ? ।
 विरळा केचि तरन्ति जि सदुत्तर
 ते लहन्ति सुखसुख उचरुत्तर ॥ ७ ॥

[सा घनजडपरिपूरिता दुत्तरा
 कथं तरन्ति ये भवन्ति निरुत्तराः ।
 विरळा केचित् तरन्ति ये सदुत्तराः
 ते लभन्ते सुखान्मुत्तरोत्तराणि ॥ ७ ॥]

सा लोकप्रवाहसरिद् घनजडपरिपूरिता प्रभूतमूर्खप्रायजनाकीर्णाम् दुत्तरा
 कृच्छ्रप्राप्यपर्यन्ता सा कथं तरन्ति उपर्यन्तं प्राप्नुयन्ति ? ये भवन्ति निरुत्तरा
 विचारावाप्त्यर्थे विविष्टोत्तरविकल्पाः । विरळाः केचित् तरन्ति ये सदुत्तराः सुगुरु-
 सम्पर्कादिना विविष्टोत्तरदानसमर्थाः । ते लभन्ते सुखानि उचरोत्तराणि प्रधान-
 प्रधानतराणि स्वर्गापवर्गादिलाभेन । द्रव्यसरिपक्षे तु जहाति जलानि । निरु-
 त्तरास्तथाविधोत्तरणदाकिवेकत्वेन सर्वयोत्तरणासमर्थाः । सदुत्तराः शोभनोत्तरणश-
 क्तिमन्तः । उचरोत्तराणि कञ्चुसङ्गम-लक्ष्मी-सम्भोगजनितानोत्पर्यः ॥ ७ ॥

तदुत्तरणाय च गुरुप्रवहणं दुर्लभमिवाह—

गुरु-पवहणु निष्पुत्रि न लब्ध
 तिणि पवाहि जणु पादियत पुम्भइ ।
 सा संसार-समुद्दि पड्ढी
 जेहि मुक्तसह वत्ता वि पणट्ठी ॥ ८ ॥

[गुरु-प्रवहण निष्पुण्यैर्न लभ्यते
तस्मिन् प्रगृहे पतितो जन उद्यते ।
सा ससार-समुद्रे प्राविष्टा
यत्र सौख्यानां वार्ताऽपि प्रणष्टा ॥ ८ ॥]

गुरुप्रवहणं सदाचार्यपोतो निष्पुण्यैर्न लभ्यते । तथा च तस्मिन् लोकप्रवाहे
पतितो जन उद्यते । सा सरित् ससारसमुद्रे प्राविष्टा तद्गामिनी यातेत्यर्थः । यत्र
'सौख्यानां वार्ताऽपि प्रणष्टा । इत्यसरित्पञ्चे तु गुरुप्रवहणं महापोत इत्यर्थः ॥ ८ ॥

तर्हि गय जण कुमाहर्हिहि स्वर्जहि
मयर-मैर्यदादमिहि भिर्जहि ।
अप्यु न मुणहि न पर परिचाणहि
मुखलच्छि मुमिणे वि न माणहि ॥ ९ ॥

[तत्र गता जनाः कुमाहैः खाद्यन्ते
मद(क)र-गुरुदण्डप्रैर्मियन्ते ।

आमान न जानन्ति न पर परिजानन्ति

मुल्लङ्घ्यां स्वप्नेऽपि न मानयन्ति ॥ ९ ॥]

तत्र लोकप्रवाहसरिति प्राप्ता जनाः कुमाहैः कदम्बिनिवेशैः खाद्यन्ते आत्मा-
यन्ताः क्रियन्ते । कुल इदं यतो मदमहङ्कारं रान्ति स्व-परेभ्यो वितरन्ति मदराः
कुगुरवस्तेषां गुरुदण्डप्रैस्तत्तुल्यकठोरोत्सूत्रवचनैर्मियन्ते नसितहृदयाः क्रियन्ते ।
तथा आत्मानं दुरसहसंसारदुःखपतितं परं च गुरुदं केवलं बन्धनाप्रवृत्तं न परि-
जानन्ति । सौख्यलक्ष्मीं स्वर्गादिका स्वप्नेऽप्यास्तां साक्षात् मानयन्ति नैवोप-
मुञ्जते । पश्चान्तरे तु कुमाहः कुत्सितजलचरविशेषाः, मकरा अपि प्रसिद्धास्तै-
र्मियन्ते विदार्यन्ते । तथा च तदवस्था नात्मानं परं वा यिदन्ति । मूर्धितत्वेनात्यन्त-
मूढत्वात् सौख्यलक्ष्मीं स्वजनसम्बन्धसम्भोगादिकामित्यर्थः ॥ ९ ॥

अथ तद्विषयं कस्यापि सत्पुरुषस्य चेष्टितमाह-

गुरु-पवहणु जइ मिर कु वि याणइ
परउवयाररसिय मड्डाणइ ।
ता मयचेयण ते जण पिच्छइ
किंचि सञ्जीउ सो वि वं निच्छइ ॥ १० ॥

१ रा. ग. यन्ता । २ ग. गुरु । ३ स. ग. हि । ४ क. मयहि । ५ रा. ग. केवला ।
६ क. वे ।

[गुरु-प्रवहण यदि किञ्च कोऽप्यानयति
 परोपकाररसिकोऽनिच्छया वलात्कारेण ।
 तावद् गतचेतनान् तान् जनान् प्रेक्षते
 किञ्चित् सर्जिवः सोऽपि तं नेच्छति ॥ १० ॥]

गुरुप्रवहणं यदि कश्चिद् दयालुस्त्वदुत्तिवारयिषया स्वसमीपमानयति किञ्च
 कोऽपि परोपकाररसिकः सत्पुरुषो 'मृष्टाण' इति तदनिच्छया वलात्कारेण ।
 तावदसौ गतचेतनान् नष्टबिबेकलोचनान् तान् जनान् प्रेक्षते बहून् कोऽपि ।
 अत्र लिङ्गव्यत्ययः प्राकृतत्यादेवमन्यत्रापि । हेतु सर्जिवश्चेतनावान् सोऽपि तं गुरु-
 प्रवहणं नेच्छत्यारोढुम् । पक्षान्तरे तु अर्थान्तरं प्रसिद्धमेवैतर्थाः ॥ १० ॥

फट्ठिणं कुं वि जइ आरोविज्जइ
 तु वि तिणं नीसत्तिणं रोविज्जइ ।
 कच्छं जं दिज्जइ किं रोवंतइ
 सा अमुइहि भरियइ पिच्छंतइ ॥ ११ ॥

[कटेन कोऽपि यदि आरोप्यते
 तथापि तेन निःसत्त्वेन रक्षते ।
 कच्छा या दीयते किञ्च हृदयः
 साऽशुच्या भ्रियते प्रेक्षमाणस्य ॥ ११ ॥]

परोपकाररसिकेन च कटेमारोषमानतया कच्छेन कोऽपि मूर्छितो यथा-
 रोप्यते पोते । तथापि तेन आरोप्यमाणेन निःसत्त्वेनाधीरक्षिरोमणिना कर्त्रा अथवा
 तेन प्रसिद्धेन निःसत्त्वेन करणेन रक्षते । युक्तं चैतत् यत्तः कच्छा या दीयते
 आरोषमानकच्छाग्रन्थस्याथ एव कदतः । सा अशुच्या विष्टया भ्रियते छिप्यते
 प्रेक्षमाणस्य कच्छादातुः । अतो युक्तमेव यदारोप्यमाणो रोदिषीत्यर्थः ॥ ११ ॥

अथ मूर्छितेष्वेव गच्छातुपकाररसिकेन भरणे दीयमानं वितरणव्यविकारं
 तस्य च गुरुकर्मत्वेन शक्तिवैकृत्यतोऽकरणेन कलामात्रप्रतिपादनं च श्लेषेणाह—

धम्मं सु धरणं कुं सक्कइ कायरं ?
 तदिं गुणं कवणं चटावइ सायरं ? ।
 तसु सुहत्थु निव्वाणु किं संघइ ?
 सुंखस किं करइ रोह किं सु विंघइ ? ॥ १२ ॥

१ क. अर्थान्तरं । २ ख. ग. ब । ३ छ. ग. यतो । ४ क. केन पनेशनम्यविचरते ।
 ५ छ. ग. मुक्त । ६ छ. ग. उत ।

[धर्मं स धर्तुं किं शक्नोति कातरः ?

तत्र गुणं क आरोपयति सादरम् ? ।

तस्य सुखार्थं (सुहृत्तो) निर्वाणं किं सन्धते ?

मोक्षं किं करोति राधां किं स विव्यति ? ॥ १२ ॥]

धर्मं शुभाशुभानं स कातरपुरुषो धर्तुमात्मनि निवेशयितुं किं शक्नोति ?
नैव । तत्र कातरगृहीते धर्मे गुणमुचरोत्तरवृद्धिलक्षणं क आरोपयति सादरम् ?
आरोपयितुः कातरत्वात् । तस्य कातरस्य सुखार्थं निर्वाणमुपचाराभिर्वाणहेत्व-
तुष्टानं किं कृपाक्षुरपि सन्धते चेत्तसि निवेशयति ? नैव । तथा चासौ कृपणः
किं मोक्षं कृत्स्नकर्मस्यलक्षणं करोत्यात्मायत्तं विद्यते ? नैव । यतोऽसौ राधां
सन्धयकारित्रानुपालनरूपां किं स कातरो विव्यति ? नैव । अयमत्र भावो यो
हि कातरो धर्मं तत्र गुणं आरोपयितुमसमर्थश्चादित्रानुपालनं च न करोति;
स किं मोक्षं कदाचित् साधयति ? नैव । अयान्तरपक्षे तु धर्मं धनुः, गुणो
जीवा, तस्य कातरस्य, सुहृत्तः दोषमनकरः, निश्चितं दानं निर्वाणं, मोक्षं प्रक्षेपं,
राधां चक्राष्टकोपरि वर्तमानां पाश्चात्तिकामित्यर्थः ॥ ११ ॥

कातरवदस्थिरोऽप्ययोग्य इत्याह-

तसु किं होइ सुनिष्ठुइ-संगमु ?

अधिर जुं निर्व किङ्गाणु तुरंगमु ।

कुप्पहि पढइ न मग्गि विलग्गइ

वायइ भरित जहिच्छइ वग्गइ ॥ १३ ॥

[तस्य कर्म भवति मुनिर्भूति-सङ्गमः

अस्थिरो यो यथा किङ्गाणतुल्यजम् ।

गुणये पतति न मार्गे विटगति

भातेन मृतो यथेच्छं वल्गति ॥ १३ ॥]

तस्य कर्म भवति निर्भूतिसङ्गमो योऽस्थिरो मनश्चक्षुरादिचपलः किङ्गाण-
तुल्यजम् इव । स हि कायेनैव चपलः, परमास्थिरत्वेन साम्यादुपमानम् । कुपये
लोकाप्रवाहलक्षणं चन्मासो पतति न मार्गे सम्यग्ज्ञानादिरूपे "विलगति न
सम्बन्धते । भातेन विद्याजनिताहङ्कारोत्कर्षेण मृतो यथेच्छं वल्गति निरर्थकं
येष्टते । किङ्गाणोऽपि निर्भूतिः सुसमांशं चणफादिमृतोदरत्वेन प्रयत्नमसक्तो
वातभूत इत्यर्थः वल्गति छट्टीकैव इत्यर्थः ॥ १३ ॥

१ छ. ग. आरोहयति । २ क. "मिनु । ३ छ. य. वारो" । ४ य. च करोति । ५ क. किं ।
६ छ. मुमिइइ । ७ छ. य. मु । ८ क. जि । ९ छ. य. "उइ" । १० क. विगच्छति । ११ क.
"मार्ग" । १२ क. "कति" ।

स्वज्जिह्वा सावर्ण्ये हि सुवहृत्तिर्हि
 भिज्जिह्वा सामर्ण्ये हि शुल्गतिर्हि ।
 वग्यसंर्घ-भय पठइ सु खड्गह
 पडियव होइ सु कूटच हड्डह ॥ १४ ॥
 [खागते आगतेः सुवहृभि-
 भिद्यते सामदैः (श्वापदैः) गुरगात्रैः ।
 व्यासहृन्मयात् पतति स गर्ते
 पतितो भवति स कूटोऽस्थानम् ॥ १४ ॥]

कुपयपतितः सन् असावस्थितः खागते वसाम्नाद्विग्रहणेनोपमुच्यते भावकैः
 प्रवाहपतितसाम्पन्नयाधिभिः सुवहृभिः भिद्यते वासितहृदयः क्रियते सामदैः साम
 दृशोति कोमलपापोपदेशदातृभिर्गुणगात्रैर्गुरुरिति गार्त्रं स्वरूपं येषां नामाचार्य-
 स्वरूपैः सांसारिकमहामयोत्पादकत्वाद् व्याघ्र इव व्याघ्रः सङ्घो निगुणदुष्टबहुजन-
 समूहस्तस्माद् भयं सन्मांशीप्रवर्तने आसस्थेन पठत्यसौ गर्ते नरके वपचारान् ।
 सन्निभित्तानिरन्तरानायतनसेवाद्यौ पतितश्च सन् कूटो राक्षिर्भवति अस्थानं निगु-
 णत्वात् फौकसमात्रावशेषो भवति । अयान्तरपक्षे तु श्वापदैः श्व-शृगालादिभिः
 भिद्यते विदार्यते । सामजैर्जनमजैः गुरगात्रैर्वृहच्छरीरैः व्याघ्रसङ्घश्चित्रकूटसमूहः
 पतितश्च सन् भुवत्वात् कूटो राक्षिरस्थानं भवतीत्यर्थः ॥ १४ ॥

तेन जम्मु इहु निषउ निरत्थउ
 नियमत्थइ देविणु पुलहत्थउ ।
 जइ किर तिण कुलि जम्मु वि पाविउ
 जाइलुउ तु वि गुण न सु दाविउ ॥ १५ ॥
 [तेन जग्मेह गीत निरर्थक
 निजमस्तके दत्त्वा पुलहत्थकम् ।
 यदि फिळ तेन कुले जन्मापि प्राप्त
 जातिमुक्ता तथापि गुणो न स दापितः ॥ १५ ॥]

तेन कावरेणास्थिरेण वा जन्मात्र निरर्थकं नीतं निजमस्तके दत्त्वा पुलहत्थकं
 ' अन्तःशुपिरमिलितकरद्वयप्रहारः पुलहत्थकः ' यथा केनापि वलवताऽत्यन्तान्याय-
 परेण वपठेन कस्याचिद् दुर्गातनरादेः पार्श्वान्मस्तके पुलहत्थकं दत्त्वा तस्मा-
 दहम्नादि सर्वमाऽपहृत्य तस्य जन्म निरर्थकं क्रियते । एवमनेनापि कावरादिना

१ क. ° विप । २ क. ° मे प्रत्यये जायन्त्ये । ३ क. मृत्रप्रकृत्यो, ग. घन कृत्यो ।
 ४ क. पुत्रपत्नी ।

सद्धर्मप्रवृत्त्यादिविकलेन परमार्थतः स्वमस्तके पुल्लवकं दत्त्वा जन्म व्यर्थी-
क्रियते । यदि किल तेन कावरादिना कुले जन्मापि प्राप्तं जातियुक्तं तथापि
शुण उपकारः सद्धर्मलाभादिकः स इति लोकोत्तरो न द्रष्टव्यः दत्तो दर्शितो
वेत्यर्थः ॥ १५ ॥

जइ किर वरिससयाउ वि होई'
पाउ इछु परिसंचइ सोई' ।
कह वि सो वि' जिणदिस्स पवज्जइ
तह वि न सावज्जइ परिवज्जइ ॥ १६ ॥

[यदि किल वर्षशतायुरपि भवति
पापमेकं परित्यजिनोति सोऽपि ।
कथमपि सोऽपि जिनदीक्षां प्रपद्यते
तथापि न साधनानि परित्यजतीत्यर्थः ॥ १६ ॥]

यदि किल वर्षशतायुर्मवति तथापि पापमेकं परित्यजिनोति । सोऽपि
कातराणि । कथमपि सद्गुरुसम्पर्कादिना जिनदीक्षां प्रविपद्यते । तमापि
लब्ध्वा न साधनानि परित्यजतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

गज्जइ मुद्धइ लोअइ अगइ
लवखण तक्क विचारण लज्जइ ।
भणइ जिणागमु सहु वक्खणव
तं पि विचारेमि जं लुक्काणउ ॥ १७ ॥

[गर्जति मुग्धाना लोभानामग्रे
लक्षण—सर्कत्रिचारणे लज्जति ।
भणति जिनागमं सर्वं व्याख्यायामि
तम(द)पि विचारयामि यत्कौटुम्भिकम् ॥ १७ ॥]

गर्जति मुग्धलोकानां पुरतो बृहत्स्वरेण साहङ्कारं स्वगुणोत्कीर्तनं गर्जनं
लक्षण—सर्कावश्रुतावपि विचारयितुं प्रवर्तते । अहङ्काराद् भणति च जिनागमं
सर्वं व्याख्यायामि । अहं तमपि विचारयामि यत्कौटुम्भिकं श्रुति—स्मृति—पुराणादिकं
शास्त्रमित्यर्थः ॥ १७ ॥

१ क. 'मस्तकं दत्त्वा । २ ख. ग. 'इ । ३ क. सोई । ४ ख. ग. 'यइ । ५ ख. ग. 'स
० । ६ ख. ग. 'रिमि ।

अर्द्धमास चउमासइ पारइ
 मल्ले अर्धितरु वाहिरि पारइ ।
 कहइ उस्सुत्त-उम्मगपयाइं
 पटिकपणय-वंदणयगयाइं ॥ १८ ॥
 [अर्धमास-चतुर्मासादिभिः पारयति
 मल्लमास्यन्तरं वहिर्धारयति ।
 कथयति उत्सृज्योन्मार्गपदानि
 प्रतिप्रसङ्ग-वन्दनकगत्तानि ॥ १८ ॥]

अर्द्धमास-चतुर्मासादिभिः पारयति । मल्लमास्यन्तरं चित्तकालुप्यलक्ष-
 णमिव वहिः धारीरे पारयतीत्युल्लेखा । कथयति लोकेभ्य उत्सृज्योन्मार्गपदानि
 प्रतिक्रमण-वन्दनकगत्तानि । तथाहि प्रतिक्रमणं न कर्तव्यमेव आसक्तैः,
 साध्यादिभिरपि क्षेत्रदेवैर्वादिषाद्योत्सर्गः प्रतिक्रमणे न कार्यः । पर्यन्ते च
 स्तुतिप्रयानन्तरे शक्रस्तवपाठोऽभ्युक्त इत्याद्यानि । ऊर्ध्वस्थिता एव च साध्व्यो
 द्वादशावर्तवन्दनं दृष्टीत्यादीनीत्यर्थः ॥ १८ ॥

परं न मुणइ तयत्थु जो अछइ
 छोयपवाहि पटिउ सु वि गच्छइ ।
 जइ गीयरथु को वि तं वारइ
 ता तं छंढिवि उउइ मारइ ॥ १९ ॥
 [परं न जानाति तदर्थो य अस्ते
 लोकप्रवाहे पतितः सोऽपि गच्छति ।
 यदि गीतार्थः कोऽपि त वारयति
 तदा तस्मिन्नाप उगुडेन मारयति ॥ १९ ॥]

परं न जानाति तदर्थः प्रतिक्रमणादिविधिसुचार्यः “क्षेमणेण सावण
 प” इत्याद्यनुयोगद्वारेणो यस्तिष्ठति । तत्र हि वंस्त्रोर्ध्वं कायोर्द्धं च प्रत्युपेक्षा कर्त-
 व्येति पाठे दक्षिणार्धपर्यन्ते वस्त्रं गृहीत्वा ऊर्ध्वस्थितैश्च प्रत्युपेक्षां क्रियते इत्य-
 शानाद् व्याचक्षते । तत्र चोक्तं गीतार्थः—

“ ईत्वे काउद्धुम्मी परवयणठि (वि) उ गहाय दसियंते ।

(१) श्रमणेन धावकेन च । (२) वस्त्रे कायोर्ध्वं पवनवन्निष्ठो (वि२) गृहीत्वा दक्षिणार्धे ।

१ क. मल । २ क. तसु । ३ ख. ग. तमग । ४ ख. ग. पटिकम । ५ क. देवदास्य ।
 ६ क. ई स्त, ख. ई दस्तवन्तव । ७ ख. परं । ८ ख. ग. गीयत्थ । ९ क. उउवि । १० क.
 दधोर्द्धं च । ११ ख. ग. ता वा कि ।

ते न भवद् वञ्छुहोतिरियं पेदे जह विच्छो ॥

अत्र हि वञ्छोर्ध्वं विर्यमिति कायोर्ध्वं चोत्कटिकासनस्य इत्यर्थो वर्तते । तमबुद्धा साध्वीनामूर्ध्वस्थितानामेव वन्दनं दापयन्ति । एवं च सति परमार्थतः सोऽपि, मलादिधारको लोकप्रवाहपतित एव गच्छति । यदि कश्चिद् गीतार्थस्तं वारयति असत्प्रवृत्तेस्तदाऽसौ निर्विकल्पादत्यन्तं कोपाविष्टस्तं लुगुडेन प्रहर-
तीत्यर्थः ॥ १९ ॥

अथ तस्य गीतार्थानां च चेष्टितमाह—

धम्मिय जणु सत्थेण विचारइ
सु वि ते धम्मिय सत्थि विचारइ ।
तन्विहलोइहि सो परिरियइ
तउ गीयत्थिहि सो परिहरियइ ॥ २० ॥

[धार्मिको जनः शास्त्रेण विचारयति
सोऽपि तान् धार्मिकान् शास्त्रेण विदारयति ।
तद्विधलोक्तैः स परिकरितः
ततो गीतार्थैः स परिहृतः ॥ २० ॥]

धार्मिको जनस्तं मलयारिणमुत्सृज्यादिप्रयुक्तं शास्त्रेण शत्रिराकारकग्रन्थेन विचारयति अयुक्तत्वेन व्यापयति । सोऽपि तान् धार्मिकान् शास्त्रेण कोपवशाद् विदारयति । तद्विधलोक्तैस्तत्सदृशप्रवाहपतितजनैस्तौ परिकरितोऽङ्गीकृतः । ततो गीतार्थैः स दूरेण वर्जित इत्यर्थः ॥ २० ॥

जो गीयत्थु सु करइ न मच्छइ
सु वि जीवत्तु न मिल्हइ मच्छइ ।
सुदेइ धम्मि सु लग्गइ विरलउ
संघि ॥ यज्झं कहिज्झइ जवळउ ॥ २१ ॥

[यो गीतार्थः स करोति न मत्सरं
सोऽपि जीवन् न मुञ्चति मत्सरम् ।
सुदे धर्मे यो लग्नाति विरलः
सङ्घेन स बाधः कथ्यते युतकः ॥ २१ ॥]

तद् न मवलुत्कट्यकस्तिर्यक् प्रेक्षेत् यथा विरलः ॥

१ क. वसार्थः । २ क. यरित । ३ क. त लिटि । ४ क. श्रीधु । ५ क. मधु ।

तथा यो गीतार्थः स न करोति मत्सरम् । स च मलिनो जीवन् यावज्जीवं
न मुञ्चति गीतार्थेषु मत्सरम् । एवं तावत् कावरास्थिरमलवारकादयः प्रभूताः ।
शुद्धे च धर्मे प्रतिमूर्तेरूपे यः कश्चिद्व्यति विरलः, सहेन प्रवाहपतितजनसमूहेन
स शुद्धधर्मलग्नो बाह्यः कथ्यते युतकञ्चाण्डालादिवद् भिन्न इत्यर्थः ॥ २१ ॥

पदे पदे पानीयं तमु वाहिञ्जइ
उवसमि थक्कु सो वि वाहिञ्जइ ।
तत्सावयं सावय जिब लमैहिं
धम्मिपलौपह च्छिड्डइ मगगहिं ॥ २२ ॥

[पदे पदे पानीय (छिद्रं) तस्य गवेप्यते
उपशमे स्थितः सोऽपि वाप्यते ।
तच्छ्रावकाः स्वापदा इव लगन्ति
धार्मिकलोकस्य छिद्राणि मार्गयन्ति ॥ २२ ॥]

पदे पदे पानीयं देशविशेषमापया छिद्रं तस्य शुद्धधर्मलप्रस्य गवेप्यते
उपशमेऽनरिपतोऽसावपि दुःसहेन वाप्यते । तच्छ्रावका दुःसहभावकाः स्वापदा
इव लगन्ति विनाशाय सम्यगप्यन्ते । स्वभावत एव च ते धार्मिकलोकस्य
छिद्राणि मार्गयन्ति । अयमपि न धार्मिक इत्यर्थः ॥ २२ ॥

अथ तच्छ्रावकाणामेवाधिधिकारिणां चेष्टितमाह—

विहिचेईहरि अविहिकरेवइ
फरहि उवाय बहुत्ति ति लेवइ ।
जइ विहिजिणहरि अविहि पपट्टइ
ता विरे सत्तुपमज्झि पलुट्टइ ॥ २३ ॥

[विधिचैत्यगृहेऽविधिकरणे
कुर्वन्त्युपायान् बहुंस्ते तद्ग्रहणे ।
यदि विधिजिनगृहेऽविधिः प्रवर्तते
तदा घृतं सक्तुमग्रे प्रलुट्यते ॥ २३ ॥]

विधिचैत्यगृहे मत्सरवशादविधिकरणे कुर्वन्त्युपायान् यद्वा ते तच्छ्रावका
ग्रहणे विधिचैत्यस्य । किमित्येषामविधिकरणे आपदः । अत आह यदि विधिजिनगृहे

१ क. शुद्धे ध' । २ ख. य. 'ध' । ३ क. लयादि । ४ ख. 'धार्मिके' ल', य. 'धर्मे' ल' ।
५ य. पयमज्झि पलुट्टइ । ६ क. भिजउ । ७ क. 'वरण' ।

अविधिनिर्दिष्टानादिकः प्रवर्तते तदा धृतं सवस्तुषु प्रलुठति तद्वत् समीहितं
समीहितेन संयुज्यते इति तेषां भाव इत्यर्थः ॥ २३ ॥

अथ तत्प्राप्त्यनया नृपविचेष्टिताह—

जह किर नरचइ कि वि दूसगवस
ताहि वि अप्पहि विहिचेइय दस ।
तह वि न धम्मिय विहि विणु झगडाहि
जइ ते सान्नि वि उंढाहि लग्गहिहि ॥ २४ ॥

[यदि किल नरपतयः केऽपि दुःप्रमानशात्
तेषामप्यर्पयन्ति विधिचैत्यानि दश ।

तथापि न धार्मिका विधिं विना कलहायन्ते
यदि ते सर्वेऽप्युत्तिष्ठन्ते लग्गुडैः ॥ २४ ॥]

यदि किल केऽपि नृपतयः केचन निर्विचिकित्तो लुब्धा दुःख(घ)माय-
शाद् दुष्टकालमाहात्म्याद्योभाभिभूतास्तेषामप्यविचिकारिणामर्पयन्ति पूजनाय
विधिचैत्यानि 'दशेति यमकानुरोधेन तेन त्रीणि चत्वारि वेति ब्रष्टव्यम्' । तथापि
विधिचैत्यावहारेऽपि धार्मिका विधिं विना युक्तिमन्तरेण न वैः सह कलहायन्ते ।
यदि ते विपक्षाः सर्वेऽप्युत्तिष्ठन्ते लग्गुडैः प्रहर्तुमित्यर्थः ॥ २४ ॥

नन्वेवं सति तेषां विधिचैत्यसंपट्टनं कथं भविष्यतीत्याह—

निरुचु वि सुगुरु-देवपयभत्तह
पणपरमिहि सरंतह संतह ।
सासनसुर पसर्थे ते भन्वेइ
धम्मिय कज्ज पसाइहि सन्वइ ॥ २५ ॥

[नित्यमपि सुगुरु-देवपदभक्तानां

पञ्चपरमेश्वरिनः स्मरतां सताम् ।

शासनसुखं प्रसन्नान्ते भव्यानि

धार्मिककार्याणि प्रसाधयन्ति सर्वाणि ॥ २५ ॥]

नित्यमपि सुगुरु-देवपदभक्तानां पञ्चपरमेश्वरिभ्यः स्मरतां सतां शासनसुखः
स्वयमेव प्रसन्ना भवन्ति । ते च भव्यानि मनोऽमीष्टानि धार्मिककार्याणि विधिचै-
त्यलामादीनि सर्वाणि साधयन्तीत्यर्थः ॥ २५ ॥

१ क. ताहि विहि । २ क. उंढाहि । ३ क. सपटन । ४ ख. ग. पससय । ५ क. भन्वइ ।
६ ख. ग. पञ्जहिहि ।

धम्मिटे धम्मुकञ्जु साहंतड
 परु माइ कीवइ जुज्झंतड ।
 तु वि तसु धम्म अत्थि न ह्नु नासइ
 परमपई निवसइ सो सासइ ॥ २६ ॥
 [धार्मिको धर्मकार्यं साधयन्
 परं मारयति कथमपि युज्यमानः ।
 तथापि तस्य धर्मोऽस्ति न खलु नश्यति
 परमभेदे निरमति स शाश्वते ॥ २६ ॥]

धार्मिको धर्मकार्यं विधिचैत्यग्रहणादिकं साधयन् सन् कदाचित् परं
 विपन्नं तदुपधाताय प्रवृत्तं कथमपि मर्मप्रहारादिना व्यापादयति युज्यमानस्तेन
 सेह तथापि तस्य निश्चयनयेन धर्मोऽस्त्येव केवलविधिप्रवर्त्तनाय विधिचैत्यग्रहण-
 प्रवृत्तेः । न तु नैव तद्व्यापादनेन धर्मो नश्यति । तथा च क्रमेण परमपदे मोक्षे
 निवसति स शाश्वते । अयमत्र भाषार्थः—धार्मिकः केवलविधियधिधानलालसः
 सन् अविधिं सर्वथाऽसहमानोऽविधिरुक्तात् “जिणपवणणस्स अहिंयं सव्वत्था-
 मेण वारेइ” इति सिद्धान्तवचनानुरमरणेन यथा तथा निवारयन् कदाचित् परं
 हन्यादपि तथाप्यत्यन्तशुद्धमनस्कृत्वात् शुद्धचारित्र्यपरिपालनप्रवृत्तसहसाकारनिपा-
 तितद्वीन्द्रियादिमहामुनिवशिष्या एव । तथा चोच्यते—

“उच्चात्तिधम्मि पाण इरियाममियस्स संकमट्ठाण ।

वावज्जिज्ज पुल्लिगी मरिज्ज तं योगमासज्ज ॥

न य तस्स तन्निमित्तो वधो सुहुमो वि देमिओ समण ।

अणउल्लोहंपओणेण सव्वभावेण सो जम्हा ॥” इत्यर्थः ॥ २६ ॥

सावय विदिधम्मह अहिगारिय

जिज्ज न हुंति दीहसंसारिय ।

अविदि करिणि न सुहास्सारिय

जिणसंवंधिय धरहि न दासिय ॥ २७ ॥

(१) जिनप्रत्ययन्यादिन नर्क्यान्ना वारयेन् इति ।

(२) उच्चात्तिने पांर इयं समित्त्य सत्यमर्थम् ।

व्यापयेत् पुल्लिङ्गी भिन्नं तं योगमात्रं य ॥

न च तस्य तन्निमित्तो वधो सुहुमोऽपि देशितः समये ।

अन्यसौ उच्यते त्वं भावेन न हन्यान् ॥

१ ग. ग. धम्मिव । २ क. पण । ३ म. म. प्रह । ४ क. प्रहण । ५ क.
 उच्चतममि । ६ ग. म. जोव ।

[श्रावका विधिधर्मस्याधिकारिणो
य एव न भवन्ति दीर्घसंसारिणः ।
अविधिं कुर्वन्ति न शुभगुरुवारिता

जिनसम्यन्धिनी धारयन्ति न दारिवारम् ॥ २७ ॥]

भावका विधिधर्माधिकारिणस्त एव ये न भवन्ति महानर्थहेत्वकार्यनिवृत्ति-
व्यवहाराशुद्धचित्तवेन दीर्घसंसारिणः । अविधिं जिनभवने भोजन-शयनादिरूपं
नैव कुर्वन्ति शुभगुरुवारिताः । इदं च पद्गुत्तरत्रापि सर्वत्र योज्यम् । तथा
जिनसम्यन्धिनीं कृत्परिग्रहस्थितां वेद्यां न धारयन्ति, तस्याः सर्वदा पापप्रपा-
त्स्पर्शादित्यर्थः ॥ २७ ॥

अथ विधिमेवाह—

जइ किर कुल्लईं सम्भइ मुल्लिण
तो वाडिय न करंदि सहु कविण ।
थावर घर-वट्ट न करायहि
जिणघणु संगहुं करि न वड्ढारहि ॥ २८ ॥

[यदि किल पुण्याणि लभ्यन्ते मूलेन
तदा वाटिकां न कुर्वन्ति सह कूपेन ।
स्वावराणि गृह-हट्टादीनि न कारयन्ति
जिनघनं संगृहं धृत्वा न वर्धयन्ति ॥ २८ ॥]

यदि किल पुण्याणि मूलेन लभ्यन्ते तदा वाटिकां न कुर्वन्ति सह कूपेन
स्वावराणि शिखरवराणि देवसत्कृतया देवद्वन्द्वेणैव गृह-हट्टादीनि न कारयन्ति ।
जिनस्य धनं गणिम-घरिम-मेव-पारिच्छेद्यादिरूपं तद्वन्द्वेष संगृहं न वर्धयन्ति
जिनस्य (१) ॥ २८ ॥

जइ किर कु वि वरंतु घर-वट्ट
देइ त लिज्जहिं लइणावट्टेइ ।
अह कु वि भत्तिहि देइ त लिज्जहि
सम्भाटंयणाणि जिण पूइज्जहि ॥ २९ ॥

[यदि किल कोऽपि ध्रियमाणो गृह-हट्ट
ददाति तदा गृहाते लभ्यानुसारेण ।

१ स. ग. "व्यग" । २ क. "शयनस्थ" । ३ क. "न्यायि" । ४ स. घ. "दि" । ५ क.
करंदि । ६ क. "संगृह" । ७ क. "नारकतीत्यर्थ" । ८ स. ग. लिज्जहि । ९ स. घ. "वड्ढ" ।
१० स. ग. "तस्माद्" ।

पूजानात्रस्याष्टाह्निकाशब्देन विवक्षितत्वात् । न च सदष्टाह्निकाशब्दाभिधेयं न भवतीति वाच्यम्, तस्य पञ्चदशविवरणे अमयदेवसूरिभिस्तथा वर्णनात् । जनाः श्रावक-
लोकास्तत्र चैत्रादौ 'कृतेति पदैकदेशे पदसमुदायोपचारात्' कृताष्टाह्निका भवन्ति
नष्टाहिता अस्ताधयो वा इत्यर्थः ॥ ३१ ॥

अयागमिकं प्रकारान्तरमप्याह—

जिव ब्रह्माण्यपुष्टिहि किञ्जहिं

तिव करिंति सावय जहसचिहिं ।

जा लहुदी सा नचाविज्जइ

यही सुगुरु—वचणि आणिज्जइ ॥ ३२ ॥

[यथा कल्याणकष्टे क्रियन्ते

तथा कुर्वन्ति श्रावका यथाशक्त्या ।

या लब्धौ सा नर्तये

पृहती सुगुण्यचनेनानीयते ॥ ३२ ॥]

यथा जन्मकल्याणादिपृष्ठे क्रियन्ते देवेन्द्रादिभिः किल । कृतकल्याणकमहो-
त्सवा नन्दीश्वरे देवेन्द्रादयोऽष्टाह्निकामहिमाः कुर्वन्ति । तद् यदि तदनुसारेण
श्रावका अप्यत्यन्तमुद्धिमन्तः क्वचित् कल्याणकान्तरमष्टाह्निका आरभन्ते तदा
न दोषः । तथा कुर्वन्ति श्रावका यथासामर्थ्यं तथा विधिपरैः श्रावकैर्लब्धौ
नर्तकी सा विधिचैत्ये नर्तनं कार्यते निर्विकारत्वात् । याऽपि बृहती सा सुगुरु-
यचनेनैव नर्तनायानीयते । अयमग्राह्यः—यद्यपि तरुणविदग्धरूपवतीनर्तकी-
नर्तने प्रेक्षणकं साविशयशोभं भवति; तथापि प्रतिदिनं तदारामने तरुणश्रावकपुत्रा-
दीनां सख्या भिन्नद्रव्यदानादौ वित्तविच्छेपो भवति । तन्निमित्तं च क्रमेण देवगृह-
स्थादिना धर्मादपि प्रतिपादो भवतीति विद्युश्य गीतार्थैरागमानिपिदमपि सर्वदा
तदारामनं न्यपेधि । कदाचित् तु देवगृहादिप्रतिप्रायां जलानयनादिमहोत्सवे साति-
शायप्रेक्षणकंदिनिर्वाहाय सा आकारयितुमिच्छते श्रावकैः, परं बहुतरशेष-
दृष्ट्या गुरुभिरत्यन्तं निषेधे शुर्वाज्जर्मन्तरेण न वे तामाहातुं प्रभवन्ति, अत्यन्ताज्ञा-
परत्वात् । तदरतादौ प्रस्तावे गुरुमापृच्छ्यानयन्तीत्यभिप्रायेण 'बह्वी सुगुरुवय-
णेण' इत्यादि अभिधीयते । ततोऽहो ! युगप्रधानानां निर्विकारं वचनमित्याद्युपहासः
केपाधिदद् दुर्विदग्धानां सर्वथा नावकाशं लभत इत्यर्थः ॥ ३२ ॥

१ ख. ग.° णुकिहिं । २ क. तथा । ३ क.° ॥ तदपि । ४ क.° श्रावकालादौ । ५ क. वा ।
६ ख. ग.° प्रेक्षयाहिं । ७ क.° तत्प्राणिं । ८ ख. ग.° नतरेण । ९ क. इत्ययमिं ।

जोवणत्थ जा नच्च दारी
 सा लम्मा सावयह वियारी ।
 तिहि' निमित्तु सावयसुय फट्ठीहिं
 जेतिहिं दिवसिहिं धम्मह फिट्ठीहिं ॥ ३३ ॥
 [यौवनस्था या मृत्यति दग्धा
 सा लभति श्रानकान् विप्रसारयेत्तुम् ।
 तस्या निमित्त श्रानकमुक्ता निष्पिप्यन्ति
 पात्रेषु दिवसेषु धर्माद् भक्ष्यन्ति ॥ ३३ ॥]

यतो यौवनस्था वेश्या या प्रतिदिनं मृत्यति साऽत्यन्तपरिचयान् प्रवर्त्तते
 श्रानकान् तदग्रेण विप्रसारयेत्तुम् । धर्माभ्यवसायान् कामाभ्यवसायप्रवर्त्तकरं
 विप्रसारणम् । तस्या निमित्तं श्रानकमुक्ता परस्परतो निष्पिप्यन्ति भवन्ति । गच्छ-
 ह्भिन्ना दिनैरत्यन्तविरोधेन धर्मादपि भक्ष्यन्तीत्यर्थः ॥ ३३ ॥

बहुय लोय रायंय स पिच्छंहि
 जिणसुह-पंकठ विरला वंछहि' ।
 जणु जिणभवंणि सुहत्थु लु आयउ
 मरइ सु तिक्खरुहंविक्खहिं घायउ ॥ ३४ ॥
 [बह्वो लोका रगान्धास्ता प्रेक्षन्ते
 जिनमुखपङ्कजं विरला वान्छन्ति ।
 जनो जिनमन्त्रे सुखार्थं य आगतो
 श्रियते स तीक्ष्णकटाक्षैर्वीक्षितः ॥ ३४ ॥]

बह्वो लोका रगान्धास्तामेव प्रेक्षन्ते । जिनमुखपङ्कजं विरला वान्छन्ति
 इष्टुम् । तमा य जिनमन्त्रे सुखार्थं सर्वथोपशान्तचित्तत्वेनाह्लादमनुभवितुं य
 आगतः स श्रियते तु स्तौतिशयमनुभवति तत्तीक्ष्णकटाक्षैः महत् इत्यर्थः ॥ ३४ ॥

राग विरुद्धा नवि गाडज्जहिं
 हियइ धरंतिहिं जिणगुण गिज्जहिं ।

१ क लहि । २ स य. पिच्छहिं । ३ स य वरहिं । ४ स ॥ मरय । ५ क
 वरन्तहिं । ६ स. य. लैहि ।

पाद वि न ह्य अलुत्त वाङ्महि
छद्बुडिडर्दं-पमुह धारिज्जहि ॥ ३५ ॥

[रागा विरुद्धा नैव गीयन्ते ।

हृदये धारयद्भिर्जिनगुणा गीयन्ते ।

पादा अपि नैवायुक्ता वाचन्ते

छद्बुडिडर्दं प्रमुखा वार्यन्ते ॥ ३५ ॥]

रागा भैरव-मेघरागादयोऽप्यन्तशोकाविर्भावकत्वेन विरुद्धा नैव गीयन्ते । हृदये जिनगुणामेव धारयद्भिर्जिनानामेव गुणा गीयन्ते, न त्वन्येषाम् । पादा अपि पाणविकादिप्रसिद्धा नैवायुक्ता मरणाद्यवस्यासूचका वाचन्ते । तानेवाह-छद्बुडिडर्दं प्रसृतयः । पादास्तत्प्रसिद्धा एव वार्यन्तेऽप्यन्तं श्रुतिकटुकत्वादिपर्ययः ॥ ३५ ॥

उचिय श्रुति-श्रुयपाद पदिज्जहि

जे सिद्धंतिहि सहु संधिज्जहि ।

तालारासु वि दिति न स्पणिहि

दिवसि वि लज्जदारसु सहं पुरिसिहि ॥ ३६ ॥

[उचिताः स्तुति-स्तोत्रपादाः पद्यन्ते

ये सिद्धान्तेन सह सन्धीयन्ते ।

तालारासकमपि ददति न रज्ज्या

दिवसेऽपि उगुडरास सह पुरीः ॥ ३६ ॥

उचितानि स्तुति-स्तोत्राणि देवाग्रे पद्यन्ते, यानि सिद्धान्तेन सह सन्धीयन्ते, न पुनस्तत्त्राणि । तालारासकमपि न ददति आद्या रज्ज्यां प्रदीपोद्योतेऽपि । उदानीमदस्यसूक्ष्मपिषिलिकादिर्ध्वसहेतुत्वात् । दिवसेऽपि उगुडरासं पुर-पैरप्यास्तां योषिदग्निः तस्यात्मान्वबिष्टभेष्टारूपत्वात्, कदाचित् प्रमादबलान्मस्तकाद्यापातहेतुत्वात्, दुष्टपाठादिवस्वाचेत्यर्थः ॥ ३६ ॥

वम्मिय नादय पर नचिज्जहि

भरह-सगरनिकस्त्रमण कहिज्जहि ।

चक्रवटि-बल-रायह नरियई

नचिंवि अंति हुंति पज्जइयई ॥ ३७ ॥

माघमास-जलक्रीडा-वेवतान्दोलनं च ता अप्यागमातुक्तत्वात् सिद्ध-
क्रीडाप्रायत्वेन चायुक्तत्वात् कुर्वन्ति गुणालयाः । कलिं पञ्चानादिरूपमस्तमिते
दिनकरे न धारयन्ति । रात्रौ चतुर्विधस्याप्याहारस्य वद्वर्ण-तद्वस-जीवसंसक्ति-
मत्त्वेनागमाभिहिततयाऽत्यन्तजुगुप्सितत्वात् । गृहकार्याणि क्लेशक-वाणिज्य-
सराटकादीनि जिनगृहे न कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ३९ ॥

सैत्यसम्बन्धी विधिरुक्त्वोऽथ विशिष्टाचार्यस्वरूपं व्यवहारं चाह—

सूरि ति विहिजिणहरि वक्खाणहि
तहिं जे अविहिं चस्युत्तु न आणहिं ।
नंदि-पइइह ते अहिगारिय
सूरि पि जे तदवरि ते वारिय ॥ ४० ॥

[सूर्यस्ते विधिजिनगृहे व्याख्यानयन्ति
तत्र येऽविप्युत्सूत्रं नानयन्ति ।
नन्दि-प्रतिष्ठयोस्तेऽधिकारिणः
सूर्योऽपि ये तदपरे ते वारिताः ॥ ४० ॥]

सूर्यस्त एव विधिजिनगृहे व्याख्यानं कुर्वन्ति ये सत्राविधियुत्सूत्रं वा न
ब्रह्मयन्ति उपदर्शयन्ति । नन्दि-प्रतिष्ठयोऽपि स एवाधिकारिणः । सूर्योऽ
तदपरे ते निवारिता उत्सूत्राविप्रवर्त्तकत्वादित्यर्थः ॥ ४० ॥

एगु जुगण्णहाणु गुरु मन्नहिं
जो जिण गणिगुरु पवयणि वन्नहिं ।
ताम्र सीसि गुणसिगु समुदइ
पवयणु-कज्जु जु साइइ छट्टइ ॥ ४१ ॥

[एकं युगप्रधानं गुरु मन्यन्ते
य जिना गणिगुरु प्रवचने वर्णयन्ति ।
तस्य शीर्षे गुणशृङ्गं समुत्तिष्ठते
प्रवचनकार्याणि यः साधयति छट्टानि ॥ ४१ ॥]

एकस्मिन् काले एकमेव युगप्रधानं मन्यन्ते सुत्राद्धाः, न बहून् । यं जिना
गणिगुरुं समस्ताचार्यश्रेष्ठं प्रवचने सिद्धान्ते वर्णयन्ति । इतरेभ्यस्तस्य को विशेष
इत्याह-तस्य युगप्रधानस्य शीर्षे गुणशृङ्गं गुणोच्छ्रवणं समुत्तिष्ठते शेषेभ्यः सर्वे
रपि गुणैरुत्कृष्यत इत्यर्थः । प्रवचनकार्याणि विशिष्टप्रभावनाऽऽदीनि ॥ साधयति
छट्टानि प्रधानानीत्यर्थः ॥ ४१ ॥

सो छडपत्तु वि जाणइ सच्चइ
जिण-गुरु-समप्रसादण भव्वइ ।
चलइ न पाइण तेण जु दिट्ठ
जे नि निक्काइव त परि विणट्ठव ॥ ४२ ॥

[स च्छप्रत्योऽपि जानाति सर्वं
जिन-गुरु-समप्रसादेन मय्यम् ।
चलति न प्रायेण तेन यद् दृष्ट
यत् पुनर्निर्वाचितं तत् पुनर्विनश्यत् ॥ ४२ ॥]

स युगमपानश्छप्रत्योऽपि जानाति सर्वम्, एतन् कालानुसारि ज्ञेयम् ।
केनेत्याह-जिन-गुरु-सिद्धान्तप्रसादेन मय्यं यथावस्थितं नैसर्गिक-सातिशयप्रज्ञा-
वश्वान् सिद्धान्तपारंगतत्वाच्च, तथा च न चलति न क्षिप्यते प्रायेण यत् तेन
दृष्टं सत्यम् श्रुतज्ञानप्रदीपेनावलोकितं भविष्यत्वेन क्वचिद् दृष्टमपि यत् पुनर्निर्वा-
चितमवश्यमनन्यथा भावि सत् पुनर्विनश्यतीत्यर्थः ॥ ४२ ॥

जिणपवयणभत्तउ जो सक्कु वि तमु
पयचित करइ बहु वुक्कु वि जमु ।
न कसाईहिं मणु पीडिज्जइ
तेण मु देविहि वि ईडिज्जइ ॥ ४३ ॥

[जिनप्रवचनमक्तो यः शत्रोऽपि तस्य
पशुचिन्तां करोति बहुव्यग्रोऽपि यस्य ।
न कथयैर्मनः पीडयते
तेनासौ देवैरपोद्ध्यते ॥ ४३ ॥]

जिनप्रवचने भक्तो योऽतः शत्रोऽपि तस्यद्विन्तामापद्यति तन्निवर्तनादि-
विषयां करोति बहुव्यग्रोऽपि । यस्य कथयैर्दुष्टविषय-शोषादिभिर्मनो न पीडयते,
तेनासौ देवैः गुरेन्द्रादिभिरपोद्ध्यते स्तूयत इत्यर्थः ॥ ४३ ॥

इन्द्रचिन्ताविषयत्वे कारणान्तरमाह—

मुगुरु-आण मणि सइ जमु निवसइ
जमु तत्तत्ति चित्त पुणु पविसइ ।

जो नाइण कु वि जिणावि न सकइ
जो परवाइ-भइण नोसकइ ॥ ४४ ॥

[सुगुर्वाणा मनसि सदा यस्य निवसति
यस्य तत्त्वार्थे चित्तं पुनः प्रविशति ।
यो न्यायेन केनापि जेतुं न शक्यते
यः परवादिमयेन नावप्यकते ॥ ४४ ॥]

सुगुरूपाभावा मनसि सर्वदा यस्य निविशते । यस्य तत्त्वार्थे चित्तं पुनः
प्रविशति । यं न्यायेन कोऽपि जेतुं न शक्नोति । यः परवादिमयेन नावप्यकते
नैवापसरतीत्यर्थः ॥ ४४ ॥

जसु चरिण गुणिचित्तु चमकइ
तसु जु न सहइ सु दूरि निलकइ ।
जसु परिचितं फरहि जे देवय
तसु समचित्त ति योवा सेवण ॥ ४५ ॥

[यस्य चरितेन गुणिचित्तं चमत्करोति
तं यो न सहते स दूरं निहते ।
यस्य परिचितां कुर्वन्ति ये देवाः
सस्य समचित्तास्ते स्तोकाः सेवकाः ॥ ४५ ॥]

यस्य चरितेनाद्भुतेन गुणिनां चित्तं चमत्करोति । तं यो न सहते सासरेण
दूरमात्मानं निहोति (श्लुते) जयुष्कारिणां । यस्य परिचिन्तां कुर्वन्ति देवता-
स्तस्यात्यन्तगुणिनः समचित्ता ये ते स्तोकाः सेवका इत्यर्थः ॥ ४५ ॥

तसु निसि दिवसि चित्त इह (य) चटइ
फरहि वि ठानि जिणपवयणु फिटइ ।
भूरि भवंता दोसहि घोटा
जे सु पसंसहि ते पैरि घोटा ॥ ४६ ॥

[तस्य निशि दिवसे चिन्तेय वर्तते
व्यापि स्थाने गतिप्रवचनं श्रव्यति ।
भूर्यो भ्रमन्तो दृश्यन्ते मुण्डिता
ये तं प्रशंसन्ति ते परं स्तोकाः ॥ ४६ ॥]

१ ख ग. जिणिवि । २ क. भवण । ३ क. पवित्र, ख ग. चित्त । ४ क. पर, ५ ख. परं ।
६ ख ग. दिवसु । ७ ख. ग. चहि ।

तस्य युगप्रवरस्याहर्निशमियमेव चिन्ता वर्तते । कापि स्थाने जितप्रवचन
मालिभ्यं मा लभताम् । एवमविद्वेयेन प्रवचनानुकूल्येऽपि तस्य भूरयो भ्रमन्तोऽपि
दृश्यन्ते बोद्धा मुण्डितशिरसः ये त प्रशंसन्ति ते स्तोका एवेत्यर्थः ॥ ४६ ॥

प्रत्युत—

पिच्छं हि ते तमु पद् पद् पाणिज
तमु असंतु दुहु दोयहिं आणिवं ।
धम्मपसाङ्ग सो परि छुट्ठइ
सवत्थ वि मुहरज्जि पयइइ ॥ ४७ ॥
[प्रेक्षन्ते ते तस्य पदे पदे पानीय (छिद्रम्)
तस्यासद् दुःख दौर्गत्यन्त्यानीय ।
धर्मप्रसादेन स पर च्छुद्यते
सर्वत्रापि शुभकार्ये प्रवर्तते ॥ ४७ ॥]

प्रेक्षन्ते ते मुण्डितशिरसः पदे पदे पानीयं देशविशेषमापया छिद्रम् । तस्या-
सदशोभन दुःखं परबाधाशुभ्यापनेन पीडां दौर्गत्यन्ति आनीय । धर्मप्रसादेनैव
स तावत्सु दुष्टेषु सत्सु मुच्यते । तत सर्वत्रापि शुभकार्ये प्रवर्तते इत्यर्थः ॥ ४७ ॥

तह वि दु ताहि वि सो नवि रुसइ
खम न मु मिट्ठइ नवि ते दूतइ ।
जइ ति वि आवहि तो संभासइ
जुनु तदुनु वि निमुणिवि दूतइ ॥ ४८ ॥
[तथापि खलु तेभ्योऽपि स नैव रुष्यति
क्षमां न स मुच्यति नापि तान् दूषयति ।
यदि तेऽप्यागच्छन्ति तत सम्भाषते
युक्तं तदुक्तमपि निश्चयं कुर्याति ॥ ४८ ॥]

तथाप्येवमपि दुष्टाशयेषु स न रुष्यति । क्षमां तद्विषयानुद्वेगमवृत्तिरूपा
न मुच्यति । न च तान् दूषयति दोषरचनेन रुष्यापयति । यदि कदाचिन् तेऽप्या-
गच्छन्ति ततः सम्भाषते । युक्तं तदुक्तमपि श्रुत्वा कुर्याति, न तु दुष्टोक्तत्वेन
रग्नदयतीत्यर्थः ॥ ४८ ॥

अप्पु अणप्पु वि न मु चहु मन्नइ
योवगुणु वि पर पिच्छवि वन्नइ ।

एहं वि जहं तरंति भवसागर
ता अणुवच्च निनु वि सागर ॥ ४९ ॥

[आत्मानमनल्पमपि न स बहु मन्यते
स्तोकगुणमपि परं प्रेक्ष्य वर्णयति ।
एतेऽपि यदि तरन्ति भवसागर
ततोऽनुवर्त्तयामि निजमपि सादरम् ॥ ४९ ॥]

आत्मानमनल्पमपि बहुगुणत्वेन महान्तमपि नासौ बहु मन्यते । स्तोक-
गुणमपि परं प्रेक्ष्य वर्णयति उपगृहयति । चिन्तयति चैतेऽपि यदि तरन्ति भवसा-
गरं ततोऽनुवर्त्तयामि सादरं पश्यामि निजमित्यर्थः ॥ ४९ ॥

जुगुपहाणु गुरु इउ परि चितइ
तं-मूळि वि तं-मण सु निरिंतइ ।
लोउ लोयवत्ताणइ मगाउ
तासु न दंसणु पिच्छइ नगउ ॥ ५० ॥

[युगप्रधानो गुरोरेतदेव चिन्तयति
तन्मूलेऽपि तन्मन स निष्ठन्ताति ।
लोको लोकवार्त्तया भग्नः
तस्य न दर्शनं प्रेक्षते नात्मन् (नम्र) ॥ ५० ॥]

युगप्रधानो गुरोरेतदेव पूर्वोक्तं चिन्तयति । तन्मूलेऽपि वत्पार्श्वेऽपि वर्त-
मानस्तस्य युगप्रधानस्य मनश्चित्तं स दुष्टचित्तो भगोद्वेष्टनादिना निष्ठन्ताति ।
'तं पुण' इति पाठान्तरे तु तं सूरिमिति । तथा तन्मूलान्यपि ज्ञान-दर्शन-चारि-
त्राणि स्वगुणरूपा धीदयर्वाति योज्यम् । लोको मुग्धधार्मिकजनो लोकवार्त्तयैव तथा-
निधुष्टनिधीयमानगुरुविषयासहस्रणश्चतुश्रवणेनैव भग्नः सूरिविषयं वैतुष्यदापा-
दितः सन् तस्य सूरैर्दर्शनमपि शान्तरूपं न प्रेक्षते नाप्ययं दुष्टभवान्तरलाभलक्षण-
मित्यर्थः ॥ ५० ॥

एवं युगप्रधानस्वरूपे विहिते तद्विषयं प्रवाहपातितजनवचनमाह—

इइ गुरु केहि वि लोइहि बनिउं
तु वि अम्हारइ संपि न मज्जिउ ।
अहि केम इमु पुढिहि लगह ?
अनिहि जिव किब नियगुरु मिछिह ? ॥ ५१ ॥

[एष गुरु कैश्चिदपि लोकैर्गणित
ततोऽप्यस्मदर्थे सङ्गे न गतः ।
वयं कामस्य पृष्ठे लगामः १
अन्यैरेव कथं निजगुरुं मुञ्चामः २ ॥ ५१ ॥]

एष गुरुः कैश्चिदपि लोकैर्गणितः, परमस्मदर्थेन सङ्गेन न मानितः । ततोऽप्य
पृष्ठे कथं वयं लगामः । १ । अन्यैरेव गुरुविधिधर्म्मप्रवृत्तमुग्धधार्मिकैरेव कथं निज-
गुरुं मुञ्चामः इत्यर्थः ॥ ५१ ॥

पारनतं-विहिविसद-विमुक्तं
जणु उर्वं बुद्धं मग्गहं चुक्कं ।
तिणि जणु विहिवम्मिहि सद्दं अगडडं
इह परलोके वि अप्पा रगडडं ॥ ५२ ॥
[पारतन्त्र्य-विरिपयैर्विमुक्तो
जन एतद् पदस्ति मार्गाण्युत्त ।
तेन जनो विरिपार्मिके सह कलहायते
इह परलोकेऽप्यात्मानं बध्दयति ॥ ५२ ॥]

पारतन्त्र्यविरिपयैर्विमुक्तो जनः प्रवाहपतित एतन् पूर्वोक्तं वदति मार्ग-
भ्रष्टं सन् । यत् एतदेवं तेन कारणेन जनः पूर्वोक्त एव । विरिपार्मिके सह कलहा-
यते । तथा चासाविह-परलोकोऽप्यात्मानं बध्दयतीत्यर्थः ॥ ५२ ॥

तु वि अविल्लसुं विवाडं करंतव
क्किडं न यक्कं विहि असहंतव ।
जो जिणभासिडं विहि तु किं तुद्धं ?
सो अगट्ठुं लोव परिफिट्ठुं ॥ ५३ ॥
[तस्याप्यविल्लसो विवादं कुर्वन्
कथमपि नावतिष्ठते विभिन्नमहमानः ।
यो निनमन्ति तो विहि स किं बुद्ध्यति १
अनो कलहायमानो लोकं परित्यजति ॥ ५३ ॥]

यस्याप्यात्मानं बध्दयति तस्याप्यविल्लसोऽविवेकिवाद्दानो विवादं कुर्वन्
धार्मिकैः सह कथमपि नावतिष्ठते विभिन्नसहमानः । यतो न जानात्यसौ मूर्खो

१ क. 'दीय' । २ क. 'मति' । ३ ख. ग. 'तु' । ४ क. 'तु' । ५ ख. ग. 'हि' । ६ तु. 'जो'
६ ख. ग. 'लेय' । ७ ख. ग. 'तु' । ८ ख. ग. 'जा' ।

यदुक्तं जिनभाषितो विधिः स किं विवादादिनाऽपि कृत्यति ? केवलमसौ कल-
हायमानो लोक एव अश्नयति सद्गुणलभादिस्वर्यः ॥ ५३ ॥

विधेरन्यवच्छेदमेवाह—

दुष्प्रसहं चरणं जं वुत्तु
तं विधिं विष्णुं किं होइ निरुत्तु ? ।
इकं सूरि इकां वि स अज्जी
इकु देसं जि इकं वि देसज्जी ॥ ५४ ॥
[दुःप्रसमान्तं चरणं यदुक्तं
तद् विधिं विना कथं भवति निरुत्तम् ? ।
एकः सूरिकोऽपि साऽऽर्या
एको देशार्थं एकाऽपि देशार्थः ॥ ५४ ॥]

दुःप्रसमान्तं चरणं यदुक्तं भगवता, तद् विधिं विना विधिव्यवच्छेदे कथं
भवति निरुक्तं निश्चितम् । अदेकः सूरिर्दुःप्रसमः, एकाऽप्यार्या साध्वी सत्यधी-
नाम्नी, एकस्य देशेन्द्र (विर) तिः आचको नगिलनावा, एका च फलपुत्रीनाम्नी
देशेनार्या साध्वी देशविरता आनिकेस्वर्यः ॥ ५४ ॥

तह वीरह तु वि तिरसु पयइइ
तं दस-वीसह अज्जु किं तुइइ ? ।
नाण-चरण-दंसणगुणसंठिउ
संघु सु बुद्ध जिणिहि जहडिउ ॥ ५५ ॥
[तथा वीरस्य तदपि तीर्थं प्रवर्तते
तद् दशमिर्विश्रत्याऽपि किं कृत्यति ? ।
ज्ञान-चरण-दर्शनगुणसंस्थितः
सद्यः स उच्यते जिनैर्यथास्थितः ॥ ५५ ॥]

तथापि वीरस्य तीर्थं प्रवर्तते तद् दशमिर्विश्रत्या वा प्रभूतमुसाध्याद्युपलक्षणं
यैवदय किं कृत्यति ? नैव । तत्र च सर्वत्रापि विधिरस्त्येव । न चैकादिसाधनादि-
भावे कथमसौ सद्गुणः ? यतः ज्ञान-दर्शन-चारित्र्यगुणसंस्थितः स्तोकोऽपि सद्गुः स
उच्यते जिनैर्यथावस्थितः सत्यो न तु प्रभूत एव मेलक इत्यर्थः ॥ ५५ ॥

दण-विच-काल-ठिइ वट्टइ
गुणि-मच्छइ करंतु न निहइइ ।

गुणविहृणु संघात कहिज्झइ
लोअपवाहनईए जो निज्झइ ॥ ५६ ॥

[द्रव्य-क्षेत्र-कालस्थित्या वर्तते
गुणित्तरं कुर्वन् न निवर्तते ।
गुणविहीनः सद्भावतः कथ्यते
लोकप्रवाहनया यो नीयते ॥ ५६ ॥]

द्रव्य-क्षेत्र-कालस्थित्या तदनुसारेण वर्तते । गुणित्तरं न करोत्येव ।
कदाचित् कुकर्मकशात् तत्कणेऽपि सत्रैव न स्थिरतराशयो भवति । अथ दुःस-
हस्वरूपमाह—गुणविहीनो बहुजनोऽपि सद्भावत एव कथ्यते लोकप्रवाहनया
यो नीयत इत्यर्थः ॥ ५६ ॥

तथा—

जुत्ताजुत्तु वियारु न रुच्चइ
जसु जं भावइ तं तिण पुच्चइ ।
अविवेदहिं सु वि संघु भणिज्झइ
परं गीयतिहिं किं मञ्जिज्झइ ? ॥ ५७ ॥

[युक्तायुक्तविचारो न रोचते
यस्य यद् भाति तत् तेनोच्यते ।
अविवेकिभिः सोऽपि सद्भावो मण्यते
परं गीतार्थः कथं मण्यते ? ॥ ५७ ॥]

युक्तायुक्तविचारो यस्मै न रोचते, तत्सद्भावतमध्ये च यस्य यद् भात्ययुक्तं-
भवि तत् तेनोच्यते । अविवेकिभिः सोऽपि सद्भावो मण्यते, परं गीतार्थः कथमसौ
सद्भावत्वेन मण्यते ? निर्गुणत्वादित्यर्थः ॥ ५७ ॥

विणु कारणि सिद्धंति निसिद्धव
वन्दणाइकरणं वि जु पसिद्धव ।
तसु गीयत्य केमं कारणं विणु
पददिणु मिलहिं करहिं पयवंटणु ? ॥ ५८ ॥

[निना कारणं सिद्धन्ते निषिद्ध
वन्दनाऽऽदिकरणमणि यत् प्रसिद्धम् ।

तस्य गीतार्था. कथं कारणं विना

प्रतिदिनं मिलन्ति कुर्वन्ति पदवन्दनम् ? ॥ ५८ ॥]

विना कारणं ' (१) अर्गायादायन्ने रोचे अन्नस्य ठिइअभावंमि' इत्यादिकं सिद्धान्ते निषिद्धं वन्दनाऽऽदिकरणमपि '(२) वायाइ नमुकारो' इत्यादिकं यत् प्रसिद्धं तस्य साध्यादिसङ्घातस्य गीतार्थाः केन हेतुना कारणं विनाऽपि प्रतिदिनं मिलन्ति ? कुर्वन्ति च पदवन्दनम् ? नैवेत्यर्थः ॥ ५८ ॥

प्रवाहपतितश्च जनः—

जो असंयु सो संयु पयासइ

छु जि संयु समु दूरिण नासइ ।

जिव रायंथ जुवइदेहिहिं

चंद कुंद अणहुंति वि लवखहिं ॥ ५९ ॥

[योऽसङ्घस्त सङ्घं प्रकाशयति

यथा सङ्घस्तस्माद् दूरेण नश्यति ।

यथा रागान्धा युवतिदेहावयवेषु

चन्द्र-पुन्दादीनसतोऽपि लक्षयन्ति ॥ ५९ ॥]

योऽसङ्घः तं सङ्घमिवि प्रकाशयति, यथा सुसङ्घस्त्वस्माद् दूरेण नश्यति । किञ्चित्प्रेममत्स्याह—यथा रागान्धा युवतिदेहावयवेषु चन्द्र-पुन्दादीनसतोऽपि लक्षय-
न्तीत्यर्थः ॥ ५९ ॥

तिवं दंसणरायंथ निरिक्खहिं

जं न अत्थि तं यत्थु विवकवहिं ।

ते विवरीयदिट्ठि सिबमुवखइं

पाविहिं सुमिणिं वि कइ पच्चकवइं ? ॥ ६० ॥

[तथा दर्शनरागान्धा निरीक्षन्ते

यद् नास्ति तद् वस्तु विवदन्ति ।

ते विपरीतदृष्टयः शिवसौख्यानि

प्राप्नुवन्ति स्वप्नेऽपि कथं प्रत्यक्षेण ? ॥ ६० ॥]

तथा वेपथ्यात्रमेव प्रमाणमिवि दर्शनरागान्धा निरीक्षन्ते । तथा च यदसङ्घे सङ्घत्वं नास्ति, तमपि पदार्थं विशेषेण पश्यन्ति । ते विपरीतदृष्टयः शिवसौख्यानि प्राप्नुवन्ति स्वप्नेऽपि नैव, कथं पुनः प्रत्यक्षेणेत्यर्थः ॥ ६० ॥

(१) अर्गायादायन्ने रोचेअन्ने स्थित्यभावे । (२) वाया नमस्कारः ।

१ छ. म. यमस्य । २ ग. नेव । ३ स. य. हिं । ४ छ. ग. णे । ५ छ. ग. ईं ।

अथ श्राद्धशिक्षामाह—

दम्भं लिंति साहस्रिय-संतिय

अवरुप्सु श्रृंगदंति न दिंति य ।

ते पिहिप्रम्भहं स्त्रिसं मेदंति य

लोयमन्त्रिं अगदंति करंति य ॥ ६१ ॥

[दम्भान् लान्ति माधर्म्यस्तत्तान्

परस्परं कलहायते न ददति च ।

ते विधिर्मस्य स्त्रिसा महतीं च

लोयमणे कलहायमाना कुर्वन्ति च ॥ ६१ ॥]

ये लोभाभिभूता मन्वो दम्भान् गृह्णन्ति साधर्मिकस्तत्तान् । ततः परस्परं कलहायन्ते, न ददति । ते विधिधर्मस्य स्त्रिसा जुगुप्साविशेषं महतीं लोकमणे कलहायमानाश्च कुर्वन्तीत्यर्थः ॥ ६१ ॥

एष च सति—

जिणपवण-अपभावनं वंही

तत्तं सम्मत्तं वत्तं वि बुद्धी ।

जुत्तिहि देवदत्तं तं भज्जइ

हुंत्तं मग्गं तो वि न दिज्जइ ॥ ६२ ॥

[निनप्रवचनाप्रभावना महता

तत्तं सम्यक्त्वस्य धर्माऽपि नष्टा ।

शुक्त्या देवद्रव्यं तद् भज्यते

सत् मार्गपाते तत्रापि न दीयते ॥ ६२ ॥]

जिनप्रवचनस्याप्रभावना महती । ततोऽप्रभावनायां सकाशान् सम्यक्त्वस्य प्रभावनाव्यवृत्त्यस्य धर्माऽपि समुद्रपतितरत्नमिव नष्टा । किमिति सम्यक्त्वं नश्य-
तीत्याह—शुक्त्या विचारेण देवद्रव्यं तद् भज्यते । यतः साधर्मिकद्रव्यं सप्तश्रेया-
मुपगुह्यते, यतः च जिनभवन-विस्त्रादिकमस्ति । ततः साधर्मिकद्रव्यमग्ने परमार्थतो
जिनभवन-विस्त्रादिद्रव्यमग्नौ क्रियत इति भावः । गृहे सद्यपि तस्य मार्गपातोऽपि
यथापि यदि न दीयत इत्यर्थः ॥ ६२ ॥

(वेदा वेदी परिणाविज्जहिं

ते वि समाणधम्म-धरिं दिज्जहिं ।

१ रा ग उज्जग' । २ म ग महिंति । ३ म म वन । ४ क 'तज । ५ म ग समुदे
प' । ६ क निविहिं ।

विसमधम्म-घरि जइ बीवाहइ
तो, सम(म्म)चु सु निच्छइ वाहइ ॥ ६३ ॥

[पुत्राः पुत्रिकाः परिणायन्ते
तेऽपि समानधर्मगृहे दीयन्ते ।
विषमधर्मगृहे यदि विवाहयति
तदा सम्यक्त्वं स निश्चयेन वाधते ॥ ६३ ॥]

पुत्राः पुत्रिकाश्च गृहस्थैश्चायोगे नैव विवाह्यन्ते । तत्रोपदेशमाह-तेऽपि समा-
नधर्मगृहे दीयन्ते इति पुत्रिकाविषयं बोद्धव्यम् । विषमधर्मा विभिन्नधर्माणस्तद्गृहे
यदि विवाहयति पुत्रादीन् तदा सम्यक्त्वं स निश्चयेन वाधते स्वस्य परस्य च । तत्सं-
सर्गेण कदाचिच्छुद्धधर्मे मार्गात् प्रच्यवनस्यापि सम्भवादिति भाव इत्यर्थः ॥ ६३ ॥

थोडइ धणि संसारियकज्जई
साहिज्जई सबई सावज्जई ।
विहिधम्मत्थि अत्थु विन्विज्जई
जेण सु अप्पे निहुइ निज्जइ ॥ ६४ ॥

[स्तोकेन धनेन सासारिककार्याणि
साध्यन्ते सर्वाणि साध्यानि ।
विधिधर्मोऽर्थ उपयोज्यते
येन स आत्मा निर्वृत्तिं नीयते ॥ ६४ ॥]

स्तोकेनैव धनेन सासारिककार्याणि विवाह-मुण्डनादीनि सर्वाणि साध्यानि
साध्यन्ते । विधिधर्मोऽर्थ जिन-सङ्घपूजादार्थः प्रभूततरोऽभ्युपयोज्यते । येन स
शुद्धविधिविधाया आत्मा निर्वृत्तिं नीयत इत्यर्थः ॥ ६४ ॥

सावय वसहिं जेहिं किर ठावहिं
साहुणि साहु तित्थु जइ आवहिं ।
भत्त वत्थं फासुय जळ आसण
वसहिं वि दिति य पावपणासण ॥ ६५ ॥

[श्रावका व्रतानि येषु किल स्थानेषु
साध्यः साधवस्तत्र यथागच्छन्ति ।

भक्त-वस्त्र-प्रासुकजलासनानि

वसतिमपि ददति च पापप्रणाशनान् (०का) ॥ ६५ ॥]

आवका वसन्ति येषु प्राग-नगरादिषु किल स्थानेषु साध्वयः साधवो वा विहारकमेण यदि तत्रागच्छन्ति तदा आगतानां साधवादीनां भक्त-वस्त्र-प्रासुक-जलासनानि वसतीश्च ददति । प्रासुकपदं चैषणीयौपलक्षणं तत्र मध्यस्थितमपि भक्तादिषु सर्वेषु योज्यम् । पापप्रणाशनान् भक्तादीन् पापप्रणाशका वा शब्दाः । न ददतीति पाठे तुं काका पापप्रणाशना 'न भवन्ति' इति शेष इत्यर्थः ॥ ६५ ॥

जइ ति वि कालुच्चिय-गुणि वट्टहिं

अप्पा पर वि धरहि विहिबट्टहिं ।

जिण-गुरुस्वेयावञ्चुं करेवउ

इउ सिद्धंतिउ वयणु सरेवउ ॥ ६६ ॥

[यदि तेऽपि कालोचितगुणे वर्तन्ते

आत्मान परमपि धारयन्ति विधिमार्गे ।

जिन-गुरुरैयावृत्त्य कार्य-

मिति सैद्धान्तिकं वचनं स्मर्तव्यम् ॥ ६६ ॥]

यदि तेऽपि साध्वादय आगताः सन्तः कालोचितविधिना वर्तन्ते । आत्मानं परं च आवकादिकं स्थापयन्ति विधिमार्गे तदा जिन-गुरोर्वैयावृत्त्यं कार्यमिति सैद्धान्तिकं वचनं 'गुरु-देवान् जहासमाहीए वेयावणे नियमो' इत्यादिकं स्मर्तव्यमनुष्ठेयं चेत्यर्थः ॥ ६६ ॥

घणमाणुसु कुडुंयुं निवाहइ

धम्मवार पर हिट्टउ वाहइ ।

तिणि सम्मत्त-जलंजलि दिव्वी

तल्लु भवभर्मणि न मइ निविस्सी ॥ ६७ ॥

[घनगतुष कुटुम्बं निर्यह्यति

धर्मावसरे परमथो वाहयति (भवति) ।

तेन सम्यक्त्रजलाजलिर्दत्त-

स्तस्य भवभ्रमणे न मतिर्निर्विण्णा ॥ ६७ ॥]

(१) शुद्ध देवयौर्वैयस्यमापि वैवाक्ये नियमः ।

१ ख. ग. तु पापं । २ क. ०दि । ३ क. ०व । ४ ख. ग. आत्मा पर । ५ क. कुरु ।
६ ख. ग. ०भवति ।

प्रभूतमानुषं स्वकुटुम्बं निर्वाहयति कश्चित्, परं कृपणतया धर्मप्रयोजने देव-
साधुदानादावदिसयाऽधोदृष्टिरेव भवति । तेन सम्यक्त्वस्य जित-साधुम-
क्तिव्यङ्ग्यस्य जलाशलिर्दत्तस्तन्मूलं तस्य भवभ्रमणे भविरद्यापि न निर्विघ्ने(णो)
त्यर्थः ॥ ६७ ॥

सयणु सजाइ जु जि तसु भचउ

अचइ सहिद्विहि वि विरचउ ।

जे जिणसासणि हुंति पवन्ना

ते सवि वैधवं नेहपवन्ना ॥ ६८ ॥

[सधनः सजातिर्य एव तस्य मत्तो

ऽन्यस्मात् सदृष्टेरपि विरक्तः ।

ये जिनशासनं भवन्ति प्रपन्ना-

स्ते सर्वे बान्धवाः स्नेहप्रपन्नाः ॥ ६८ ॥]

साधर्मिको यः सधनः स्वजनो वा तत्रैव भक्तः, अन्यस्मात् सदृष्टेरपि
प्रधानभावकादपि विरक्तः । अयुक्तं चैतत् यतो ये जिनशासनं भवन्ति प्रतिप-
न्नास्ते सर्वेऽपि बान्धवा एव स्नेहप्रतिपन्ना इत्यर्थः ॥ ६८ ॥

तसु संमत्तु होइ किं मुद्धर ?

जो नवि वषणि विलगइ मुद्धर ।

तिमि चयोरि छुचिदिण रक्खइ

स जि सरावी लग्गइ लिक्खइ ॥ ६९ ॥

[तस्य सम्यक्त्वं भवति कथं मुग्धस्य ?

यो नैव वचने विलगति मुद्धानाम् ।

श्रीणि क्वारि छुतिदिनानि रक्षति

सैव श्राविका लगति लेखके ॥ ६९ ॥]

तस्य सम्यक्त्वं कथं भवति मुग्धस्य ? यो नैव वचने ^(१) 'सहधर्मिवरा मह
बंधवा' इत्येवंरूपे निक्षेपेण लगति मुद्धानां तीर्थकराणाम् । अथात्रैव आश्रित-
क्षमाह-श्रीणि चत्वारि वा दिनानि छुतिं रक्षति मृद्भाण्डादिस्पर्शवर्जनेन, विशेष-
तश्च साधु-जिनालयगमनवर्जनेन च या, सैव श्राविका लेखके सुश्राविकागण-
नायां गण्यते । छुप्तयथाज्ञौचविशेषा एवं लोके भूयन्ते-

" जात-मृत-सूतकदिने रजस्वला-वसन-सूत्र-विष्टासु ।

मरो चण्डालादौ स्तु. सप्त छुप्तयो लोके ॥" इत्यर्थः ॥ ६९ ॥

(१) सहधर्मकरा गम बान्धवा ।

१ क. स. । २ ग. 'बंधवा' । ३ क. पयारि । ४ क. 'हर' ।

हुंति यच्छुचि जल(पव)द्वे सेच्छद्
 सा घर-धम्मद् आवद् निच्छद् ।
 छुत्तिभग्ग घर छद्दं देवय
 सासनसुर पिह्णिं विहिसेवय ॥ ७० ॥
 [स्या च छुत्तौ प्रवर्त्तते स्वेच्छया
 सा गृह-धर्मस्यापद् निश्चयेन ।
 छुत्तिभग्गा गृहाणि मुञ्चन्ति देवताः
 सासनसुरा मुञ्चन्ति विधियेवकाः ॥ ७० ॥]

सत्यामपि छुत्तौ स्वेच्छया या प्रवर्त्तते सा निर्धर्मकर्मप्रवृत्ता गृहस्य धर्मस्य
 चापद् ध्वंसकारणी निश्चयेन । यतः छुत्तया भग्नास्त्रासिता गृहाणि मुञ्चन्ति देवता
 भुवन-क्षेत्रदेवताप्रभृतयः सासनसुरा अपि गोमुत्तप्रभृतयो विधियेवका अविधिप्र-
 वृत्तौ मुञ्चन्तीत्यर्थः ॥ ७० ॥

पडिकमणद् वंदणद् आउल्ली
 चित्तं धरंति करेद् अमुल्ली ।
 मणद् मज्झि नवकारं वि ज्ञायद्
 तासु सुहु सम्मत्तु वि रायद् ॥ ७१ ॥
 [प्रतिक्रमणे बन्दनके वाऽऽकुल्य
 चित्ते धारयन्ती करोत्यसन्दिग्धा ।
 मनोमध्ये नमस्कारमपि ध्यायति
 रात्याः सुष्ठु सम्यक्त्वमपि राजते ॥ ७१ ॥]

सा रजस्वला प्रतिक्रमणे बन्दनके वा वचनाक्षराणि नोधारयतीत्यर्थः ।
 चित्त एवाक्षराणि धारयन्ती करोति असन्दिग्धैव मनोमध्य एव नमस्कारमपि
 ध्यायति । ततस्तस्याः सुष्ठु सम्यक्त्वमपि क्षोभत इत्यर्थः ॥ ७१ ॥

सावड सावयल्लिंद् मग्गद्
 तिणिं सह जुज्झद् घणवलिं वग्गद् ।
 अलिड वि अप्पाणंढं सच्चावद्
 सो समत्तु न केमद् पावद् ॥ ७२ ॥
 [श्रावकः श्रामनल्लिङ्गाणि भृगयते
 तेन सह युज्यते घमवलेन कथ्यते ।

अलीकमप्यात्मानं सयापयति

स सम्यक्त्वं न कथमपि प्राप्नोति ॥ ७२ ॥ }

भावक एव आचक्रान्तरस्य चिच्छिद्राणि गवेषयति, तेन सह युष्यते च धन-
बलेन वल्गाते च राजकुलास्तुत्वापनेन । कदाचिद् राजकुलादौ व्यवहारे चालीक-
मप्यात्मानं सयापयति यः कश्चिदसौ सम्यक्त्वं कथमपि न प्राप्नोतीत्यर्थः ॥ ७२ ॥

विक्रियवयणुं जुष्टं नचि पिष्टुइ

परं पभणंतु वि सचर्त्तं पिष्टुइ ।

अहं मयदाणिहिं वट्टंतउ

सो सहिदि न होइ न संवउ ॥ ७३ ॥

[निकृतरचनानि जन्पति न तु मुञ्चति

परं प्रमणन्तमपि सत्यं निरास्त्येति ।

अष्टसु मद्रस्थानेषु वर्तमान-

स सदृशदिनं भवति न सन् ॥ ७३ ॥ }

विकृतवचनान्येन जल्पति, न तु मुञ्चत्यन्वां सत्यमपि भाषमाणं गलदर्हरेण
निराकरोति । अष्टसु जात्यादिमद्रस्थानेषु वर्तमानो यः कश्चिदसौ न केवलं सदृ-
शदिनं भवति सन्नपि शिष्टोऽपि न भवतीत्यर्थः ॥ ७३ ॥

परं अणत्तिं घट्टंतु न संकुइ

परघण-अणिय जु लेपण धेतुइ ।

अहिपपरिग्रह-पापप्रसक्तउ

सो संभत्तिणं दूरिणं वत्तउ ॥ ७४ ॥

[परममर्थे प्रक्षिपन् न शक्नोते

परघन-भार्या यो ग्रहीतुमाकाङ्क्षति ।

अधिकपरिग्रह-पापप्रसक्त-

स सम्भक्तेन दूरेण त्यक्तः ॥ ७४ ॥ }

अन्यं व्यसने प्रक्षिपन् न शक्नोते । परस्य घनं भार्या च यो ग्रहीतुमाका-
ङ्क्षति । अधिके प्रभूते अत्यर्थं वा परिग्रहेण पापं तत्रासक्तः सोऽपि सम्भक्तेन
दूरेण त्यक्त इत्यर्थः ॥ ७४ ॥

जो सिद्धं चियजुत्तिहिं निगमए

वाहि न जानइ करइ विसंवरइ ।

कु वि केणइ कसायपूरियमणु
 वसद कुंडंवि जं माणुसचणु ॥ ७५ ॥
 [यं सिद्धान्तयुत्तया निजगृह
 बाहयितु न जानाति करोति विसवम् ।
 कोऽपि केनाचिन् कयापप्रतिमना
 वसति कुटुम्बे यन्मानुषयने ॥ ७५ ॥]

यः सिद्धान्तयुक्त्या वक्ष्यमाणसमदृष्टिदर्शन-कोमलालापारिरूपया निजं
 गृहं प्रवर्त्तयितुं न जानाति, किन्तु करोति विसवर्, संवरणरहितं त्रिसंस्थुलमित्यर्थः ।
 यतः कोऽपि केनापि कयापेण कोभादिना पूरितमना वसति कुटुम्बे मानुषप्रचुर
 इत्ययः ॥ ७५ ॥

तसु सरुयु मुणि अणुवचिज्जइ
 कु वि दाणिण कु वि वयणिण लिज्जइ ।
 कुवि भएण करि पाणु धरिज्जइ
 सगुणु जिहुं सो पइ ठाविज्जइ ॥ ७६ ॥
 [तस्य स्वरूपं ज्ञात्वाऽनुवर्त्यते
 कोऽपि दानेन कोऽपि वचनेन व्यपते ।
 कोऽपि मयेन कृत्वा प्राणेन (पाणौ १) धार्यते
 सगुणो ज्येष्ठः स पदे स्थाप्यते ॥ ७६ ॥]

तस्य कुटुम्बपुरुषादेः स्वरूपं ज्ञात्वाऽनुवर्त्यते । कोऽपि दानेन, कोऽपि
 मधुरवचनेन गृह्यते । कोऽपि भयालुर्मयेन कृत्वा प्राणेन बलात्कारेण धार्यते ।
 कुटुम्बे यच्च सगुणो ज्येष्ठः स पदे कुटुम्बादिवर्त्तनाधिकारे स्थाप्यत इत्यर्थः ॥ ७६ ॥

जुडह पिडह न य पचिज्जइ
 जो असत्तु तमुवरि दट्ठ किज्जइ ।
 अप्पा परइ न लक्खविज्जइ
 नप्पा विणु कारणि खाविज्जइ ॥ ७७ ॥
 [अर्थकर्मणिना घृष्टानां नैव प्रतीयते
 योऽसत्त्वस्तस्योपरि दया क्रियते ।
 आत्मा परस्य न लक्ष्यता नीयते
 नात्मा विना कारणमुपयोज्यते ॥ ७७ ॥]

अलीकभाषिणां घृष्टाणां च वचने नैव प्रत्ययं करोति । यश्चासमर्थो निःसत्त्वो वा तस्योपरि दया क्रियते । आत्मा कदाचिद् भीतो हृष्टो वा परस्य लक्ष्यतां न नीयते, कदाचिदपायसम्भवात् । न चात्मा निना कारणं विशेषलामादिकं मन्त्रि-
चलाधिपाद्यधिकारिणां बल-द्रव्यादिदानेतोपयोगं नीयत इत्यर्थः ॥ ७७ ॥

माय-पियर जे घम्मि विभिन्ना

ति पि अणुविचिय हुंति ति घन्ना ।

जे किर हुंति दीहसंसारिय

ते घुल्लंत न दंति निवारिय ॥ ७८ ॥

[माता-पितरौ यौ धर्मं विभिन्नौ

तावप्यनुवर्तितौ मयतास्तौ धन्यौ ।

ये किञ्च भवन्ति दीर्घसंसारिण—

स्ते पुनन्तो न तिष्ठन्ति निवारिताः ॥ ७८ ॥]

माता-पितरौ यौ विभिन्नधर्मिकौ तावप्यनुवर्तितौ सन्तौ तौ प्रसिद्धौ धन्यौ
पुण्यभाजनं ह्युपधर्मविपद्याभिसुरौ भवत इत्यर्थः । अपविरेकदाह—ये पुनः विघ्ना-
दयोऽपि दीर्घसंसारिणो भवन्ति, ते अनुवर्तिता अपि सन्तोऽसंशयं मायन्त एव,
न च तिष्ठन्ति निवारिता अपीत्यर्थः ॥ ७८ ॥

ताहि पि कीरइ इह अणुवचण

भोयण-वत्थ-पयाणपयत्तिण ।

तह घुल्लंतहं नचि रुसिअइ

तेहि समाणु विवाव न किअइ ॥ ७९ ॥

[तेषामपि क्रियत इहानुवर्तना

भोजन-यत्नप्रदानैः प्रयत्नेन ।

तथा युवतामपि नैव रूप्यते

तैः समं विवादो न क्रियते ॥ ७९ ॥]

तेषामपि भिन्नधर्मिकणां संसारिणां क्रियत इहानुवर्तना भोजन-यत्नप्र-
दानैः प्रयत्नेन दुष्परीकारत्वात् तेषाम् । कदाचित् बु दुष्टमपि भाषमाणानां ॥
रोषः क्रियते । तैः सह विवादो न क्रियते स्वयं विवेकित्वात् फलशक्त्याद्येत्यर्थः ॥ ७९ ॥
अथोपसंहरन्नुपदेशफलमाह—

इय जिणदनुवसरसायणु

इह-परलोयहं सुक्खइ भायणु ।

कर्णजलिहिं पियंति जि भवइं
ते हवंति अजरामर सबइं ॥ ८० ॥

[इति जिनदत्तोपदेशरसायनम्
इह-परलोकोः सुखस्य भाजनम् ।
कर्णाञ्जलिभ्यां पिबन्ति ये मव्याः
ते भवन्त्यरामराः सर्वे ॥ ८० ॥]

इत्युक्त्याद्येन जिनैर्दत्तो वितीर्णस्तीर्थकुटुपादिष्ट इत्यर्थः । अथवा 'जिनदत्त'
इति प्रबन्धकर्तुरेव नाम । ततश्च स चासौ तस्य चोपदेशः शिश्नाविशेषः स एवात्यन्त
माधुर्यादजरामरत्वहेतुत्वाच्च रसायनं सञ्जीवनहेत्वमृतद्रव्यरूपम् । इह-परलोकोः
सुखस्य भाजनं पात्रं तदेतुत्वात् कर्णाञ्जलिभ्यां पिबन्ति ये मव्यास्ते भवन्त्यज-
रामराः सर्वेऽपीत्यर्थः ॥ ८० ॥

इति युगप्रवरारामश्रीमज्जिनपतिसूरिशिष्यलेशविरचिता श्रीमज्जिनदत्तसुरि-
सूत्रिचोपदेशरसायनस्य संक्षिप्ततरा कृत्तिः समाप्ता ॥

इति जिनपतिसूरेः शिष्यो रसायनसंयद
किमपि किमपि व्याख्या निन्ये निगूढमहार्थमृत् ।

युग-नव-रविप्रख्ये वर्षे निदेशत आदृतः
सुकविपरिपन्नायत्कर्तृर्जिनेश्वरसद्गुरोः ॥ १ ॥

जिनपाल इति ख्यातो भक्तिमान् निजसद्गुरौ ।

तत्त्वैवानुग्रहामैन कृत्तिमाधादिना तनुम् ॥ २ ॥

शुभं भवतु सकलसङ्घस्य । ग्रंथाग्रं ४७९ ॥

उपदेशरसायनं समाप्तम् ।

जिनदत्तसूरिरचितं सूरप्रमोषाध्यायविहितवृत्तियुतं कालस्वरूपकुलकम् ।

घोरं प्रणम्य भवनीरपितोरमाप्तमाप्तोत्तमं हृततमःप्रसरं नवानाम् ।

कालस्वरूपकुलकं जिनदत्तसूरिरद्वयं यथाश्रुतमहं विद्वणोमि किञ्चित् ॥ १ ॥

पणमवि चक्षमाणु जिणवल्लहु

परमपयलच्छिहिं जिणवल्लहु ।

सुगुरुवणसु देमि इव भवह

सुववह कारणु होह जु सवह ॥ १ ॥

[प्रणम्य वर्धमानं जिनवल्लभं

परमपदलक्ष्मा (लक्ष्मा) जिनवल्लभम् ।

सुगुरुपदेशं ददाम्यहं भग्यानां

सौख्यानां कारणं भवति यः सर्वेषाम् ॥ १ ॥]

व्याख्या-प्रणम्य वर्धमानं घोरं जिना अवधिजिनादयः तेषां वल्लभं मियं
परमपदलक्ष्मा जिनो नारायणस्तद्वल्लभं भर्त्तारम् । सुगुरुपदेशं ददाम्यहं भग्यानां
सौख्यानां कारणं हेतुर्भवति य उपदेशः सर्वेषाम् ॥ १ ॥

मीण सणिच्छरंमि संकंतइ

मेसि जंति पुण चक्खु करंतइ ।

देस भग्ग परचक्ख पइहा

वड वड पट्टण ते पब्बहा ॥ २ ॥

[मोने शनैश्वरे सङ्क्रान्ते

मेपे याति पुनर्वक्रं कुर्वति ।

देशा मग्नाः परचक्राणि प्रविष्टानि

वृहद्वृहत्पत्तनानि तानि प्रभ्रष्टानि ॥ २ ॥]

व्याख्या-मीनराशौ शनैश्वरे संक्रान्ते सनि मेपराशौ च याति सति पुनर्वक्रं
कुर्वति सति देशा भग्नाः परचक्राणि प्रविष्टानि । वृहद्वृहत्पत्तनानि तानि
प्रभ्रष्टानि ॥ २ ॥

विक्रमसंवच्छरि सय वारह
 हुयइ पणद्वज सुहु यर वारह ।
 इह(य)संसारि सहाविण संतिहि
 वत्तहि भुम्मइ सुक्खु वसंतिहि ॥ ३ ॥

[विक्रमसंवत्सरे शते द्वादशे
 भूते प्रनष्टं मुखं गृहद्वारात् ।
 इति संसारस्वभावेन सदृभिः
 वार्त्ताभिः श्रूयते सौख्यं वसदृभिः ॥ ३ ॥]

व्या०—विक्रमसंवत्सरे द्वादशशतप्रमाणे भूते सति प्रनष्टं मुखं गृहद्वारात् ।
 इति एवंविधेन संसारस्वरूपेण हेतुभूतेन सदृभिः साधुभिः वार्त्ताभिः श्रूयते सौख्यं
 वसदृभिः ॥ ३ ॥

तह वि वत्त नवि पुच्छहि धम्मह
 निण गुरु भिच्छहि कज्जिण दम्मह ।
 फल्ल नवि पावहि माणुसजम्मह
 दूरे हँति ति जि सिवसम्मह ॥ ४ ॥

[तं वि वार्त्ता नैव पृच्छन्ति धर्मस्य
 जिनान् गुरुन् मुचन्ति कार्ये द्रम्यस्य ।
 फलं नैव प्राप्नुवन्ति मनुष्यजन्मन
 दूरे भवन्ति ते शिवदर्शने ॥ ४ ॥]

व्या०—यद्यप्येवंविधं संसारस्वरूपं तथापि वार्त्तामपि न पृच्छन्ति धर्मस्य ।
 तथा जिनान्, गुरुन् मुचन्ति कार्ये प्रयोजने द्रम्यस्य । ततः फलं न प्राप्नुवन्ति
 मनुष्यजन्मन । ततो दूरीभवन्ति ते लोकाः ‘जिह्मद्वः पादपूरणे’ शिव-
 दर्शने ॥ ४ ॥

कथं मनुष्यजन्मनः फलं न प्राप्नुवन्ति ?, एतदेव भावयन्नाह—

मोहनिदं जणुं सृत्तुं न जग्गइ
 त्तिणं उट्ठिं वि सिवमग्निं न लम्माइ ।
 जइ सुहत्थुं कुं वि गुरुं जग्गावड
 तुं वि तवयणुं ताम्भुं नवि भावइ ॥ ५ ॥

[मोहनिद्रया जनः सुप्तो न जागर्ति

तेनोक्त्यापि क्षिप्तमार्गे न लगति ।

यदि सुहस्तः (सुखार्थं, सुमार्थं) कोऽपि गुरुरागमयति

तथापि तद्वचनं तस्य नैव भाति ॥ १ ॥]

व्या०—मोहनिद्रया सुप्तो जनो न जागर्ति । तेन कारणेनोक्त्यापि मोक्षमार्गे न लगति । यदि कश्चिद् गुरुरः सुहस्तः सुमार्थं सुखार्थं वा आगमयति मोहनिद्रा-पगमेन प्रथोषयति, ततस्तद्वचो गुरुवचनं तस्य जनस्य नापि नैव भाति रोचत इत्यर्थः ॥ ५ ॥

इदानीं लघुकर्मणां गुरुवचनानुपपत्तिनां गुणमाह—

परमस्थिण ते सुप्तं वि जगहि

सुगुरु-वयणि जे उदेवि लगहि ।

राग होस मोह वि जे गंजहि

सिद्धि-पुंराधि ति निच्छइ भुंजहि ॥ ६ ॥]

[परमार्थेन ते सुप्ता अपि जाग्रति

सुगुरुवचने ये उपायं लगन्ति ।

राग-द्वेष-मोहानपि येऽभिभवन्ति

सिद्धिपुत्रां ते निश्चयेन भुञ्जते ॥ ६ ॥]

व्या०—परमार्थेन तत्त्वतः सुप्ता अपि द्रव्यनिद्रया, मोहनिद्राऽभावेन जाग्रति ये सुगुरुवचने उपायं लगन्ति तत्त्वबुद्ध्या शृजन्त्ये आसक्त्य भवन्तीत्यर्थः । किं पुनर्गुरुवचनसर्वस्वं किं वा तदनुष्ठानस्य परमं फलमित्याह—‘रागेत्यादि’ राग-द्वेष-मोहानपि अभिभवन्ति, ते सिद्धिपुत्रां निश्चयेन भुञ्जते ॥ ६ ॥

इदानीं स्वयंप्रयत्नसमुत्पत्तिभ्यास्वनिर्मेयतायाह—

बहु य लोभं लुंचियसिर दीसहि

पर राग-होसिहि सहं विलसहि ।

पदहि गुणहि सत्यइ वक्ताणहि

परि परमत्यु तित्यु सु न जानहि ॥ ७ ॥]

[बह्वो लोकां लुञ्जितशिरसो दृश्यन्ते

पर राग-द्वेषाभ्यां सह मिश्रन्ति ।

पठन्ति गुणयन्ति शास्त्राणि व्याख्यानयन्ति

पर परमार्थस्तत्र त न जानन्ति ॥ ७ ॥]

व्या०—यहवो लोका लुब्धताशिरसो दृश्यन्ते, परं राग-द्वेषाभ्यां सह
विलसन्ति विहरन्ति । पठन्ति गुणयन्ति शास्त्राणि व्याख्यानयन्ति, परं परमार्थो
यस्तत्र शास्त्रे तं न जानन्ति विरविहीनत्वेन तत्फलभावात् ॥ ७ ॥

तेषु वेसिणि ते चौर रिहिद्विज
मुसाहि श्रोउ उम्माणिण घट्टिउ ।
ताहं पमत्तउ किवइ न छुट्टइ
जो जम्मइ सद्धम्मि सु चइइ ॥ ८ ॥
[तेन वेपेण ते चौर स्थिता
मुष्णन्ति लोकमुन्मार्गो क्षित्वा ।
तेभ्यः प्रमत्त कथमपि न मुच्यते
यो जागर्ति सद्धर्मे स यत्ते ॥ ८ ॥]

व्या०—तेन वेपेण साधुसम्बन्धिना उपलब्धिताश्चौराः स्तेनास्ते तत्त्वतो लोक-
मोषणपरत्वाद् वेपस्याकिञ्चिदुत्तरत्वात् विप्रतार्थं मुष्णन्ति लोकमुन्मार्गो क्षित्वा
तेभ्यो लिङ्गिभ्यः प्रमत्तो धर्माधर्मविचारापतुरतया निरवधानः कथमपि न छुट्टवि
न मुच्यते तद्मात्स्यो भयतीत्यर्थः । यो जागर्ति धर्माधर्मविचारश्चादुर्येण साधयानो
भवति सद्धर्मे स एव वर्त्तते ॥ ८ ॥

ते वि चोर गुरु किया सुबुद्धिदि
सिबबहुसंगमसुहरसल्लुद्धिदि ।
ताहि वि स्वावहि अप्प-उपासह
छुट्टइ कह वि न जिब भवपासह ॥ ९ ॥
[तेषु चौरा गुरवः कृता. स्वबुद्धिभिः
शिनबधूसङ्गमसुहरसल्लुद्धे ।
तेषामपि खादयन्त्यात्मोपसक्तानां
छुटति कथमपि न यथा भवपाशात् ॥ ९ ॥]

व्या०—तेषु चौरा गुरवः कृता आगमासंस्कृताभिर्निजमतिभिः शिनबधू-
सङ्गमसुहरसल्लुद्धैः । तेषामपि पार्श्वीवात्मानं खादयन्ति । आत्मीयभोजनादिवस्तु-
पयोगेन छुटति मुच्यते कथमपि न यथा भवपाशात् संसारसम्बन्धात् ॥ ९ ॥
इदानीं वाह्याकारभेदेन विशेषमनुपलक्षयतो मुग्धस्य विशेषप्रतिपत्त्यर्थमाह—

‘दुद्धु होइ गो-यक्किहि धवलउ
पर पेज्जंतइ अंतरु बहलउ ।

एकं शरीरं पुनस्तु संपादह
अवरु पियत पुणु पंसु वि सादह ॥ १० ॥

[दुग्धं भवति गोऽर्कयोर्धवलं
पर पीयमानेऽन्तरं बहलम् ।
एकं शरीरे सौख्यं सम्पादयति
अपर पीतं पुनर्मांसमपि श्लात्तयति ॥ १० ॥]

व्या०—दुग्धं भवति गोऽर्कयोर्धवलं शुभ्रं पर पीयमाने तस्मिन् अन्तरं विशेषो बहलं महत् । तदेवाह—एकं गोक्षीरं शरीरे सौख्यं सम्पादयति । अपरं अर्कदुग्धं पीतं सन् पुनर्मांसमपि श्लात्तयति, आस्ताम् अक्षिमान्याविकसनर्थान्तरमित्य-
पेक्ष्यः ॥ १० ॥

एतदेव व्यनक्ति—

कुगुरु सुगुरु सम दीर्घाणि वाहिरि
परि जां कुगुरु सु अंतक वाहि रि ! ।
जो तसु अंतक करइ वियस्सणु
सो परमप्पउ लहइ सुलक्खणु ॥ ११ ॥

[कुगुरु-सुगुरु समौ दृश्येते बहिः
पर यः कुगुरुः स आन्तरो व्यापी रे । ।
यस्तयोर्न्तरं करोति विचक्षणः
॥ परमपदं लभते सलक्षणः ॥ ११ ॥]

व्या०—कुगुरु-सुगुरु समौ दृश्यौ दृश्येते बहिः, परं यः कुगुरुः स आन्तरो व्यापिः 'रे' इति सम्बोधने । यस्तयोः कुगुरु-सुगुर्बोर्न्तरं विशेषं करोति विचक्षणः ; स परमपदं मोक्षपदं लभते सलक्षणः सह लक्षणैः सामुद्रिकादिभिर्वर्त्तते ॥ ११ ॥
यः कुगुरु-सुगुर्बोर्न्तरं न करोति, तस्य दृष्टान्तेन बोधमाह—

जो धत्तुर्यकुलु समुज्जलु
पिक्खिवि लगउ तित्थु समुज्जलु ।
णइ सो तसु रसु पियणह इच्छइ
ता जसु सच्चु वि मुन्नउ पिच्छइ ॥ १२ ॥

[यो धत्तुरप्य समुज्ज्वल
प्रेक्ष्य लग्नस्तत्र समुज्जडः ।

यदि स तस्य रस पातुमिच्छति

तदा जगत् सर्वमपि द्यूतं (मुग्धं) पश्यति ॥ १२ ॥]

व्या०—यो घत्तूरकपुल्लं(पुं) समुज्ज्वलं निर्मलं प्रेक्ष्य लग्नस्तत्र पुष्पे समुत् सङ्घर्षो जडो भूर्यः । यदि स जडस्तस्य पुष्पस्य रसस्तं पातुमिच्छति ततो जगत् सर्वं सुवर्णं पश्यति । यदि कुङ्कुरघत्तूरकवचनरसं पिवति साभिलाषं शृणोति तद्वदुद्धया प्रतिपद्यत इति यावत् । यदा स सर्वं जगत् द्यूतं पश्यति नास्ति कदष्टिरिव प्रतिपद्यत इत्यर्थः । कुङ्कुरको हि स्वयं नष्टः परानपि नाशयन्तीति तात्पर्यार्थः ॥ १२ ॥

इदानीं सुगुरूपदेशत्रिवेकिनां भक्त्यानां विशेषेण चेतसि निवेशिते तथा प्रतिपादयन्नाह—

इयं मणुयन्तु मुदुल्लुहं लब्धुं

कुल-चल-जाइ-गुणैर्हि समिद्धं ।

दस दिहंत इत्थं किर दिशा

इह निष्फलं ता नेह म घन्या ॥ १३ ॥

[इति मनुजान् मुदुल्लेभं लब्धुं

कुल-चल-जाति-गुणैः समृद्धम् ।

दश दृष्टान्ता अत्र किल दत्ता

इति निष्फलं तस्मान्नैष्ट मा घन्या ! ॥ १३ ॥]

व्या०—इति मनुजत्वं दुर्लभं लब्धं कुल-चल-जाति-गुणैः समृद्धं सम्पन्नम् । दश दृष्टान्ता अत्र मनुजत्वदुर्लभत्वे दत्ता इति हेतुनिष्फलं मोघं वा तस्मान्मा नैष्ट घन्या. ! ॥ १३ ॥

न च नरत्वमार्त्रं कार्यकारीत्याह—

लद्धिं नरत्ति अणारियदेसेहिं

को गुणु तह विणु सुगुरूपसिहि ? ।

आरियदेस जाइ-कुलजुत्तउ

काइ करेइ नरत्तु वि पत्तव ? ॥ १४ ॥

[लब्धे नरत्वेऽनार्यदेशेषु

को गुणस्तथा विना सुगुरूपदेशम् (०शै) ।

आर्यदेशे जाति-कुलयुक्त

किं करोति नरत्वमपि प्राप्तम् ? ॥ १४ ॥]

व्या०—लब्धे नरत्वेऽनावर्तदेशेषु को गुणः ? तत्र अनावर्तदेशेषु विना
सुगुरुपदेशम् । आर्वदेशेषु जाति-कुलमुक्तं किं करोति नरत्वमपि प्राप्तम् ॥ १४ ॥

जहि किर आउ होइ संखित्त
तित्थु न कञ्चु पसाहइ वुत्तउ ।
तं पि वहुत्तु होइ जइ पुग्निहि
जित्थु गुरुत्तु सुणिज्जइ कंनिहि ॥ १५ ॥
[यत्र कित्तायुर्मवति संखित्त
तत्र न कार्यं प्रसावकयुक्तम् ।
तदपि प्रभूतं भवति यदि पुण्यै-
यत्र गुरुक्तं भूयते कर्णाम्याम् ॥ १५ ॥]

व्या०—यत्र किल नरत्वे आयुर्जावित संखित्तं भवति, तत्र नरत्वे न
कार्यमुक्तं सिद्धान्तप्रतिपादितं ज्ञान-दशन-चारित्र्याराधनादिकं न प्रसाव
यति । तदपि आयुः प्रभूतं भवति, यदि पुण्यै । यत्र प्रभूते आयुपि सति
गुरुक्तं भूयते कर्णाम्याम् ॥ १५ ॥

वचरोत्तरयोग गुणसाधनमाह—

सदहाणु तवयणु गुणंतह
विरला कमु वि होइ गुणवंतह ।
पदहि गुणहि सिद्धंतु वहुत्तइ
सदहाणु पर नत्थि जिणोत्तह ॥ १६ ॥
[अद्धान तद्वचनं शृण्वतो
मिच्छस्य कस्यापि भवति गुणवत् ।
पठन्ति गुणयन्ति सिद्धान्तं प्रभूता
अद्धान पर नास्ति जिनोक्ते ॥ १६ ॥]

व्या०—अद्धानं तद्वचनं गुरुक्तं शृण्वतो विरलस्य कस्यापि भवति
गुणवत् । एतदेव व्यतिरेकेणाह—पठन्ति गुणयन्ति सिद्धान्तं प्रभूताः, अद्धानं
परं नास्ति जिनोक्ते ॥ १६ ॥

एतदेव विशेषेणाह—

अविहि पयइहि विहिपरु दूसहि
पडिउ पवाहि लोउ सु पसंसहि ।
अणुसोयह पडिसोयह अंतरु
न कुणहि खवणय जेव निरंतरु ॥ १७ ॥

[अविधिना प्रवर्तन्ते विधिपरान् दूषयन्ति
 पतित प्रवाहे लोके ते प्रशसन्ति ।
 अनुस्रोतसः प्रतिस्रोतसोऽन्तर
 न कुर्वन्ति क्षणक इव निरन्तरम् ॥ १७ ॥]

व्या०—अविधिना प्रवर्तन्ते, विधिपरान् मन्वाप् दूषयन्ति । पतितं प्रवाहेऽनुस्रोतोमार्गेरूपे लोकं प्रशंसन्ति । अनुस्रोतसः सकाशात् प्रतिस्रोतसो विशेषं न कुर्वन्ति । किन्तु क्षणक इव निरन्तरं अन्तरस्याभावो निरन्तरं विशेषपामात्रं कुर्वन्ति । क्षणकपक्षे निरन्तरं अन्तराभावं अन्तरायव्यपगममिति यावत् ॥ १७ ॥

इदानीं मन्दमेघसां विपर्यस्तत्वं दर्शयन्नाह—
 करिणि जिणोत्ति धम्मि जण लम्मा
 दूरिणं जंति सुगुरु—सुहृद्भग्गा ।
 विहिपह—एवम् इ जिणु मुणि वंदहि
 तं मग्गट्ठिज जणु अहिणंदहि ॥ १८ ॥
 [कृत्वा जिनोक्त धर्मे जना लम्मा
 दूरेण यान्ति सुगुरु—श्रुतिभग्गाः ।
 विधिपक्षे (!) जिन मुनि वन्दन्ते
 तन्मार्गस्थित जनमभिनन्दयन्ति ॥ १८ ॥]

व्या०—जिनोक्तमिति कृत्वा धर्मे जना लम्माः । दूरेण यान्ति सुगुरु—श्रुति-
 भागमभ्रवणभग्गाः विधिपक्षपार्थक्ये वर्तमानान् जिनमुनीन् वन्दन्ते तन्मार्गस्थितं
 जनमभिनन्दन्ति बहु मन्यन्ते ॥ १८ ॥

जमणायपणु जिणेहि निर्दसिड
 तं वंदहि बहुलोगनमंसिड ।
 जे रयणित्थि लोय ते थोवा
 अदसड न मुणावि अंतरु घोवा ॥ १९ ॥
 [यदनायतनं जिनेर्दर्शित
 त वन्दन्ते बहुलोगनमस्तुतम् ।
 ये रत्नार्थिनो लोकस्ते स्तोत्रा
 ईदृश न जानन्त्यन्तर गूढाः ॥ १९ ॥]

व्या०—यदनायत्नं जिनेर्दक्षितं तं वन्दन्ते बहुलोकनमस्कृतम् । ये रत्ना-
र्थिनो लोकास्ते स्तोकाः, ईदृशमन्तरं विशेषं न जानन्ति धोया भूर्जाः ॥ १९ ॥

पारतंतु विद्विविसत् न गुञ्जहि
जो परियाणइ तिणि सह गुञ्जहि ।
सो भस्मप्रहगृहीत निरुत्त
दसमच्छेरएण सो भुत्त ॥ २० ॥
[पारतन्त्र्य विविविष्य न बुध्यते
यः परिजानाति तेन सह बुध्यते ।
स भस्मप्रहगृहीतो निरुत्त
दशमाध्वयेण स मुक्तः ॥ २० ॥]

व्या०—पारतन्त्र्यं विधिमागमाङ्गं विषयं मोक्षं गुणवत्प्राप्तं न बुध्यते
यः परिजानाति । कोऽर्थः ? पारतन्त्र्यादिकं बुध्यते, तेन सह बुध्यते स पूर्वोक्तः
पारतन्त्र्याद्यनभिज्ञत्ववभिज्ञयोधे च भस्मप्रहगृहीतो निरुक्तं निश्चितं दशमाध्वये-
णार्क्षयत्तपूजाप्येनैव मुक्तो भवति ॥ २० ॥

अहह ! हुण्ड अवसप्पिणि दुष्टी
जह अस्संजयपूर्इ पयट्ठी ।
तासु वि दसम जाय सहाइणि
जवस ह्य पय पावह भाइणि ॥ २१ ॥
[अहह ! हुण्डावसर्पिणी दुष्टा
वस्यामसयत्तपूजा प्रविष्टा ।
तस्या अपि दुःखमा जाता सहायिनी
यद्वशाद् भूता प्रजा पापस्य भागिनी ॥ २१ ॥]

व्या०—‘अहहेति रोदे’ हुण्डावसर्पिणी दुष्टा, वस्यामसयत्तपूजा प्रविष्टा ।
तस्या अपि दुःखं (य) मा सहायिनी जायते साहाय्यकारिणी सम्पद्यते । यद्व-
शात् प्रजा भूता पापभागिनी ॥ २१ ॥

तह वि जहन्न बीस जा विरुई
ताण पयट्ठ शृणह मरुई ।
तासु अंति संवच्छर नि हुया
खव पाविय पयपुण तहि बहुया ॥ २२ ॥
[तथापि जघन्यांश्चतिर्थां त्रिरूपा
तासां प्रविष्टा गुणानां गुणी ।

तस्या जते सक्तस्य ये भूता

क्षय प्राप्ता प्रजा पुनस्तत्र प्रभूता ॥ २२ ॥]

व्या०—तथा जघन्यविंशतिरपि विरूपा जाता । तासां दुर्लभासयत्तपूजा
जघन्यविंशतीनां प्रविष्टा सती गुणानां प्रविष्टा शुद्धीं गता प्रलीना । तस्या जघ-
न्यविंशतेरन्ते प्राप्ते ये सबत्सरा भूता, क्षय प्राप्ता प्रजास्तेषु सबत्स-
रेषु प्रभूता ॥ २२ ॥

पुनर्विशेषोपदेशमाह—

ईसर धम्म-पमत्त जि अच्छहि

पाउ करेवि ति कुगइहि गच्छहि ।

धम्मिय धम्म करंति जि मरिसिहि

ते सुहु सयलु मणिच्छिउ लहिसिहि ॥ २३ ॥

[ईश्वरा धर्मप्रमत्ता ये आसते

पाप कृत्या ते कुगतौ गच्छन्ति (गमिष्यन्ति) ।

धार्मिका धर्मं कुर्वन्तो ये मरिष्यन्ति

ते मुख सकलं मनईप्सितं लप्स्यन्ते ॥ २३ ॥]

व्या०—ईश्वरा धर्मप्रमत्ता ये आसते, पाप कृत्या ते कुगतौ गच्छन्ति ।
धार्मिका धर्मं कुर्वन्तो ये मरिष्यन्ति, ते मुख सकलं मनईप्सितं लप्स्यन्ते ॥ २३ ॥

पुण्वंत विट्ठिधम्म जि लग्गहि

ते परमात्थिण जीवहि जग्गहि ।

अप्पु समप्पहि ते न पमायइ

इह-परलोइ वि विहियावायइ ॥ २४ ॥

[पुण्यवन्तो निधिधर्मे ये लग्गन्ति

ते परमार्थेन जावन्ति जाग्रन्ति ।

आत्मानं समर्पयन्ति ते न प्रमादस्य

इह परलोकेऽपि विहितापायस्य ॥ २४ ॥]

व्या०—पुण्यवन्तो निधिधर्मे ये लग्गन्ति, ते परमार्थेन जीवन्ति जाग्रन्ति ।
आत्मानं समर्पयन्ति ते प्रमादस्य इह-परलोकेऽपि विहितापायस्य ॥ २४ ॥

तुम्हइ इहु पहु चाहिलि दसिउ

हियइ बहुत्तु खरउ वीमंसिउ ।

इत्थु करेज्जहु तुम्ह सयायइ

लीलइ जिव तरेहु भवसायइ ॥ २५ ॥

[युष्माकमेव पन्थाश्चाहिनेन दर्शितो
हृदये प्रमूर्तं खरं विमर्श्य (०मर्शितः) ।

अत्र कुर्यात् यूपं सदाऽऽदरं

लीलया यथा तरय भवसागरम् ॥ २५ ॥]

व्या०—युष्माकं यज्ञोद्देवाम्-आसित-सम्भवानां एव पन्थाश्चाहिनेन युष्मात्पित्रा
दर्शितः । अथ च चाहिलिकोऽर्थो बोध्यः सम्भार्गपरीक्षणेन हृदये बहु प्रभूतं
खरमत्यर्थं विमर्श्य अत्र सम्भार्गो कुर्यात् यूपं सदा सर्वदा आदरं प्रयत्नं लीलया
यथा तरय भवसागरम् । किलाणहिलपाटकपत्तने चाहिलनामा भावको धर्मार्थी
विचारचातुरीवञ्चुरभूत् । तस्य च चत्वारः पुत्रा यभूवुः । तद्यथा—यज्ञोद्देवः, अद्-
भुत आभू इति प्रसिद्धः, आसितगः, सम्भवश्चेति । तेन च चाहिलेन धर्म-गुरुप-
रीक्षापरायणेन प्रभुश्रीजिनदत्तसूरयो धर्माचार्यतया प्रतिपन्नाः । ते च तत्पुत्राः
पित्राज्ञारता अपि धर्मज्ञा अपि कालदोषान् युतभावं कर्तुमीषुः । स च चाहिल-
स्तथा गुणमनोक्षणायः पुत्राणां शिलाप्रविदापयिषया तयाविषस्वरूपगर्भा विश-
द्विको प्रभुश्रीजिनदत्तसूरीणां प्रेषयामास । ततस्तेरपि करुणामुधासमुद्रैस्तेषामुप-
चिकीर्षया एवविधधर्मैर्दक्षानागर्भः प्रतिलेखः प्रेषितः । ततस्ते एतदनुसारेण प्रवर्त्त-
माना विविधमानुषुः, विविधधर्म पाराययामासुरिति ॥ २५ ॥

जहिं धरि बंधु जुय जुय दीसई
तं धरं पढई वईहु न दीसई ।
जं ददईधु गेहु तं बलियउ
जडि भिज्जंतउ सेसउ गलित ॥ २६ ॥

[यस्मिन् गृहे बन्धवो युतयुता दृश्यन्ते
तद् गृहं पतति बहल दृश्यते ।
यद् दृढबन्धं गेहं तद् बलिकं
जडे(ले) भियमाने दोषं गलितम् ॥ २६ ॥]

व्या०—यस्मिन् गृहे बन्धवो युतयुताः पृथग्भूता दृश्यन्ते, तद् गृहं पतति ।
यद्ब्रह्मबन्धेन वर्त्तमानं न दृश्यते यद् दृढबन्धं सस्नेहबान्धवं गेहं तद् बलिकं
बलवन् । जडे तद्देहमन्बन्धनि भूखे भियमाने मन्वरेनेहृतया पृथग् भवति सति
शेषं गृहं गृहवास्तव्यलोकं गलितं घट्टम् । द्वितीयोऽर्थः—यत्र गेहे बन्धाः संयम-
नानि भ्रुटितानि दृश्यन्ते । तद् गेहं बद्धवतिष्ठमानं न दृश्यते । यद् दृढबन्धं
तद् बलिकं जडे पानीये भियमाने गलति सशेषं गेहं गलितं भ्रष्टमेव ॥ २६ ॥

एकत्वे गुणमाह—

‘कज्ज करइ बुहारी बन्दी
सोहइ गेह करइ समिद्धी ।
जइ पुण सा वि जुयं जुय किज्जइ
ता किं कज्ज तीण साहिज्जइ ? ॥ २७ ॥
[कार्यक करोति बहुकरी वज्ज
शोध(म)यति गेह करोति समृद्धिम् ।
यदि पुन. साऽपि युतयुता क्रियते
ततः किं कार्यं तथा साध्यते ? ॥ २७ ॥]

व्या०—कार्यकं पुञ्जं करोति बहुकरी प्रमार्जनी यद्वा शोधयति शोभयति वा गेहं करोति समृद्धिम् । यदि पुनः साऽपि युतयुता पृथग्भूतैकैकतुणा क्रियते, ततः किं कार्यं तथा साध्यते निष्पाद्यते ? न किञ्चित् । एवमेव कुटुम्बवासे उपनयो शोध्यः ॥ २७ ॥

माता-पित्रादिभक्तस्य गुणमाह—

पुण्यसु इत्थि चढइ सो चित्तइ
सोमू सूरु पुत्तु वि माविच्चइ ।
ओ किर चित्तइ मज्झि न पविसइ
जेइइ मूलि सु काहि किव होसइ ? ॥ २८ ॥
[पुनर्वसु इस्ते चटति सौचित्यस्य (स चित्रायाः)
सौम्य.(मः) श(सु)रः पुत्रोऽपि मत्ता-पित्रोः ।
यः किल चित्तस्य (चित्राया) मध्ये न प्रविशति
ज्येष्ठाना(या) मूले स कथय कथं भविष्यति ? ॥ २८ ॥]

व्या०—पुनर्भूयोऽपि वसु द्रव्यं इस्ते करे चटति आरोहति सौचित्यस्य उचितवृत्तिप्रधानस्य । सौम्यः प्रशान्तात्मा सूरस्तेजस्वी पुत्रस्त्वनेयः स चित्ते माता-पित्रोरपि आत्तामन्यस्य प्रायः सर्वस्य गुणप्रियत्वात् । यः किल चित्तमध्ये न प्रविशति चित्तं नावर्जयति माता-पित्रादीनां ज्येष्ठानां महतां पुरुषाणां मूले आदौ स कथय त्वमेव ब्रूहि कथं भविष्यति न कथञ्चित् उपायाभावात्, जनानु-रागप्रभवत्वात् सम्पदाम् । अन्यः प्रवीयमानोऽर्थः—पुनर्वस्वोत्सारकयोर्हस्ते चटति चित्रायां सोमश्चन्द्रः सूरः सूर्यः, पुत्रोऽपि सोमस्य बुधः, सूरस्य शनिः, ‘मावि-च्च’ति विशारदासु यः किल चित्रामध्ये न प्रविशति । ज्येष्ठानां मूले च स कथय कथं भविष्यति ? न कथञ्चित्, पूर्वान्तरोहे उत्तरान्तरोदात् । तदय-मत्र तात्पर्यार्थः—महा अपि क्रमेणैव नश्चत्राण्यारोहन्ति, नाक्रमेण, अनेनैव दृष्टान्तेन पुरुषा अपि क्रमेणैव सम्पदमारोहन्ति, नाक्रमेण । अतो न तद्ग्राणो यथाकथञ्चिदाहुलत्वं युज्यत इति भावः ॥ २८ ॥

लोहिण जडित जु पोत स कुट्टइ
 चुंबुकु जहि पदाणु किं वट्टइ ? ।
 नेव समुद्रइ पारु सु पावइ
 अंतरालि तसु आवष आवइ ॥ २९ ॥
 [लोहे(भे)न जडितो यः पोतः स स्फुटति
 चुम्बको यत्र पापाणः कथं वर्तते ? ।
 नैव समुद्रस्य पारं स प्राप्नोति
 अन्तराले तस्यापदागच्छति ॥ २९ ॥]

व्या०—लोहेन जडितः पोतो यः स स्फुटति । यत्र पोते चुम्बको लोहाक-
 र्पणकारी पापाणो भवति, स पोतः कथं वर्तते ? न कथाश्चिद् भजत इत्यर्थः ।
 नैव समुद्रस्य पारं स पातः प्राप्नोति अन्तराले अन्तरे तस्य पोतस्य आपदा-
 गच्छति । द्वितीयपक्षे—लोभेन चतुर्यकपायेन जडितो प्रस्वः पोतः संसारसमुद्रनि-
 स्सारकारणतया गुरुयः स स्फुटति गुरुगुणैर्विबुक्तत्वात् साधवं प्राप्नोति । यत्र च
 गुरौ चुम्बकोऽनवस्थितः साधुः प्रपन्नं स गुरुः कथं वर्तते ? न कथाश्चित् ।
 अपि तु स्तोकदिनेरेव विद्वद्भलीभवति नैव संसारसमुद्रपारं स गुरुः प्राप्नोति ।
 अन्तरालेऽन्तरे तस्य गुरोरापदागच्छति ॥ २९ ॥

लोहिण रहित पोत गुरुसागर
 दीसइ तरंतु जइ पि जडयायर ।
 लाहउ करइ सु पाव वि पावइ
 वाणिवाह वणरिद्धि वि दावइ ॥ ३० ॥
 [लोहे (भे) न रहितः पोतो गुरुसागरः (गुरुः सागरे)
 दृश्यते तरन् यद्यपि जडवाहरः (वातः) ।
 लाभ करोति स पारमपि प्राप्नोति
 वणिजानां धनरुद्धिमपि दर्शयति ॥ ३० ॥]

व्या०—लोभेन रहितो गुरुः पोतः प्रवहणसदृशः सागरं संसारसागरं तरन्
 दृश्यते । यद्यपि जडवाहरः जडैर्मूर्खैरघर्मज्ञैर्वाद्गो व्याकुलः । लाभं ज्ञानादिलाभं
 करोति स गुरुपोतः पारमपि प्राप्नोति आपयति च । वणिजां वाणिजानां वणिज
 एव वाणिजा धर्मधनलाभार्थिनः तेषां धर्मधनरुद्धिमपि दर्शयति । द्वितीयपक्षे
 पोतः प्रवहणं, गुरुमेवान् लोहेन रहितः, सागरं समुद्रं तरन् वणिजां धनरुद्धि-
 मपि दर्शयति परपारलाभजनित्वम् ॥ ३० ॥

जो जणु सुहुगुरुदिट्ठिहि दिट्ठउ
 तसु किं फाई कारइ जणु रुद्धउ ? ।
 जणु परमेट्ठि-मेतु मणि निवसइ
 सो दुइमज्झि कया वि न पइसइ ॥ ३१ ॥

[यो जनः शुभगुरुदृष्ट्या दृष्टः
तस्य किल किं करोति यमो रष्टः ? ।
यस्य परमेष्ठिमन्त्रो मनसि निवसति
स दुःखमध्ये कदापि न प्रविशति ॥ ३१ ॥]

व्या०—प्रकृतोऽर्थः प्रकटः । द्वितीयस्तु किञ्चिदुच्यते । यः किल शुभगुरु-
दृष्ट्या ज्योतिःशास्त्रोक्तशोभनस्थानवार्त्तनो गुरोर्वृहस्पतेर्दृष्ट्या दृष्टो लग्नद्वारेण,
तस्य किं करोति यमः शनैश्चरः द्वादशजन्मद्वितीयादिस्थानस्थः ? ॥ ३१ ॥

इदानीमुपसंहरति—

इयं जिणदत्तुवएसु जि निमुणाहि
पद्दहि गुणहि परियाणवि जि कुणहि ।
ते निव्वाण-रमणी सह विलसहि
वल्लिह न संसारिण सह मिलिसिहि ॥ ३२ ॥

[इति जिनदत्तोपदेश ये निशृण्वन्ति
पठन्ति गुणयन्ति परिहाय ये कुर्वन्ति ।
ते निर्वाणरमण्या सह विलसन्ति
वल्लित्वा न संसारेण सह मिलिष्यन्ति ॥ ३२ ॥]

कालस्वरूपकुलकं समाप्तमिति ।

व्या०—इति पूर्वोक्तेन प्रकारेण जिनैरहंभिर्वृत्तो वितीर्णो य उपवेशः
कृत्याकृत्यविधिनिषेधरूपस्तम् । अथ च जिनदत्तसूरिरिति कवेर्नाम । ये निशृ-
ण्वन्ति नियमेनाकर्णयन्ति, पठन्ति अधीयते, गुणयन्ति अभ्यस्यन्ति, परिहाय
विदिस्वा ये कुर्वन्ति अनुतिष्ठन्ति; ते निर्वाणरमण्या मुक्तिकान्तया सह विलसन्ति
क्रीडन्ति । वल्लित्वा व्याघुट्य न संसारेण सह मिलिष्यन्ति संगस्यन्ते भव-वृक्ष-
ज-कर्माभावादिति भावः ॥ ३२ ॥

सूरभोऽभिषेकः श्रीजिनपतिसूरिपदकमलभूङ्गः ।

व्यावृत द्वार्त्रिंशत्तमत्यमेवसा किमपि बोधाय ॥ १ ॥

कालस्वरूपकुलकं व्याख्याय यदर्जित मया पुण्यम् ।

तेनास्तु मण्यलोकः सकलोऽपि विधिप्रबोधरतः ॥ २ ॥

इति कालस्वरूपकुलकविवरणं समाप्तम् ॥ ३॥

परिशिष्टम् ।

श्रीजिनब्रह्मसूरिविरचितः

सङ्घपट्टकः ।

षड्विंशत्यावलीढं कुपयमयनर्धामातुरस्तोकलोक-

स्यामे सन्दर्श्य नागं कमठमुनितपः स्पष्टयन् दुष्टमुषैः ।

यः काठण्यामृताब्धिर्निधुरमपि किल स्वस्य सयः प्रपद्य

प्राप्तैः कार्यं कुमारस्तलनमिति जगादेव देवं स्तुमस्तम् ॥ १ ॥

कल्याणाभिनिवेशवानिति गुणप्रादीति मिध्यापय-

प्रत्यर्थाति विनीत इत्यशठ इत्यौचित्यकारीति च ।

दाक्षिण्यीति दमीति नीतिभूदिति स्थैर्याति धैर्याति सद्-

धर्माधीति विवेकवानिति मुर्षारियुष्यमे त्वं मया ॥ २ ॥

इह किल कलिकाठव्यालवधप्रान्तराल-

स्थितजुषि गतवत्त्वम्रीतिनीतिप्रचारे ।

प्रसारनवयोधप्रस्फुरत्कापयोध-

स्फुगितमुगतिसर्गं सम्प्रति प्राणिवर्गे ॥ ३ ॥

प्रोत्सर्पद्भस्मराशिप्रहमग्रदशमाश्रयसाधाय्यपुण्य-

निमध्यात्वध्वान्तरुद्धे जगति विरलतां याति जैनेन्द्रमार्गे ।

संकिण्टकद्विष्टमूढप्रललजटननाम्राथरत्नैर्जिनोक्ति-

प्रत्यर्था साधुषेपैर्विषयिभिरभितः सोऽयमप्रापि पन्थाः ॥ ४ ॥

अ(य)त्रौद्देशिकमोजनं जिनगृहं वामो वसत्यश्रमा

स्वीकारोऽर्धगृहस्ययथैयमदनेष्वप्रेक्षितापासनम् ।

सावपापरितादरः श्रुतपथावता गुणिद्वेषधी-

र्धमः कर्महरोऽत्र यन् पाथि मवेन्मदहनदाऽऽपौ तरेन् ॥ ५ ॥

षट्कायानुपमृष(मयं) निर्दयमूर्षीनाधाय यन् साधितं

साधेषु प्रतिपिप्यते यदसकृन्निस्त्रिंशतापायि यम् ।

गोमांसापुपमं यदादुरय यद् भुक्त्वा यतिर्पोषय-

स्तन् को नाम त्रिषत्सतीह मपूनः मक्ष्यादिमर्षि विदन् ॥ ६ ॥

गायद्गन्धर्वनृत्यत्वनरमजिह्मद्वेजुगुञ्जन्मृदङ्ग-

प्रेक्ष्यपुष्पयगुणमृगमदलसदुल्लेपश्चञ्चनीये ।

देवद्रव्योपभोगध्रुवमठपतिताऽऽशातनाभ्यस्रसन्तः

सन्तः सद्भक्तियोग्ये न सल्लु जिनगृहेऽर्हन्मतस्त्रा वसन्ति ॥ ७ ॥

साक्षाजिनैर्गणधरैश्च निषेवितोत्तां

निःसङ्गताग्रिमपदं मुनिपुङ्गवानाम् ।

शय्यातरोक्तिमनगारपदं च जानन्

विद्वेष्टि कः परगृहे वसतिं सकर्षः ? ॥ ८ ॥

विश्रोतसर्गापवादे यदिह शिवपुरीदूतभूते मिश्रीये

प्रागुक्त्वा भूरिभेदा गृहिगृहवसतीः कारणेऽपोच पश्चात् ।

स्त्रीसंसक्त्यादियुक्तेऽप्यभिहितयतनाकारिणां संयतानां

सर्वद्रागारिघाम्नि न्ययभि न तु मतः क्वापि चैत्ये निवासः ॥ ९ ॥

प्रप्रश्याप्रतिपन्थिनं ननु धनस्वाकारमाहुर्जिनाः

सर्गारम्भपरिमहं स्वतिमहासावद्यमाचक्षते ।

चैत्यस्वाकारणे तु गार्हिततमं स्यान्माठपत्यं यत्ते-

रित्येवं प्रवचैरिणीति समता युक्ता न मुक्त्यर्थिनाम् ॥ १० ॥

भवति नियतमत्रासंयमः स्याद् विभूषा

नृपतिकफुदमेतदोऽहासश्च भिक्षोः ।

स्फुटतर इह सङ्गः सावशीलत्वमुच्चै-

रिति न सल्लु मुमुक्षोः सङ्गतं गच्छिकाऽऽदि ॥ ११ ॥

गृही नियतगच्छभाग् जिनगृहेऽधिकारो यत्ते-

प्रदेयमशनादि साधुषु यथा तथाऽऽरम्भभिः ।

प्रसादिविधिवारणं सुविहितान्तिकेऽगारिणां

गदानुगतिर्करदः कथमसंस्तुतं प्रस्तुतम् ? ॥ १२ ॥

निर्वाहार्थिनमुज्जित गुणलवैरज्ञातशीलान्वयं

वाट्यर्बजजतद्गुणेन गुरुणा स्नार्थाय मुण्डीकृतम् ।

यद् विख्यातगुणान्वया अपि जना लग्नोभ्रगच्छप्रहा

देवेभ्योऽधिकमर्चयन्ति महतो मोहत्य तन्मृम्भितम् ! ॥ १३ ॥

दुःशापा गुरुकर्मसञ्चयवतां सद्धमं बुद्धिर्जुषां

जातायामपि दुर्लभः शुभगुरुः प्रातः स पुण्येन चेत् ।

कर्तुं न स्वहितं तयाप्यलभमी गच्छाद्वितिन्याहताः

कं भूमः कमिहाश्रयेमहि कमारप्येम किं शुभे ? ॥ १४ ॥

श्रुत्वाः किल कोऽपि रङ्गशिशुकः प्रपन्न्य चेत्ये क्वचित्
कृत्वा कञ्चन पञ्चमक्षतकलिः प्राप्तस्तदानार्यकम् ।

चित्रं चैतपगृहे गृहीयति निजे गच्छे कुटुम्बीयति

स्वं शक्नीयति बालिशयति बुधान् विश्वं वराकीयति ॥ १५ ॥
यैजातो न च वर्धितो न च न च क्रीतोऽघमर्णो न च

प्राग् दृष्टो न च बान्धवो न च न च प्रेयान् न च प्रीणितः ।
वैरेवात्यधनाधमैः कृतमुनिव्याजैर्नलाद् यास्यते

तत्स्रोतः पशुनञ्जनोऽयमनिशं नीराजक हा । जगत् ॥ १६ ॥
किं दिङ्मोहमिता किमन्ध-यधिरा किं योगवूर्णाकृताः ?

किं द्वेषोपहृताः किमन्न । ठगिता । किं वा महावेशिताः । ।
कृत्वा मूर्ध्नि पदं श्रुतस्य यदमी दृष्टोरुदोषा अपि

व्यावृत्तिं पुण्याज्जला न दधत्तेऽसूयन्ति चैतत्कृते ॥ १७ ॥
इष्टावातिमुष्टविटनटभटचेटकपेटकाकुलं

निधुवनाविधिनिनद्धदोद्दनरनारीनि करसकुलम् ।
राग द्वेष-मस्तरेष्वर्षापनमघपट्टेऽथ निमग्नने

जनयत्येव च मूढजनविहितमविधिना जैनमग्ननम् ॥ १८ ॥
जिनमलविमुलविहितमहिषाय न यग्ननमेव केवलं

किन्तु तपश्चरित्र-दानाद्यपि जनयति न यत्तु शिवफलम् ।
अविधि-विधिक्रमाग्निनासाऽपि क्षुभ-शुभाय जायते

किं पुनरिति निहन्मनैवाहितहेतुर्न प्रहायते ॥ १९ ॥
जिनगृह-जिनविभ्र-जिनपूजन-जिनयात्राऽऽदि विधिकृत

दान-तपो-व्रतादि-शुक्रमक्ति-भुवपठनादि चाटवम् ।
स्यादिह कुमत-कुगुरु-कुप्राह-कुगोष-कुदेशनांशतः

सृष्टमनमिमवकारि वरमोजनमिष विपलबनिवेशतः ॥ २० ॥
आकटुं गुग्गु-मीनान् बहिःशपिशिवरद् विम्बमादश्यं जैनं

तस्मान्ना रम्यरूपानपवरक-मठान् स्वेष्टमिदं विषाय ।
यात्रा-स्नात्रापुष्यैर्नमसितक-निष्ठाजागराचैरुल्लेख

अस्त्रालुर्नामजैनैश्छलित इय शठैर्वञ्ज्यते हा । जनोऽयम् ॥ २१ ॥
सर्वत्रास्वमिताश्रवाः स्वविषयव्यामक्तसर्वेन्द्रिया

वत्साद्गौरवषण्डदण्ड-तुरगाः पुष्यत्कषायोगाः ।
सर्वाश्चन्यतुतोऽपि कष्टमधुनाऽन्त्याश्रयराजाजिता.

सित्वा सन्मुनिमूर्खसुदतधियस्तुप्यन्ति पुप्यन्ति च ॥ २२ ॥

सर्वारम्भ-परिमहस्य गृहिणोऽप्येकाशनाद्येकदा

प्रत्याख्याय न रश्नतो हृदि भवेत् तीव्रानुतापः सदा ।

पदकृतवस्त्रिविधं त्रिषेत्थनुदिनं प्रोक्ष्यापि भजन्ति ये

तेषां ॥ क्व तपः क्व सत्यवचनं क्व ज्ञानिता क्व व्रतम् ॥ २३ ॥

देवार्थव्ययतो यथारुचिकृते सर्वतुरम्ये मठे

नित्यस्याः शुचिपट्टूलिशयनाः सद्गन्धिकाद्यासनाः ।

सारम्भाः सपरिग्रहाः सविषयाः सेव्याः सखादृशाः सदा

साधुव्याजविदा अहो ! सितपटाः कष्टं चरन्ति व्रतम् ॥ २४ ॥

इत्यायुद्धवसोपहासवचसः स्युः प्रेक्ष्य लोकाः स्थितिं

श्रुत्वाऽन्येऽभिमुखा अपि श्रुतपयाद् वैमुक्तमातन्वदे ।

मिथ्योक्त्या सुदृशोऽपि विभ्रति मनः सन्देहदोलाचलं

येषां ते ननु सर्वथा जिनपथप्रत्यर्थिनोऽर्मा वतः ॥ २५ ॥

सर्वैरुक्तकालकूटपटलैः सर्वैरपुण्योषयैः

सर्वेणालकुलैः समस्तविधुराधि-व्याधि-दुष्टप्रहैः ।

नूनं क्रूरमकारि मानसममुं दुर्मार्गमासेदुषां

दौरात्म्येन निजघ्नुषां जिनपथं वाचैष सेत्सूचुषाम् ॥ २६ ॥

दुर्भेदस्फुरदुमकुमदतमःस्तोमारतपीचक्षुषां

सिद्धान्तद्विपतां निरन्तरमहामोहादहम्मानिनाम् ।

नष्टानां स्वयमन्यनाशनकृते बद्धोद्यमानां सदा

मिथ्याचारवतां वचांसि कुरुते कर्णे सकर्षः कथम् ? ॥ २७ ॥

यत् किञ्चिद् नितयं यदप्यनुचितं यद्योक्त-लोकोत्तरे-

सार्गं यद् भवहेतुरेव भविना यच्छास्त्रापाकरम् ।

तत् तद् धर्म इति मुवन्ति कुधियो मूढास्तदर्हन्मत-

भ्रान्त्या लान्ति च हा ! दुरन्तदशमाश्रयस्य विस्फूर्जितम् ॥ २८ ॥

कष्टं नष्टदिशां नृणां यददृशां ज्ञात्यन्धवैदेशिकः

कान्तारे प्रदिशत्यमीप्सितपुराघ्नानं किलोत्कन्धरः ।

एतत् कष्टवरं तु सोऽपि सुदृशः सन्मार्गांस्तद्विद-

सद्वाक्याननुवर्तिनो हसति यत् सावक्षमस्तानिव ॥ २९ ॥

सैषा द्रुण्ढावसर्पिण्यनुसमयद्वसद्भग्नभावानुमावा

त्रिशश्रोमप्रहोऽयं रघनस्यभितिवर्षास्थितेर्भस्मराक्षिः ।

अन्तं चाश्रयमेतज्जिनमतहतये तत्समा दुःषमा चे-
 त्येवं पुष्टेषु दुष्टेष्वनुकलमधुना दुर्लभो जैनमार्गः ॥ ३० ॥
 सम्यग्मार्गपुपः प्रज्ञान्तवपुषः प्रीतोऽसन्नसुप्त-
 श्रामण्यार्द्धिमुपेयुषः स्मयमुप कन्दर्पकक्षप्लुषः ।
 सिद्धान्ताश्वनि तस्थुषः शमजुषः सत्यज्यतां जग्मुषः
 सत्साधून् विदुषः खलाः कृतदुषः क्षाम्यन्ति नोद्यदुषः ॥ ३१ ॥
 देवीयस्युरुदोषिणः क्षतमहादोषानदेवीयवि
 सर्वधीयति मूर्खमुखयतिवहं तत्त्वज्ञमशीयति ।
 जन्मागीयति जैनमार्गमपथं सम्यक्पथीयत्यहो ।
 मिथ्यास्वप्नहिलो जनः स्ववगुणामण्यं कृतार्थीयति ॥ ३२ ॥
 सङ्घत्राकृतचैत्यकूटपतितस्यान्तस्तरां ताम्यत-
 रतन्मुद्रादवपाशयन्धनचतः शक्तस्य न स्पन्त्रितुम् ।
 मुषत्यै कल्पितदान-शील-तपसोऽप्येतत्कमस्यापिनः
 सङ्घव्याघ्रवशस्य जन्तुहरिणज्जातस्य मोक्षः कुतः ॥ ३३ ॥
 इत्थं मिथ्यापथकयनया तथ्ययाऽपीह कञ्चित्
 मैद् क्षासीदनुचितमथो मा कुपत् कोऽपि यस्मात् ।
 जैनज्ञान्त्वा कुपयपतितान् प्रेक्ष्य नृस्वल्पमोहा-
 पोहायेद् किमपि कृपया कल्पित जल्पित च ॥ ३४ ॥
 प्रोद्भूतोऽनन्तकालात् कलमलनिलये नाम नेपथ्यवोऽर्हन्-
 मार्गभ्रान्ति दधानेऽयं च तदभिमरे तत्त्वतोऽस्मिन् दुरथे ।
 कारुण्याद् यः कुनोप नृषु निरसिसिपुर्वोषसङ्ख्या विवक्षे-
 दम्भोऽम्भोये प्रमिस्सेत् स सकलगगनोद्गच्छन् वा विधित्सेत् ॥ ३५ ॥
 न सावधान्ताया न बहुश-कुलीशोपितयति-
 क्रियामुक्ता युक्ता न मद-ममता-जीवन-भवैः ।
 ॥ संक्लेशावेशा न कद्भिनिवेशा न कपट-
 प्रिया ये तेऽद्यापि स्युहि यतयः सूनृतयः ॥ ३६ ॥
 सविघ्नाः सोपदेशाः श्रुतनिकषविदः क्षेत्र-कालाद्यपेक्षा-
 नुष्ठानां शुद्धमार्गप्रकटनपटवः प्रास्तमिथ्याप्रवादाः ।
 वन्द्याः सतसाधवोऽस्मिन् विनय-शम-दमौचित्य-गाम्भीर्य-चैर्य-
 स्वैर्योदाचार्यचयां-विनय-नय-दया-दादय-दाक्षिण्यपुण्याः ॥ ३७ ॥

विभ्राजिष्णुमगर्वमस्मरमनाशादं श्रुतोद्बुधने

सज्ज्ञानयुगार्णि जिनं वरवपुः श्रीचन्द्रिकाशेखरम् ।

वन्दे वर्यप्रनेकधा सुरजनैः शक्रेण चैनश्छिदं

वन्मारिं विदुषां सदा सुवचसाऽनेकान्तरङ्गप्रदम् ॥ ३८ ॥

जिनपतिमतदुर्गे कालवः साधुवैषै-

र्विषयिभिरभिभूते भस्मक-म्लेच्छसैन्यैः ।

स्ववशजहजनानां शृङ्खलाव स्वगच्छे

स्थितिरियमधुना तैरप्राप्य स्वार्थावेद्वयै ॥ ३९ ॥

सम्प्रत्यप्रतिमे कुसङ्घवपुषि प्रोज्जृम्भिते भस्मक-

म्लेच्छातुच्छवले दुरन्तदशमाश्रये च विस्फूर्जति ।

प्रौढं जगुषि मोहराजकटके लोकैस्तदाज्ञापै-

रेकीभूय सदागमस्य कथयाऽपीत्थं कदर्ध्यामहे ॥ ४० ॥

इति सङ्क्षेपवृत्तः समाप्तः ॥

(२)

श्रीजिनदत्तसूरिविरचितं गणधरसार्धशतकम् ।

गुणमणिरोद्धणगिरिणो रिसहजिणिदस्स पढममुणिवद्दणो ।
सिरिवसभसेणगणहारिणोऽणहे पणिवयामि पण ॥ १ ॥
अजियाइजिणिदाणं जणियाणंदाण पणयपाणीणं ।
धुणिमोऽदीणमणो हं गणहारीणं गुणगणोहं ॥ २ ॥

गौतमः—

सिरिवद्धमाणवरनाण-चरण-दंसणमणीण जलनिहिणो ।
तिहुयणपहुणो पडिहणियसत्तुणो सत्तमो सीसो ॥ ३ ॥
संखाइए वि भवे साहिंते जो समत्तमुयनाणी ।
छत्तमत्थेण न जज्जइ एसो न हु केवली होइ ॥ ४ ॥
तं सिरिय-मणुय-दाणव-देविंदनमंसियं महासत्तं ।
सिरिनाणसिरिनिहाणं गोयमगणहारिणं वेवे ॥ ५ ॥

सुधर्मस्वामी—

जिणवद्धमाणमुणिवद्दसमप्पिवासेसत्तिथभारधरणोहिं ।
पडिहयपडिक्खरेणं जयम्मि धवळाइयं जेण ॥ ६ ॥

संस्कृतच्छाया ।

गुणमणिरोद्धणगिरे अग्रभजिनेन्द्रस्य प्रथममुनिपतेः ।
भीमप्रभसेनगणधारिणोऽनघौ प्रणिपतामि पदौ ॥ १ ॥
अजितादिजिनेन्द्राणां जनिद्वानन्दानां प्रणतप्राणिनाम् ।
स्तौम्यदीनमना बहु गणधारिणां गुणगणौघम् ॥ २ ॥
श्रीचर्पमानवरजान-चरण-दर्शकमणीनां जलनिधेः ।
त्रिभुवनप्रभोः प्रतिहृतशत्रोः सत्तमः क्षिप्रः ॥ ३ ॥
सहस्रयातीतानपि भवान् कथयन् यः समस्तभुतजानी ।
छत्तमत्थेन न ज्ञायत एष न राहु केवली भवति ॥ ४ ॥
तं तिर्यग्-मनुज-दानव-देवेन्द्रनमस्वित महासत्त्वम् ।
श्रीज्ञानभीनिधानं गौतमगणधारिणं वन्दे ॥ ५ ॥
जिनवर्धमानमुनिपतिसमर्पिनाक्षेपतीर्थभारधरणेः ।
प्रतिहृतप्रतिपक्षेण जंगति धवळामितं येन ॥ ६ ॥

वं त्रिद्वयपणयपयारविंदमुद्रामकामकरिसरहं ।
अणहं सुहृन्मसामि पंचमठाण्डियं वंदे ॥ ७ ॥

जम्बूः—

साहणे वि द्रु णो तरलतारबद्धच्छिष्टिच्छिरीर्हि मणो ।
मणयं पि मुणियपवयणसकृन्मावं मामियं जस्स ॥ ८ ॥
मण-परमोद्दिष्टमुद्राणि परमपुरपत्थिण जेण समं ।
समइकंताणि समगा(त्त)भन्वज्जणजणियमुक्तराणि ॥ ९ ॥
तं जंबुनामनामं सुहृन्मगणहारिणो गुणसमिद्धं ।
सीसं सुसीसनिलयं गणहरपयपालयं वंदे ॥ १० ॥

प्रमथाचार्यः—

संपत्तवरविषयं वयत्यिगिहिजंबुनामवयणाओ ।
पालियजुगपवरपयं प्रमथापरियं सया वंदे ॥ ११ ॥

शाय्यम्भवः—

कट्टमहो ! परमेयं तत्तं न मुणिज्जइ प्ति सोऊणं ।
सिग्गंभवं भवाओ विरत्तचित्तं नमंसामि ॥ १२ ॥

पद्मोद-सम्भूतसूरी—

संजणियपणयमई जसमई मुणिगणादिवं सगुणं ।
संनूर्यं सुहंसंभूद्भायणं सूरिमणुसरिमो ॥ १३ ॥

तं त्रिमुक्ताग्रगण्यद्वारविन्दमुद्रामकामकरिसरहम् ।
अनन सुधर्मस्त्वानिर्गम्यमन्थावस्थित वन्दे ॥ ७ ॥
तारण्येऽपि हि नो तरलतारापाधिप्रेतुनागभिर्नैः ।
मनागपि शत्रुप्रवर्धनप्रदानं भ्रामिन्त्य भव्य ॥ ८ ॥
मनः-परमावधिप्रमुखानि परमपुरपत्थिण जेण समम् ।
समतिक्रान्तानि समम्भूमन्त्रजनिर्गोचरानि ॥ ९ ॥
तं जम्बूनामनामं सुधर्मगणधारिणो गुणमनूदम् ।
शिष्यं मुशित्यनिन्य गणहरपदालकं वन्दे ॥ १० ॥
सन्प्राप्तवरविवेक मर्त्यार्थिगुहिलजम्बूनामवचनात् ।
पालियजुगप्रवरपदं प्रमथाचार्यं सदा वन्दे ॥ ११ ॥
कट्टमहो ! परमेष्ठमन्त्र न ह्ययमे इति धृत्वा ।
शाय्यमन्त्रं भवाद् विरक्तचित्तं नमस्त्वानि ॥ १२ ॥
संजणितपण्यमई पद्मोदपदं मुनिरुत्तमिणं यशुम् ।
सम्भूतं सुखमन्त्रुतिमाजवं सूरिमणुसूरिणम् ॥ १३ ॥

भद्रबाहुगुरुः—

सुगुरुतरणीइ जिणसभयसिंधुणो पारगामिणो सम्भं ।
सिरिभद्रबाहुगुरुणो हियए नामक्खरे धरिमो ॥ १४ ॥

स्थूलभद्रः—

सो कह न स्थूलभद्रो लहइ सलहं सुणीण भञ्जमि ।
लीलाइ जेण हणिओ सरहेण न मयणमयरओ ॥ १५ ॥
कामपर्दवसिहाए कोसाए बहुसिणेहभरियाए ।
पणदहजणपयगाए(वि) बि जीए जो धामिओ नेय ॥ १६ ॥
जेण रविणेब विहिए(य) इह जणगिहे सप्पहं पया(हा)सती ।
सययं सकज्जलगा पय्यपहा सा सिणिद्धा वि ॥ १७ ॥
जेणासु साविथा साविथा चरण-ऊरणसहिण्ण ।
सपरैसि हियकए सुकयजोगओ जोगयं दट्ठुं ॥ १८ ॥
तमपच्छिमं चउदसपुळ्वाण चरण-नाणसिरिसरण ।
सिरिस्थूलभद्रसमणं वदे हं मत्तगयगमणं ॥ १९ ॥

आर्यमहागिरिः—

विहिद्या अणिगूहियविदियसत्तिणा सत्तमेण संतुलणा ।
जेणअमहागिरिणा समञ्जते वि जिणकप्पे ॥ २० ॥

सुगुरुतरण्या जिनसभयसिन्धोः पारगामिन सम्भक् ।
श्रीभद्रबाहुगुरोर्हृदये नामाक्षराणि धराम् ॥ १४ ॥
स कथ न स्थूलभद्रो लभते श्लाघा सुनीना मध्ये ।
लीलाया येन हत शरभेणैव मदनमृगराज ॥ १५ ॥
कामप्रदीपशिक्षया कोशया बहुश्रेष्ठतया ।
धनदग्धजनपतङ्गयाऽपि यया यो भ्यामिनो नैव ॥ १६ ॥
येन रविनेव विहिता इह जनगृहे स्वप्रभो प्रकाश(भास)यन्ती ।
सततं स्वकार्वाक्य(सकज्जलगा)ग्रहणप्रभा सा दिनमवाऽपि ॥ १७ ॥
येनासु धाविता धाविका चरण-ऊरणसहितेन ।
स्व-परेषां दितकृते सुकृतयोगतो योग्यता दृष्ट्वा ॥ १८ ॥
तमपश्चिमं चतुर्दशपूर्विका चरण-दानप्रीतिरणम् ।
श्रीस्थूलभद्रभ्रमणं जन्दइह मत्तगजगमनम् ॥ १९ ॥
विहिताऽनिगूहितवीर्यवाजिना सत्तमेन सन्तुलना ।
येनार्यमहागिरिणा समतिमान्तेऽपि जिनकल्पे ॥ २० ॥

आयसुहृती—

तस्स कणित्ठं लद्धं अञ्जसुहरिद्यं सुहृत्थिजणपणयं ।

अवहृत्थियसंसारं सारं सूरिं समणुसरिमो ॥ २१ ॥

आयंसमुद्र-मङ्ग-सुधमार्णः—

अञ्जसमुद्रं जणयं मिरिइ वदे समुद्रगभीरं ।

तद् अञ्जमंगुसूरिं अञ्जसुधमं च धम्मरय ॥ २२ ॥

भद्रगुप्तः—

मज्ज-वयण-कायगुत्तं तं वदे भद्रगुप्तगणनाहं ।

जइ जिमइ जई जम्मंदळीए तौ मरइ वेहिं सम ॥ २३ ॥

श्रीवज्रस्वामी—

छन्मासिएण सुकयाणुभावओ जायजाइसरणेण ।

परिणामओऽणवज्जा पञ्चज्जा जेण पडिबन्ना ॥ २४ ॥

सुंनवणसंनिवेसे जाएणं नंदणेण नद्धाए ।

धनगिरिणो तणएण तिहुदणपहुपणवचरणेण ॥ २५ ॥

इक्षारसंगपाढो कओ दढ जेण साहुणीहितो ।

वरसग्गायज्जयणुग्जएण ववसा छवरिसेण ॥ २६ ॥

सिरिअञ्जसीहगिरिणा गुरुणा बिहिओ गुणानुराणेण ।

लहुओ वि ओ गुरुकओ णाणदानओऽसेससाहूण ॥ २७ ॥

तस्य कणित्ठं लद्धमार्थपुत्रस्ति न मुक्ताः (सुभा) र्धिन न प्रणवम् ।

अपइस्ति न समारं सारं सुमिअनुमं (स्म) राम ॥ २१ ॥

आयंसमुद्रं मङ्गं श्रिया बन्धं समुद्रधर्मीरम् ।

तयाऽऽयंसमुद्रमूर्ध्नि धर्मसुधमं च धर्मेतरम् ॥ २२ ॥

मज्जो-वयन-कायगुप्तं तं वन्दे भद्रगुप्तगणनायम् ।

यदि निमति यत्तिर्यन्मण्डन्या ततो श्रियते ते समम् ॥ २३ ॥

पाण्मासिकेन सुक्यानुभावतो जातिपतिस्मरणेन ।

परिणामनोऽनवद्या प्रपञ्चा यन प्रनिवद्या ॥ २४ ॥

तुम्बवचनसन्निवेशे जातेन मन्दनेन नन्द्यावा ।

धनगिरिस्तनयन त्रिमुवनप्रभुप्रणवचरणेन ॥ २५ ॥

एकादशाह्मण्यं कृतो ॥ यन साध्वीभ्यः ।

तस्त्वाप्यायाध्वनोऽस्तन वदमा यद्वायेन ॥ २६ ॥

श्रीभार्वीसिहगिरिणा गुरुणा बिहितो गुणानुरागेन ।

एषुकोऽपि वा गुरुत्वो णानदाननोऽनवद्यापुनम् ॥ २७ ॥

पञ्जेषीए गहिअन्वओ लहु गुग्गोहिं वरिसंवे ।
 ओ मुजइ त्ति निमंसिय परिकियओ पत्ततन्विज्जो ॥ २८ ॥
 उद्धरिया जेण पयाणुसारिणा गयणगामिणी विज्जा ।
 सुमहापइत्तपुब्बाओ सव्वहा पसमरसिएण ॥ २९ ॥
 दुष्कालंमि दुबालसवरसि(रिष)यंमि सीयमाणे संधंमि ।
 विज्जावलेणमाणियमंमं जेणन्नकिरत्ताओ ॥ ३० ॥
 मुररायचावचिन्ममममुहाधणुमुक्कनयणवाणाए ।
 कामगिसमौरणाविहियपत्त्यणावयणघहणाए ॥ ३१ ॥
 लट्ठंगपइद्दाए सिट्ठिसुयाए विसिट्ठिचिट्ठाए ।
 गुणागणसवणाओ जस्स दंसणुक्कठियमणाए ॥ ३२ ॥
 नियजणय(ग)दिन्नघण-कणय(ग)-रयणरासीइ जो कम्माए ।
 तुच्छमवि न मुच्छिओ जोव्वणे वि धणिय धणद्दाए ॥ ३३ ॥
 जलणगिहाओ माहेमरीए बुमुमाणि जेणमाणित्ता ।
 तिव्वन्नियाणं भाणो भट्ठिओ संघुअई विदिया ॥ ३४ ॥
 दूरोसारियवय(इ)रो वय(इ)रसेणनामेण जस्स बहुसीसो ।
 सीसो जाओ जाओ जयम्मि जायाणुसारियुणो ॥ ३५ ॥

कुंकणविस्तप सोपारयंमि सुगुरुवपसओ जेण ।
 कहिय सुभिक्षमविगं विहिओ संघो गुणमहग्यो ॥ ३६ ॥
 समहं दसपुव्वधरं धम्मधुराधरणसेससमविरियं ।
 सिरिवय(इ)रसामिसूरि वंदे थिरयाइ मेरुगिरि ॥ ३७ ॥

आर्यरक्षितः—

नियज्जणणिषयणकरणंमि उज्जओ दिट्ठिवायपट्ठणर्थ ।
 तोसल्लिपुत्तंवगओ ढहूरसङ्गाणुमग्गेण ॥ ३८ ॥
 सङ्गाणुसारओ विहिंसयल्लमुनिवन्दणो य ओ गुरुणा ।
 अकयाणुवन्दणो सावगस्स ओ एवमिह भणिओ ॥ ३९ ॥
 को धम्मगुरु तुग्हाणमित्थ य तेण वि विणयपणएण ।
 गुरुणो निदंसिओ स ढहूरसङ्को विषट्ठेण ॥ ४० ॥
 अकयगुरुनिहवेणं सूरिसयासंमि जिणमयं सोढं ।
 परिवज्जिथ सावज्जे पवज्जगिरिं समारुढो ॥ ४१ ॥
 सीहत्ता निक्खंतो सीहत्ताप य विहरिओ जो उ ।
 साहियनवपुव्वसुओ संपत्तमहंतसूरिपओ ॥ ४२ ॥
 सुरवरपट्ठुपुट्ठेणं महाविदहंमि तित्थमाहेणं ।
 कहिओ तिगोवभूयाण भासओ भावहे जो उ ॥ ४३ ॥

कुंकणविस्तप सोपारके सुगुरुवपसओ जेण ।
 कमदित्वा सुभिक्षमविगं विहितः सङ्घो गुणमहार्घः ॥ ३६ ॥
 समहं दसपुर्वधरं धर्मधुराधरणशेषसमवीर्यम् ।
 धीवपार(इन्द्र)सामिसूरि वन्दे स्थिरतया मेरुगिरिम् ॥ ३७ ॥
 निजब्रतनीदवनकरणे उद्यतो दृष्टिवादपट्वनार्थम् ।
 तोसल्लिपुत्तान्तगतो ढहूरभाटानुमात्रेण ॥ ३८ ॥
 भाटानुसारतो विहितसकलमुनिवन्दनार्थ यो गुरुणा ।
 अकृतानुबन्धः आरक्ष्य य एवमिह भणितः ॥ ३९ ॥
 को धम्मगुरुस्त्वाम्भव न तेनापि जिनदत्तपतेन ।
 गुरवे निदधिनः स ढहूरसङ्को विदग्धेन ॥ ४० ॥
 अहङ्कारनिहनेन सूरिसकाशे जिनमत धृत्त्या ।
 परिवर्ग्ये सावर्ग्यं प्रवज्जयागिरिं समारुहः ॥ ४१ ॥
 सिद्धतया निष्क्रान्तः सिद्धतया न विज्जो बन्तु ।
 आधिष्ठानद्वर्तयुतः सम्प्राप्तमहन्सूरिपदः ॥ ४२ ॥
 सुरवरपट्ठुपुट्ठेन महाविदेहे स्तौयमानेन ।
 कथितो निगोदभूतानां भाषको मारणे बन्तु ॥ ४३ ॥

जस्तु सयासे सको माहणरूपेण पुच्छए एवं ।
 भयवं । फुडमत्रेसिय मह कित्तियमाउयं कहसु ॥ ४४ ॥
 सको भवं ति भणिओ मुणिओ जेणाउप्पमाणेण ।
 पुट्टेण निगोद्याणं पि वण्णणा जेण निदिट्ठा ॥ ४५ ॥
 हरिसभरनिम्भरेणं हरिणा ओ संघुओ महासत्तो ।
 लेण सपयंमि सूरि वि ठाविओ गुणिसुवहुमाणा ॥ ४६ ॥
 रक्खियचरित्तयणं पयडियजिणपवयणं पसंतमणं ।
 तं वंदांमि अउअरक्खियमल्लक्खियं तं खमासमणं ॥ ४७ ॥

अन्ये—

तयणु जुयपवरगुणिणो जाया आयाण जे सिरोमणिणो ।
 सन्नाण—चरणगुणरयणजलहिणो पत्तमुयनिहिणो ॥ ४८ ॥
 परवाइ(दि)वारवारणवियारिणो जे मियारिणो गुरुणो ।
 ते सुगहियनामाणो सरणं मह हुंतु जइपहुणो ॥ ४९ ॥

उमास्वातिवाचकः—

पसमरइपमुहपयरणपेचसया सकया कया जेहिं ।
 पुण्वमयवायमाणं तेसिमुमासाइनामाणं ॥ ५० ॥
 पडिहयपडिबक्खणं पयडीकयपणयपाणिमुक्खणं ।
 पणमांमि पायपउमं विहिणा विणएण निच्छउमं ॥ ५१ ॥

यस्तु मयासे सको माहणरूपेण पुच्छयेवम् ।
 भयवन् । स्फुटमन्त्रिन्य मय कियदायुः कथय ॥ ४४ ॥
 सको भवानिति भणितो ज्ञातो येनायुःप्रनाप्तेन ।
 धृष्टेन निगोदानामपि वर्गना येन निर्दिष्टा ॥ ४५ ॥
 हर्षभरनिर्भरेण हरिणा यः संस्तुनो महाप्रभवः ।
 येन स्वपदे सूरितपि स्थापितो गुणिसुबहुमानम् ॥ ४६ ॥
 रक्षितचरित्प्रत्नं प्रकटितजिनप्रवचनं प्रशान्तमनसम् ।
 तं वन्दे आर्यरक्षितमलक्षितं ते शमाभरणम् ॥ ४७ ॥
 तद्वत्तु गुणप्रवरगुणिनो जाया जानानां ये निरोमणयः ।
 सन्नाण—चरणगुणरत्नजलधयः प्रसन्ननिधयः ॥ ४८ ॥
 परवादिवारवारणविदारिणो ये भृगवर्यो गुरवः ।
 ते सुगहियनामानः शरणं मम भवन्तु यतिप्रभवः ॥ ४९ ॥
 प्रदाभरतिप्रमुखाप्रकारयशस्वी संस्तुता कृता येः ।
 पूर्वमवावधानां तेषामुमास्वातिनाम्नाम् ॥ ५० ॥
 प्रतिद्वन्प्रतिगज्ञाणां प्रकटीकृतप्रणतशान्तिस्त्वयाम् ।
 प्रणमामि पादपदं विधिना विनयेन विप्रलम्ब ॥ ५१ ॥

हरिमद्राचार्यः—

जाइणीमदय(यह)रियावखणसवणओ पत्तपरमनिव्वेओ ।
 भवकारागाराओ साईकारओ नीहरिओ ॥ ५२ ॥
 सुगुरुसमीवोवगओ वहुत्तसुत्तोवएसओ जो व ।
 पढिवन्नसव्वविरई तत्तइ तत्त विहियरई ॥ ५३ ॥
 गुरुपारवत्तओ पत्तगणिपओ मुणियजिणमओ सम्मं ।
 मयरहिओ सपरहियं काउमणो पयरणे कुणइ ॥ ५४ ॥
 चउइससयपयरणगोनिरु(सि)द्धोसो सया हयपओसो ।
 हरिभहो हरियतमो हरि व्व जाओ जुगप्पवरो ॥ ५५ ॥
 उइयंमि मिहि(ह)रि महं सुदिठ्ठिणो होइ मग्गदंसणओ ।
 वह हरिभहायरिए भहायरियंमि उदयमिए ॥ ५६ ॥
 जं पइ केइ समनाममोलिया भोऽलियाइ जंपंति ।
 चीवासिदिक्खिरओ सिक्खिसओ य गीयाण तं न मय ॥ ५७ ॥
 हयकुसमयमडजिणमडसोसो सेसु व्व धरियत्तिवधरो ।
 जुगपवरजिणदत्तपहुत्तसुत्तवत्तत्यरयणासिरो ॥ ५८ ॥
 तं संकोइयकुसमयकोसियकुलममअमुत्तमं वंदे ।
 पणयजणविजमई हरिभदपहुं पहासवं ॥ ५९ ॥

याकिनीमदत्तवचनध्वजतः प्राप्तपरमनिवेद ।
 भवकारागारात् साहकारो नि धनः ॥ ५२ ॥
 सुगुरुसमीपगतसुत्तोवएसओ यन्तु ।
 प्रतिपन्नसर्वविरतिस्तत्त्वविरहितम विहियरतिः ॥ ५३ ॥
 गुरुपारवत्ततः प्राप्तगणिपदो हानजिनमन सम्मत् ।
 मयरहितः स्वपरहितं कर्तुमवा प्रवरणमि करोति ॥ ५४ ॥
 चतुर्दशवक्त्रकरणगोनिरु(वि)द्भोसः सदा हनप्रदोषः ।
 हरिमद्रो हृत्तमा दारित्वा जातो युगप्रवहः ॥ ५५ ॥
 वदितो निहारे मद्र सुतेर्मवन्ति मार्गदर्शनतः ।
 तथा हरिमद्राचार्ये भद्रचार्ये(विरित) उदयमिते ॥ ५६ ॥
 यं प्रति वेचिन् समनामध्वन्या भोऽलिया इत्यन्ति ।
 येनया(वि)द्भोऽज्ञतः शिक्षितव गीतानां नत्र नाम् ॥ ५७ ॥
 हनुसमयमडजिणमटगिय केप ह्व धुनीयेधरः ।
 युगप्रवरजिनदत्तसुत्तसुत्तवत्तत्यरयणासिरो ॥ ५८ ॥
 तं संकोचिनकुसमयकोसियकुलममल्लुत्तम वन्दे ।
 प्रणयजणवत्तमई हरिमद्रमसु प्रणयमात्म् ॥ ५९ ॥

शीलाङ्कः—

आयारावियारेणवयणचेंदिमादलियसयलसंताचो ।

सौलको हरिणकुं व्व सहइ कुमुयं वियासंतो ॥ ६० ॥

देवाचार्य-नेमिचन्द्रोद्योतनसूरयः—

तयणंतरदुत्तरभवसमुद्रमज्जंतभवसत्ताणं ।

पोयाण व्व सूरीणं जुगपवराणं पणिवयामि ॥ ६१ ॥

गमराग-दोसदेवो देवाचारिओ य नेमिचंदगुरु ।

उज्जोयणसूरी गुरुगुणोद्गुरुपारतंतगओ ॥ ६२ ॥

वर्धमानसूरिः—

सिरिचद्धमाणसूरी पवद्धमाणाहरित्तगुणनिलओ ।

चियवासमसंगयमवगमित्तु वसहीइ जो वसिओ ॥ ६३ ॥

जिनेश्वरसूरिः—

तेसिं पयपउमसेवारसिओ भमरु व्व सव्वभमरहिओ ।

ससमय-परसमयपयत्यसत्यवित्थारणसमत्यो ॥ ६४ ॥

अणहिल्लवाहए नाहइ व्व दंसियसुपत्तसंदोहे ।

पउरपए बहुकविदूसगे य सत्तायगाणुगए ॥ ६५ ॥

सद्धिपहुल्लहराए सरसइअंकोवसोदिए सुदए ।

मग्गे रायसई पविसिऊण लोयागमाणुमयं ॥ ६६ ॥

आचारविचारणवचनपन्डिकादलिनमकरसस्तापः ।

शीलाङ्को हरिणा इव शोभते कुमुद विद्यासवन ॥ ६० ॥

तदनन्तरं दुस्तरभवसमुद्रमज्जन्तभवमरवानाम् ।

पोतानिव सूरीन् युगप्रक्रान् प्रणिपतामि ॥ ६१ ॥

गमराग-द्वेषदेवो देवाचार्येय नेमिचन्द्रगुरु ।

उद्योतनसूरिल्लुगौपगुलरातरज्जगतः ॥ ६२ ॥

वर्धमानसूरिः प्रवर्धमानातिरिक्तगुणनिलयः ।

वैद्यशममसद्गम्यवगम्य वसतो य उपविः ॥ ६३ ॥

तेषां पदपद्मेवारसिरो धमर इव सर्वप्रमरहितः ।

स्वसमय-परसमयपदायैवार्थवित्तरणमम्यः ॥ ६४ ॥

अणदिल्लपाटके नाटक इव दंसिन्नुभवमन्दोहे ।

प्रतुप्रने बहुकविदूषके न सत्तायकाणुगते ॥ ६५ ॥

सद्धिपहुल्लमराजे सरस्वत्यङ्गोपधोमिने शुभ (शुभ) दि (शुभगे) ।

मण्येराजशुभं प्रविश्य लोकागनाशुभतम् ॥ ६६ ॥

नामावरिणहिं सभं करिय विचारं विचाररहिणहिं ।
 वसइहिं निवासो साहूण ठविओ ठाविओ अप्पा ॥ ६७ ॥
 परिहरियगुरुकमागयवरवत्ताप वि गुज्जरत्ताप ।
 वसहिनिवासो जेहिं फुडीकओ गुज्जरत्ताप ॥ ६८ ॥

बुद्धिसागरसूरिः—

विजयगयजीमवंधू जंबंधू बुद्धिसागरो सूरि ।
 कथवायरणो वि न जो विवायरणकारओ जाओ ॥ ६९ ॥

जिनमद्रः—

सुगुणजणजणियमहो जिनमद्रो जन्विणेयगणपदमो ।
 सपरेसिं हिया सुरसुंदरीकहा जेण परिकहिया ॥ ७० ॥

जिनचन्द्रः—

कुमुयं वियासमाणो बिहडाबियकुमयचक्रवायमणो ।
 बइयमिमो जस्सीसो जयंमि बडु न्व जिनचंदो ॥ ७१ ॥
संवेगरगसाला विशालसालोपमा कया जेण ।
 रागाइवेरिमघमीयभक्वजणरक्खणनिमिचं ॥ ७२ ॥

अभयदेवः—

कयसिबसुहृत्पसेवोऽभयदेवोऽवगयसमयपस्तेवो ।
 जस्सीसो विहियनवैगवित्तिजलघोयजललेवो ॥ ७३ ॥

नामावरिणः सभं कृत्वा विचारं विचाररहितैः ।
 वसती निराण. साधूनां स्थापितः स्थापित आत्मा ॥ ६७ ॥
 परिहृतगुरुकमागतवरवार्तायामपि गूज्जरत्तापाम् ।
 वसतिनिवासो वै स्फुटीकृतो गूज्जरत्तापाम् ॥ ६८ ॥
 विजयगयजयिभक्तपुण्यद्वन्द्वबुद्धिसागरः सूरिः ।
 कृत्वाप्राक्(वाद)रणोऽपि न यो निवादरणकारको जातः ॥ ६९ ॥
 सुगुणजनजनिमद्रो जिनमद्रो यद्विनेयगणप्रथमः ।
 स्व-परेषां हितं सुरसुन्दरीकया येन परिकथिता ॥ ७० ॥
 कुमुदं विकसमानो विषटितकुमयचक्रवाक्यगणः ।
 उदयमितो बच्छिन्नो जयति चन्द्र ॥ जिनचन्द्रः ॥ ७१ ॥
 संवेगरदृष्टसाला विशालसालोपमा कृता येन ।
 रागादिवैरिमघमीतमज्जवनरक्षणनिमित्तम् ॥ ७२ ॥
 कृतस्तिपुष्पार्पणोऽभयदेवोऽपगतसमयप्रतोषः ।
 बच्छिन्नो विहितवाराहवृत्तिजलघोतजह्नेयः ॥ ७३ ॥

जेण नवंगविवरणं विहितं विहिता समं सिवसिरीए ।
कावं नवंगविवरणमुच्चिष्य भवजुवइसंजोगं ॥ ७४ ॥

जिनेश्वरसूरिः—

जेहि बहुसीसेहि सिवपुरपहपत्थियाण भव्वाणं ।
सरलो सरणी समगं कहिओ ते जेण जंति तयं ॥ ७५ ॥
गुणकणमवि परिकहिचं न सकइ स कई वि जेसिं फुड ।
तेसिं जिनेसरसूरीण चरणसरणं पवज्जामि ॥ ७६ ॥

अशोकचन्द्रः—

जुगपवरागमजिनचंदसूरिचिहिकहियमूरिमंतपओ ।
सूरी असोगचंदो मह मण-कुमुयं बिकासेउ ॥ ७७ ॥

धर्मदेवः—

कहियगुरु-धम्म-देवो धम्मदेवो गुरु उवज्जामो ।
मज्झ वि तेसिं च दुरतदुइहरो सो छहु होउ ॥ ७८ ॥

हरिसिंहः—

तरस विणेओ निहलिअगुरुगओ ओ हरि ज्व हरिमीहो ।
मज्झ गुरु गुणिववरो सो मह मणबंछियं कुणउ ॥ ७९ ॥

सर्वदेवः—

सेसिं जिहो भाया भावाण कारणं सुसीसाणं ।
गणिसठवदेवनामो न नामिओ केणइ हटेण ॥ ८० ॥

येन नवाङ्गविवरणं विहितं विहिता समं सिवसिरीयः ॥
कचं नवाङ्गविवरणमुच्चिष्या भवजुवतिष्योगम् ॥ ७४ ॥
येषांहुयिन्येः शिवपुरपथप्रस्थितानां मय्यानाम् ।
सरलं सरणिमगं कथिता ते यथा यान्ति तच्छब्द ॥ ७५ ॥
गुणकणमपि परिकथयितुं न शक्नोति स कथिरपि येषां स्फुटम् ।
तेषां जिनेश्वरसूरीणां चरण-चरणं प्रपद्ये ॥ ७६ ॥
जुगप्रवरागमजिनचन्द्रसूरिचिहिकथितसूरिमन्त्रपदः ।
सूरिशोकचन्द्रो मम मनः-कुमुदं विरागयतु ॥ ७७ ॥
रक्षितगुरु-धर्म-देवो धर्मदेवो गुदग्राह्यायः ।
ममापि तेषां च दुरन्तदुःखहर-सं छतुं भवतु ॥ ७८ ॥
तस्य विनेयो निर्दलितगुरुगओ यो हरिरिव हरिसिंहः ।
मम गुरुर्गुणिववरः स मम मनोवाञ्छितं करोतु ॥ ७९ ॥
तेषां ज्येष्ठो भ्राता मायानां कारणं मुक्तिव्याणम् ।
गणिसर्वदेवनामा न नामितः केनचिद् दृष्टेन ॥ ८० ॥

देवभद्रसूरि —

सूर--ससिणो वि न सम्यं जेसिं ज ते कुणति अत्थमण ।
 नक्खत्तयया मेस मीण मयर पि भुजवे ॥ ८१ ॥
 जेसिं पसाण्ण मए मएण परिवज्जिनय पय परम ।
 निम्मलपत्त पत्त सुहसत्तसमुज्झनिमित्त ॥ ८२ ॥
 तेसिं नमो पायाण पायाण जेहिं रक्खिया अम्हे ।
 सिरिसूरिदेवभद्राण सायर दिज्जमहाण ॥ ८३ ॥
 सूरिपय दिज्जमसोमपदसूरीहिं पत्तभूरिहिं ।
 तेसिं पय मह पट्ठणो विज्ज निणवल्लहस्स पुणो ॥ ८४ ॥

जिनवल्लभसूरि —

अत्थगिरिसुवगमसु जिण-जुगपवरागमेसु कालवसा ।
 सूरम्मि व दिट्ठिहरेण विलसिय मोहसवमसा ॥ ८५ ॥
 ससारचारगाओ निठिप्पेहिं पि भव्वजीवेहिं ।
 इच्छतेहिं वि मुक्ख दीसइ गुम्फारिहो न पहो ॥ ८६ ॥
 पुरिय नक्खत्तोहिं महागहहिं तओ समुल्लसिय ।
 बुद्धी रचणियेणावि पाविया पत्तपसरेण ॥ ८७ ॥
 पासत्थकोसियकुल पयडीहोऊण हत्तुमारद्ध ।
 काए काए य विपाण भावि भय ज न व गणइ ॥ ८८ ॥

सूर--शशिनावपि न ममीं येषां यन् तौ बुद्धोऽस्तमनम् ।
 नक्षत्रगन्तो मेघ मीन मन्दरमपि भुञ्जते ॥ ८१ ॥
 येषां प्रसादनं मया मदेन परिवर्जितं पदं परमम् ।
 निर्मलपात्रं प्राप्तं गुह्यमस्त्वमुपतिष्ठतिमितम् ॥ ८२ ॥
 तेषां नमः पादभ्यां पापम्वो यै रक्षिता वयम् ।
 श्रीसूरिदेवभद्राणां सादरं दत्तमद्राणाम् ॥ ८३ ॥
 सूरिपदं दत्तमशोकचन्द्रसूरिभिस्तत्पञ्चभूरिभिः ।
 तत् (ते) पदं मम प्रमोदत जिनवल्लभस्य पुनः ॥ ८४ ॥
 अस्तगिरिसुवगतसु जिन-जुगप्रवरागमेषु चरन्त्याम् ।
 सूर्येऽनं दृष्टिरेण विलम्बितं मादयन्तमसा ॥ ८५ ॥
 समार-पारकाद् निर्विगैरपि मन्त्रवीर ।
 इन्द्रद्विरपि मोघं हन्त्यत मोक्षार्हं न पश्येत् ॥ ८६ ॥
 स्फुरति नभस्रैर्यौग्यदेह्यनं समुत्तिष्ठम् ।
 वृद्धा रत्न(च)निररेणापि प्राज्ञा प्राप्नोत्यमरेण ॥ ८७ ॥
 पार्थस्य--दीपिकाकुलं प्रसन्नं भूय हत्तुमारुहम् ।
 अयानीं काष्ठानां च विपातं भावि भयं यत् तद् गणयति ॥ ८८ ॥

जगति जणा योवा स-परेसि निवुई समिच्छता ।
 परमत्थरक्खणत्थं सह सदस्स भेलता ॥ ८९ ॥
 नाणा सत्थाणि धरति ते त जेहिं विचारिऊण परं ।
 सुसणत्थमागयं परिहरति निज्जीवमिह कावं ॥ ९० ॥
 अविणासियजीव ते धरति धम्म सुवसनिष्कमं ।
 सुक्खस्स कारण भयनिवारणं पत्तनिव्वाण ॥ ९१ ॥
 धरियकिवाणा केई स-परे रक्खंति सुगुरुकरयजुया ।
 पासत्थ-चोरबिसरो विचारमीओ न ते सुसई ॥ ९२ ॥
 मग्गुम्मागा नज्जति नेय विग्लो जणो स्थि मग्गसू ।
 योवा तदुत्तमगे लग्गति न योससवि घणा ॥ ९३ ॥
 अन्ने अन्नत्थीहिं सम्म सिवपहमपिच्छेहिं पि ।
 सत्था सिवत्थिणो चालिया वि पढिया भवारण्णे ॥ ९४ ॥
 परमत्थसत्थरहिणसु भज्जसत्थेसु मोहनिदाए ।
 सुत्तेसु सुसिज्जतेसु पोढपासत्थ-चोरेहिं ॥ ९५ ॥
 असमजसमेयानिसमवलोइय जेण जायकरणेण ।
 एसा जिण्णमाणा सुमरिया सायद तइया ॥ ९६ ॥

जाग्रति जनाः स्तोत्रा स्व-परेषा निर्वृतिं तसिच्छन्त ।
 परमार्थरक्षार्थं शब्दं च दम्य मलयन्त ॥ ८९ ॥
 नाणा दा(श)स्त्राणि धरन्ति ते तु धैरिंधा(दा)र्ष गरम् ।
 सुषणार्थमागस्त परिहरन्ति निर्गतिमिह कृत्वा ॥ ९० ॥
 अविनाशितजीव ते धरन्ति धर्मं सुवसनिपनम् ।
 मोक्षस्य कारण भयनिवारणं प्राप्तनिर्गमम् ॥ ९१ ॥
 धृष्ट्या (कृपाया) कश्चिद् स्व-परां स्वधन्ति सुगुर-कृत्रयुता ।
 पार्श्वरथ-जोरविमरो विवा(दा)त्मीनो न तात् सुप्पाति ॥ ९२ ॥
 मार्गेणागो ज्ञायत नैव विरगो जनाऽस्ति यथोद ।
 स्तोत्रास्तदुत्तमार्गे लग्गन्ति न विवदन्ति घवा ॥ ९३ ॥
 अन्येऽन्या(ना)विमि मम निदपक्खम्रेखनायेरपि ।
 माया निमार्गित्वाग्निं जपि पत्तिता रागारण्य ॥ ९४ ॥
 परमार्थशा(ग)हरस्त्रितु भज्यमार्थसु मोहनिद्रया ।
 सुतेषु सुषमाणेषु प्राप्तापार्थय-चारे ॥ ९५ ॥
 असमजसमेवादशमवलोचनं यत्र जातमरणेन ।
 एषा त्रितानामात्रा स्मृता साधर तदा ॥ ९६ ॥

‘मुहसीलतेणगहिण भवपडितेण जगहियमणाहे ।
 जो कुण्ड क्ख वि यत्तं सो वणं कुण्डं संपत्त ॥ ९७ ॥’
 तित्थयर—रायाणो आयरिया रत्तिअ च्च तेहिं कया ।
 पासत्थपमुहचोरोवरुद्धघणभन्वसत्याणं ॥ ९८ ॥
 सिद्धपुरपत्तिघाणं रत्तट्टाऽऽवरियवयणञ्च सेत्ता ।
 अहिसेय—वायणावरिय—साट्टणो रत्तगा सेत्ति ॥ ९९ ॥
 ता तित्थयरणाए मए वि ते हुंति रत्तपिज्जाओ ।

वीरवृत्तिः—

इय मुणिय वीरवित्ति पडितवज्जिय मुगुरुसन्नाहं ॥ १०० ॥
 करिय समा—फलयं धरिउमक्कयं कयदुरुत्तसररक्करी ।
 तिहुयणसिद्धं चं जं सिद्धंतमसिं समुत्तिविय ॥ १०१ ॥
 निव्वानठाणमणहं सगुणं सद्धम्ममविसमं विहिणा ।
 परलोयसाहगं मुक्कसक्करं धरिय विप्पुरिय ॥ १०२ ॥
 जेण तजो पासत्याइतेणसेणा वि इक्किया सम्मं ।
 सत्थेहिं महत्थेहिं विचारिऊणं च परिचत्ता ॥ १०३ ॥
 आसन्नसिद्धिपा भन्वसत्थिया सिवपहंमि संठविया ।
 निव्वुइमुणिवि जह ते पडंति नो भीमभवरणे ॥ १०४ ॥

‘मुहसीलतेनगृहीते भव—पश्यन्तेव वर्यमानाये ।
 यः करोति कोऽपि यत्नं स वर्णं करोति चत्सत्य ॥ ९७ ॥’
 तीर्थहर—राजा आचार्या रत्तञ्च इव तेः कृताः ।
 पार्श्वस्थप्रमुखवीरोपबृद्धधनमश्वसाधानाम् ॥ ९८ ॥
 सिद्धपुरप्रतिभगना रत्तार्थसाधार्यवक्त्राः शेषाः ।
 भविष्यद्—वाचनाचार्यै—साधनो रत्तकारतेषाम् ॥ ९९ ॥
 तद् तीर्थहराणां मयाऽपि ते भवन्ति रत्तधीनाः ।
 इति श्लाघा वीरवृत्तिं प्रतिपद्य मुगुरुसाहगम् ॥ १०० ॥
 कृत्वा धमा—फलकं धृत्वाऽक्षय कन्दुरुत्तसररक्षम् ।
 निमुक्त्वसिद्धं तद् यन् सिद्धान्तमसिं समुत्तिव्य ॥ १०१ ॥
 निर्वाणस्थानमनघं सगुणं सद्धर्ममवियमं विधिना ।
 परलोकासाधकं मोक्षकारकं धृत्वा विप्पुरियम् ॥ १०२ ॥
 देव ततः पार्श्वस्थादिन्तेनसेनाऽपि हजिना सम्मह ।
 ता(त)त्रैर्नृपैर्विधा(त)यं च परित्यज ॥ १०३ ॥
 आसन्नसिद्धिपा भव्यशतैः शिवस्यै संस्थापिताः ।
 निर्निमुक्त्वसि यथा ते पडन्ति नो भीमभवरण्ये ॥ १०४ ॥

मुखाऽणाययणमया ध्रुवा मग्गाउ जायसदेहा ।

बहुजणपुट्टिविलग्गा दुहिणो ह्या समाहूया ॥ १०५ ॥

आयतनम्—

दंसियमाययणं तेसि जत्थ विहिणा समं हवइ मेले ।

गुरुपारतंतओ समयमुत्तओ जत्थ निष्कत्ती ॥ १०६ ॥

आयतनविधिः—

दीसइ य धीयरओ तिलोयनाहो विरायसहिण्हि ।

सेविजंतो संतो हरइ हु ससारसत्तावं ॥ १०७ ॥

बाइयसुवगीय नट्टमवि भुय दिट्टमिट्टमुत्तिरं ।

कीरइ सुसावण्हि स-परहिं ससुचिय जत्थ ॥ १०८ ॥

रागेरगो वि नासइ सोवं सुगुरुवप्पसमतपप ।

भव्वमणो-सात्तर नासइ दोसो वि जत्थाही ॥ १०९ ॥

नो जत्थुस्सुत्तजणक्कसु रिथ ण्हाणं वली पइट्ठा य ।

जइ-जुवइपवेसो विय न विजइ विजइयिमुखो ॥ ११० ॥

जिणजत्ता-ण्हाणाई दोसाण जं रयाइ कीरंति ।

दोसोदयंमि चह तेसि संभवो भवहरो होग्जा ॥ १११ ॥

जा रत्ती जारत्थीणमिह इइ जणइ जिणवरगिहे वि ।

सा रयणी रयणियरत्त हेऊ कइ नीरयाण मया ॥ ११२ ॥

मुग्धा भनायतनमया ध्रुवा मार्गाजातसन्देशाः ।

बहुजनपुट्टविलग्ना दुःखिणो भूत्वा समाहूताः ॥ १०५ ॥

दर्शितमामयनं तेषां यत्र विचिता मम भवति श्रेष्ठः ।

गुरुपारतन्मनः समययुतनो मय्य निष्पत्तिः ॥ १०६ ॥

इदमते च बीनशगलिलोचनायो विरायसहितैः ।

सेव्यमानः सन् हरति दि संसारसन्तापम् ॥ १०७ ॥

बादितसुवगीतं नाट्यमपि कुर्वन् पट्टमिट्टयुक्तिरस्मै ।

क्रियते मुद्यावन्तैः स-परहितं समुक्तिं यत्र ॥ १०८ ॥

रागेरगोऽपि पश्यति श्रुत्वा गुरुव्यपदेशमन्यपदान् ।

मन्यमानः—सात्तर ना-श्रुति दोषोऽपि यत्रादिः ॥ १०९ ॥

नो यद्रोहमूदजनकगोऽस्ति स्नानं बलिं प्रतिष्ठा च ।

नलि-सुवतिप्रवेगोऽपि च न विमते विदूषतिविमुरतः ॥ ११० ॥

जिनयात्रा-स्नानादीनि दोषाणां यत् क्षयाय स्थिते ।

दोषोदये कथं तेषां मम्मवो गरदरो भवेत् ॥ १११ ॥

या रात्रिजगन्मोक्षमिह रतिं जनयति जिनमण्डपेऽपि ।

सा रजनी रजनीव(जोनिव)रम्य हेतुः कथं नीरजया गता ॥ ११२ ॥

साह सयणासन-भोयणाइआसायणं च कुणमाणो ।
 देवह रएण गिण्ड देवहरे जमिह निवसंतो ॥ ११३ ॥
 तंवोलो तं योलइ जिणवसाहिट्टिण जेण सो खद्धो ।
 सुद्धे भवदुक्खजले तरइ विणा नेय सुगुरुतरि ॥ ११४ ॥
 वेसिं सुविहिजइणो य दंसिया जे उ हुंति आययणं ।
 सुगुरुजणपारतंवेण पाविया जेहि नागसिरी ॥ ११५ ॥
 संदेहकारितिमिरेण तरलियं जेसिं दंसण नेय ।
 निब्बुइपहं पलोयइ गुरु-विज्जुवएसओ सहओ ॥ ११६ ॥
 निप्पयवायचरणा कज्जं साहति जे उ मुत्तिकर ।
 मन्नवि कय त ज कयवसिद्ध तु स-परहिय ॥ ११७ ॥
 पडिसोएण पयट्टा चत्ता अणुसोअगामिणी वत्ता ।
 जणजत्ताए मुना मय-मच्छर-मोहओ चुट्ठा ॥ ११८ ॥
 सुद्ध सिद्धतकह कहति श्रीहति नो परेहिंतो ।
 वयण वयति जत्तो निब्बुइवयण धुव होइ ॥ ११९ ॥
 तद्धिमरीआ जणे जइवेसधरा वि हुति न तु पूज्जा ।
 तहत्तणमवि मिच्छत्तमणुएण जणइ सीमाण ॥ १२० ॥

साधुः शयनासन-भोजनाद्यादानना च कुर्वाणः ।
 देवस्य रजसा लिप्यते देवगृहे यदिह निवसन् ॥ ११३ ॥
 ताम्बूलं तं बुध्यते निनयतिस्थितेन येन न त्वादितः ।
 धुप्ये भवदुःखजले तरति विना नैव सुगुह्यरीम् ॥ ११४ ॥
 तेषां सुविहितयनस्य दर्शिता ये तु भवन्त्यायनम् ।
 सुगुरुजनपारतन्वयेण प्राप्ता यैर्दानिनी ॥ ११५ ॥
 गन्देदकारिनिर्मिरेण तरन्ति येषां दर्शनं नैव ।
 निर्द्वेषयः प्रलोक्ष्यन् गुरुद्वेषोपदेशतः सहतः ॥ ११६ ॥
 निःप्रत्ययसंवरणा, कार्यं साधयन्ति ये तु मुक्तिवरम् ।
 मन्यन्ते हन्तं तद् यन् कृतान्तमिद्धं तु स्व-परहितम् ॥ ११७ ॥
 प्रसिद्धोत्तमा प्रस्ता तदस्मादनुसोदोगामिनी वार्ता ।
 जनयानया मुक्ता मद-कमर-मोदो अग ॥ ११८ ॥
 एतां सिद्धन्तस्यां कयवन्ति निम्नानि नो परेभ्यः ।
 वदन् वदन्ति यतो निर्द्वेषजनं मुनयानि ॥ ११९ ॥
 तद्विपरीता अन्ये यद्विषयधरा अपि भवन्ति न गतुं पूज्यः ।
 तद्वर्णनमपि निम्नान्वमनुष्यन् जनयति र्वचनाम् द्वे १२० ॥

धम्मत्थीणं जेण विज्जेय-रयणं विसेसओ ठवियं ।
चित्तउहे चित्तउहे ठियाण जं जणइ निव्याणं ॥ १२१ ॥
असहायणावि विही य साहिओ जो न सेससूरीणं ।
लोयणपहे वि वच्चइ चुबइ पुण जिणमयन्नूहिं ॥ १२२ ॥

धवलोपमा—

घणजणपवाहसरियाणुसोअपरिवत्तसंकडे पडिओ ।
पडितोएणाणीओ धवलेण व सुद्धधम्मभरो ॥ १२३ ॥

मेघोपमा—

कयबहुविग्गुजोओ विमुद्धल्लोदओ सुमेहु व्व ।
सुगुग्गल्लाइयदेसायरपहो पइयसंतावो ॥ १२४ ॥
सव्वयथ वि बित्थरिअ युट्ठो कयसस्सत्तंपओ सम्म ।
नेव वायइओ न चलो ॥ गजिओ जो जए पयडो ॥ १२५ ॥

जलध्युपमा—

कइमुवमिजइ जलही तेण समं जो जडाण कयवुह्दी ।
तिवसेहिं पि परोहिं मुबइ सिरिं पि दु मदिजंवे ॥ १२६ ॥

सूर्योपमा—

सूरेण च जेण समुगएण संहरियमोह-तिमिरेण ।
सहिदीणं सम्मं पयडो निव्वुइपहो हूओ ॥ १२७ ॥

धर्माधिपु येन दिवेक—रत्न विनेपनः स्थापितम् ।
चित्तुटे चित्तुकुटे स्थितामां यमनवति निर्वाणम् ॥ १२१ ॥
असहायेनापि मिथिह वयितो यो न शेषसूरीणाम् ।
लोचनकयेऽपि प्रजति, वच्यते पुनर्निर्मलतैः ॥ १२२ ॥
घनजनप्रवाहमिदनुस्रोतःपरितर्जमद्वैत पतितः ।
प्रतिश्रोतस्तान्नीतो चवलेनेव शुद्धमर्ममरः ॥ १२३ ॥
कृतबहुविधो(प्रदु)योतो विमुद्धल्लघोदकः(कः) सुमेघ इव ।
सुगुग्गल्लादित्तोपाकरप्रभः प्रहृतमन्तापः ॥ १२४ ॥
सर्वत्रापि विस्तृत्य गृध्रः कृतमस्यसम्पन्न ताम्यम् ।
मेघ कस्तदतो न चलो न वर्जितो यो जगति प्रकटः ॥ १२५ ॥
कयमुपमीयते जलधिमन्तं सय यो जडा(ल)नां कृतशक्तिः(शक्तिः) ।
त्रिरशेरपि पौर्णुच्यते त्रियमपि हि मय्यमानः ॥ १२६ ॥
सूर्येण च येन गमुग्गवेन संहृतमोह—तिमिरेण ।
सद्दीर्घां सम्मक् प्रकटो निर्वाणयो भूतः ॥ १२७ ॥

वित्त्वरियममलपत्त कमलं बहुकुमय—कोसिया दूसिया ।
 तेयस्सीण वि तेभो विगओ विलयं गया दोमा ॥ १२८ ॥
 विमलगुण—चक्रवाया वि सव्वहा विहडिया वि संघडिया ।
 भमिरेहिं भमरेहिं पि पाविओ सुमणसंजोगो ॥ १२९ ॥
 मय्यजणेण जग्गियमवग्गियं दुट्ठसावयमणेण ।
 जइमवि खंडियं मंडियं य माहिमंडलं सयलं ॥ १३० ॥

चन्द्रोपमा—

अत्यमइं सकलंको सया ससंको वि दंसियपभोसो ।
 दोसोदए पत्तपहो तेण समो सो कइं हुव्जा ॥ १३१ ॥

विष्णूपमा—

संजणियविही संपत्तगुरुसिरी जो सया वित्तेसपयं ।
 विण्हुं व्व किवाणरुतो सुरपणओ घम्मचक्करो ॥ १३२ ॥

ब्रह्मोपमा—

दसियवयणवित्तेसो परमपाणं य मुणइ जो सम्मं ।
 पयइविवेओ छयरणसम्मओ चउमुट्ठ व्व अए ॥ १३३ ॥

शम्भूपमा—

घरइ न कवइयं पि हुं मुणइ न वंधं जडाण कया वि ।
 दोसावरं च चकं सिरंमि न चडावए कइ वि ॥ १३४ ॥

विम्लुतमलपत्र कमलं बहुकुमय—कीशिका: दुषिता: ।
 तेजस्विनामपि तेषां विगतं विलयं गता द्रोणा: ॥ १२८ ॥
 विमलगुण—चक्रवाहा अपि सर्वेषां विपटिता अपि संपटिता: ।
 भ्रमादीर्घैर्भरैरपि प्राप्त: सुमन:—संयोग: ॥ १२९ ॥
 भग्नजनेन जगृह्यमवलिप्तं दुष्टसाधदगणेन ।
 जायमपि खण्डितं मण्डितं च महिमण्डलं सकलम् ॥ १३० ॥
 अस्तमयति सकलम्: सदा सदा(छा)द्वेष्यि दक्षिणप्रदेश: ।
 दोषोदयं प्राप्तप्रमन्तेन सम: स कथं भवेत् ? ॥ १३१ ॥
 सज्जनितिवि: सम्प्राप्तगुरुधीर्यै: सदा विदोषादम् ।
 किमुपि कृपायस्त्र: सुप्रणतो धर्म—चक्रवर: ॥ १३२ ॥
 दक्षिण(व)नविद्येय परमान्त्रानं च जानाति य: सम्यक् ।
 प्रकटविवेक: पदसम्पन्नमनश्चतुर्मुख इव जगति ॥ १३३ ॥
 भवति न कपर्दिशमपि हि कथंति न बन्ध जया(ला)ना कदापि ।
 दोषं करं च चक्र निरसि पारोपयन्ति कथमपि ॥ १३४ ॥

संहरइ न जो सत्ते गोरीए अण्णए न नियमंगं ।
सो कह तन्निवरीएण संसुणा सह लहियजुवमं ? ॥ १३५ ॥

विद्याः—

साइसएसु सगंगं गएसु जुगपवरसूरिनिबरेसु ।
सव्वाओ विज्जाओ सुवणं भमिऊण स्संवाओ ॥ १३६ ॥
तह पि न पत्तं पत्तं जुगवं जब्बयणपंकए वासं ।
करिब परुपरमच्चवं पणयओ हुंति सुहियाओ ॥ १३७ ॥
अन्नमुन्नविरहविहुरोहसत्तगत्ताओ तणुईओ ।
जायाओ पुण्णवसा वासपर्यं पि जो पत्तो ॥ १३८ ॥
तं लहिय विवसियाओ ताओ तब्बयणसररुहगयाओ ।
मुट्ठाओ पुट्ठाओ समगं जायाओ जिट्ठाओ ॥ १३९ ॥

अनुपमेयरवम्—

जाया कहणो के के न सुमइणो परमिहोवमं वे वि ।
पावति न जेण समं समंतओ सक्ककब्बेण ॥ १४० ॥
एवमिज्जते संतो संतोसमुत्ति जंमि तो सम्मं ।
असमानगुणो जो होइ कह पु सो पावए एवमं ? ॥ १४१ ॥
जलहिजलमजलीहि ओ सीणइ नईगणं पि पणहि ।
परिसकइ सो वि न सकइ अगुणयणं भणितं ॥ १४२ ॥

संहरति न यः सत्त्वान् गौर्या अपैयति न निग्रमहम् ।
स क्वं तद्विपरीतान् शम्भुना सह लभेतोपवाम् ? ॥ १३५ ॥
सातिशयेषु स्वर्गं गतेषु पुण्यप्रवरसूरिनिबरेषु ।
सर्वं विद्या भुवं भान्त्वा भान्ताः ॥ १३६ ॥
तथापि न प्राप्तं पार्श्वं सुवपद् यद्वदवपद्मे वासम् ।
कृत्वा परस्परमत्यन्तं प्रणयतौ भवन्ति सुखिताः ॥ १३७ ॥
अन्वेषेन्मयिहविपुलैरुपतप्तगन्धावास्तन्मयः ।
जाताः पुण्यवशाद् वासपदमपि यः प्रातः ॥ १३८ ॥
तं लब्ध्वा विकसितास्वास्तद्वदन-सरोरुहगताः ।
मुष्टाः पुष्टाः सम्यक् जाला ज्वेष्टाः ॥ १३९ ॥
जाताः कवयः के के न सुमत्तवः परमिहोपमां तेऽपि ।
प्राप्नुवन्ति न येन क्वं समन्ततः सर्वैकान्धेव ॥ १४० ॥
उपमेयमाने एतन्तः सन्तोषमुपवन्ति वस्मिन् नो सख्यम् ।
असमानगुणो यो भवति क्वं नु स प्राप्नोत्युपवाम् ? ॥ १४१ ॥
जलपिजलमजलिभिर्गीनोति यो नमोऽज्ञमपि परैः ।
परिष्वज्यते सोऽपि न सकनोति यद्वपुणयं भणितम् ॥ १४२ ॥

जुगपवरगुरुजिनेसरसीसाणं अमयदेवसूरीणं ।
 तित्यमरधरणधवल्लणमंतिणं जिणमय विमय ॥ १४३ ॥
 सविणयमिह जेण सुयं सप्पणयं वेहि जस्स परिकिरियं ।
 कदियाणुसारओ सव्वमुदगयं मुमट्ठाणं सम्मं ॥ १४४ ॥
 निच्छम्म भन्वाणं ते पुरओ पयदिय पयत्तेण ।
 अकयमुकयंगिहुहह—जिणवहहसूरीणा जेण ॥ १४५ ॥
 सो मह सुहविहिसद्धम्मदायगो तित्यनायगो य गुरु ।
 तप्पयपडमं पाविय जाओ जायाणुजाओ हं ॥ १४६ ॥
 तमणुदिणं दिन्नगुण वंदे जिणवहहं पहुं पयओ ।
 सूरिजिनेसरसीसो य वायगो धम्मदेवो जो ॥ १४७ ॥
 सूरी असोगचंदो हरिसीहो सव्वएवगणिप्पवरो ।
 सव्वे वि सव्विणेया तेसिं सव्वेसिं सीसो हं ॥ १४८ ॥
 ते मह सव्वे परमोवयारिणो वंदणादिहा गुम्पो ।
 कयसिबसुहसंपाए तेसिं पाए सया वंदे ॥ १४९ ॥
 जिणवत्तगणिगुणसयं सप्पणयं सोमचंदनिरे व ।
 भन्वेहि भणिज्जंतं मव—रविसंतावमवहरह ॥ १५० ॥

पुणप्रवणरजिनेश्वरशिन्यागाममयदेवसूरीणम् ।
 तीर्थमरधरणधवल्लणमन्तिकं जिनमतं विमयम् ॥ १४३ ॥
 सविनयमिह येन श्रुतं सप्रत्य तैर्दस्य परिकथितम् ।
 कपिशानुसारं सर्वमुदगतं मुमत्तिना सम्यक् ॥ १४४ ॥
 निरज्जं भम्माणा तन् पुरतः प्रकटितं प्रपन्नम् ।
 अकृतमुह्यति दुर्लभं—जिनवल्लभसूरिणा येन ॥ १४५ ॥
 मम शुभविधिषडर्मदायकर्त्तव्यनायकस्य गुरुः ।
 तत्प्रदपय प्राप्य जाहो जानानुवा(या)तोऽहम् ॥ १४६ ॥
 तमनुदिनं दन्त्यं वन्दे जिनवल्लभं प्रभुं प्रपन्नः ।
 सूरिजिनेश्वरशिन्यस्य वाचको धर्मदेवो नः ॥ १४७ ॥
 सूरिप्रोक्तचन्द्रो हरिसिंहः सर्वदेवगणिवरः ।
 सर्वत्रपि तद्भिनेयान्तथा सर्वेषां शिन्योऽहम् ॥ १४८ ॥
 ते मम सर्वे परमोपकारिणो वन्दनार्हा गुरवः ।
 कृतशिवगुणमन्नातान्तेषां वन्दनं सदा वन्दे ॥ १४९ ॥
 जिनदत्तगणिगुणसयं सपञ्चामत(सम्पूर्णं) सौम्य(शान्त)कद्रविन्दमिव ।
 भन्वेन्मममनं मव—रविसन्तोषमवहरह ॥ १५० ॥

गणधरसार्धशतकं समाप्तम्

(३)

श्रीजिनदत्तसूरिरचितं सुगुरुपारतन्त्र्यम् ।

मयरहियं गुणगणरणसायरं सायरं पणमिऊणं ।
सुगुरुजणपारतन्त्रं उवहि व्व शुणामि त्वं चेव ॥ १ ॥
निम्महियमोहजोहा निहयविरोहा पणट्ठसंदेहा ।
पणयंगिअगदावियसुहसंदोहा सुगुणगेहा ॥ २ ॥
पत्तसुजइत्तसेहा समत्तपरत्तित्थजणियसंखोहा ।
पडिभगालोहजोहा वंसियसुहम(मह)त्थसत्थोहा ॥ ३ ॥
परिहरियसत्तवाहा हयदुहदाहा सिवयवदसाहा ।
संमावियसुहलाहा दीरोअहिणु व्व अगाहा ॥ ४ ॥
सुगुणजणजणियपुजा सज्जो निरवज्जगहियपठवजा ।
सिवसुहसाहणसज्जा भवगुरुगिरिचूरणे वज्जा ॥ ५ ॥
अज्जसुहम्मपमुहा गुणगणनिवहा सुरिंदविहियमहा ।
ताण तिसंहां नामं नामं न पणासए जियाणं ॥ ६ ॥
पडिअज्जियजिणदेवो देवायारिओ दुरंतभवहारी ।
सिरिनेमिचंदसूरी उज्जोयणसूरिणो सुगुरु ॥ ७ ॥

संस्कृतच्छाया ।

मद(क)टहित गुणगणरत्नसाग(क)र साद(त)र प्रणम्य ।
सुगुरुजनपारतन्त्र्यमुदभिमिव स्तब्धीमि तदेव ॥ १ ॥
निर्मथितमोहयोधा निहतयियोधाः प्रणव्रसन्देहाः ।
प्रणताङ्गिर्वेदापितमुखसन्दोहाः सुगुणगेहाः ॥ २ ॥
प्राप्तमुखतित्वगोभाः समस्तपक्षीर्यजनितसिद्धोभाः ।
प्रतिभमलामियाधा दार्शितसूरमार्थसुमहार्थशास्त्राधिाः ॥ ३ ॥
परिहृतसत्त्ववाधा हतदुःखदाहाः शिवाश्रतरुशाय्याः ।
सम्प्रापितमुखलाभाः क्षीरोदधिरिवागाधाः ॥ ४ ॥
सुगुणजनजनिपूजाः सख्यो निरवज्जगद्गीतप्रमज्ज्याः ।
शिवमुखदाघनयामा भवगुरुगिरिचूरणे वज्रा ॥ ५ ॥
आर्यसुधर्मप्रमुखा गुणगणनिवहा सुरेन्द्रविहितमहाः ।
तेषां तिसन्त्र्यं नाम नामं न प्रणाशयति जीवानाम् ॥ ६ ॥
प्रतिपन्नजिनदेवो देवाचार्यो दुरन्तभवहारी ।
श्रीनेमिचन्द्रसूरिरुच्योतनसूरिः सुगुरुः ॥ ७ ॥

वर्धमानसूरिः—

सिरिबद्धमाणसूरी पयडीकयसूरिमंतमाहूपो ।

पट्टिहयकसायपसरो सरयससंकु ब्व सुहजणओ ॥ ८ ॥

जिनेश्वरसूरिः—

सुहसीलचोरचप्परणपचलो निधलो जिणमयेमि ।

जुगपवरसुद्धसिद्धंतआणओ पणयसुगुणजणो ॥ ९ ॥

पुरओ हुल्लहमहिबल्लहस्स अणहिल्लवाडय पयडं ।

सुक्का विचारिऊणं सौहेण व दळ्ळलिगिगया ॥ १० ॥

इसमच्छेरयनिधिविण्णुरंतसच्छंदसूरिमयत्तिमिरं ।

सूरेण व सूरिजिनेसरेण हयमहियदोसेण ॥ ११ ॥

जिनचन्द्रसूरिः—

सुकइत्तपत्तकित्ती पयडियगुत्ती पसंतसुहमुत्ती ।

पहयपरवाय(इ)दित्ती जिणचंदजईसरो संसी ॥ १२ ॥

अभयदेवसूरिः—

पयडिअनबंगमुत्तत्थरयणकोसो पणासियपओसो ।

भवभीयभविजणमणकयसंतोसो विगयदोसो ॥ १३ ॥

जुगपवरागमसारपरुयणाकरणबंधुरो धणियं ।

सिरिअभयदेवसूरी मुणिपवरो परमपत्तमधरो ॥ १४ ॥

धीवर्धमानसूरिः प्रकटीकृतसूरिमन्त्रमाश्रित्यः ।

प्रतिहनक्यायप्रमदः शरच्छसाङ्ग इव सुगजनकः ॥ ८ ॥

सुखशीलचौरन्यत्वरणप्रललो निदवलो जिनमते ।

सुगप्रदसुद्धसिद्धान्तशाळा प्रणयसुगुणमनः ॥ ९ ॥

पुरतो हुल्लंभनहीअभ्याणाहिल्लवाडके प्रकटम् ।

सुक्का विचारि(रा)यं छिहेनेव द्रव्यसिद्धि-प्राप्ताः ॥ १० ॥

इसमन्त्रयैनिधिविण्णुरत्नच्छन्दमूरिमन्त्रितमिरम् ।

सूरेणैव सूरिजिनेश्वरेण हयमहियदोषेण ॥ ११ ॥

सुकवि(इति)त्वप्राप्तकीर्तिः प्रकटितशुक्तिः प्रशान्तशुभमूर्तिः ।

प्रज्ञापरवार्दिदंतिजिनचन्द्रवर्तीदवरो मन्त्री ॥ १२ ॥

प्रकटितनवाङ्गनूयार्पत्तनक्षेत्रः प्रज्ञाधिनप्रसोयः ।

भवभीतगधिकजनमनःशून्यन्तोषो विगनदो(द्वे)पः ॥ १३ ॥

सुगप्रदरागमसारपरुषणकरणबन्धुरो वाटम् ।

धीअभयदेवसूरिमुनिप्रवरः परमप्रज्ञमधरः ॥ १४ ॥

जिनवल्लभसूरिः—

कयसावयसंता(तो)सो हरि च सारंगमगसंदेहो ।
 गयसमयदप्पदलणो आसाइयपवरकन्नरसो ॥ १५ ॥
 भीमभवकाणपंभी दंसियगुरुयवणरयणसंदेहो ।
 नीसेससत्तगरुओ सूरि जिनवल्लभो जयइ ॥ १६ ॥
 उषरिट्टियसन्नरणो चउरणुओगप्पहाणसन्नरणो ।
 असमभयरायमहणो उट्टमुहो सहइ जस्स करो ॥ १७ ॥
 दंसियनिम्मलनिबलदत्तगुणोआणियसावउत्तममो ।
 गुरुगिरिगरुओ सरहु च सूरि जिनवल्लभो होरया ॥ १८ ॥
 जुगपवरागमपीऊसपाणपीणियमणा क्या भन्वा ।
 जेण जिनवल्लभेणं गुरुणा सं सन्नहा वंदे ॥ १९ ॥
 विष्णुरियपवरपवयणसिरोमणी धूढुन्वहत्तमो य ।
 जो सेसाणं सेसु च सहइ सत्ताण ताणकरो ॥ २० ॥
 सन्नरियाणमहीणं सुगुरुणं पारतंतमुन्वहइ ।
 जयउ(इ) जिनदत्तसूरि सिरिनिलमो पणयमुणितिलमो ॥ २१ ॥

कृतप्रायस्कृत्यासः(स्वापदसन्नासो) हरिरिव सारा(रो)हमप्रसन्नेहः ।
 गयसमय(समदगत्र)वर्षदल्य आत्वादितप्रवत्ता(को)न्नरसः ॥ १५ ॥
 भीमभवकानने दंसितगुलव(द)नत्प(द)मसन्देहः ।
 निःशेषमत्तगुरुः सूरिर्जिनवल्लभो जयति ॥ १६ ॥
 उषरिट्टियतमपणदधनुरनुयोगप्रयानगुचरणः ।
 असमभयराग(सुगरात्र)मवन(राजमहन) ऊर्ध्वसुगः सोमते यम्य करः ॥ १७ ॥
 दंसितनिमलनिदयलदा(दो)स्तगुणोऽगमितप्राणको(स्वापदो)त्तमयः ।
 गुरुगिरिगुह शरभ इव सूरिर्जिनवल्लभोऽगूर ॥ १८ ॥
 जुगप्रवरागमपीगुणानप्रीणिममन्यः कृता भन्वातः ।
 येन जिनवल्लभेन गुरुणा सं सन्वा कन्दे ॥ १९ ॥
 विष्णुरितप्रवत्तचनसिरोमणिर्धूढुर्वहसमदय ।
 यः शिष्या(शिष्या)वां सोप(पद)व सोमते सत्पाना थाणवरः ॥ २० ॥
 सन्नरियाणमही(पी)नं सुगुरुणा पारतन्त्र्यमुदरति ।
 जयतु(ति) जिनदत्तसूरिः श्रीनिलयः प्रणयमुनिलिलकः ॥ २१ ॥

इति सुगुरुपारतन्त्र्यम्

(४)

कविपल्लविरचिता

पट्टावली(जिनदत्तसूरिस्तुतिः) ।

जिण दिट्ठइं आणंदु चडइ अइरहसु चउगुणु ।

जिण दिट्ठइं ससहहउइ पाउ वणु निम्मलु हुइ पुणु ।

जिण दिट्ठइं सुहु होइ कट्टु पुणुकिउ नासइ ।

जिण दिट्ठइं हुइ रिद्धि दूरि दारिहु पणासइ ।

जिण दिट्ठइं हुइ सुइ धम्ममइ अनुहुहु काइं उइरहु ।

पहु नयफणिमंडिउ पासजिणु अजयमेरि कि न पिक्खहु ॥ १ ॥

मयण म करि धरि घणुहु बाण पुणि पंच म पयइहि ।

रुविण पिम्मपयावि धंम हरि हरु मन(त) विनइहि ।

रुउ पिम्मु ता बाण मयण ता दरिसहि घणुइरु ।

• नम(व)फणिमंडिउसीसि जाव न हु पेक्खहि जिणवरु ।

जइ पडिहासि पासजिणिंदवसि नाणवंत निम्मलरयण ।

न सु घणुइरु बाण न रुव नहि न ह्यपिमु हुइ इइमयण ॥ २ ॥

नम(व)फणिपासजिणिंदु गाढिउ अन्नहि जु दिट्ठउ ।

अजयमेरि संभरिनरिंदु ता नियमणि तुट्ठउ ।

कंचणमउ अइ कलसु सिहरि साणउ रज्जविअउ ।

जणु सुतरणि वउ ववइ तिण्णु(त्थु) आयासि मवन्नउ ।

जा तुक्कमिसिण ढकारविण करु उडिअवि करहरइ धय ।

जिनदत्तसूरि धर धम(व)लि असि ता पसिद्धि सुरभुयणि कय ॥ ३ ॥

देवसूरिपहु नेमिचंदु बहुगुणिहि पसिद्धउ ।

उज्जयणु वह वद्धमाणु खरत(?)रवर लद्धउ ।

सुगुरु जिमेसरसूरि नियमि जिणचंदु सुसंजमि ।

अभयदेउ सव्वंगु नाणि जिणवहहु आगमि ।

जिनदत्तसूरि ठिउ पट्टि तहि जिण उज्जोइउ जिणवयणु ।

सावइहिं परिकिअवि परिवरिउ मुद्धि महम्मउ जिव रयणु ॥ ४ ॥

धणुहर धयवह वरिय सारि सिंगार मुसज्जिय ।
 सोहगियण गुढगुडिय पंच [व]र पडिम निमज्जिय ।
 ति(नि)यड(रू)अ वेअ गालिय पिमपडिकारनिरुचिय ।
 रहरपरहसुबलिय गरुयमाणिण म अमानिय ।
 करि कटयड मुणिमहिबइहिं रडिय रुवय संपुत्रभय ।
जिनदत्तसूरिसीइह भयण भयणकरडिपड विहडि गय ॥ ५ ॥
 ववसलफभोसणह धम्मधीरिमसुरिममुविसालह ।
 संजमसिरभासुरह दुसइह(व)यदाडकरालह ।
 नाणनयणदावणह नियमनिहनहरसमिद्धह ।
 कम्मकोय(व)निटुरह विमलपहपुच्छपसिद्धह ।
 उपसमणउयरधनदुव्विसइ गुणगुंजारवजीइह ।
जिनदत्तसूरि अणुसरहु पय पावकरडिपडसीइह ॥ ६ ॥
 जरजलपहलरउडु लोहलहरिहिं गज्जंतउ ।
 भोइमच्छउच्छलित कोवकटोल वहुंतउ ।
 मयमयरिहिं परिमरिड धंक्कहुवेलदुसंचद ।
 गव्वगरुयगंभीरु असुइआवत्तभयंकद ।
 ससारसमुदु जु परिसउ असु पुणु पिक्खिअ वि दरियइ ।
जिनदत्तसूरिउवायसु मुणि व परतरंडइ तरियइ ॥ ७ ॥
 सावय किबि कोयलिय केवि ररह(य?)रिय पसिद्धिय ।
 ठाइ ठाइ लनिरयहिं भूठ नियवित्तिविरुद्धिय ।
 दरहिं न किंवि परअ वेविसु परुणरु जुअदि ।
 सुगुरु कुरु गणि मुणिवि न किबि पहुंवर पुज्जाहिं ।
जिनदत्तसूरि जि न नमहि पमपठम मच्चु(गन्वु) नियमाणे वहदि
 संसारउपदि दुच्चरि पडिय ति न हु तरंडइ चडि तरहिं ॥ ८ ॥
 वव-संजम-भयनियम-धम्मकंमिण वावरियड ।
 लोह-कोह-मय-भोइ तह व सन्निहिं परिहरियव ।
 विसमहंढलकरणिण सत्यअत्यत्यविसालह ।
जिनवट्टहगुरुमत्तिवंतु पयडड कलिकालह ।

अत्रिहि वि गुणिहि संपुन्नतणु दीणदुहियवद्धरणु घर ।

जिणदत्तसूरि पर पल्ह भ(?)णु तत्तवंतु सलहियइ घर ॥ ९ ॥

वकराणियइ त परमतत्तु जिण पाठ पणासइ ।

आराहियइ ॥ वीरनाहु कइपल्ह पयासइ ।

धंमु त दयसंजुत्तु जेण वरगइ पाविज्जइ ।

पाठ त अणरांठियउ जु वंदिणु सलहिज्जइ ।

जइ ठाउ त चत्तिमु मुनिवरह वि [पवरवसहिहो चउर नर ।

विम सुगुरुसिरोमणि सूरिवर उरतरत्तिरिजिणदत्त वर ॥ १० ॥]*

इति श्रीपद्मवलीपट्टपदानि । संस्कृत ११७० वर्षे अथकुणाचनरे ११ तिर्यो श्रीमद्द्वारानगर्वा

श्रीखरतरगच्छे विधिपार्श्वप्रकाशितवतिश्रीजिणदत्तसूरीणां

शिर्येण जिनरक्षितपणुना लिखितानि ।

[* इति श्रीपद्मवली ॥ सं ११७१ वर्षे पत्तनमहानगरे श्रीजयसिंहदेवविजयिण्ये ।
श्रीखरतरगच्छे । योगीन्द्र—कुण्डकन-वपतिवतिश्रीजिणदत्तसूरीणां शिर्येण ब्रह्मचंद्रगयिन
लिखितानि ॥
—जे. भा. प्रतिपाठः]

अवशिष्टपाठ-भेदः ।

पृ. पं. म.	य.	पृ. पं. क.	ख.
६७ १४ अथविजिनादयः	सामान्यकेवलिनः	७४ ८ कुर्वन्ति	चरोति
" १५ ठक्षमा	• लक्ष्म्या	" ९ "	"
" १६ • ति पति दे०	• ति दे०	" " अन्तराभावं	न्यतवानाभावं •
" १९ • निद्राऽभा०	• निद्रया अभा०	७५ १९ • त्पानं	• त्पानलक्ष्यं
७० १६ चोरा	चौरा	" १४ • भिन्नयोधे च भ०	• भिन्नाभिधम०
७१ १९ एतदेव	तदेव	७७ १७ विविधमा०	• विधमा०
७२ ४ • पुष्पं (प्वं)	• पुष्पं पुष्पं	" २१ मरुति सखेयं	मरुति सति क्षेत्रं
" ६ • इदानीं •	इदानीं यथा	७९ १९ मन्त्र	मन्त्रये
" " • देशवि०	• देशो वि०	" १२ • येन	येन०
" " निवेदिते	निवेदिते	" १६ • अपारं	• अत्य परं
७३ २ गुणः ।	गुणः? न कोऽपि	" २० सख	सख् इत्येते यद्यपि
	त्यर्थः		जोह पानीयेर्वादेते
			बहुलः लाभं करोति
			स पोतः पारं प्राप्नोति
			प्राप्तस्तरोहान्

विशिष्टनामसूची ।
(मूले)

अमरवैद्य	...	२५, ९	पास	...	२९, १७
आवस्सपपरण	...	२०, ४	अरह	...	४७, २६
ओडनिडुति	...	२०, ४	माह	...	४, ३
कालियास	...	४, १९	बडमाण	...	७, २३, ६७, ६
पाहिल	...	७६, २८	बद्धमाणसूरि	...	२५, ७
जिनचंदनईसर	...	२५, ८	वज्रशाय	...	५, १०
जिणदत्त	...	२६, २३, २३, ६५, २६, ८०, ९	विजयसर्वचन्द्र	...	६८, १
जिणवज्र	...	१, २०, ४, २०, ५, ११, ११, १८, १६, ११, २३, २४, २३, ५, २५, १९, २६, ६, २०, ६७, ७,	विरहक	...	८, १७
जिणोसरपम्प	...	१, १७	विहिचेईहर	...	१०, ११, २, ११, १०, २१, २५
जिणोसरसूरि	...	२५, ७	विहिजिणहर	...	४०, १८, २०, ४१, ५, ४९, ७
डुप्पसद	...	५५, ४	विजय	...	६, २६, ७, २०, ५४, ८
नदी	...	११, १७	विहिजम्प	...	५, १९, २४, ६, ४२, २२, ५४, १०
नवमविशि	...	२५, ९	विहिजस्स	...	५८, ५, ५९, १३, ६०, ९,
पक्कप	...	१६, १९	विहिजह	...	७४, १३, ७६, १८
पणपरमिडि	...	४१, १९	विहिजह	...	२९, १७, ५५, १६
पाखंत	...	६, २६, ७, २०, ५४, ८	वीर	...	४७, २६
			सख	...	९, १६
			हरिमहपु	...	

(व्याख्यायाम्).

भण्डिपट्टक	...	७७;८	धर्मनाथ	१;१६,१७,२;१	
अनुयोगद्वार	...	३८;२४	धर्मरसाग्रसक	...	२९;१५
अनुकान्तजयपनाका	...	९,२५	नन्दि	...	११;२५
अनयदेवसुरि	...	२५;१६,१७,४५;२	नन्दिन्यास्यान	...	१०;२४
अम्बिका	...	१३;८	ऊर्द्धाक्षर	...	४५;१५
आयमोद्धार	...	१९,१३	नखर	...	१६;१८
आम्	...	७७;५,१०	नखर्ममहाराज	...	४,१३,२४;१३
आनन्दक	...	२०;१२	नागपुर	...	१६;१८
आक्षिप	...	७७,५,१०	नागिल	...	५५;१४
उपदेशसोदन	..	२९;९,६६;१३	निशीयाध्ययन	...	१९;२७
उमास्वातिवाचक	..	१२,२३	नैयायिक	...	२;२४,२६
ओषनिर्मुक्ति	...	२०;३,१२	पद्मावती	...	६;१६
कालस्वरूपकुलक	...	६७;५,८०,२६	पद्मक	...	१३;१२
कालिदास	...	४;२७,५;१	पारलम्ब	७;३,२९,२३;१९,५४;१६, ७५;११,१२,१३	
क्षेत्रदेवता	...	६२;११	पार्थ	...	२९;२५
गोमुख	...	६७,११	प्रकल्प	...	१९;१६,२७
गोष्ठिक	...	११;१०	प्रतिशक्त्य	...	१२;२४
गौडवध	...	५,१९	प्रसक्ति	...	४;१०
गर्भरी	...	१,१४,२९;७	प्रयोगसूत्रक	...	१
गार्वाह	...	२,२७	कल्पुधी	...	५५;१४
गहिल	..	७७;५,८,१०,१२	बलदेवकवर्ति	...	४६;६
विनकूट	...	१६,१८	वाच	...	५;२५
जिनवन्धसुरि	...	२५,१६	वाह	...	२;१७,२४
जिनदत्तसुरि	१;१३ २६;२९,२९;१३,६६,७, १३,६७,५,७७,११,१४ ८०,१९		भरत	...	५;६,४६;६
जिनवर्तिसुरि	१;६,७७,४,७,२९,४,६६;१२, १४,८०,२४		भारवि	...	४;१६,२७
जिनवाल	...	२७,७ ६६,१८	भुवनदेवता	...	६२;११
जिनवन्धसुरि	१;१०,१२,२,७;३,२४,६;१४ ९;२६,१६;२८,१९;१३ २३; १८,२७,२५;२७,२६;१४,७८		भयूर	...	५,२५
जिनेश्वरसुरि...	२५;१५,७,१०,६६;१७		भरपुर	...	१६;१८
जेन	...	२,२४	मल्लभारक	...	
जैमिनीय	...	२,१८	मल्लवासी	...	२९,४,१६,४०;१
दशार्णमन्त्र	...	४८;७	मल्लादिवाचक	...	
दिगम्बर	...	१३;१२	महाक्षीर	...	२३;२३
दुःप्रसभसुरि	...	५५;१२,१३	माघ	...	४;१४,१५,५;७
धर्मेष्टमानि	...	११;९	मीमांसक	...	२;२५
			यशोदेव	...	७७,५,९
			रसाग्रन	...	१२;१४
			रसाग्रनविचारण	...	८;२३,१२;९

राम	४८;५	विहाङ्ग (हरिश्चन्द्र)	८;२४.९;३
रावण	११	विषम	७;६.२३;१९.५४;१६.७५;११
रासक	२९;७	वीर...	२३;१९.२९;४.२५.५५;२४.६७;१४
छोकायत	२;२२	वीरचेत्याज्य	१६;२३
वर्धमानजिन	८;१.६७;१४	वैशेषिक	२;१७ १७,२८
वर्धमानसूरी	२५;१५	व्याघ्रपुर	१;१६
वाङ्मयसिंहाज	५;२०	शत्रुघ्नक	४;१०
वाङ्मयवेद्य	१;१५	श्रीमन्नौजाति	११;९
विक्रम	६८;९	पञ्चविंशत्य	४५;२
विधि	७;४,२८. २३;१९. ५४;	सगर	४८;६
विधिचैत्यगृह	१६. ७५;११. ८०;२७	सद्य	५५;२६
विधिचैत्य	१६;१७,२२;५.४०;	सत्यधी	५५;१२
विधिजिनगृह	२२,२७.४१;१५,१६.	सम्मर	७७;५,१०
विधियर्ग	४२;९,११.४५;१८	साङ्ग	२;१७,२७
विधिपक्ष	९;२७. २४;१५.५४;६,	सामुद्रिक	३;१७.२५;१७
विधिपय	१७.५८;११.५९;२०,	सूत्रम	८०;२४
विधिपार्ग	६०;१७.७४;५,२०.	स्थानादिनवाङ्गति	२५;१६
विधिपार्गिक	७६;२६;७७;१६	हस्तिमित्रसूत्रि(विहाङ्ग)	८;२५.९;२४
विधिपर	५४;१७,७४;५		

GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES.

Critical editions of unprinted Sanskrit Works edited by competent scholars, and published by the Oriental Institute, Baroda

BOOKS PUBLISHED

- 1 **Kavyamimamsa** a work on poetics by Raja-ekkhara (880-990 A D) edited by C D Dalal and M Ananta Krishna Sastry 1916 Re issue 1924

Rs A

2-4

This book has been set as a text-book by the Bombay and Paina Universities

- 2 **Naranarayanananda** a poem on the Pauranic story of Arjuna and Karna's rambles on Mount Girnar by Vasatupala Minister of King Viradha of Dholka composed between Samvat 1277 and 1287 i.e. A D 1221 and 1231 edited by C D Dalal and R Anantakrishna Sastry 1916

out of print

- 3 **Tarkasangraha** a work on Philosophy (refutation of Vaisenika theory of atomic creation) by Anandajana or Anandagiri the famous commentators on Sankhara carya's Bhāṣyas who flourished in the latter half of the 13th century edited by T M Tripathi 1917

2-0

- 4 **Parthaparakrama** a drama describing Arjuna's recovery of the cows of King Virata by Prahladanadeva the founder of Palanpur and the younger brother of the Paramara King of Chandravati (a state in Marwar) and a feudatory of the Kings of Guzerat who was a Yuvaraja in Samvat 1220 or A D 1161 edited by C D Dalal 1917

0-6

- 5 **Rasātrudhavamśa** an historical poem (Mahākāvya) describing the history of the Bagulas of Mayuragiri from Rasātrudha King of Kanauj and the originator of the dynasty to Narayana Shish of Mayuragiri by Rudra Kavi composed in Saka 1518 or A D 1590 edited by Pandit Embar Krishnamacharya with Introduction by C D Dalal 1917

1-12

- 6 **Lingannāsana** on Grammar by Vamana who lived between the last quarter of the 8th century and the first quarter of the 9th century edited by C D Dalal 1918

0-8

- 7 **Vasantavilasa** an historical poem (Mahākāvya) describing the life of Vasatupala and the history of

- Guzerat by Balachandrasuri (from Modhera or Modhera in Kadi Prant Baroda State) contemporary of Vastupala composed after his death for his son in Samvat 1296 (A D 1240) edited by C D Dalal 1917 1-8
- 8 **Rupakasatkam** six dramas by Vatsaraja minister of Paramardideva of Kalinjara who lived between the 2nd half of the 12th and the 1st quarter of 13th century edited by C D Dalal 1918 2-4
- 9 **Mohaparajaya** an allegorical drama describing the overcoming of King Moha (Temptation) or the conversion of Kumarapala the Chalukya King of Guzerat to Jainism by Yasahpala an officer of King Ajaya deva son of Kumarapala who reigned from A D 1229 to 1232 edited by Muni Chaturvijayaji with Introduction and Appendices by C D Dalal 1918 2-0
- 10 **Hammiramadamardana** a drama glorifying the two brothers Vastupala and Tejabpala and their King Viradhavala of Dholka by Jayasimhasuri pupil of Virasuri and an Acarya of the temple of Munisuvrata at Broach composed between Samvat 1276 and 1286 or A D 1220 and 1239 edited by C D Dalal 1920 2-0
- 11 **Udayasundarikatha** a romance (Campu in prose and poetry) by Solihala a contemporary of and patronised by the three brothers Chechitaraja Nagarjuna and Mummuniraja successive rulers of Konkan composed between A D 1026 and 1050 edited by C D Dalal and Pandit Embar Krishnamacharya 1920 2-4
- 12 **Mahavidyavidambana** a work on Nyaya Philosophy by Bhatta Vadindra who lived about A D 1210 to 1274 edited by M R Telang 1920 2-8
- 13 **Pracinagurjarakavysangraha** a collection of old Guzerati poems dating from 12th to 15th centuries A D edited by C D Dalal 1920 2-4
- 14 **Kumārapalapratibodha** a biographical work in Prakṛta by Somaprabhacharya composed in Samvat 1241 or A D 1195 edited by Muni Jinavijayaji 1920 7-8
- 15 **Ganaharika** a work on Philosophy (Pāsupata School) by Dhāsarvajña who lived in the 2nd half of the 10th century edited by C D Dalal 1921 1-4
- 16 **Sāngitamakaraṇḍa** a work on Music by Narada edited by M R Telang 1920 2-0
- 17 **Kavindracharya** List of Sanskrit works in the collection of Kavindracharya a Benares Pandit (1656 A D) edited by R Anantakrishna Shastri with a foreword by Dr Ganganatha Jha 1921 0-12
- 18 **Varahagryhasutra** Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda edited by Dr R Shamasastry 1920 0-10
- 19 **Lehnapaddhati** a collection of models of state and private documents dating from 8th to 15th centuries

		Rs.
	A D. edited by C. D. Dalal and G. K. Shrigondekar 1925	2-0
20	Bhavisayattakahī or Pañcamikaha a romance in Apabhramśa language by Dhanapala (c. 12th century) edited by C. D. Dalal and Dr. P. D. Gune, 1923	6-0
21	A Descriptive Catalogue of the Palm leaf and Important Paper MSS in the Bhandars at Jessalmere, compiled by C. D. Dalal and edited by Pandit I. B. Gandhi 1923	3-4
22 23	Parasurāmakaṁpsūtra a work on Tantra with commentary by Rameśvara and Paddhati by Umananda edited by A. Mahadeva Sastry, B. A. 2 vols. 1923	11-0
24	Tantrarahasya a work on the Prabhākara School of Pūrvaśūtaśāstra by Ramanujacarya edited by Dr. R. Shamasastry 1923	1-8
25 32	Samarāṅgaṇa a work on architecture town planning and engineering by King Bhoja of Dhara (11th century) edited by Mahamahopadhyaya T. Ganapati Shastri Ph. D. 2 vols., 1924-1925	10-0
26 41	Sādhanaśāstra a Buddhist Tantric text of rituals dated 1165 A.D. consisting of 312 small works composed by distinguished writers edited by Benoytosh Bhattacharyya M. A. Ph. D. 2 vols. 1925-1928	14-0
27	A Descriptive Catalogue of MSS in the Central Library, Baroda Vol. I (Veda Vedāṅgaśāstra and Upaniṣads) compiled by G. K. Shrigondekar, M. A. and K. S. Ramaswami Shastri with a Preface by Dr. B. Bhattacharyya Ph. D. 1925	6-0
28	Mānasollāsa or Abhilaṣitārthasaṁgrahaṇī an encyclopedic work divided into one hundred chapters treating of one hundred different topics by Someshvara-deva a Chalukya King of the 12th century edited by G. K. Shrigondekar, M. A. 3 vols. vol. I 1925	2-12
29	Nalavilāsa a drama by Rameśvandraśūri pupil of Hemachandraśūri describing the Paurāṇika story of Nala and Damayanti edited by G. K. Shrigondekar and I. B. Gandhi 1926	2-4
30 31	Tattvasaṁgraha a Buddhist philosophical work of the 8th century by Santaraksita a Professor at Nalanda with Pañjika (commentary) by his disciple Jamalsila also a Professor at Nalanda edited by Pandit Embar Kṛṣṇanāthachārya with a Foreword in English by Dr. B. Bhattacharyya M. A. Ph. D. 2 vols. 1926	24-0
33 34	Mirāt-i Ahmadi with its Khātma or Supplement by Ah. Mahammad Khan, the last Moghul Dewan of Gujarat edited in the original Persian by Sved Nawabali Professor of Persian Baroda College 3 vols. (vol. I and III in the Press), vol. II 1926	12-0

- 35 **Mānavagrhyasūtra** a work on Vedic ritual (domestic) of the Yajurveda with the Bhasya of Astavakra edited with an introduction in Sanskrit by Pandit Ramakrishna Harshaji S'astri, with a Preface by Prof B C Lele, 1926 . . . 5-0
- 36 **Nātyasāstra** of Bharata with the commentary of Abhinavagupta of Kashmir edited by M Ramakrishna Kavi M A 4 vols, vol I, illustrated, 1926 . . . 6-0
- 37 **Apabhramsa akāvyatrayī** consisting of three works, the Carcari, Upadesarasayana and Kalasvariṇpakulaka, by Jinadatta Sūri (12th century) with commentaries, edited by L B Gandhi 1927 . . . 4-0
- 38 **Nyāyapravesa, Part I** (Sanskrit Text) on Buddhist Logic of Dinnaga, with commentaries of Haribhadra Sūri and Parivadeva edited by Principal A B Dhruva, M A, LL B, Pro Vice Chancellor, Hindu University, Benares *Shortly*
- 39 **Nyāyapravesa, Part II** (Tibetan Text) edited with introduction, notes appendices, etc, by Pandit Vidhushekhar Bhattacharyya, Principal, Vidyabhavana, Vairambharati, 1927 . . . 1-8
- 40 **Advayavajrasaṅgraha** consisting of twenty short works on Buddhist philosophy by Advayavajra a Buddhist savant belonging to the 11th century A D, edited by Mahāmahopadhyaya Dr Haraprasad Shastri M A, C I E, Hon D Litt 1927 . . . 2-0
- 42 **Kalpadrūkosa** standard work on Sanskrit Lexicography by Kesava edited with an elaborate introduction and indexes by Pandit Ramavatara Sarma, M A, Sahityacharya of Patna In two volumes, vol I, 1928 10-0
- 43 **Mīrat-i-Ahmadī Supplement** by Ali Muhammad Khan Translated into English from the original Persian by Mr C N Seddon, ICS (retired) and Prof Syed Nawab Ali, M A Corrected Re issue, *shortly* 6-8

BOOKS IN THE PRESS.

- 1 **Rāmācarita** of Abhinanda, Court poet of Haravarsa (cir 9th century A D) edited by K S Ramaswami Shastri
- 2 **Nātyadarpana** on dramaturgy by Ramacandra Suri with his own commentary edited by Pandit L B Gandhi and G K Shrigondekar, M A
- 3 **Nātyasāstra** Vol II edited by M Ramakrishna Kavi
- 4 **Jayākhyasamhitā** : an authoritative Pañcharatra work edited by Pandit E Kṛṣṇamacāryya of Vadital
- 5 **Buddhist works on Logic** containing reconstructed texts from Chinese, Tibetan texts and English translation of Chinese texts of ancient authors like Nagarjuna Vasubandhu, etc by Prof Giuseppe Tucci of Italy

6. *Mānaśollāsa* or *Abhilāṣitārthacintāmani*, vol. II. edited by G. K. Shrigondekar, M.A.
7. *A Descriptive Catalogue of MSS. in the Oriental Institute, Baroda*, vol. II (*S'rāuta, Dharma and Gihya Sātras*) compiled by the Library staff.
8. *A Descriptive Catalogue of MSS. in the Jain Bhandars at Pattan*; edited from the notes of the late Mr. C. D. Dalal, by Pandit L. B. Gandhi, 2 vols.
9. *Bhāvaprakāśana of Ś'aradātanaya*: an ancient work on Dramaturgy: edited by Pandit Ramaswami Shastri, Oriental Institute, Baroda and His Holiness Yadugiri Yatiraja Swami, Melkot.
10. *Prajñopāyavinīścayasiddhi of Anangavajra and Jñānasiddhi of Indrabhūti*: two important works belonging to the little known Vajrayāna school of Buddhism (8th century A.D.): edited by Dr. B. Bhattacharyya, Ph.D.
11. *Siddhāntabindu*: on Vedānta philosophy by Madhusūdana Sarasvatī with commentary of Puruṣottama; edited by P. C. Divanji, M.A., LL.M.
12. *Tathāgataguhyaka or Guhyasamāja*: the earliest and the most authoritative work of the Tantra School of the Buddhists: edited by Dr. B. Bhattacharya, Ph.D., Director, Oriental Institute, Baroda.
13. *Influence of Portuguese on the Asiatic Languages*: Translated into English from Portuguese by Prof. A. X. Soares, M.A., Baroda College, Baroda
14. *Persian Chronicle*: history of the Safvi Period of Persian History 15th and 16th centuries by Hasan Ramlu: edited by C. N. Seddon, I.C.S. (retired), Reader in Persian and Marathi, University of Oxford.
15. *Nañjarājyaśobhūṣaṇa*: by Nrsimhakavi alias Abhinava Kalidāsa, a work on Sanskrit Poetics and relates to the glorification of Nañjarāja, son of Virabhūpa of Mysore: edited by E. Krishnamacharya.

**PUBLISHED BY THE GOVERNMENT OF H.H. THE
MAHARAJA GAEKWAD OF BARODA.**

Gazetteer of the Baroda State. By Rao Bahadur Govindbhai H Desai, B A , LL B , Naeb Dewan, Baroda State, and the late Principal A B Clarke, B A With map 2 volumes, 1923, each Rs 15

Census of India, 1921, Vol XVII, Baroda. By Satyavrata Mukerjee, B A , Subah, Baroda Division, formerly Superintendent of Census Operations, Baroda State

In three parts 1921-22—

	Rs	As	P
Part I Report	16	8	0
„ II Imperial Tables	9	0	0
„ III State Tables	4	8	0

Mirāt-i-Ahmadi, the Original Persian Text Edited by Professor Nawab Ali In 3 volumes

(Gaekwad's Oriental Series Vol II, 1927, Rs 12 Vols I and III are in the Press)

English Translations of Vols I and II are also in preparation